

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV FILOZOFICKÉ FAKULTY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**ZÁTKOVO STÁTNÍ REÁLNÉ GYMNÁZIUM
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH V LETECH 1884 – 1914**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miroslav Novotný, CSc.

Autor práce: Jiřina Smetanová

Studijní obor: D – NJ/SŠ

Ročník: VI.

České Budějovice 2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 18. 12. 2012

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce panu doc. PhDr. Miroslavu Novotnému CSc. za cenné rady, připomínky a trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat také pracovníkům Státního okresního archivu v Českých Budějovicích za ochotu. Děkuji také Ing. Zdeňku Moravcovi za pomoc a trpělivost při technickém zpracování databáze a v neposlední řadě také své rodině, která mě během celého studia a při psaní předložené práce podporovala.

ANOTACE

Předložená diplomová práce vznikla v rámci projektu Grantové agentury Jihočeské univerzity r. č. 130/2010/H Společnost českých zemí v 17. až 20. století. Prostor, ekonomické, sociální, kulturní a náboženské struktury českých zemí a jejich proměny v průběhu 17. – 20. století.

Diplomová práce se zabývá vývojem Zátkova reálného gymnázia v Českých Budějovicích v letech 1884 – 1914. Jejím cílem je snaha o vytvoření první komplexnější práce věnované dějinám této již více jak půl století neexistující českobudějovické školy, která vznikla na základě sporů rozpolcené česko-německé společnosti a svým působením tak ovlivnila vzdělání české mládeže nejen v jižních Čechách.

Diplomová práce vznikla na základě prostudované odborné literatury a archivního materiálu uloženého ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích. Čítá devět kapitol, které je možné rozdělit do dvou větších částí. První z nich je věnována dějinám města České Budějovice, vývoji vzdělanosti, jak v obecné rovině, tak se zaměřením právě na České Budějovice, a v neposlední řadě také významné osobnosti, iniciátorovi vzniku české reálky, Augustu Zátkovi. Tato část vytváří historický kontext následujícím kapitolám. Druhá část je zaměřena na existenci samotné české reálky v Českých Budějovicích. Je věnována především studentům a není opomenut ani učitelský sbor, který na škole ve sledovaném období působil. Diplomová práce přináší nové poznatky v oblasti tzv. „velkých dějin“ školy, jejího vzniku a vývoje i významu, resp. postavení ve městě a v regionu jižních Čech, které doplňuje a obohacuje též o zajímavé postřehy ze školní každodennosti.

ABSTRACT

This proposed thesis is dedicated to the development of „Zátkova’s grammar school“ from 1884 - 1914 in the city of České Budějovice. The goal of this first work is to explore the establishment of this school that ceased educating youth more than half a century ago. The grammar school arose in response to the controversies among Czech-german society which influenced the education of the czech youth not only in the southern Bohemia but elsewhere.

This thesis is based on thorough and careful studies of specialized literature and archival materials stored in the State District Archives in České Budějovice. It consists of nine chapters that are further divided into two major sections. The first chapter is dedicated to the history of the city of České Budějovice and the development of education in general, with special attention given to education within the city itself and to the well-known celebrity and initiator of the Czech grammar school, August Zátka. This section thus provides the historical context necessary for the ensuing chapters. The second part addresses the establishment and growth of the Czech grammar school in České Budějovice. Moreover, this part is especially dedicated not only to the students of the school, but also to the teachers who taught there during the period with which this thesis is concerned. Overall, this thesis offers new insights about the „great history“ of the school: its origin, development, and importance, in particular, its establishment in the South Bohemian Region. Additionally, this thesis provides the reader with many interesting facts about the daily activities within the grammar school.

OBSAH

Úvod	7
1 Dr. August Zátka	14
1.1 Dr. August Zátka.....	14
1.2 Historie rodu Zátků	14
1.3 Osobnost Augusta Zátky a jeho rodinný život.....	17
1.4 Politická a zakladatelská činnost Augusta Zátky.....	21
1.5 August Zátka, zastánce českého školství	23
2 Dějiny města České Budějovice.....	26
2.1 Od nejstarších dějin města do doby velkých změn 19. století	26
2.2 Velké změny 19. a na počátku 20. století	32
2.3 České Budějovice v první světové válce	36
3 Vývoj školství v českých zemích.....	41
3.1 Školy obecné.....	41
3.2 Vývoj středních škol do počátku 19. století.....	44
3.3 Vývoj středních škol od počátku 19. století do prvních let válečných	47
3.4 Vzdělání dívek	56
3.5 Vývoj vyššího školství.....	58
4 Školství v Českých Budějovicích	60
4.1 Vývoj českobudějovického školství	60
4.2 Českobudějovická gymnázia	66
4.3 Českobudějovické reálky	69
4.4 Vzdělání dívek a odborné školy v Českých Budějovicích	70
4.5 Vyšší školství v Českých Budějovicích.....	72
5 Dějiny Zátkova reálného gymnázia v Českých Budějovicích.....	74
5.1 Obecný vývoj reálných škol	74
5.2 Česká reálka v Českých Budějovicích.....	78
6 Průběh školního roku.....	91
7 Studium	96

7.1	Vyučované předměty	97
7.2	Klasifikace	108
7.3	Maturitní zkouška	111
8	Studenti.....	117
8.1	Finanční poměry studentů.....	122
8.2	Sociální původ studentů.....	127
8.3	Teritoriální původ studentů.....	132
8.4	Významní studenti českobudějovické reálky	137
9	Pedagogický sbor	142
	Závěr	152
	Seznam pramenů.....	155
	Seznam použité literatury	157
	Seznam příloh.....	160

ÚVOD

Tato diplomová práce se v devíti kapitolách věnuje dějinám již zaniklé české reálky v Českých Budějovicích. Je zaměřena na prvních třicet let existence školy a zachycuje tak dění od jejího vzniku v roce 1884 až do počátku první světové války v roce 1914. Následující stránky se zabývají nejen samotným vznikem školy a jejím působením navenek, ale zaměřují se také na vnitřní dění a fungování českobudějovické reálky. Hlavní roli zde hrají ti, bez nichž by nebyla škola školou, tedy studenti a jejich učitelé, kteří ve sledovaném období na škole působili. Práce je zaměřena především na studenty, jejich studium, klasifikaci a prospěch, ale také na jejich teritoriální původ a sociální zázemí zjišťované na základě profesí rodičů. Veškeré informace o studentech vychází ze statisticky zpracovaných údajů zaznamenaných v příložené *Databázi studentů*. Kompletní databáze se všemi údaji o studentech české reálky v Českých Budějovicích v letech 1884 – 1914 zpracovaná v programu Microsoft Office Access 2003 je přiložena na CD.

Databáze obsahuje několik tabulek. V horní řadě je vyplněn školní rok, třídní učitel a následně třída, ke které se vztahují následující informace. Velmi důležitá je spodní tabulka s názvem *Seznam studentů*. Tam jsou zaznamenáni všichni studenti, kteří ve sledovaném období nastoupili ke studiu (v záznamech jsou uvedeni i tři chlapci, kteří na škole jen maturovali). Do této tabulky se vyplňovaly základní údaje o studentovi, tedy jeho jméno, datum a místo narození, vlast, z níž pocházel, dále náboženství a mateřská řeč, pokud byla uvedena, jméno rodiče a poslední sloupeček byl vyhrazen pro poznámky. Jádrem databáze je tabulka s názvem *Vysvědčení*. Tato tabulka je vždy vyplněna u příslušného školního roku, třídního učitele a ročníku. Jsou v ní zaznamenáni žáci, kteří danou třídu v daném školním roce navštěvovali. U každého z nich je dále poznamenáno, jakým způsobem přišel žák do třídy, tedy propadl-li nebo postoupil nebo přišel z jiné školy, atd. Následuje ohodnocení vysvědčení, kterého dosáhl na konci školního roku. Následující tři políčka se týkala rodičů. Je zde uvedeno zaměstnání rodiče, jeho bydliště a zda rodič žije, či nikoliv. Další dvě políčka jsou uváděna v procentech a znamenají, jak velkou částku školného student platil v prvním nebo druhém pololetí. Kolonka označená jako *Stip.* je vyplněna jen v případě, že student pobíral stipendium. Do následujících kolonek je zaznamenáno jméno, zaměstnání a bydliště poručníka, pokud student nějakého měl, totéž se uvádí u odpovědného dozorce a nájemce, u kterého

student bydlel. Jsou-li tyto dvě osoby zároveň studentovým rodičem, je u jména v závorce uvedeno slovo rodič. Na konci tabulky jsou uvedeny zameškané hodiny studenta, a to jak omluvené, tak neomluvené. Do roku 1907 se hodiny uváděly za každé pololetí zvlášť, po Marchetově reformě z roku 1908 se počet zameškaných hodin na konci roku sčítal. Předposlední dvě kolonky zachycují privatisty a poslední kolonka je vyhrazena pro poznámky.

Chlapci, kteří na reálce ukončili svá studia maturitou, jsou zaznamenáni v tabulce, která se skrývá pod políčkem *Maturanti*. Po rozkliknutí tohoto políčka se objeví tabulka zachycující všechny studenty, kteří na reálce ve sledovaném období maturovali. Za jménem studenta je uvedena jeho maturitní třída. Po kliknutí do tohoto pole se objeví šipka, která danou třídu odhalí. Do roku 1908 se také uváděly celkové známky z maturitní zkoušky, které jsou zaznamenány v následujícím políčku. Čtvrté políčko označuje počet pokusů, který student potřeboval pro zvládnutí maturitní zkoušky. Do předposledního políčka byl zaznamenán přesný den konání maturitní zkoušky a na závěr je opět políčko pro poznámky.¹

Práce se snaží o vytvoření komplexní představy o chodu a působení české reálky v Českých Budějovicích, proto je nezbytné začlenění této školské instituce do kontextu dobových událostí. Předložená práce se v první kapitole věnuje osobě Augusta Zátky, z jehož iniciativy česká reálka v Českých Budějovicích vznikla. I přesto, že August Zátka patří k významným osobnostem Českých Budějovic, věnuje mu pozornost jen malé množství literatury. Základním zdrojem informací se k této kapitole stala kniha od Rudolfa Strnada *Dr. August Zátka*.² Je nutné počítat s tím, že kniha vyšla již za života Augusta Zátky a její autor byl Zátkovým přítelem. V očích Rudolfa Strnada byla činnost Augusta Zátky hodnocena velmi pozitivně, až s nadsázkou. Přesto zůstává tato kniha cenným zdrojem informací o této českobudějovické osobnosti. Životem Augusta Zátky se ve svých diplomových pracích zabývají Leoš Nikrmajer³ a Lucie Swierczeková, jejíž zájem se v práci obracel na tři nejvýznamnější muže rodu, tedy na Hynka, Augusta a

¹ Databázi pro vyplňování údajů vycházejících z pramenů vytvořil v programu Microsoft Office Access 2003 Ing. Zdeněk Moravec, za což mu znova děkuji.

² Rudolf STRNAD, *Dr. A. Zátka*, České Budějovice 1927.

³ Leoš NIKRMAJER, *August Zátka – příspěvek k politickému životu Českých Budějovic na přelomu 19. a 20. století*, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 1992 (diplomová práce).

Vlastislava Zátku.⁴ Ucelený přehled o Zátkově životě je možné najít také v obsáhlé bakalářské práci Kláry Novotné,⁵ která svůj zájem směřovala na Zátkovu manželku Janu Zátkovou. Informace o Zátkově životě a jeho činnosti zachycuje také *Encyklopedie Českých Budějovic*.⁶ Encyklopedie byla velmi důležitým zdrojem informací v rámci celé diplomové práce.

Druhá kapitola se věnuje dějinám města České Budějovice. Tato kapitola vytváří historický kontext pro celou diplomovou práci. Pro ucelený obraz jsou zmíněny nejstarší dějiny města, avšak důraz je kladen na druhou polovinu 19. století a počátek 20. století. Kapitola vychází především z již zmíněné *Encyklopedie Českých Budějovic* a dále z děl Daniela Kováře,⁷ který je známý svým zájmem o České Budějovice. Vzhledem k nedostatku odborné literatury k tomuto tématu jsem pracovala i se spíše beletristicky laděným dílem Jiřího Chvojky *Město pod Černou věží*,⁸ které je silně národovecky a pročesky orientované. Jisté informace především o založení města obsahuje také kniha *České Budějovice* od Jakuba Pavla a Evy Šamánkové.⁹

O dějinách školy nelze psát bez zmínek o vývoji školství. Proto je třetí kapitola věnována dějinám vzdělanosti v českých zemích. S ohledem na časové vymezení tématu práce je největší důraz kladen na druhou polovinu 19. a první polovinu 20. století. Avšak pro celistvý obraz nelze opomenout některé důležité události vymykající se tomuto časovému omezení. Kapitola je vzhledem k tématu zaměřena především na střední školství, ale zmíněno je i školství nižší, které je základem pro střední školy, a také školství vyšší, jako možnost navazujícího studia. Z literatury vychází také následující čtvrtá kapitola, která zachycuje vývoj školství v Českých Budějovicích od samotných počátků do poloviny 20. století s přesahem do následujících let. Základem k oběma zmíněným kapitolám se stala práce Miroslava Novotného, který ve své knize *Dějiny vyššího škol-*

⁴ Lucie SWIERCZEKOVÁ, *Hynek, August a Vlastislav Zátkové. Samospráva, politický, kulturní a všední život v Českých Budějovicích*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2005 (diplomová práce).

⁵ Klára NOVOTNÁ, *Jana Zátková (1859 – 1933). Zapomenutá osobnost jihočeské historie?*, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2008 (bakalářská práce).

⁶ *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006 (1998).

⁷ Daniel KOVÁŘ – Pavel KOBLASA, *Ulicemi města Českých Budějovic. Názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*, Jelmo 1998.

Daniel KOVÁŘ, *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*, Praha 2006.

TÝŽ, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice 2000.

⁸ Jiří CHVOJKA, *Město pod Černou věží. Vyprávění z historie Českých Budějovic*, České Budějovice 1992.

⁹ Jakub PAVEL – Eva ŠAMÁNKOVÁ, *České Budějovice*, Praha 1979.

*ství a vzdělanosti na jihu Čech od středověku do současnosti*¹⁰ velmi podrobně popisuje vývoj školství, jak v obecné rovině, tak se zaměřením na České Budějovice. Druhou knihou, z níž obě kapitoly vychází, byla kniha *Študáci a kantoři za starého Rakouska* od Kateřiny Řezníčkové.¹¹ Řezníčková zachytila ve své knize změny ve školství především v druhé polovině 19. století a doložila je na dvou významných českých školách. Na jindřichohradeckém gymnáziu a pražském Akademickém gymnáziu. Práce Miroslava Novotného a zejména Kateřiny Řezníčkové byly inspirací pro celou diplomovou práci a obě knihy byly použity v následujících kapitolách, které se týkají studentů a učitelů. Na vývoj škol jsou také zaměřeny práce Zdenky Veselé,¹² jejíž díla však vyšla v sedmdesátých a osmdesátých letech a v textu se velmi silně odráží dobové názory vládnoucí strany. Ale faktografické údaje týkající se školských reforem zůstávají dobou nedotčeny. Podrobně se školství věnuje také příspěvek Otakara Kádnera¹³ napsaný rovněž v nacionálním duchu.

Z knih Kateřiny Řezníčkové a Miroslava Novotného částečně vychází také pátá kapitola, která v úvodu pojednává o dějinách škol reálného typu. Následující kapitoly vychází především z pramenů uložených ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích ve fondu nazvaném *Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice*. Ke sledovanému období není pramenná základna příliš obsáhlá, většina pramenů se týká období po druhé světové válce, přesto jsou shromážděné informace velmi cenné. Pátá kapitola zachycující dějiny Zátkovy reálky v Českých Budějovicích vychází především z částečně dochovaných pamětních knih.¹⁴ Prameny uvádí, že jen první pamětní kniha se dochovala celá. Jsou v ní zachyceny dějiny od vzniku reálky, až po konec první světové války. Druhá pamětní kniha, která zaznamenávala období poválečných let až do vzniku druhé světové války, byla právě za války zasypana při bombardování města dne 24. března 1945. Proto následující pamětní kniha zachycuje až roky 1939 – 1943. Informace jsou strohé až útržkovité, chybí zde pečlivost, s jakou byla psána předchozí

¹⁰ Miroslav NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.

¹¹ Kateřina ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České a střední školy v letech 1867 – 1918*, Praha 2007.

¹² Zdenka VESELÁ, *Vývoj českého školství*, Praha 1988 a TÁŽ, *Česká střední škola od národního obrození do druhé světové války*, Praha 1972.

¹³ Otakar KÁDNER, *Školství v Republice Československé*, in: Václav Dědina – Otakar Kádner (edd.), *Československá vlastivěda X.*, Osvěta, Praha 1931, s. 7 – 222.

¹⁴ SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1883 – 1918*, inv. č. 1, kniha 1; SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovic, *Pamětní kniha 1939 – 1943*, inv. č. 2, kniha 2 a SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1945 – 1950*, inv. č. 3, kniha 3.

dochovaná pamětní kniha. Poslední třetí pamětní kniha stručně zaznamenává dění na reálce v letech 1945 – 1950, kde končí nejen veškeré záznamy k dějinám školy, ale i vlastní existence školy.

Sedmá a osmá kapitola se opírají o informace získané z *Výkazů docházky a prospěchu* ze školních let 1884/1885 – 1913/1914,¹⁵ ze kterých vychází již zmíněná *Databáze studentů*. Výsledky, které vyplývají z této databáze, jsou zpracované zejména v osmé kapitole zaměřené výhradně na studenty, jejich teritoriální a sociální původ, s nímž úzce souvisí i finanční situace studentů. V téže kapitole jsou zmíněni také významní studenti české reálky v Českých Budějovicích. Sedmá kapitola se zaměřuje na vyučované předměty a jejich hodinovou dotaci, zároveň na formu klasifikace studentů a na vývoj a průběh maturitních zkoušek, které byly základem pro zjišťování úspěšnosti studentů českobudějovické reálky. Výkazy docházky a prospěchu nabízí vcelku podrobné záznamy o studentech Zátkovy reálky. Zachycují datum a místo narození chlapce, jeho rodný jazyk, bydliště a zaměstnání rodiče, jména, zaměstnání a bydliště poručníků, dozorců a pronajímatelů, u kterých student bydlel, nebo zameškané hodiny a vyznávané náboženství. Do výkazů se zapisovala udělená stipendia, ve většině případů bylo uvedeno jméno dobrodince a finanční částka. Jádrem výkazů je především vysvědčení zachycující prospěch a chování studenta. V některých případech je možné vyčíst i studentovy prohřešky, za něž měl sníženou známku z chování. Některé informace uvedené ve výkazech jsou nepřesné. Jedná se zejména o místo a datum narození studentů, kde se v některých případech vyskytovalo více údajů.¹⁶ Na výkazy docházky a prospěchu navazují *Protokoly o maturitních zkouškách* z let 1894 - 1914,¹⁷ kde jsou uvedeny

¹⁵ SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35 (dále citováno jako *Výkazy z let ...*).

¹⁶ V některých případech se datum narození lišilo jen nepatrně, jako u studenta Vladimíra Valenty, který se dle záznamu první třídy z roku 1891 narodil 2. září 1878, ale v druhé třídě se již uvádělo 3. září 1878. Podobně byl na tom Valentův spolužák Augustin Zima, který měl jako datum narození uvedeno 18. června 1880 a o rok později 18. července 1880. Ovšem u některých studentů byly rozdíly větší. V roce 1898 přišel do první třídy Emil Smotlacha, který měl u data narození uvedeno 30. června 1885, ve třetí třídě se objevilo datum 30. června 1886, o rok později 2. června 1886 a v páté třídě pak 4. června 1886. U několika studentů se dokonce objevila dvě místa narození. Většinou se ale jednalo o sousední vesnice. V roce 1890 přišel do druhé třídy František Kučera, u kterého bylo místo narození uvedeno ve Středoklukách. O dva roky později se u stejného žáka objevila vesnice Kněževés a následně opět Středokluky. Obě obce leží západně od Prahy. Podobná nepřesnost se objevila u Jana Kozáka, který přišel na reálku v roce 1891. První dva roky se jako místo narození uváděl Útěšov a od třetího ročníku Leskovec. Obě obce se nacházejí západně od Bavorova.

¹⁷ SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Protokoly o maturitních zkouškách 1894 – 1895*, inv. č. 69, kniha 69; SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Protokoly o maturitních zkouškách 1907 – 1913*, inv. č. 70, kniha 70 a SOKA České Budějo-

záznamy týkající se maturujících studentů, jejich známky a po roce 1908 také otázky z jednotlivých předmětů. Ačkoliv inventář k Zátkovu reálnému gymnáziu nabízí k prostudování *Protokoly o maturitních zkouškách* jen z let 1894 – 1895 a pak až 1907 – 1913 a 1914 – 1917, pro sledované období se dochovaly protokoly všechny. Chybějící léta 1896 – 1906 jsou zaznamenána v první knize protokolů (kniha 69), i když tomu název neodpovídá.

Značné množství informací zaznamenávají výroční zprávy.¹⁸ Pro sledované období se dochovalo všech 30 výročních zpráv, kde je zachycen průběh školního roku, obsah vyučovaných předmětů s hodinovou dotací a také přehled pedagogického sboru. Na začátku každé výroční zprávy je uveden článek na nejrůznější témata, jehož autorem byl zpravidla některý z učitelů reálky. Výroční zprávy zachycují důležité události daného roku, zaznamenávají stav knihovny a seznamy učebních pomůcek. V každé ročence je uveden také statistický přehled studentů. Několik stránek je věnováno maturitním zkouškám a na závěr byl vždy zveřejněn nástin průběhu následujícího školního roku.

Zbývající kapitoly práce, tj. kapitola šest a devět se detailněji věnují průběhu školního roku na Zátkově reálce a pedagogickému sboru, který na této českobudějovické škole ve sledovaném období působil.

Základními metodami pro zpracování této diplomové práce byly všeobecně nejčastěji používané přímá a nepřímá metoda. Pro získání údajů uvedených především v sedmé, osmé a deváté kapitole byla použita historická statistika, jejíž výsledky jsou také patrné v tabulkách a grafech uvedených v přílohách. Na základě statistických údajů a pramenných informací byly sestaveny také biogramy významných studentů a učitelů Zátkovy reálky ve sledovaném období.

K české reálce v Českých Budějovicích neexistuje dodnes žádná samostatná významnější odborná práce. O jakýsi souhrn dějin Zátkovy reálky se pokouší almanachy, které vycházely k významným výročím vzniku reálky, z nichž je možné čerpat informa-

vice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Protokoly o maturitních zkouškách 1914 - 1917*, inv. č. 71, kniha 71 (dále citováno jako *Protokoly z let ...*)

¹⁸ *Roční zpráva o stavu české soukromé školy reálné v Budějovicích za školní rok 1884/1885*, České Budějovice 1885; *Roční zpráva české reálné školy „Matice školské“ v Českých Budějovicích v letech 1885 – 1887*, č. 2 – 3, České Budějovice 1886 – 1887; *Roční zpráva české reálné školy v Českých Budějovicích v letech 1887 – 1892*, č. 4 – 8, České Budějovice 1888 – 1892; *Roční zpráva vyšší české reálné školy v Č. Budějovicích v letech 1892 – 1897*, č. 9 – 13, České Budějovice 1893 - 1897; *Roční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Č. Budějovicích v letech 1897 – 1899*, č. 14 – 15, České Budějovice 1898 - 1899; *Roční zpráva c. k. české státní reálky v Č. Budějovicích v letech 1899 – 1908*, č. 16 – 24, České Budějovice 1900 - 1908; *Roční zpráva c. k. české vyšší reálky v Č. Budějovicích v letech 1908 – 1914*, č. 25 – 30, České Budějovice 1909 - 1914 (dále citováno jako *Výroční zprávy z let 1884 – 1914*).

ce o významných studentech a ředitelích reálky.¹⁹ Důvodem sepsání této práce je tedy především snaha o vytvoření první monografie, která se věnuje výhradně dějinám zmíněné školy, a pomáhá tak vyplnit ještě nezacelené mezery v dějinách českobudějovického školství.

¹⁹ *Dvacet pět let české vyšší reálky v Č. Budějovicích 1884 – 1909*, České Budějovice 1909; *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934 a též *Dějiny české vyšší reálné školy v Českých Budějovicích a seznam příspěvků na stavbu nové školní budovy*, České Budějovice 1894.

1 DR. AUGUST ZÁTKA

Následující kapitola je věnována jedné z významných osobností Českých Budějovic, doktoru Augustu Zátkovi. Jelikož reálné gymnázium, které je centrem zájmu práce, nese jméno právě Augusta Zátky, není možné jej opomenout.

1.1 Dr. August Zátka

August Zátka je jedním z nejznámějších členů významného rodu Zátků. Tento rod pocházel z jižních Čech a jeho členové se proslavili především jako podnikatelé a politicky aktivní a společensko-kulturně činné osobnosti.

Ve stopách svých předků kráčel i August Zátka. Stal se také politicky i kulturně činným a odrazily se v něm i rodové podnikatelské zkušenosti a znalosti. Jeho jméno se v Českých Budějovicích skloňuje dodnes a je spojováno s celou řadou institucí. Některé z nich jsou stále aktivní. Kromě výše zmíněných vlastností a činností, je možné u Zátky zaznamenat i drobnou literární činnost, o které se ve své knize zmiňuje Rudolf Strnad. O literární úspěch se pokoušel jako básník a dramatik.²⁰ Jako autor dramát příliš úspěšný nebyl, ale některé z jeho básní vyšly tiskem pod jménem *Básně Augusta Zátky* v roce 1868. Rudolf Strnad uvádí, že se jednalo o drobnou knížku, která obsahovala patnáct básní. Dílo bylo rozděleno do čtyř částí. První část nesla název *Popěvky*, skládala se z šesti básní, které měly, jak uvádí R. Strnad, národního ducha a také erotický ráz. Zbylé části nesou název *Mým drahým*, *Intermezzo* a *Básně různé*.²¹ Další básně pak byly uveřejněny jednotlivě v almanachu *Ruch*.²² Zátkovy *Básně* byly recenzovány v *Národních listech*, recenzentem byl údajně Jan Neruda, který prohlásil, že „*obsah jejich jest reflexivně milostný a vlastenecký*“ [...] „*některé myšlenky ty svědčí o talentu*“.²³

1.2 Historie rodu Zátků

Zátkové jsou významným jihočeským rodem, jehož historie sahá až do 17. století. Toto jméno se pojí s celou řadou měst zmíněného kraje. Jako příklad lze uvést České Budějovice, Jindřichův Hradec, Písek, Velešín a další městečka a obce.

²⁰ August Zátka napsal v roce 1869 veselohru s názvem *Politika a láska*. Hlavním námětem byl spor dvou politiků o bohatou vdovu. Zátkova hra nebyla nikdy uvedena. Byla označena za nepropracovanou a příliš politicky orientovanou. Více viz Rudolf STRNAD, *Dr. A. Zátka*, České Budějovice 1927, s. 8 – 9.

²¹ Básně nesou název *Prometheus*, *Život*, *Sisyfos*, *Píseň*, *Komedie života*, aj. Viz TAMTÉŽ. Příklad básní viz Příloha č. 1 *Básně Augusta Zátky*.

²² Mezi tyto básně patří *Kočující divadlo*, *Páry*, *Králov obraz*, *Verše bez nápisu*. TAMTÉŽ.

²³ TAMTÉŽ.

Zátkové se do Českých Budějovic dostali ovšem až později. V roce 1813 se do města přistěhoval Matouš Zátka se svou manželkou Markétou Zátkovou, rozenou Hlachovou. Matouš pocházel z velešínské větve rodu. Zde vedl se svou ženou hostinec Na Hvizdálce. Impulz k přestěhování ovšem dala Matoušova žena. Ten by býval raději zůstal ve Velešíně, ale šance, které nabízely Budějovice, byly příliš lákavé. Zvláště pro Markétu, již velmi záleželo na vzdělání dětí. Manželé si zakoupili dům v dnešní ulici Dr. Stejskala,²⁴ kde si zařídili obchod s obilím.

Měli spolu šest dětí, z nichž Marianna a František zemřeli dříve, Jan,²⁵ Jakub,²⁶ Hynek a Marie se dožili dospělosti. Ovšem pokračovatelem rodu se stal pouze Hynek. Jan se stal knězem, Jakub měl pouze dceru a obě Mariina manželství byla bezdětná.

Markéta Zátková zemřela na mrtvici v červnu roku 1849. Ovšem Matouš Zátka se dožil vysokého věku, zemřel 6. září 1869 v jednadevadesáti letech. Osobnost Hynka Zátky je pro tuto práci ze všech dětí zmíněného manželství nejvýznamnější, protože byl, jak je již zmíněno výše, jediným pokračovatelem rodu a byl otcem Augusta Zátky. Hynek se narodil 9. července roku 1808 ve Velešíně. Byl třetím synem Matouše a Markéty. Po absolvování gymnázia odešel do Prahy, kde se věnoval studiu na filozofické fakultě tamější univerzity. Po jejím ukončení v roce 1830 působil v Českých Budějovicích u inspekce potravní daně. Následujících dvacet let věnoval okresnímu kamerálnímu úřadu. V revolučním roce 1848 dal společně s Antonínem Krejčím²⁷ impulz k založení budějovické Slovanské lípy²⁸ a do jejího čela byl posléze zvolen jako předseda.

Rudolf Strnad ve svém díle označil Hynka Zátka za klidného a vážného člověka, majícího rozhled. Vyzdvihl Zátkovo češství, jehož důkazem bylo označení jeho obcho-

²⁴ Ulice spojující náměstí Přemysla Otakara II. a Zátkovo nábřeží.

²⁵ Jan Zátka se narodil roku 1802. V Praze vystudoval teologickou fakultu, kde byl roku 1827 (26. 8.) vysvěcen na kněze. Poté působil v Písku a Velešíně. Roku 1838 se stal profesorem náboženství na gymnáziu v Jindřichově Hradci, kde vyučoval od roku 1848 také český jazyk. V Českých Budějovicích žil asi od roku 1859, kdy byl poslán na nucený odpočinek, kvůli své knize *Biblické dějiny*, která byla označena za závadnou. Vzorem pro tuto knihu se mu stal Bernard Bolzano. Roku 1862 se podílel na založení Besedy českobudějovické (vysvětleno níže). V Budějovicích pak žil až do své smrti v roce 1881. *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006, s. 634 a též Jan MUK, *Z kroniky rodu Klavíkova a Zátkova*, b. m. 1948, s. 14 -15.

²⁶ Jakub Zátka potvrdil schopnost rodu v podnikání a obchodování. Zabýval se stavbou lodí, na kterých pak po řece v Horních Rakousích převážel dřevo a sůl. S tímto zbožím také obchodoval. Tato činnost přinesla Jakobovi velké jmění. Důkazem by mohl být nákup dvou statků. Více viz J. MUK, *Z kroniky*, s. 15.

²⁷ Více k osobě Antonína Krejčího v podkapitole 2.2 Velké změny 19. a na počátku 20. století; srov. *Encyklopedie Českých Budějovic* (2006), s. 250.

²⁸ Více o tomto spolku v podkapitole 2.2 Velké změny 19. a na počátku 20. století.

du českým nápisem,²⁹ a to i přes tamější národnostní poměry 19. století. Této symbolice Hynkovi krajané dobře rozuměli a roku 1861 jej zvolili za českobudějovický venkovský okres zemským poslancem.³⁰ V této funkci setrval až do roku 1878. Politicky se přikláněl k Riegrově straně a byl jejím věrným stoupencem. Hynek se také aktivně podílel na správě města České Budějovice. Mezi léty 1861 – 1865 působil jako člen městské rady a od téhož roku až do roku 1876 byl členem obecního zastupitelstva. Také on patřil mezi zakladatele Besedy budějovické. U Hynka se opět objevily rodové schopnosti v podobě citu pro obchod a podnikání, proto byl dvakrát zvolen předsedou Obchodní a živnostenské komory.

Hynek Zátka se oženil v říjnu 1843, za choť pojal Terezii rozenou Hansovou. Terezie byla dcera Antonína Hansy, který pocházel z Týna nad Vltavou, a jeho druhé ženy³¹ Kristýny rozené Hanušové z Lišova. Nicméně se svou rodinou žil v Českých Budějovicích, kam se přestěhoval pravděpodobně v roce 1797. Toho roku totiž Hansa koupil dům v Krajinské ulici, jehož původním majitelem byl Josef Berkovec.

Terezie se narodila 28. září 1819 již v Českých Budějovicích. Ačkoliv byli Tereziini rodiče původem Češi, podlehl otec poněmčování, přeměnil si nejen své původní jméno z Honsy na Hansu, ale především nechal své děti vychovávat v duchu německém, tedy dle německých norem. Sama Terezie se začala učit česky, až když se provdala. Ačkoliv měli manželé Zátkovi deset dětí, dospělosti se dožili jen čtyři synové (August, Ferdinand, Dobroslav, Vlastimil) a jedna dcera (Miloslava³²).

Ferdinand Zátka (1845 – 1901) absolvoval gymnázium v Jindřichově Hradci a následně vystudoval právnickou fakultu v Praze. Pro Budějovice byl důležitý především svou podnikatelskou činností, neboť právě on se v roce 1872 stal zakladatelem místního cukrovaru. Další továrnu na potraviny ale nechal vystavět až v Praze, kam se později přestěhoval. Součástí továrny byla též sodovkárna, pekárna nebo výrobní hořčice. Ferdinand podnikal celou řadu obchodních a turistických cest, jedna z nich se mu však stala

²⁹ R. STRNAD, *Dr. A. Zátka*, s. 5.

³⁰ TAMTÉŽ.

³¹ První žena se jmenovala Terezie Sladká a stejně jako Antonín pocházela z Týna nad Vltavou. Viz R. STRNAD, *Dr. A. Zátka*, s. 5.

³² Miloslava (1855 – 1922) pocházela z dvojčat, ale bratr Milorad zemřel. Miloslava byla dvakrát vdaná, avšak syn Vladimír z prvního manželství brzy zemřel. Prvním mužem byl Josef Votava, který působil v Českých Budějovicích jako lékař, ale již rok po sňatku (1877) zemřel na tyfus. Druhým manželem se stal Rudolf Tereba. Spolu měli manželé Terebovi tři děti, Miloše, Radoslava a Miladu. J. MUK, *Z kroniky*, s. 20 a též srov. Klára NOVOTNÁ, *Jana Zátková (1859 – 1933). Zapomenutá osobnost jihočeské historie?*, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2008, s. 35 (bakalářská práce).

osudnou. Zemřel při cestě Francií, kde prodělal nejprve mrtvici a poté zápal plic, který už nepřežil.

Dobroslav Zátka (1859 – 1946) se zdál být více orientovaný na techniku, protože po dokončení německé reálky v Českých Budějovicích začal navštěvovat strojírenství v Praze a ve Vídni. Studia ale nedokončil a v roce 1883 přejal po svém bratrovi vedení pekárny v Budějovicích. Ani Vlastimil Zátka (1851 – 1907), nejmladší z bratrů, nezůstal v podnikání pozadu. Společně s Dobroslavem založili v krajském městě roku 1885 výrobní sodovek a limonád a o dva roky později dokonce i továrnu na těstoviny, které jsou dnes známé jako Zátkovy těstoviny, jenž se vyrábí v blízkosti Boršova nad Vltavou ve vesnici Břeží.

Matka výše zmíněných dětí, Terezie, zemřela 26. března 1878 na ochrnutí plic a otec, Hynek Zátka, zemřel v ten samý den 26. března ale roku 1886.

1.3 Osobnost Augusta Zátky a jeho rodinný život

Bezesporu nejznámějším a nejvýznamnějším potomkem Hynka a Terezie byl August Zátka. August se narodil 27. července roku 1847 v Českých Budějovicích jako jejich druhorozený syn. Jeho rodný dům stojí v Krajské ulici, číslo popisné 126.

Malý August byl zřejmě nadaným dítětem, protože byl již v pěti letech poslán do německé obecné školy u piaristů. Ovládal jak český, tak německý jazyk, zřejmě díky výchově své matky, proto mohl do této školy nastoupit. Během prvního roku měl spíš příliš malý August jen naslouchat, ale přesto dělal velké pokroky.

Jeho gymnaziální studia byla trochu krušná. Ve svých devíti letech, tedy v roce 1856, nastoupil August Zátka, stejně jako jeho starší bratr Ferdinand, na gymnázium v Jindřichově Hradci. Na této škole působil jejich strýc Jan Zátka, který zde vyučoval náboženství. U svého strýce také August bydlel, což znamená, že byl Jan za svého synovce zodpovědný.³³ V Jindřichově Hradci studoval August čtyři roky. Jeho prospěch byl velmi dobrý. V celkovém hodnocení se v primě nacházel na čtrnáctém místě, ale již v tercii postoupil na sedmou příčku. Strnad ve své knize uvádí, že zvláštní zájem měl August o český jazyk. Zápis z katalogu z tercie zmiňuje: „*noch mehr in mündlichen Ausdrucke als in Kenntniss der Formenlehre und schriftlichen Leistungen*“.³⁴

³³ V kvartě ale přesídlil ke kontrolorovi Kotzanderlemu, protože strýc odešel do penze a přestěhoval se do Českých Budějovic.

³⁴ R. STRNAD, *Dr. A. Zátka*, s. 6.

Do pátého roku studia přestoupil v roce 1861 na piaristické gymnázium v Českých Budějovicích. Zde zůstal do septimy. Strnad opět uvádí, že dle katalogu ze septimy August opět projevoval zájem o český jazyk. „*Své vědomosti rozšiřuje i v gramatice i v literatuře soukromou četbou více, než škola na něm žádá*“.³⁵ August ale měl spory s tamějšími vyučujícími. Jako důvod se uvádí především rozdíl ve formě vyučování na gymnáziu v Českých Budějovicích a v Jindřichově Hradci. Na hradeckém gymnáziu vyučovali výhradně svěští profesori, kdežto v Budějovicích vyučovali řádoví kněží. Hradečtí profesori měli k studentům mnohem otevřenější vztah než tito kněží. Alespoň tak to nejspíš vnímal mladý August, kterého řeholníci nedokázali nadchnout pro studium. To se projevilo na jeho zhoršeném prospěchu. Spory s vyučujícími vyústily právě v septimě, kdy se August nedostavil na oslavnou bohoslužbu. Avšak ani Zátka zřejmě nebyl asi úplně klidným a poslušným studentem, existují záznamy o jeho odvážných odpovědích. Z těchto důvodů se August vrátil zpět na jindřichohradecké gymnázium, kde své studium úspěšně dokončil.³⁶

Po dokončení gymnázia zatoužil Zátka po právnické dráze, a proto v sedmnácti letech zamířil do Prahy, kde se začal věnovat právnickému studiu, které dokončil v roce 1869. Dne 15. července 1869 byl Zátkovi ve velkém sále pražské univerzity udělen titul doktora práv. Po absolvování vojenské služby, kde dosáhl hodnosti poručíka, se začal věnovat předepsané právnické praxi, kterou absolvoval ve Štýrském Hradci. V Praze se stal členem advokátní kanceláře doktora Kučery. Po této zkušenosti se August vrátil roku 1870 do Českých Budějovic, kde začal pracovat v kanceláři Vendelína Grünwalda.³⁷ Zde získal potřebné zkušenosti k otevření vlastní praxe v roce 1876 a od té doby je možné sledovat, jak se August Zátka dostával do popředí zájmu českobudějovických

³⁵ TAMTÉŽ. Je nutné brát v potaz, že kniha vznikla v roce 1927, kdy se na český jazyk klade velký důraz a rozvíjí se nacionální cítění.

³⁶ Znamky z maturitního vysvědčení byly následující: z českého a německého jazyka byl hodnocen výborně, z náboženství, latiny, filosofické propedeutiky velmi dobře, z řečtiny, dějepisu a zeměpisu, matematiky, fyziky chvalitebně a z přírodopisu dostatečně. Nutno dodat, že chování bylo shledáno jako bezproblémové. TAMTÉŽ, s. 6 – 7.

³⁷ Vendelín Grünwald (1812 – 1885) byl významný staročeský politik. V Praze vystudoval filozofickou fakultu a ve Vídni absolvoval práva. Do Českých Budějovic přišel roku 1854 a působil zde v advokátní kanceláři, kterou si otevřel. Grünwald byl u českého obyvatelstva Budějovic oblíbený, protože od roku 1860 působil jako politický vůdce Čechů žijících v Českých Budějovicích. Byl politicky velmi aktivní osobou, dokonce se v roce 1871 podílel na vypracování fundamentálních článků. Velkou měrou přispěl svou politickou aktivitou a zakladatelskou činností také Českým Budějovicím. Celých jednadvacet let (1862 – 1883) byl předsedou Besedy budějovické, podílel se na vzniku Městské spořitelny roku 1856 a aktivně se podílel i na činnosti Matice školské. Takto aktivní zůstal i ve svých dvaasedmdesáti letech, kdy roku 1883 odešel z Budějovic zpět do Prahy. Zde pak o dva roky později zemřel. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (2006), s. 144.

občanů. Oblibu si u místních obyvatel získal především účastí v národních bojích mezi Čechy a Němci, které byly velmi aktuálním, živým tématem a zaplňovaly každý kout města.

Augustovou manželkou se stala Jana³⁸ rozená Klavíková, vnučka Františka Josefa Klavíka, jenž byl mezi léty 1850 – 1865 českobudějovickým starostou. Byla dcerou Johanny a Jindřicha Klavíkových. Manželé spolu měli pět dětí. Tři syny, Jindřicha (1855 – 1896), Josefa (1858 – 1930) a nejmladšího ze všech dětí Otta (1862 – 1925), a také dvě dcery, Johannu a Marii.³⁹

Johanna se narodila manželům Klavíkovým jako třetí dítě a to 30. dubna roku 1859 v Českých Budějovicích. Jak z textu vyplývá, byla Janina výchova smíšená, co se jazyků týká. Matka byla německého původu a česky vůbec neuměla. Otec byl sice Čech, ale velmi dobře ovládal německý jazyk, z čehož plyne, že hlavním jazykem, kterým se mluvilo doma, byla němčina. Dokonce i při výběru škol kladli rodiče důraz hlavně na školy německé. Po německé obecní škole navštěvovala Jana českou klášterní školu pro dívky U sv. Josefa. Následně se jí dostalo vzdělání od soukromých profesorů, kteří působili na Jirsíkově gymnáziu. Jana projevovala velký zájem o poezii, hudbu a zpěv. Další vzdělání nebylo ale Janě Klavíkové umožněno, neboť v tuto dobu vyšší škola pro dívky ještě neexistovala.

Jana žila ve své rodině poklidné dětství. Finanční situace nebyla nijak tíživá, ovšem jen do doby než se důvěřivý otec Jindřich stal ručitelem svému sousedovi. Ten pak spáchal sebevraždu a židovští lichváři obrátili svůj zájem na jeho osobu.⁴⁰ Než stihl Jindřich danou rodinnou situaci vyřešit, 11. dubna 1874 zemřel na černé neštovice.⁴¹

Z neutěšené situace začal rodině pomáhat mladý právník. Nebyl to nikdo jiný než August Zátka. Rodina musela rozprodat část majetku, dokonce i některé místnosti pronajímali studentům, aby získali nějaké peníze. Tato skutečnost ovšem ale nezabránila sblížení Jany a Augusta. Rodu Zátků nezáleželo na výši věna, Zátkovi byli zámožnou

³⁸ V pramenech a literatuře je možné se setkat s německou formou jména, Johanna. Jana – Johanna měla ve svém dětství především německou výchovu, z čehož vyplývá i původní německá forma jména. Po sňatku s Augustem Zátkou se Jana začala více orientovat na českou výchovu, se kterou ji seznamoval její manžel. Více K. NOVOTNÁ, *Jana Zátková*, s. 24. Již před svatbou učil August Zátka svou ženu český jazyk a znalosti české kultury, která Janu oslovila. TAMTÉŽ, s. 42. Jana začala používat českou formu jména a sama se stala zastánkyní českobudějovických Čechů a podporovala i jejich vzdělání.

³⁹ Bližší informace o rodu Klavíků podává již dříve uvedená kniha od Jana MUKA, *Z kroniky rodu Klavíková a Zátková*, která vyšla ke stému výročí narození Augusta Zátky.

⁴⁰ Informace přejatá z bakalářské práce K. NOVOTNÉ, *Jana Zátková (1859-1933)*, s. 29.

⁴¹ V tu dobu onemocněla zmíněnou chorobou Klavíková nádence. Jindřich Klavík jí údajně platil lékaře, a když se žena uzdravila, políbila mu z vděčnosti ruku. Jindřich touto nemocí také onemocněl a nakonec jí podlehl; srov. K. NOVOTNÁ, *Jana Zátková*, s. 29.

rodinou.⁴² Svatba se konala 27. července roku 1878 v den Augustových jednatřicátých narozenin. Janě tehdy bylo devatenáct let a údajně vypadala mnohem mladší.⁴³ Oddávajícím byl Jan Valerián Jirsík, od roku 1851 čtvrtý budějovický biskup. Jana se po sňatku přestěhovala za svým mužem do jeho rodného domu.⁴⁴ Manželství Jany a Augusta bylo šťastné a harmonické. Narodily se jim tři děti. Dvě dcery a nejmladším potomkem byl syn. Nejstarší byla Olga,⁴⁵ narozená 19. dubna 1879.

Radost z dcery ale Janě překazila smrt matky Johanny. Janě bylo pouhých 23 let, když matka nečekaně zemřela. Manželé ale toto těžké období překonali. Důkazem byla druhorozená dcera Bohumila,⁴⁶ narozená 13. prosince 1883. Nejmladší dítě, syn Vlastislav narozený 26. června 1887, se stalo jediným dědicem jména rodu.⁴⁷

Nejspokojenější časy zažívala rodina v Libniči, kde si na zakoupených pozemcích postavila rodinnou vilu. Tam se odehrávaly četné slavnosti a rodinné sešlosti. V Libniči pak dne 20. září 1933 zemřela, po mnoha nemocích a četných problémech ve věku čtyřiasedmdesáti let, Augustova manželka Jana Zátková. August Zátka skonal dva roky po své ženě, 31. ledna 1935, ve věku sedmaosmdesáti let. Jeho zdravotní stav byl ale již po řadu let velmi vážný, dokonce žil již mimo realitu. Trpěl nejspíš Alzheimerovou chorobou, kvůli které posledních asi deset let spíše živořil.⁴⁸

⁴² TAMTÉŽ, s. 43.

⁴³ TAMTÉŽ, s. 44.

⁴⁴ V domě nebydleli sami, obývali jej další členové obou spřízněných rodin - Augustův otec a dočasně i sourozenci, a také Janina matka s dětmi.

⁴⁵ Olga byla dvakrát provdaná. Nejprve za právníka Jindřicha Rychlíka a po jeho smrti si vzala architekta Antonína Balšánka. Pod jeho jménem je známá dodnes. Olga byla velmi aktivní po vzoru své matky. Výrazně se podílela na chodu Domova pro děti opuštěné a osiřelé a dokonce se stala i jeho předsedkyní. Viz J. MUK, *Z kroniky*, s. 20.

⁴⁶ Bohumila, provdaná Kubertová, se proslavila jako překladatelka významných anglických autorů. Zabývala se překlady takových autorů, jako byl J. Galsworthy a jeho *Sága rodu Forsytů*, nebo G. B. Shaw *Zdravý smysl obecní politiky*. Viz TAMTÉŽ, s. 20 - 21.

⁴⁷ Vlastislav šel v otcových šlépějích. Také se stal právníkem, založil si svou vlastní kancelář a také byl politický činný v českobudějovických spolcích a zastupitelstvu. U Vlastislava je nutné zmínit, jak vlastně skončil majetek Zátkových. Rod se za druhé světové války stal trnem v oku nacistům. Byli obviněni z nepřátelského smyšlení proti Říši, roku 1942 jim byla zabavena většina majetku ve prospěch Říše a Vlastislavovi byly odebrány všechny funkce. Ani po únoru roku 1948 se situace nezlepšila. Byla mu zakázána i právnícká činnost. Vlastislav se s rodinou přestěhoval do Libniče, kde se od té doby stranil veřejného života. Blíže J. MUK, *Z kroniky* a též Lucie SWIERCZEKOVÁ, *Hynek, August a Vlastislav Zátkové. Samospráva, politický, kulturní a všední život v Českých Budějovicích*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2005 (diplomová práce).

⁴⁸ K. NOVOTNÁ, *Jana Zátková*, s. 71 - 72.

Jak významnou byl osobností, dokládá i fakt, že o jeho smrti se zmínily snad všechny tehdy vycházející noviny a zmínka o oné smutné události se dostala údajně i do krajaňských listů v Chicagu.⁴⁹

1.4 Politická a zakladatelská činnost Augusta Zátky

Jak se August Zátka dostal do podvědomí budějovických občanů? Zátka poprvé veřejně vystoupil roku 1870 v rámci vyhlášení voleb do českého zemského sněmu. Pokračoval ve šlépějích svých předků, kteří podporovali a prosazovali český jazyk. August sám byl známý svou náklonností k jazyku českému. Proto není divu, že se ve volbách postavil na stranu českobudějovických Čechů. Zátka hájil zájmy kandidáta Otakara Hauga, člena vyšebrodské kapituly. Zvláštností je, že Haug byl původem říšský Němec, který se ale přikláněl na stranu českobudějovických Čechů.

Od Zátky byla tato předvolební agitace velmi odvážným krokem. Tehdy třiatřicetiletý mladík byl ochoten se postavit tak váženým občanům, jakým byl českobudějovický starosta Eduard Claudi. Haug sice volby nevyhrál, ale jeho ztráta na vítěze nebyla velká. Prohrál o pouhých sedm hlasů. Je možné se tedy domnívat, že Zátka měl na tomto výsledku podíl.⁵⁰

Zátkova kariéra pak počala rychle růst. Byl členem mnoha spolků, podniků a různých sdružení. Stál v čele Prvního jihočeského spolku vojínů a úředníků. Svou činností také přispěl k přenesení Obchodní živnostenské komory do českých rukou. Podílel se na založení celé řady institucí, například Českého politického spolku, Národní jednoty pošumavské, Besedy řemeslnicko-živnostenské nebo také Besedy lidu, kde byl Zátka předsedou, a z hlediska této práce velmi důležité Matice školské.⁵¹ Podnikatelského ducha rodu projevil také při založení smaltovny a Českého akciového pivovaru (Budějovického Budvaru). Všechny tyto pozice udělaly ze Zátky významnou osobnost a zároveň mu zajistily vliv v rámci obecního zastupitelstva, kam se dostal po volbách ze dne 6. listopadu 1906.

Volbě do zastupitelstva předcházela celá řada úřadů a postů, které August Zátka zastával. V první polovině sedmdesátých let 19. století působil Zátka ve výboru Besedy

⁴⁹ L. SWIERCZEKOVÁ, *Hynek, August a Vlastislav Zátkové*, s. 11.

⁵⁰ O takovéto politické lobování se pokusil Zátka ještě jednou. V rámci voleb do říšské rady, kdy podporoval svého přítele Vendelína Grünwalda. Zátkův projev na podporu českého kandidáta, který se odehrál v besedě, byl ale tak rázný, že si za něj vysloužil obžalobu rušení veřejného pokoje. Bouřlivý August měl ale štěstí, neboť mu byla udělena amnestie. Po této zkušenosti Zátkův radikalismus ubíral na intenzitě. Blíže viz R. STRNAD, *Dr. A. Zátka*, s. 18 a též L. NIKRMAJER, *August Zátka*, s. 21.

⁵¹ Více v podkapitole 1.5 August Zátka, zastánce českého školství.

českobudějovické,⁵² jako pokladník zde také působil mezi léty 1879 – 1884. Jeho činnost byla velmi prospěšná. Augustovi se podařilo během několika let odstranit schodek, který Beseda měla.

Kromě jiného se také podílel na chodu Měšťanského pivovaru, do jehož výboru byl zvolen roku 1872 společně se svým otcem, ale v roce 1884 na tento post rezignoval. Ovlivnil i chod Záložny českobudějovické. Zde působil od roku 1873 a projevil schopnost velmi dobré orientace v hospodářských záležitostech.

August Zátka byl dokonce zvolen poslancem českého zemského sněmu jako zástupce venkovských obcí českobudějovického okresu, stalo se tak dne 17. září 1878. Na tomto postu vystřídal svého stárnoucího otce Hynka Zátku a působil v něm až do první světové války. Současně s touto funkcí vykonával již od roku 1872 funkci okresního zastupitele, kde působil skoro 30 let.

Popularita a oblíbenost Augusta Zátky vzrostla ještě po roce 1883, kdy odešel do Prahy dosavadní politický mluvčí českobudějovických Čechů Vendelín Grünwald a na jeho místo nastoupil Zátka. Získal touto pozicí poměrně velký vliv, který se také snažil využít. Počal se tedy zabývat otázkami týkajícími se českého školství. Dobře pochopil, že v něm tkví síla, která by posílila pozice budějovických Čechů.

I když August Zátka patřil k představitelům Národní strany, byl národnostně tolerantní. Během celé své politické kariéry se snažil prosazovat spravedlivé česko-německé vyrovnání v rámci města. Výsledkem jeho snažení byl *Českobudějovický pakt*. Základem pro něj se stal německy psaný *Pamětní spis*, který předložil v roce 1906 A. Zátka současnému starostovi Českých Budějovic Josefu Taschkovi. Zátka požadoval úpravu školských poměrů a také změnu počtu mandátů v obecním zastupitelstvu a okresním výboru. Taschek byl Zátkovým názorům a předkládaným dokumentům nakloněn a podpořil je. Oba pak začali horlivě pracovat na přijetí paktu. Jednání o přijetí trvalo několik let. Došlo k různým úpravám. Situace vypadala ještě v únoru 1914 slibně, ale pak vypukla první světová válka a tím přišly veškeré snahy vniveč.⁵³ Tento neúspěch byl pro Zátku velkou politickou prohrou.

Přesto ale August Zátka zůstal politicky aktivní. Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 působil v Národním výboru v Českých Budějovicích. A ještě

⁵² Více ke spolku Beseda českobudějovická viz podkapitola 2.2 Velké změny 19. a na počátku 20. století. Podrobněji srovnej též *Encyklopedie Českých Budějovic* (2006), s. 42.

⁵³ Podrobný popis jednání o přijetí Českobudějovického paktu podává L. NIKRMAJER, *August Zátka*, s. 66 – 74.

významnější funkci získal 4. listopadu téhož roku, kdy byl zvolen předsedou správní komise, která do června 1919, kdy se konaly řádné volby, dočasně nahradila obecní zastupitelstvo. To bylo po 28. říjnu rozpuštěno a Josef Taschek byl odvolán. Do čela městské správy vstoupil August Zátka jako první Čech po třiapadesáti letech.

Během zmíněných obecních voleb v červnu roku 1919 byl August Zátka zvolen do zastupitelstva za Národní radu Čechů českobudějovických. Na této pozici ale nesetřval dlouho. Již na počátku dvacátých let se stářím unavený August Zátka vzdal všech svých funkcí a odešel do ústraní. Než tak učinil, byl roku 1922 jmenován čestným občanem rodných Českých Budějovic.

Naposledy se Zátka na českobudějovické veřejnosti objevil 31. července roku 1927 při příležitosti slavnostního odhalení své busty na rodném domě, kde pronesl projev. I přesto, že byl Zátka dále zván na řadu slavností a dalších akcí, v Budějovicích již veřejně nevystoupil. O rok později, tedy v roce 1928, se ještě objevil v Praze, kam odjel přijmout cenu Hanuše Karlíka,⁵⁴ která mu byla udělena za významné aktivity na jihu Čech.

1.5 August Zátka, zastánce českého školství

August Zátka sehrál v rámci českého školství v Českých Budějovicích velmi důležitou roli. Jak vyplývá z výše zmíněných kapitol, byl velkým zastáncem českého jazyka. Snažil se jej šířit jak v soukromém životě, kdy se jej snažil zlepšovat u své ženy Jany, která měla jako svůj rodný jazyk němčinu, tak v životě veřejném. Velmi dobře chápal, že chce-li mít skutečný vliv na rozšiřování českého jazyka, je nejprve nutné změnit postavení českého školství. V Českých Budějovicích byly téměř všechny školy německé. Česky orientované školy chyběly, proto Zátka volal po jejich založení a také se na jejich vzniku výrazně podílel.

Základním krokem k tomuto „počeštění budějovického školství“ bylo založení budějovické Matice školské. Ta vznikla především z podnětu Augusta Zátky, který vyslechl prosby českého obyvatelstva Budějovic. Matice byla založena 15. prosince roku 1872.⁵⁵ Do čela se ovšem nepostavil August Zátka, jak by se dalo předpokládat, nýbrž

⁵⁴ Cena Hanuše Karlíka byla udělována za zásluhy o pokrok československého národního hospodářství. Poprvé byla udělena roku 1925, kdy vznikla na počest významného cukrovarníka, pivovarníka a chemika, žijícího mezi léty 1850 – 1927, Hanuše Karlíka, jehož jméno cena také nese. Udílení se konalo každoročně dne 23. března, v den Karlíkových narozenin. Viz *Ottův slovník naučný nové doby III/1*, Praha 1934, s. 404 – 405.

⁵⁵ Zde je nutné dodat, že Ústřední matice školská byla založena až o osm let později, v roce 1880, a českobudějovická Matice na ni byla vždy nezávislá.

zkušený školní inspektor a ředitel českého gymnázia Gustav Bozděch, jehož zástupcem se stal Antonín Skočdopole. August Zátka zastával funkci jednatele spolku.⁵⁶ Vzorem pro vypracování stanov, které byly základem pro vznik českobudějovické Matice, se stala Matice školská v Prostějově, jenž vznikla téhož roku jako Matice budějovická.⁵⁷

Jaké bylo hlavní poslání Matice školské v Českých Budějovicích? Jednalo se o spolek, který měl podporovat české školství a zabránit tak poněmčování českých dětí. Byl zřizovatelem českých obecných a od roku 1884 i měšťanských a reálných škol. Zátka chtěl umožnit českým občanům Budějovic, aby jejich děti byly mateřským jazykem vychovávány již od školky, proto měla Matice školská také pravomoc zakládat opatrovny, tedy mateřské školy.

Matice se od začátku potýkala s množstvím problémů. Zvolený výbor si vytkl tři základní cíle. Získat finance, najít si vhodné místnosti, kde by Matice měla zázemí a v neposlední řadě najít způsobilé učitele.

Finanční situace ale byla vyřešena poměrně rychle. Zajisté tomu přispělo Zátkovo svolání, které vybízelo k podpoře českého školství a ukazovalo neutěšenou situaci českých dětí.⁵⁸ Finanční podporu Matice získala především od budějovických společností, jako byl Český akciový pivovar. Největší podporu ale projevila Záložna českobudějovická, která se dokonce zasloužila koupí domu v Divadelní ulici o zisk tolik potřebné místnosti. Poslední vytyčený cíl, který požadoval způsobilé učitele, byl vyřešen vypsáním konkurzu.

Ze získaných financí začala Matice vzápětí podporovat vznik různých škol, kde byl vyučovacím jazykem jazyk český. Je možné uvést několik příkladů. Jako první byla od roku 1873 financována česká chlapecká obecná škola (financována mezi léty 1873 – 1878), následovala smíšená obecná škola na Lineckém předměstí⁵⁹ (1897 – 1911), dále pak škola hudební (1903 – 1924). Do začátku první světové války stihla Matice školská podpořit i učitelský ústav v Českých Budějovicích (1905 – 1914). Ani během války

⁵⁶ Podrobné informace o obsazení prvního výboru viz August ZÁTKA, *Matice školská v Čes. Budějovicích. Její vzor a její pokračovatelé*, České Budějovice 1925, s. 8.

⁵⁷ Dříve než budějovická Matice vznikla již zmíněna Prostějovská a kromě ní ještě Matice školská Olomoucká, založená také roku 1872.

⁵⁸ Více k svolání A. ZÁTKA, *Matice školská*, s. 9 – 11.

⁵⁹ Linecké předměstí, také nazýváno jako Krumlovské nebo Rožnovské, se nachází na jižní straně města. Dříve bylo od městského centra vzdálené a rodiče většinou neposílali své ratolesti do vzdálené obecné školy v centru. Proto August Zátka navrhl, že by se zde mohla vystavit škola pro české děti. A aby se naplnila její kapacita, přednesl také návrh, že by měla být smíšená. Předměstí bylo osídlené především německým obyvatelstvem a českých dětí zde bylo málo. Spolek nejprve váhal, především z finančních důvodů, ale nakonec se roku 1897 škola skutečně otevřela. Bližší informace viz TAMTĚŽ, s. 15.

činnost Matice nepolevila, důkazem je vznik obecné školy v Rožnově (1912 – 1920). Spolek se podílel na vzniku dalších obecných škol v okolí Českých Budějovic, v Rudolfově, Dobré Vodě a Českém Vrbném. Matice školská také podporovala výstavbu školních budov. Tím ovšem činnost spolku zdaleka nekončila.

Ve spolku se nezapomnělo ani na dívky, proto se Matice podílela roku 1865 na vzniku Vyšší dívčí školy, která se těšila velkému zájmu studentek. Svůj vliv měla Matice i na školy dámského spolku Ludmila (Reformní reálné gymnasium dívčí, Dívčí odborná škola rodinná a živnostenská a Ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk), který byl založen Zátkovou manželkou Janou.⁶⁰ Spolek podporoval i chod dívčí školy Kongregace Školských sester de Notre Dame.⁶¹

Jak bylo zmíněno dříve, Zátkův zájem se obracel také na nejmladší obyvatele Českých Budějovic. Jako vlivná osoba Matice mohl tento zájem přenést i na výbor spolku, který pak poskytl podporu i nejmladším dětem. Z iniciativy Matice tak vzniklo devět opatroven, tedy mateřských škol. Jejich zakládání započalo rokem 1882, nepolevilo ani za první světové války a opatrovny byly podporovány až do jejího konce, tedy do roku 1918. Českobudějovická Matice školská byla roku 1884 rovněž iniciátorem založení budějovické reálky, kterou se zabývá tato práce.

Českobudějovická Matice školská dobrovolně ukončila svou činnost roku 1925. Splnila vše, co si předsevzala a na valné schůzi dne 28. 1. 1925 přijala návrh na rozpuštění spolku. S veřejností se rozloučila vydáním pamětní publikace. V doslovu této publikace August Zátka píše: „*Matice naše vykonala úkoly v stanovách její určené. Na programu valné schůze, která bude svolána v lednu r. 1925, bude návrh, by spolek se rozešel.*“⁶² Těmito slovy zakončil Zátka pamětní spis českobudějovické Matice školské.

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 53 – 54.

⁶¹ Podrobněji se Kongregací Školských sester de Notre Dame zabývá Dana JAKŠIČOVÁ, *"Vezmi dítě a vychovej mi je!" Učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871-1950*, České Budějovice 2003 (diplomová práce); srov. též Dana JAKŠIČOVÁ, *Dílo důvěry a lásky: působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853-1948*, České Budějovice 2005 (rigorózní práce) a Dana JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby? Školské sestry sv. Františka, chudé školské sestry naší Paní a školské sestry de Notre Dame v českých zemích v letech 1851-1938 (1950)*, České Budějovice 2010 (disertační práce).

⁶² A. ZÁTKA, *Matice školská*, s. 62.

2 DĚJINY MĚSTA ČESKÉ BUDĚJOVICE

Vývoj českobudějovického školství je nedílnou součástí historie města České Budějovice. Pro lepší porozumění rozkvětu tamního vzdělávání je zapotřebí seznámit se s obecnými dějinami tohoto významného jihočeského centra. Z celkového kontextu se pak snáze vytahují střípky českobudějovického školství, které se spojí v mozaiku v jedné z následujících kapitol.

Níže uvedená kapitola představuje stručný přehled dějin města od jeho vzniku do počátku 19. století. Podrobněji se pak snaží zachytit události zejména v 19. a v první polovině 20. století. Vzhledem k časovému vymezení diplomové práce jsou dějiny města dovedeny do konce první světové války, tedy do vzniku samostatného Československa, neboť dobové události výrazně ovlivnily vývoj Českých Budějovic.

2.1 Od nejstarších dějin města do doby velkých změn 19. století

Historie sedmého největšího města naší republiky⁶³ sahá až do poloviny 13. století. Budou-li pominuty archeologické záznamy o původním osídlení, je možné za nejstarší dějiny města pokládat jeho zrod ve výše zmíněném století. Při jeho vzniku hrály velmi důležitou roli přírodní podmínky, hlavně soutok dvou významných jihočeských řek Vltavy a Malše. Obě řeky představovaly, a to především v pozdější době, důležitou spojnici mezi jižními a středními Čechami a koneckonců mezi českými a rakouskými zeměmi vůbec. Strategickou pozici a z ní plynoucí výhody si dobře uvědomoval i český král Přemysl Otakar II., když se rozhodoval, kde založí další své královské město, aby mohl upevnit svou, v té době ohroženou, moc. Přemysl Otakar II. se snažil od počátku vlády rozšířit mocenský vliv i na jih Čech, které byly ostatními panovníky trochu opomíjeny.⁶⁴ Malý zájem králových předchůdců umožnil vlivnému jihočeskému rodu Vítkovců, aby se ujali oblasti jižních Čech a utvořili si zde své dominium. Královská hrdost nedovolila Přemyslu Otakarovi II., aby se s touto situací smířil. Navíc jižní Čechy poskytovaly důležité spojení mezi českými a rakouskými zeměmi, v nichž Přemysl projevoval dynastické zájmy.⁶⁵ Panovník dospěl z výše uvedených důvodů

⁶³ Větší jsou jen Praha, Brno, Ostrava, Plzeň, Olomouc a Liberec; srov. Daniel, KOVÁŘ, *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*, Praha 2006, s. 7.

⁶⁴ TAMTĚŽ, s. 11.

⁶⁵ *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998, s. 80.

k rozhodnutí, založit na jihu Čech královské město, jež by potvrzovalo královu svrchovanost a tím omezilo neutuchající snahy Vítkovců o rozšíření svého vlivu.⁶⁶

Vznik v současné době nejvýznamnějšího jihočeského města je datován rokem 1265. Jediným pramenem k této velké události je opis latinské listiny, který byl nalezen v roce 1817.⁶⁷ Zakládací listina se údajně nedochovala. Historikové si dokonce kladou otázku, zda vůbec někdy vznikla. Založením města pověřil Přemysl Otakar II. zvíkovského purkrabího jménem Hirzo.⁶⁸ Pod jeho dohledem vznikl plán města s dodnes nápadně pravidelnou sítí ulic a rozlehlým čtvercovým náměstím. Hirzo využil přírodních podmínek, jež skýtal soutok Vltavy a Malše, kdy obě řeky posloužily jako přírodní hranice původního jádra města. Přítomnost obou vodních toků s sebou přinášela i negativa v podobě podmáčené půdy, s čímž se lokátor byl nucen zpočátku potýkat.⁶⁹

O vzniku jména nově založeného města existují různé pověsti.⁷⁰ Skutečnost se ale většinou výrazně liší. České Budějovice nejspíš převzaly jméno od, již na tomto území existující, osady Budivojovice, o níž se první písemné prameny zmiňují v roce 1251. Předpokládá se, že vesnice vznikla na počátku 13. století a za zakladatele je považován šlechtic Budivoj⁷¹ z rodu pánů ze Železnice. Podle tehdejšího zvyku dostala osa-

⁶⁶ Vzniku královských Českých Budějovic předcházelo založení cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně, který ze stejných výše uvedených důvodů nechal mezi léty 1259 – 1263 Přemysl Otakar II. vystavět. Viz TAMTĚŽ, s. 80.

Klášteru byly svěřeny rozsáhlé pozemky a ten se tak stal trnem v oku mocným Vítkovcům, více k tomu Jiří CHVOJKA, *Město pod Černou věží. Vyprávění z historie Českých Budějovic*, České Budějovice 1992, s. 7.

⁶⁷ Překlad listiny do češtiny podle Jiřího Chvojky zní takto: „Známo budiž všechněm věřícím Kristovým jak přítomným tak budoucím v tento list nahlížejícím, že já Hirczo, rytíř krále českého, purkrabí na Zvíkově, na místě a jménem pána svého, krále českého, pozemek jsem dal bratřím řádu kazatelského, příhodný ku zbudování kláštera a jeho dílen na místě, kde nové město vystavěno býti má u Budějovic, v majetku svrchu řečeného pána svého krále, vedle toku řek Vltavy a Malše, také část louky, která se rozkládá vedle svrchu řečeného soutoku řek, ke vzdělání zahrady téhož kláštera a pro urovnání puchu některých lidí úskočných a pro lepší zachování pokoje téhož kláštera. Stalo se léta Páně tisícího dvoustého šedesátého pátého, dne 10. března, za pána mého Otakara, pátého krále českého.“ J. CHVOJKA, *Město*, s. 8-9.

⁶⁸ Hirzo je doloženým lokátorem města. Byl rádcem krále Václava I. a zvíkovským purkrabím mezi lety 1250 – 1253 a později v letech 1260 – 1268. Pravděpodobně za podporu Václava I. ve sporech proti synovi Přemyslu Otakarovi II., obdržel Hirzo část území z královského prostoru Boletic. Jádrem byla osada Mokrá, které dodnes existuje u Lipenského jezera. Hirzo se podílel i na vzniku zlatokorunského kláštera, kdy byl také po své smrti v roce 1275 pohřben. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 140; srov. též Jakub PAVEL – Eva ŠAMÁNKOVÁ, *České Budějovice*, Praha 1979, s. 10 a 14.

⁶⁹ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 12.

⁷⁰ Jako příklad postačí uvést jedna pověst, kterou, kromě jiného, uvádí ve své knize Daniel Kovář. Dle ní měl král Přemysl Otakar II. projíždět oblastí soutoku řek Vltavy a Malše, kde jej měl zastihnout posel se zprávou o narození tolik očekávaného syna. Český král údajně radostně zvolal: „Bude jich více!“ A na počest této události nechal na daném místě založit město, které nese jméno podobné panovníkově výkřiku. TAMTĚŽ, s. 20.

⁷¹ Budivoj zastával mezi léty 1205 – 1216 funkci královského sudího, kterou po něm přejal jeho syn Čeč z Budivojovic. Společně se státnickou funkcí zdědil po svém otci také výše zmíněnou osadu. Ta již v roce

da jméno po svém zakladateli. Tvar jména se měnil a vyvíjel společně s dobou. Název České Budějovice, tak jak jej známe dnes, se poprvé objevil v 15. století, v době husitských válek.⁷² Vítkovcům bylo nově vzniknuvší město trnem v oku, a aby demonstrovali svou moc, královské město napadali,⁷³ společně s ním i klášter ve Zlaté Koruně a také hlubocký hrad. Původní králova myšlenka, vytvořit město, jež by zastavilo mocichtivé Vítkovce, se nakonec splnila. To už ale třímal v rukách moc Přemyslův syn, Václav II.

Od nástupu vlády Václava II. České Budějovice jen vzkvátaly. Významnou především hospodářskou prosperitu s sebou přinesla nová doba, doba lucemburských králů. Forma a způsob vlády českých králů se zrcadlily ve vývoji královských měst. Je-li schopný panovník, prosperuje celá jeho země a s ní i podřízená města. Nejinak tomu bylo v Českých Budějovicích. Po smrti posledního Přemyslovce se záznamy o Českých Budějovicích ztrácí ve víru zmatků, které s sebou přináší čtyřleté období sporů o trůn. Jihočeské město totiž nebylo centrem zemských problémů, a proto se tamějšímu dění nepřikládá velký důraz. Až rozporuplná vláda Jana Lucemburského navrácí českobudějovickému historickému dění jeho původní význam.⁷⁴ Ten později zesílil hlavně za vlády Janova syna, snad nejvýznamnějšího českého krále, Karla IV. „Otec vlasti“ Karel IV. choval k Českým Budějovicím pravděpodobně náklonnost. Usuzovat tak lze z dokladů o četných návštěvách města a především z celé řady privilegií, kterých se Budějovicím dostalo.⁷⁵ K čilosti obchodního ruchu přispělo takzvané právo skladu, jenž král jihočeskému městu listinou ze 4. května roku 1351 udělil.⁷⁶ Součástí udělené listiny bylo kromě jiného také právo mílové.⁷⁷ České Budějovice zřejmě působily reprezenta-

1265 připadla výměnou za panství Velešín českému králi Přemyslu Otakarovi II. Panovník začal Budiějovice nazývat Starým městem a nově vzniklé Budějovice pak Novým městem. Viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 64 a též J. CHVOJKA, *Město*, s. 9.

⁷² Přídavné jméno České mělo od sebe odlišit dvě města, tedy České a Moravské Budějovice. Podrobnější vývoj názvu města viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 183 – 184; D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 20 – 21; srov. též Daniel KOVÁŘ – Pavel KOBLASA, *Ulicemi města Českých Budějovic. Názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*, České Budějovice 1998, s. 9.

Vznik dalších důležitých symbolů, které dělají město městem, je znak, vlajka nebo pečeť. Podrobněji k tomu D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 20 - 24.

⁷³ Vítkovští velmoži přepadli a vypálili České Budějovice celkem dvakrát, v letech 1277 a 1279. Druhý útok vedl Závíš z Falkenštejna. *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 80.

⁷⁴ J. CHVOJKA, *Město*, s. 30.

⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 31.

⁷⁶ Na základě tohoto privilegia byli všichni obchodníci směřující z rakouského Freistadtu do Čech povinni královské Budějovice navštívit a tři dny zde nabízet své zboží, určené k obchodu. Město využívalo strategickou pozici, neboť se nacházelo přímo na obchodní stezce a vyhnouti se jeho branám tudíž nebylo možné. TAMTÉŽ, s. 18, 32.

⁷⁷ Mílové právo zakazovalo provozování řemesel v okruhu jedné míle kolem města. *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 80 a též D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 13; zde jsou uvedena i další privilegia, která listina obsahovala – viz, s. 32.

tivním dojmem, čemuž nasvědčuje skutečnost konání různých diplomatických schůzek, které do jihočeského města čeští králové svolávali.⁷⁸ České Budějovice oplácely panovníkovu štědrost věrností svému králi.

Právě věrnost sehrála důležitou roli v období husitských válek. V době, kdy se jižní Čechy přikláněly k novým revolučním myšlenkám, poskytovaly České Budějovice podporu a pomoc českým katolickým králům. Dějiny města byly v tomto období neklidné a plné změn, stejně jako celé 15. století. Samo město nakonec váhalo, komu by mělo být skutečně věrné, protože již v roce 1421 zastavil král Zikmund České Budějovice na celých osmnáct let rakouskému vévodovi a nastávajícímu zeti Albrechtu V. Habsburskému.⁷⁹ Během této doby se Budějovice začaly obchodně orientovat na rakouské země, odkud přivážely sůl a víno, což přinášelo četné zisky. České Budějovice pod Albrechtovou nadvládou nestrádaly, ba naopak, městská pokladnice se plnila. Nicméně ani finanční zisky nezabránily ve třicátých letech 15. století opětovnému přiklonění zájmu Budějovic k Pražskému hradu a následnému zrušení zástavního práva.⁸⁰ Město nebylo během husitských válek centrem bojů zneprátelených stran, avšak i po bojích zažilo v roce 1453 krušné chvíle. V té době vládnoucí Ladislav Pohrobek rozhodl o postoupení Českých Budějovic jejich rivalovi, Rožmberkům. Ovšem zastavení města bylo určeno pouze a konkrétně Jindřichovi z Rožmberka.⁸¹ Ale obyvatelé města brali skutečnost, že by se měli stát poddanským městem nenáviděného protivníka jako velkou potupu a údajně prohlásili, že raději sami odejdou z města a podpálí své domy,⁸² než aby se podřídili Rožmberkům. Tímto krokem dochází k paradoxu. Pro neutuchající věrnost svému králi se musí vzbouřit jeho příkazu. Vyhrocená situace se ale překvapivě rychle uklidnila již v roce 1457 nečekanou smrtí Jindřicha z Rožmberka.

Věrnost českému králi a zároveň stejně pevná věrnost katolictví se spolu střetly znovu v druhé polovině 15. století, kdy na český trůn usedl král Jiří z Poděbrad. Po četných sporech a rozepřích se budějovičtí začali smiřovat s husitským králem, to ale vzbudilo nevoli u katolických odpůrců a papež Pavel II. vyhlásil v roce 1468 nad Českými Budějovicemi interdikt. Uzavření kostelů, zákaz křtů, svateb a pohřbů bylo vel-

⁷⁸ Srov. D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 13.

⁷⁹ České Budějovice nechtěly zpočátku nového pána přijmout, avšak již o rok později složily Albrechtovi Habsburskému přísahu věrnosti. TAMTÉŽ.

⁸⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 81.

⁸¹ Podle Jiřího Chvojky se měl právě Jindřich z Rožmberka podílet na vysvobození Ladislava Pohrobka ze zajetí císaře Fridricha a jako dík mu byly na doživotí věnovány České Budějovice. J. CHVOJKA, *Město*, s. 42.

⁸² D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 14.

kým trestem pro nábožensky založené město. Tento ve středověku běžný donucovací prostředek zasáhl i českobudějovický patriciát a město se nakonec přiklonilo k protivníkovi husitského krále, k Matyáši Korvínovi.⁸³ Klatba pak byla na oplátku zrušena.

Dějiny Českých Budějovic v 16. a 17. století jsou především hospodářského a kulturního rázu. Budějovice zažily rozkvět plynoucí z bohatého obchodu se stříbrem z okolních dolů, z vaření piva, na kterém si měšťané zakládali, a také z rybníčního hospodářství. Nejdůležitější příjmy do městské pokladny ale zajišťoval obchod se solí, který byl trnem v oku rožmberským rybníkářům. Ale bohatství je pomíjivé, o čemž se České Budějovice nejednou přesvědčily,⁸⁴ zvláště ve chvílích, kdy se na ně obrátil panovník jako na své věrné město s prosbou, v níž žádal o tak velkou půjčku, kterou si měšťtí radní ani neuměli představit. Nahromaděné finance dokázali Budějovičtí dávat na odív, jak zkupováním pozemkového majetku, tak především renesanční přestavbou města, jež vyvrcholila výstavbou dodnes významné a nepřehlédnutelné dominanty města, Černé věže.⁸⁵ Lesk královskému městu dodalo také konání tří zemských sněmů, které do Českých Budějovic svolal mezi léty 1528 až 1530 panovník Ferdinand I.

Významné pocty a důležité královy důvěry se České Budějovice dočkaly mezi léty 1631 až 1633 a o rok později znovu, v letech 1634 až 1635, kdy byly místnímu kostelu sv. Mikuláše svěřeny do ochrany české korunovační klenoty, které byly v Praze ohrožovány nepřátelskými Sasy. Společně s klenoty přesídlily do města i nejvyšší zemské úřady. Tato situace byla výsledkem událostí, které měly své kořeny v roce 1611 právě v Českých Budějovicích. Vpád Pasovských znamenal první významnou vojensky motivovanou událost 17. století, která se stala předzvěstí neklidného období. V následných bojích mezi stavy a panovníkem, o kterých se dnes mluví jako o první fázi třicetileté války, potvrdily České Budějovice věrnost svému králi, Ferdinandovi II. Ta jim vynesla panovníkovu náklonnost a další privilegia.⁸⁶ Ačkoliv drastický dopad třicetileté války královské jihočeské město přímo nezasáhl, 17. století takovou výjimku

⁸³ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 14; srov. *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 81 – 82 a též J. CHVOJKA, *Město*, s. 46 – 47.

⁸⁴ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 14.

⁸⁵ Více o této stavbě viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 65. Více o dalších přestavbách TAMTÉŽ, s. 82.

⁸⁶ Ferdinand II. se snažil alespoň částečně vykompenzovat škody způsobené boji a dalšími výdaji spojenými s ubytováním a stravováním armády. V prosinci roku 1620 získaly České Budějovice do své správy poblíž ležící Rudolfovo a byly povýšeny na královské horní město. Viz TAMTÉŽ, s. 82.

neudělalo. Co nestihla zničit válka, o to se postaral rozsáhlý požár v roce 1641.⁸⁷ Další ránu městu zasadila téměř o čtyřicet let později morová epidemie, její důsledky však nebyly tak zničující jako ty, které způsobil oheň. České Budějovice se během 17. století postupně vzpamatovávaly z živelné katastrofy, byly obnoveny zpřetrhané obchodní kontakty a měšťané se díky přísunu peněz z obchodu pustili do nové výstavby zničeného města. Tentokrát ale již v barokním stylu. Tvář města se opět výrazně změnila. Veřejné i soukromé budovy dostávaly barokní ráz. Každodenní život celé společnosti nejen Budějovičanů byl ovlivňován náboženstvím, které se odráželo v pořádání poutí a ve výstavbě nových poutních míst a kaplí. Z barokního období je v Českých Budějovicích dochována celá řada památek, jako nejvýznamnější je možné uvést kostel Panny Marie Bolestné na Dobré Vodě a další symbol Českých Budějovic, dominantu náměstí, Samsonovu kašnu a také radnici.⁸⁸

První polovina 18. století se nesla ve znamení válek o rakouské dědictví. Mocenské boje vedené ve čtyřicátých letech se nevyhnuly ani Českým Budějovicím, v roce 1741 se zde usadila francouzsko – bavorská vojska, která byla v roce 1744 vystřídána pruskou armádou. Ovšem napravení vojskem způsobených škod nestálo budějovické občany tak velké úsilí, jaké museli vynaložit před sto lety.⁸⁹

Tereziánské a josefínské reformy určily směr dalšímu vývoji města. V roce 1751 byl vydán císařský reskript, který stanovil České Budějovice krajským městem. Budějovice se staly skutečným střediskem, centrem civilní a duchovní správy nově vzniklého Budějovického kraje.⁹⁰ Další reformy daly v roce 1785 vzniknout českobudějovickému biskupství. Velké změny 18. století výrazně zasáhly i českobudějovické školství. Úroveň místního školství nebyla až do této doby nijak výjimečná, ovšem tato situace se změnila na přelomu padesátých a šedesátých let příchodem řádu piaristů, který České Budějovice proměnil ve středisko vzdělanosti.⁹¹ Změny 18. století předznamenávaly vývoj následujícího století, které přineslo mnoho zvratů v postupně se formující moderní společnosti.

⁸⁷ Požár zuřil sedm hodin, během té doby lehly popelem dvě třetiny města. Obnova byla vzhledem k probíhající válce velmi obtížná a stála Budějovičany mnoho sil. TAMTÉŽ.

⁸⁸ Více o barokní tváři Českých Budějovic viz TAMTÉŽ, s. 32 - 36; srov. též J. PAVEL – E. ŠAMÁNKOVÁ, *České Budějovice*, s. 61 – 79.

⁸⁹ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 83.

⁹⁰ Budějovický kraj se společně s Tábořským vydělil z kraje Bechyňského, ke kterému doposavad patřil. Prvním hejtmanem se stal Václav Vojtěch Karvinský z Karviné. Viz TAMTÉŽ.

⁹¹ TAMTÉŽ.

2.2 Velké změny 19. a na počátku 20. století

Devatenácté století zcela zásadně zasáhlo do rozvoje Českých Budějovic. V důsledku radikálních změn došlo k výrazné proměně vnější podoby města a jeho velikosti. Už se nejednalo o město sevřené v prstenci hradeb, jak tomu bylo dříve. Na přelomu století se více než zdvojnásobil počet domů,⁹² z čehož plynula nutnost nadále rozšiřovat území. Prudce vzrostl i počet obyvatel, a to především během druhé poloviny 19. století, kdy je možné napočítat téměř čtyřicet tisíc českobudějovických občanů.⁹³ Důsledkem mohutné výstavby bylo překročení prstence opevnění. Za původními středověkými hradbami vznikla tři velká předměstí.⁹⁴ Silně poznamenána byla i národní skladba a celkový vnitřní život. Symbolem celého 19. století se stal technický pokrok. Průmyslová vlna zasáhla také české země a výrazně změnila jejich tvář. Ani České Budějovice nezůstaly pozadu a v přehledech známých osobností města najdeme nejednoho stavitele, či podnikatele. K nejzvučnějším jménům poloviny 19. století patří František Antonín Gerstner, jehož koněspřežná železnice, vedoucí až do rakouského Lince, se stala unikátem na evropském kontinentě. Akcionářem koněspřežky se stala další velmi významná českobudějovická osobnost Adalbert (Vojtěch) Lanna, který se proslavil jako lod'mistr, stavitel a podnikatel v lodní dopravě.⁹⁵ Díky tomuto spojení se staly České Budějovice významným obchodním uzlem a důležitou spojnici mezi rakouskými a českými zeměmi. Významnou roli prostředníka kontaktů obou zemí si České Budějovice upevnily hlavně v druhé polovině 19. století, kdy zde po ukončení činnosti koněspřežky byla postavena železniční trať směřující do Prahy, Plzně a také Vídně.⁹⁶ Mezi další významné muže první poloviny 19. století je možné zařadit i bratry Ludwiga a Carla Hardtmuthovi, kteří do Českých Budějovic přesídlili svou továrnu na tužky a kameninu.⁹⁷

⁹² Původní počet 400 domů ve středověkých Budějovicích se rozrostl v roce 1900 na 1 926 domů. Daniel KOVÁŘ, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice 2000, s. 8.

⁹³ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 18.

Během druhé poloviny 19. století se počet více než ztrojnásobil. Všeobecný nárůst obyvatel ve městech způsobilo zrušení poddanství v roce 1848. České Budějovice také pocítily příliv venkovského obyvatelstva. Noví obyvatelé s sebou přinášeli na venkově hojně používaný český jazyk, důsledkem tedy bylo počesťování měst. Tento rok je možné v Českých Budějovicích označit za významný mezník v demografickém vývoji města. Více *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 327.

⁹⁴ Jedná se o Linecké předměstí na jižní straně města, Pražské předměstí na straně severní a severovýchodní, na které navazuje Vídeňské předměstí na východní straně města. Více informací o jednotlivých předměstích viz TAMTÉŽ, s. 241, 393, 536.

⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 85. Více informací o osobnosti Adalberta Lanny TAMTÉŽ, s. 231.

⁹⁶ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 19.

⁹⁷ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 85. Zakladatelem továrny na tužky byl jejich otec Josef Hardtmuth, který jejich výrobu zavedl nejprve v Rakousku roku 1798. J. CHVOJKA, *Město*, s. 121. Více informací o bratřech Hardtmuthových viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 136.

Velké změny 19. a 20. století se nedotkly jen techniky, ale také sportu. Ani České Budějovice nezůstaly v tomto směru pozadu. Místní tělovýchovná organizace Sokol dokonce upravila ke sportovním účelům prostor mezi dvěma rameny řeky Vltavy,⁹⁸ dodnes známý jako Sokolský ostrov. Důkazem rozvoje obou odvětví byla pro Budějovice vzrušující událost ze dne 9. října 1910, kdy se z uměle vytvořeného letiště ve Čtyřech Dvorech vnesl se svým aeroplánem inženýr Jan Kašpar.⁹⁹

Revoluční rok 1848 se nevyhnul ani Českým Budějovicím. Ovšem revoluční ráz událostí byl menší než v jiných městech a z chování budějovických občanů je možné vyčíst snahu stát stranou velké politiky a být neutrální.¹⁰⁰ O větší rozruch se postarali jen členové českobudějovické pobočky Slovanské lípy,¹⁰¹ která v Budějovicích vznikla z podnětu kaplana Antonína Krejčího¹⁰² a člena váženého rodu Zátků, Hynka Zátky.¹⁰³ Českobudějovická Slovanská lípa čítala asi 150 členů, z nichž velkou část tvořili studenti, což vedlo k radikalizaci celého spolku. Právě tyto mladí radikálové byli příčinou místního rozruchu a jejich přílišná aktivita nezůstala bez odezvy. Studentům byla zakázána činnost ve spolku a zbytek Slovanské lípy mohl dále, pod hrozbou rozpuštění celého sdružení, fungovat pouze jako čtenářský spolek. Ovšem tato existence neměla dlouhého trvání. V důsledku nedostatku členů a změny politických poměrů došlo 4. září roku 1849 k jeho úplnému rozpuštění.¹⁰⁴ Působení výše zmíněného spolku bylo jakousi předzvěstí následujícího období, které se až do konce první světové války neslo ve znamení národnostních sporů mezi Čechy a Němci a které také obohatilo českobudějovickou politickou scénu o řadu nových spolků a hnutí.

Kulturní a společenský život se mohl plně rozvíjet až v šedesátých letech 19. století, po pádu Bachova absolutismu. Ovšem směr tohoto rozvoje nebyl jednotný a ve městě se počaly formovat dvě kulturně a hlavně národnostně odlišné strany.

⁹⁸ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 19. Více k tělovýchovné organizaci Sokol a Sokolskému ostrovu viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 460 – 462.

⁹⁹ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 19.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 18.

¹⁰¹ Slovanská lípa byl český politický spolek, vzniknuvší v dubnu revolučního roku 1848 jako pobočka pražské Slovanské lípy, jehož hlavním úkolem byla národně osvětová činnost, snaha chránit myšlenky konstituční monarchie a podpora slovanské vzájemnosti. Více *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 458.

¹⁰² Antonín Krejčí byl vlastenecký kněz, který od roku 1837 působil jako kaplan při kostele svatého Mikuláše v Českých Budějovicích. Výrazně se podílel na revolučních aktivitách a za svou politickou činnost byl v Praze vězněn. Následně byla jeho církevní činnost směřována mimo Budějovice, čímž měly být jeho revoluční snahy co nejvíce omezeny. Více TAMTÉŽ, s. 224.

¹⁰³ Více o tomto rodu a o osobnosti Hynka Zátky v podkapitole 1.2 Historie rodu Zátků.

¹⁰⁴ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 458 a též srov. J. CHVOJKA, *Město*, s. 123 – 125.

V polarizované společnosti se proti sobě postavili na jednom pólu Češi a na druhém Němci.¹⁰⁵ Ačkoliv byl ještě ve volbách roku 1861 opakovaně zvolen starostou významný muž české národnosti František Josef Klavík,¹⁰⁶ nedalo se následnému národnostnímu rozštěpení dále zabránit. Nacionalismus se naplno projevil také v Českých Budějovicích, kde si obě zneprátelené strany začaly silně konkurovat ve všech ohledech. Co si vytvořila strana jedna, musela mít vzápětí strana druhá také. V Českých Budějovicích tak nastala neobvyklá situace. Různé nově vytvořené spolky,¹⁰⁷ školy a podniky vznikaly většinou dvakrát. Česká emancipace zesílila hlavně na konci 19. století zakládáním českých průmyslových podniků, které měly za úkol konkurovat již plně fungujícímu německému průmyslu. Pokud zde Němci vlastnili svůj pivovar, museli mít také Češi svůj vlastní, a tak ve městě vznikl český akciový pivovar, dnes známý jako Budvar. Německé smaltovně začala konkurovat smaltovna česká a pozadu nezůstala ani

¹⁰⁵ Vyjma dvou hlavních skupin Čechů a Němců, je nutné pro celistvý obraz složení Budějovičanů zmínit ještě dvě specifické skupiny obyvatel, takzvané „Budvajzry“ a Židy. Jako „Budvajzři“ se označovali obyvatelé Českých Budějovic, kteří se nepřikláněli ani k jedné ze dvou soupeřících národností, ale vyznačovali se vztahem k městu samotnému. Šlo jim o příslušnost k určitému území, nikoliv k etniku. Naopak usilovali o harmonické soužití obou národností. Shromažďovali se ve spolcích, jako byly Ressource, Gesellchkeitsverein a pěvecký spolek Liedertafel. K nejznámějším „Budvajzrům“ patřil Adalbert (Vojtěch) Lanna a František Josef Klavík. Toto označení začalo postupně upadat od šedesátých let 19. století, kdy se do popředí dostali nacionálně orientovaní Češi a Němci. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 50 – 51. Židovské obyvatelstvo mělo v Českých Budějovicích dlouhou historii. První židovské rodiny se ve městě objevily již v době Lucemburků. Ve středověku byli Židé neplnoprávnou částí obyvatel, která byla trpěna jen díky obchodu a financím, které poskytovali. Jak bylo ve středověku běžné, byli i budějovičtí Židé v 16. století obviněni z rituální vraždy a vypovězeni z města a zpět se směli vrátit až po revolučním roce 1848, kdy došlo k jejich zrovnoprávnění s křesťany. Počet židovského obyvatelstva do vzniku první republiky vzrůstal. Do první světové války se většina Židů hlásila k německé národnosti, až po vzniku samostatného Československa se začali přiklánět k českému obyvatelstvu. Do druhé světové války hráli Židé důležitou roli hlavně v hospodářském a podnikatelském životě. Osudy českobudějovických Židů pak výrazně zasáhla okupace za druhé světové války. Více o jejich osudu a blíže k dějinám židovského obyvatelstva viz TAMTÉŽ, s. 572 – 574.

¹⁰⁶ František Josef Klavík byl významnou osobností města České Budějovice. Z původního velkoobchodníka se stal v roce 1850 českobudějovický starosta, který byl uznáván především pro svou národnostní nevyhraněnost a toleranci. V této funkci působil F. J. Klavík až do roku 1865, kdy již českobudějovičtí občané byli národnostně natolik rozpolceni, že Klavíkova tolerance nemohla být dále respektována. František Josef Klavík se dále živil jako velkoobchodník. Více viz TAMTÉŽ, s. 201. Vzhledem k tématu diplomové práce sehrál František Josef Klavík ještě jednu velmi výraznou roli, ovšem spíše soukromého rázu. Byl otcem Jany Klavíkové, která se stala později manželkou Augusta Zátky. Blíže o tomto sňatku v podkapitole 1.3 Osobnost Augusta Zátky a jeho rodinný život.

¹⁰⁷ V Českých Budějovicích vzniklo velké množství spolků, pro jejich počet nelze jmenovat všechny, ale jako příklad lze uvést ty nejznámější. Kulturu ovlivňovaly spolky pěvecké, mezi které patřil český Hlahol česko-budějovický nebo německý spolek Deutscher Musikverein, či původně národnostně smíšený Deutsche Liedertafel. Pro kulturu byl důležitý také divadelní spolek. Sportu se věnoval snad nejznámější spolek, který ve městě vznikl v roce 1869, Sokol. Německý spolek zaměřující se na sport nesl název Deutscher Turnverein. Sport ve městě dále podporoval německý bruslařský nebo cyklistický spolek, stejně tak český tenisový spolek a s rozvojem oblíbeného koupání v řece vznikly také plavecké školy. Dále je možné zmínit českobudějovické ostrostřelce, či odborné spolky jako sdružení včelařů a rybářů. Více viz D. KOVÁŘ, *Budějovice před sto lety*, s. 18 – 19.

česká výrobní tužek,¹⁰⁸ podobně fungovala celá řada dalších podniků. Městská spořitelna byla zaměřena díky svému vedení hlavně na německé občany, proto se v roce 1864 ve městě jako protiváha spořitelně zrodil první český peněžní ústav, Záložna českobudějovická.¹⁰⁹ Zakladatelskou činnost výrazně podporoval „český kulturně osvětový a politický spolek“¹¹⁰ Beseda českobudějovická, u jejíhož vzniku stáli v roce 1862 bývalí představitelé Slovanské lípy. Hlavním úkolem Besedy byla politická, hospodářská a kulturní podpora českého obyvatelstva v Budějovicích. Předsedou spolku byl na první valné hromadě konané 31. prosince 1862 zvolen Vendelín Grünwald.¹¹¹ Beseda českobudějovická stála u zrodu výše zmíněné Záložny, podpořila vznik českého gymnázia a byla iniciátorem vzniku prvního českého listu *Budivoj*. Výrazně se angažovala v kulturním životě, pro který vypracovala kulturně osvětový program, díky kterému se v Českých Budějovicích mohlo nerušeně rozvíjet české divadlo, pěvecké kroužky a celá řada dalších aktivit. V neposlední řadě se Beseda podílela na otevření místní knihovny s čítárnou. Oblíbenost a důležitost spolku ukazuje počet členů, který se z původních 42 během jednoho roku zvýšil na 224 členů.¹¹²

Velký rozmach v tomto napjatém období zažilo české školství. Právě výše zmíněné spory mu byly spíše ku prospěchu. Česká část budějovického obyvatelstva začala volat po vzniku českých škol. Stejnou myšlenku prosazovali také vůdčí představitelé česky mluvících občanů, mezi kterými měl hlavní slovo mluvčí české části budějovické společnosti August Zátka.¹¹³ Vzniku ryze českých škol výrazně napomáhala od roku 1872 českobudějovická Matice školská, která se podílela především na jejich financování.¹¹⁴ O rok dříve je možné zaznamenat také silnou podporu od nově vzniklého Českého politického spolku.¹¹⁵ Výrazná studentská aktivita byla zaznamenána v rámci česky vydávaných novin *Budivoj* nebo také v tělovýchovné organizaci Sokol. V roce

¹⁰⁸ Nacionalismus českobudějovické továrny zašel tak daleko, že začala vyrábět tužky značky Aleš, Pa-lacký či Libuše. *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 507.

¹⁰⁹ V Českých Budějovicích vznikl ještě jeden peněžní ústav, který byl na druhou stranu ryze německý. Nesl název Die Biene (Včela). Viz J. CHVOJKA, *Město*, s. 131.

¹¹⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 39.

¹¹¹ Bližší informace o této osobnosti je možné najít v podkapitole 1.3 Dr. August Zátka.

¹¹² Beseda českobudějovická působila s krátkými přestávkami do poloviny 20. století a nejspíše na počátku 50. let byla zrušena. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 39; srovnej též J. CHVOJKA, *Město*, s. 131.

¹¹³ August Zátka byl mluvčím česky mluvících občanů zvolen roku 1870. *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 85.

¹¹⁴ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 18.

¹¹⁵ Český politický spolek byl především politickou korporací českého obyvatelstva, ale zároveň představoval záštitu českému školství ve městě. *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 70 a 85.

1885 byla otevřena Městská veřejná knihovna, která výrazně podpořila vzdělanost nejen českých dětí a studentů, ale také veškerého českého obyvatelstva.¹¹⁶

Ačkoliv může národností soupeření na první pohled působit jen negativně, opak je pravdou. Kromě problémů přinášelo městu také významné výhody v podobě technického, kulturního pokroku a mimořádného rozmachu veřejného života. Je nutné si uvědomit, že národností boje se odehrávaly především v politických, hospodářských a kulturních sférách a každodenní běžné vztahy nebyly nijak výrazně zasaženy. Důkazem by mohla být celá řada smíšených manželství.¹¹⁷

Německá část obyvatelstva samozřejmě nepřihlížela jen nečinně české expanzi a na aktivitu Čechů rázně odpovídala založením různých spolků, mezi nimiž sehrál nejdůležitější roli Deutscher Böhmerwaldbund. Tento celozemský spolek se staral o hospodářský a kulturní život německého obyvatelstva v šumavském regionu.¹¹⁸ Zakladatelem spolku byla významná osobnost Českých Budějovic, Josef Taschek.¹¹⁹ Ten byl také zvolen předsedou spolku a od konce 19. století byl hlavním představitelem německé strany.

Na počátku 20. století vyvrcholil v Českých Budějovicích spor obou zneprátelených stran pokusem o česko-německé vyrovnání. Po dlouhém jednání se na takzvaném *Českobudějovickém paktu* shodly obě dvě strany, které zastupovali Josef Taschek a August Zátka. Dne 26. února 1914 byl tento pakt schválen také městským zastupitelstvem. Ovšem k jeho legitimizaci císařským patentem a tudíž k jeho realizaci již nedošlo, protože téhož roku vypukla první světová válka.¹²⁰

2.3 České Budějovice v první světové válce

Je snad téměř nemožné, aby se události první světové války nepodepsaly na dějinách každého města v jádru Evropy. Ať už to byly odvody, skrýváním uprchlíků nebo projevy nadšené podpory. První světová válka zasáhla pochopitelně také do dějin Čes-

¹¹⁶ TAMTÉŽ, s. 85. Podrobnější informace o dějinách českobudějovického školství v kapitole 4 Školství v Českých Budějovicích.

¹¹⁷ D. KOVÁŘ, *Budějovický poutník*, s. 18.

¹¹⁸ Deutscher Böhmerwaldbund se staral o zlepšení podmínek v zaostalých oblastech na kraji Šumavy. Podporoval vznik železnice, napomáhal odborné dřevařské těžbě a organizoval kulturní život těchto obyvatel. Podílel se na obnově pašijových her v Hořicích na Šumavě. Tento spolek byl zrušen po druhé světové válce v rámci odsunu Němců. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 90.

¹¹⁹ Josef Taschek byl významný českobudějovický obchodník a liberální politik, který mezi léty 1903 – 1918 zastával funkci českobudějovického starosty. Na svou funkci po první světové válce pod nátlakem rezignoval a stal se posledním německým starostou města. Podporoval celou řadu německých spolků, v mnoha z nich byl také členem. V roce 1902 se Josef Taschek dočkal uznání v podobě čestného občanství v Českých Budějovicích. Více viz TAMTÉŽ, s. 496.

¹²⁰ TAMTÉŽ, s. 70.

kých Budějovic. Na počátku války je možné sledovat reakce obou národnostně odlišných tváří města. České obyvatelstvo nevyjadřovalo výrazné sympatie¹²¹ se vznikuvší válkou, zvláště ve chvíli, kdy se na ulicích objevily mobilizační vyhlášky. Při odvodech na frontu byl českými obyvateli projevován veřejný odpor.¹²²

Ovšem opačná reakce se dala předpokládat u německých obyvatel města. Dne 28. července 1914, tedy v den vypuknutí války, se před radnicí sešlo asi 200 německých studentů a mladíků, kteří v průvodu táhli městem, a z davu se ozývala hesla, která požadovala zničení Srbů a také omezení a potlačení českého obyvatelstva.¹²³ Policie proti těmto projevům nepřátelství a agrese nezakročila.

Výraznější zásah války do chodu města představoval odchod vojenských pluků, které zde sídlily. Pěšáci z 91. a dělostřelci z 24. pluku výrazně zasáhli do bojů na východní frontě. Město také poskytovalo pomoc raněným. Dalším důsledkem války byl vznik celé řady lazaretů, kde našlo útočiště od sedmi do deseti tisíc raněných.¹²⁴ Prostory pro vojenské nemocnice neposkytovala jen kasárna, ale také biskupský seminář a některé školní budovy,¹²⁵ jejichž třídy zely prázdnou. Odvod na frontu se nevyhnul ani mladým chlapcům ze středních škol, gymnázií a učilišť. Ve válečných letech počet studentů na zmíněných školách výrazně klesl. Od jarních měsíců roku 1915 se výrazně projevil problém zásobování a také nárůst cen zboží až o 400 % proti původní ceně z roku 1913. Nedostatek základních potravin vedl ke vzniku přidělového systému, který platil až do konce války. Nedostatkovým materiálem se také stalo uhlí, což způsobilo výrazné omezení vlakové dopravy a tedy pohybu obyvatelstva vůbec.¹²⁶ Situace se vyhrotila především na konci války, kdy hladovějící obyvatelé rozbíjeli výlohy a odvážili se i k drancování obchodů. Úředně bylo v Českých Budějovicích zaznamenáno více než tisíc úmrtí z hladu. Mezi oběti patřily především děti a novorozeňata. Hladem vysílení lidé také často podléhali nemocem. Dalším velkým problémem se stala nezaměstnanost, kterou se snažil řešit Pomocný výbor pro péči a nezaměstnané, jenž vznikl až roku 1917 na popud Augusta Zátky.¹²⁷ Kromě Augusta Zátky se do dění zapojovala i další česká

¹²¹ J. CHVOJKA, *Město*, s. 166.

¹²² *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 402.

¹²³ TAMTÉŽ, s. 401 a též J. CHVOJKA, *Město*, s. 167.

¹²⁴ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 402. V jednom z českobudějovických kasárenských lazaretů léčil roku 1915 svá zranění spisovatel Josef Hašek. Pobyt zde mu byl inspirací pro jeho fenomenální knihu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. TAMTÉŽ.

¹²⁵ TAMTÉŽ.

¹²⁶ TAMTÉŽ.

¹²⁷ TAMTÉŽ.

intelligence. V květnu roku 1917 byl jimi podepsán manifest, který měl poslance vyzývat k lepší ochraně českých zájmů. Tento manifest podepsali i profesori místní české reálky.¹²⁸

Veškeré tyto problémy vyřešil až konec války, který přinesl také vznik samostatného Československa. Právě vznik samostatného státu byl pro město dvou národů zásadní. Znamenal vznik „nového“ českého města. O převratu dne 28. říjen 1918 se českobudějovičtí občané dozvěděli až po poledni, kdy přišla zpráva z Prahy. Lidé se začali shromažďovat na náměstí, aby se dozvěděli, co nejvíce informací. Vytvořil se dav, který procházel městem a „očisťoval“¹²⁹ jej od znaků staré vlády. Den vyhlášení míru a samostatnosti Československa se nesl ve znamení oslav a průvodů. Došlo ke strhávání rakouských nápisů a dvouhlavých orlů, ale rabování německých obchodů nebo napadání německých obyvatel se rozradostněný dav vyvaroval. Zničena byla také busta Josefa II. jako symbol germanizace Čechů. Podobně skončila také sádrová busta císaře Františka Josefa, kterou vyhodili z okna dobře informovaní studenti české reálky. Tamní profesori žákům nijak nebránili v projevech radosti ze svobody a naopak se na „očistě“ také sami podíleli.¹³⁰ V sedm hodin večer se na náměstí opět sešli českobudějovičtí občané nesoucí barevné lampiony. Přišli si poslechnout svobodu vyhlášující a podporující projevy předních osobností města jako byl August Zátka nebo Otakar Svoboda.¹³¹ Stejná situace byla i v dalších pohraničních městech. Reakce německého obyvatelstva se ale v různých městech lišila. V Českém Krumlově se německé obyvatelstvo projevovalo dosti agresivně, naopak českobudějovičtí Němci reagovali na danou situaci relativně klidně, nedocházelo k žádným protestům, spíše se snažili dát najevo zájem o spolupráci a jakousi vděčnost za vstřícné chování k nim.¹³² Převážně se u nich projevval strach z napadení. Někteří vyvěšovali české prapory, vystavovali trikoloru českých barev a někteří dokonce počesťovali svá jména, ať už ze strachu či skutečného přesvědčení.¹³³ Strach českobudějovických Němců ale nebyl na místě, čeští občané zachovali klid a na pořádek dohlížela stráž sokolských dobrovolníků.¹³⁴

¹²⁸ J. CHVOJKA, *Město*, s. 168.

¹²⁹ Výraz „očista“ užívá ve své knize Miloslav PECHA, *Státní převrat v říjnu 1918 v Českých Budějovicích. Předpoklady, průběh, význam*, České Budějovice 1999, s. 134.

¹³⁰ TAMTĚŽ, s. 136.

¹³¹ TAMTĚŽ, s. 138.

¹³² J. CHVOJKA, *Město*, s. 173.

¹³³ M. PECHA, *Státní převrat*, s. 142, 144.

¹³⁴ TAMTĚŽ, s. 142.

Den po vyhlášení samostatnosti se v Českých Budějovicích ujal hlavního slova Národní výbor,¹³⁵ který vznikl v posledních dnech války. Jeho členové obcházeli různé úřady a požadovali slib věrnosti. Žádný z německých úředníků nebyl sesazen, pokud přísahal věrnost a projevil zájem o spolupráci s českými občany města. Téhož dne bylo město v rámci četných projevů, které se odehrávaly na náměstí, prohlášeno za české. Národní výbor dále usiloval o odchod vojsk z města, čehož během pár dnů docílil. Také rozhodl o sesazení Josefa Taschka z funkce starosty a donutil jej k rezignaci. Jakýmsi prozatímním starostou se nestal nikdo jiný než vůdčí osobnost budějovických Čechů, August Zátka. August Zátka byl také ten, který v čele města přivítal nově zvoleného prezidenta Československé republiky, Tomáše Garrigue Masaryka, který se v Českých Budějovicích zastavil při návratu z exilu. První československý prezident strávil ve městě odpoledne dne 20. prosince 1918, během kterého byl, projížděje městem za doprovodu své dcery Olgy a celé řady hodnostářů, vítán občany města. Jeho návštěvu dokazuje pamětní deska umístěná na budově radnice.¹³⁶ Kromě Tomáše Garrigue Masaryka vítalo město s velkou radostí již na počátku prosince vracející se legionáře. Nový starosta města byl zvolen až v roce 1919. Stal se jím Otakar Svoboda,¹³⁷ který byl zvolen na základě prvních demokratických komunálních voleb.¹³⁸ Ani mír nezajistil obyvatelům města úplné bezpečí. Bezprostředně po válce zde dosáhla svého vrcholu španělská chřipka, která si nemilosrdně vybírala svou daň v podobě deseti až dvaceti obětí denně. Situace se takto vyhrotila také kvůli nedostatku léků a malému množství lékařů ve městě.¹³⁹ Vznik samostatného státu s sebou přinesl i negativa, především v podobě ztráty odbytišť nejrůznějších výrobků a surovin. Bylo potřeba najít nové kon-

¹³⁵ Národní výbor fungoval zpočátku ve formě prozatímního komitétu, do nějž byli zvoleni zástupci ze šesti politických stran. Dne 28. října byl tento komitét přetvořen na Národní výbor. Předsedou se stal František Zdráhal, středoškolský profesor. Tajemníkem byl jmenován František Ebel, další členové byli František Folpracht, dále pak zástupce českobudějovických Čechů František Hromada, Tomáš Janovský, Alois Kříž, Augustin Mráz, Stanislav Nový, Václav Pavlík-Sychra, Rudolf Procházka, budoucí starosta Otakar Svoboda, Bohuslav Šulc, Josef Tráger a samozřejmě August Zátka. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 552, 553.

¹³⁶ Deska byla několikrát odmontována z politických důvodů. Naposledy byla připevněna dne 6. března 1990 a je možné ji zde vidět dodnes.

Blíže se prezidentovou návštěvou města a průběhem jeho cesty zpět do Čech zabývá M. PECHA, *Státní převrat*, s. 150 – 152.

¹³⁷ První český starosta Otakara Svoboda zastával svou funkci v letech 1919 – 1923. Ač byl původem truhlář, stal se významným politikem, který velmi výrazně zasahoval do dění Českých Budějovic. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 484.

¹³⁸ TAMTÉŽ, s. 85.

¹³⁹ TAMTÉŽ.

takty s okolními zeměmi. K výraznému zlepšení situace a poválečnému rozvoji došlo až ve dvacátých letech. Tento rozvoj je odrazem celkové situace dvacátých let v Evropě.

3 VÝVOJ ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Kapitola nabízí přehled dějin školství, shrnuje vývoj školského systému zejména od 18. století, až k počátku první světové války. Největší důraz je kladen na 19. století a počátek století následujícího. Kapitola se vzhledem k tématu diplomové práce zaměřuje především na střední školství. Je zde ale zmíněno i školství nižší úrovně, které je branou ke školství střednímu, a nastíněno je také vyšší školství, které poskytovalo středoškolským absolventům další vzdělání.

3.1 Školy obecné

O školském systému se dá poprvé mluvit až v 18. století, kdy se české dějiny a rakouské dějiny vzájemně ovlivňovaly. Tento systém se týkal především škol obecných, které představovaly základní stupeň vzdělání. Velký podíl na nových školních reformách měla jedna z nejvýznamnějších panovnic Evropy Marie Terezie. Školské reformy měly vést ke zlepšení celkového vzdělání společnosti. Podnět k reformám dal panovníci pasovský biskup Leopold Arnošt, který ve svých výzkumech týkajících se především Horního a Dolního Rakouska poukazoval na nedostatečné vzdělání učitelů a také na malý zájem ze strany žáků, kteří školu navštěvovali jen sporadicky. Marie Terezie pověřila dalším výzkumem hraběte Rudolfa Chotka, který potvrdil výsledky bádání pasovského biskupa nejen na území Rakouska.¹⁴⁰

Ještě na počátku 18. století měla na školství vliv především katolická církev a stát se na chodu školského systému nijak nepodílel. Ten začal postupně přebírat kontrolu nad vzděláním po roce 1773, kdy byl zrušen řád jezuitů, který se ovšem zajímal především o střední a vyšší školství. Nižší školství nemělo potřebnou podporu. Výuka byla zajišťována jen církevním řádem piaristů, kteří se stali zřizovateli trojtřídních obecných škol, kde se žáci učili číst, psát, počítat a také se seznamovali se základy náboženství. Školní docházka nebyla povinná a učitelé nepotřebovali žádné pedagogické vzdělání.¹⁴¹

Marie Terezie se tento neutěšený stav nižšího školství pokusila vyřešit různými reformami. První důležitá reforma vstoupila v platnost roku 1774. Jejím autorem byl opat augustiniánského kláštera Jan Ignác Felbiger.¹⁴² Felbigerův školní řád se zabýval

¹⁴⁰ Zdenka VESELÁ, *Vývoj českého školství*, Praha 1988, s. 8.

¹⁴¹ Toto tvrzení dokazuje Zdenka Veselá ve své knize uvedením seznamu uchazečů o místo učitele. Mezi zájemci je uveden švec, tkadlec, krejčí, kotlář nebo vysloužilý voják. Více viz TAMTÉŽ, s. 7 – 8.

¹⁴² Reforma vyšla pod názvem *Allgemeiner Schulplan für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen k. k. Erblanden* a byl panovníci schválen 6. prosince roku 1774. Viz TAMTÉŽ, s. 9.

obsahem učiva jednotlivých typů škol. Jednalo se zejména o školy triviální, hlavní a školy normální. V každé zemi monarchie měla být ustanovena školská komise, která měla zakládat nové školy a starat se o jejich chod. Nejnižší stupeň představovala škola triviální, kde se žáci učili základním znalostem, čtení, psaní počítání a věnovali se také základům náboženství. Výuka měla dle reformy probíhat v jedné či dvou velkých, svět-
lých učebnách.¹⁴³

Na triviální školu navazovala škola hlavní, která rozšiřovala učivo triviálních škol a sloužila jako příprava pro budoucí vojáky, ale i řemeslníky a rolníky. Výuka měla probíhat ve třech velkých učebnách. Pokud to prostory dovozovaly, měly být zakládány také samostatné dívčí školy, kde se žákyně učily kromě výše zmíněných dovedností i ženským ručním pracím.¹⁴⁴

Větší důraz než doposavad byl kladen na vzdělání učitelů, jejichž povinností bylo absolvovat školu normální, která poskytovala rozšířenou výuku školy hlavní obohacenou o výklad o povinnostech učitelů a o metodách výuky. Po absolvování této školy se měli budoucí učitelé přihlásit do učitelského kurzu, takzvané preparandy, kterou vedli ředitelé škol. Náplní této přípravy bylo získání praktických zkušeností prostřednictvím hospitací u zkušených učitelů a také získávání znalostí v rámci pedagogiky a didaktiky.¹⁴⁵

Nové reformy však měly celou řadu nedostatků. Ve školách byl neustále nedostatek výukového materiálu a vybavení potřebného k výuce. Stanovená povinná školní docházka nebyla přísně dodržována, především dětmi z venkova, které měly od jara spíše pracovní povinnosti. Závažným problémem bylo i špatné hmotné zajištění učitelů, kteří často pracovali jen za jídlo, a proto se většinou věnovali ještě jiným činnostem. Často že živili řemeslem. Pracovali jako truhláři, ševci, krejčí, atd. Zaměření výuky a také společenské postavení učitelů bylo ovlivněno katolickou církví, která i nadále pro učitele představovala nadřazenou instituci. V rámci reformy také docházelo ke snahám o germanizaci. Česky se mělo vyučovat jen na školách triviálních a na nižším stupni škol hlavních. Roku 1788 vyšlo nařízení, na jehož základě se mělo vyučovat německy také i na těchto dvou školách nižšího stupně. Ovšem v praxi toto nařízení nefungovalo, učitelé

¹⁴³ TAMTÉŽ.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 9 – 12.

venkovských škol často němčinu plyně neovládali a dětem by výuka v německém jazyce přinášela potíže.¹⁴⁶

Přes nedostatky, které reformy Marie Terezie měly, došlo k celkovému zlepšení školského systému. Vzrostl počet škol a s ním také počet žáků. Felbigerův školní plán fungoval téměř 100 let. Nové úpravy na počátku 19. století byly reakcí na francouzskou revoluci a následné napoleonské války. Byla zavedena mnohem přísnější cenzura, která postihla obsah učiva na všech stupních. Organizační struktura dle Felbigerova plánu však zůstala nezměněna.¹⁴⁷

Také na českých školách se projevovaly myšlenky národního obrození. Čeští učenci v čele s Josefem Jungmannem požadovali jako vyučovací jazyk češtinu, a to nejen na nižších školách, ale také alespoň v některých předmětech na gymnáziích a usilovali také, aby na pražské univerzitě vedle již existující katedry českého jazyka vznikla katedra české literatury.¹⁴⁸

V revolučních letech 1848 – 1849 se objevovaly návrhy na reformy elementárního školství. Hlavním iniciátorem byl český vlastenec Karel Slavoj Amerling, jehož návrhy ovlivnily Františka Tesaře. Oba muži usilovali o zavedení předškolní přípravy a prodloužení školní docházky do čtrnácti nebo šestnácti let. Gymnaziální profesor František Čupr navrhoval zřídit čtyřletou elementární školu. Podle něj by na venkově měla trvat šest let, a to kvůli nepravidelné docházce žáků. Na elementární školu pak měla navazovat rovněž čtyřletá měšťanská škola, jejímž úkolem byla především příprava na praktická povolání. K otázkám školství se vyjadřoval také Pavel Josef Šafařík, jehož připomínky se ale týkaly hlavně národnostní otázky.¹⁴⁹

V květnu roku 1869 byl vydán *Základní říšský školský zákon o školách obecných*,¹⁵⁰ který byl základem pro školství v nově vzniklém Předlitavsku až do konce monarchie. Zákon, jehož autory byli ministr Leopold Hasner a profesori Adolf Beer a Julius Antonín Glaser, upravoval účel a zřizování obecných škol, školní docházku, osnovy a také vzdělání a právní postavení učitelů. Kontrolu nad školami přebíral stát. Zákonem byla zavedena povinná školní docházka ve věku od šesti do čtrnácti let. Nejnižší stupeň

¹⁴⁶ TAMTÉŽ.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 9, 13 a 14.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 14.

¹⁴⁹ Podrobněji se jednotlivými reformami zabývá Zdenka Veselá. TAMTÉŽ, s. 26 – 28.

¹⁵⁰ V originále *Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen*. Miroslav NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006, s. 122.

školsství se nově nazýval obecná škola a byl rozdělen do dvou částí. Na první nižší stupeň, který trval pět let, navazoval tříletý vyšší stupeň. Po prvních pěti letech si děti mohly vybrat, jakým směrem se bude ubírat jejich další studium. Žáci mohli povinnou školní docházku absolvovat v obecných školách a následně pokračovat na odborných školách. Také mohli po pěti letech nižšího stupně opustit obecnou školu a přestoupit na měšťanskou školu eventuálně na nižší gymnázium či reálku, dívky pak na později vzniklá lycea. Měšťanská škola pak dále otvírala brány odborných škol, reálek a později učitelských ústavů. Osmdesátá léta znamenala ve školských reformách krok zpět. Došlo ke zkrácení povinné školní docházky, zredukování učebních osnov a dokonce byly zaznamenány pokusy o opětné zavedení kontroly katolickou církví a povinné výuky německého jazyka.¹⁵¹ Na přelomu 19. a 20. století se objevily snahy o reformu elementárního školství, jehož výuka zaměřená na humanitní předměty s důrazem na pasivitu žáků neodpovídala potřebám rychle se rozvíjející a měnící se společnosti.¹⁵²

3.2 Vývoj středních škol do počátku 19. století

Počátky středních škol spadají již do druhé poloviny 11. století. Jednalo se o církevní školy, které sloužily zpočátku především k výchově mladých kněží a mnichů. První zmínku o takovéto škole je možné nalézt v Kosmově Kronice.¹⁵³ V důsledku rozvoje měst se začaly od 13. století postupně objevovat předchůdkyně budoucích gymnázií, školy městské. Jejich úkolem bylo vychovávat mladou inteligenci, která se podílela na ekonomickém a hospodářském rozvoji města. Na obou typech středních škol probíhala výuka především v latině. Základem byla latinská gramatika a také literatura. Za vlády Karla IV. dosáhly největšího rozkvětu zejména školy městské. Ovšem následující období nesoucí se ve znamení husitských válek přineslo úpadek oběma typům škol. Úroveň vzdělanosti výrazně klesla. Opětný rozvoj školství přineslo až 16. století. Ale v rámci středních škol začal právě od tohoto století převládat spíše městských charakter.¹⁵⁴

Městské školy se na počátku 16. století pozvolna přeměnily v gymnázia, jejichž vývoj výrazně ovlivnil německý humanista a reformátor Filip Melancton. Ten se stal

¹⁵¹ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 122; srov. též Otakar KÁDNER, *Školství v Republice Československé*, in: Václav Dědina – Otakar Kádner (edd.), *Československá vlastivěda X.*, Osvěta, Praha 1931, s. 40 a též Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 42 – 43.

¹⁵² Podrobně se změnám v obecných a městských školách věnuje O. KÁDNER, *Školství*.

¹⁵³ Kosmas zde údajně uvádí, že církevní školu v roce 1074 sám navštěvoval. Viz Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 15.

¹⁵⁴ TAMTÉŽ.

autorem vůbec prvního vzdělávacího programu pro gymnázia, na jehož základě byl tento typ škol založen v Magdeburgu a Norimberku. Roku 1528 zveřejnil Melanchton také nový školní řád, který se stal vzorem ostatním školám.¹⁵⁵ Na Melanchtonovy reformy reagoval v osmdesátých letech 16. století v českém prostředí rektor pražské univerzity Petr Codicillus. Činnost městských škol podléhala právě pražské univerzitě, jejíž rektor tak rozhodoval o chodu školských institucí. Na základě této pravomoci vytvořil Petr Codicillus učební řád, jehož hlavním cílem bylo sjednocení školského systému, které mělo zabránit neustálému střídání učitelů a přecházení žáků ze školy do školy. Pětidílný Codicillův řád se zabýval učebním plánem, osnovami pro jednotlivé třídy a také učebnicemi, podle kterých se mělo vyučovat. Bylo stanoveno, že městské školy mají být rozděleny do pěti tříd. Během těchto pěti let se měli žáci zdokonalit ve čtení, psaní, počítání a seznámit se s klasickými jazyky, s latinou a řečtinou. Výuka zahrnovala také základy etiky, muziky, rétoriky a dialektiky. V prvních dvou třídách se vyučovalo jazykem mateřským, který byl od třetí třídy postupně nahrazován právě latinou a řečtinou. Řád univerzitního rektora se věnoval také funkci ředitele, úkolu učitele a školské kázně.¹⁵⁶

Nové školní řády nejsou záležitostí jen městských škol, ale měly také vliv na školy církevní. V oblasti středního školství působili hlavně jezuité, kteří si touto cestou vychovávali nové duchovní. Podle vzoru jezuitů si své střední školy zakládali také piaristé, kteří výrazně zasáhli do českobudějovického školství. Svě střední školy si piaristé začali zakládat od třicátých let 17. století a v Mikulově vytvořili roku 1631 svou první komunitu ve střední Evropě.¹⁵⁷ Dalšími školství podporujícími řády se stali benediktini nebo františkáni. Do Bílé hory fungovala v Čechách gymnázia různých konfesí. Ovšem po porážce českých stavů v roce 1620 přešlo právo vzdělávat žáky a studenty pouze do rukou katolických řádů. Nejvíce se prosadil právě řád jezuitů, který se do Čech dostal již v roce 1556 a téhož roku si zde založil svou první školu, Klementinum v Praze. Později vybudovali jezuité další koleje s gymnázii v Čechách i na Moravě.¹⁵⁸ Tovaryšstvo Ježíšovo si získalo podporu vlivných šlechtických rodů. Největšího rozvoje

¹⁵⁵ Kateřina ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci a kantorů za starého Rakouska. České a střední školy v letech 1867 – 1918*, Praha 2007, s. 11.

¹⁵⁶ Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 16.

¹⁵⁷ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 12.

¹⁵⁸ V Čechách vznikly koleje s gymnázii v Českém Krumlově, v Chomutově a Jindřichově Hradci. A na Moravě se jednalo o olomouckou kolej a také kolej brněnskou. Viz. TAMTÉŽ.

dosáhlo jezuity řízené školství v první polovině 17. století, kdy byl řád podporován vládnoucími Habsburky.¹⁵⁹

Ačkoliv Marie Terezie proslula především reformami týkajícími se nižšího školství, položila společně se svým synem Josefem také základy školství středního. Jednou z hlavních snah obou panovníků bylo vymanění školství z vlivu církve. Jediným dohlížitelem měl být stát a právě na základě této myšlenky zavedla Marie Terezie v polovině 18. století státní dozor. Rok 1773 byl pro sekularizaci školství zlomový. Došlo ke zrušení jezuitského řádu, který byl pro Habsburky doposavad oporou.

Marie Terezie se o úpravu gymnázií pokoušela již dříve, ale výraznější reformu se jí podařilo prosadit až v roce 1775.¹⁶⁰ Jejím autorem byl piarista Gratian Marx. Podle této reformy se gymnázia stala pětiletá a došlo také ke změně vyučovacího jazyka. Začal se více prosazovat německý jazyk, který se od třetí třídy stal jediným vyučovacím jazykem. Čeština byla postupně z gymnázií odstraněna a nemohl na ně být přijat nikdo, kdo neuměl německy. Latina ale pořád zůstala hlavním předmětem. Zato matematika, zeměpis či přírodopis se vyučovaly jako vedlejší předměty.¹⁶¹

Avšak některé změny v rámci reformy přinášely řadu negativ. V duchu osvícenského absolutismu byla do škol zavedena cenzura. Na obsah výuky dohlížel státní dozor. Výrazně byl omezen také počet gymnázií, což znamenalo těžší dostupnost pro žáky. Ke snížení počtu došlo v důsledku zrušení jezuitského řádu, který byl hlavním provozovatelem středního školství. Jezuitská gymnázia přešla do státní správy, ale stát neměl dostatek peněz na jejich financování, proto byla v českých zemích asi polovina gymnázií zrušena nebo přeměněna na školy hlavní.¹⁶² Josef II. se snažil získat finance na podporu školství, a proto zavedl relativně vysoké školné, které ale omezilo počet žáků. Úplnou novinkou se stalo zavedení přijímacích zkoušek, které mělo redukovat počet zájemců o studium. Během přijímacího řízení museli žáci prokázat dobrou znalost německého jazyka, který byl od roku 1777 pro přijetí na gymnázium podmínkou, dále pak znalosti v oblasti latiny, počtů a náboženství.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ.

¹⁶⁰ První reformu středního školství se Marie Terezie pokusila prosadit v roce 1752. Základem se pro ni stal studijní řád, podle kterého vyučovali piaristé v Litomyšli. Další reforma vznikla v roce 1764 a týkala se obsahu výuky. Doposavad se vyučovala němčina, řečtina, dějepis, zeměpis a matematika. Nově se měl začít vyučovat přírodopis a fyzika. Tyto reformy ale nevstoupily v platnost. Srov. Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 17 – 18.

¹⁶¹ TAMTÉŽ, s. 19.

¹⁶² Z původního počtu čtyřiceti ústavů v českých zemích zůstala pouze půlka. Třináct v Čechách a sedm na Moravě. Viz TAMTÉŽ, s. 13.

Většina měst byla s redukováním počtu škol nespokojená. Zrušením gymnázií přicházela o značné množství peněz, jejichž zdrojem byli právě studenti a jejich učitelé. Kromě toho docházelo ke snížení počtu inteligence ve městech, které se projevovalo nedostatkem učitelů, lékařů i právníků. Církev s rušením škol také nesouhlasila, pro ni to znamenalo nedostatek mladých kněží, protože většina studentů si nemohla školné dovolit. V důsledku toho vznikaly různé petice a stížnosti jak ze strany měst, tak ze strany církve. Oba tábory volaly po založení nových středních škol nebo po obnovení škol původních. Na základě velkého množství žádostí dala k tomu vláda v roce 1802 souhlas.¹⁶³

3.3 Vývoj středních škol od počátku 19. století do prvních let válečných

Významnější reformu gymnázií přinesl až počátek 19. století. Nové disciplinární a studijní předpisy byly panovníkem schváleny 21. května roku 1804 a také o rok později dne 16. srpna. Tyto reformy, které vstoupily v platnost roku 1805, oficiálně platily do revolučního roku 1848, ale již v roce 1818 došlo k částečnému navrácení k původnímu systému výuky. Autorem reformy byl piarista Franz Innozenz Lang, který působil jako prefekt na vídeňském gymnáziu. Lang byl autorem nového systému výuky, který se v pozdějších letech stal zcela běžnou záležitostí. Doposavad vyučoval všechny předměty vyjma náboženství jen jeden učitel, třídní učitel, který působil jen v jedné třídě. S touto třídou postupoval do dalších ročníků a většinou se po dobu studia neměnil. Lang ale svou reformou vyhověl požadavku doby, nové průmyslově orientované společnosti, využil zároveň svých znalostí, které nabyl během působení na pruských a francouzských školách, a zavedl systém odborných učitelů. Každý učitel měl být odborníkem ve svém předmětu. Lang se zaměřil především na přírodovědné předměty, matematiku, zeměpis, ale i světové dějiny. Původní systém výuky vedený třídními učiteli ale úplně nevymizel. Ti nadále působili v nižších třídách, kde vedli své žáky od první až do třetí či čtvrté třídy.

Reformy z roku 1805 dále stanovily počty žáků. Pro otevření prvního ročníku se muselo přihlásit minimálně deset dětí a naopak maximální počet studentů nesměl přesáhnout počet osmdesát. Dle nového řádu nemělo dojít k přetěžování studentů, proto

¹⁶³ Tereziánsko-josefinským reformám se věnuje K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 12 – 14; srov. též Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 17 – 19 a též Zdenka VESELÁ, *Česká střední škola od národního obrození do druhé světové války*, Praha 1972, s. 8 – 9.

měl vyučovací týden pouze osmnáct hodin, z nichž byla velká část věnována opakování. Langovy reformy byly v praxi poprvé použity na přelomu let 1807 a 1808.¹⁶⁴

Langovy reformy však měly své odpůrce. Ti upozorňovali na fakt, že není dostatečné množství kvalifikovaných učitelů. Reforma totiž neřešila, jak tyto učitele vzdělávat. Dále odpůrci vytýkali odborníkům, že jejich výchovná činnost je v porovnání s třídními učiteli jen malá. Kolem systému odborných učitelů se strhla diskuze, na které se proti novému způsobu výuky vyjádřili ředitelé devíti dolnorakouských, pěti českých a dvanácti moravských a slezských gymnázií. Langovy reformy podpořila gymnázia z Horního Rakouska.¹⁶⁵ Na nátlak opoziční strany rozhodl panovník František I. o zrušení výuky podporované odbornými učiteli a již roku 1818 byl opět zaveden řád podle Gratiana Marxe. Kde hlavní slovo měli opět třídní učitelé, důraz byl kladen na latinu a přírodní vědy byly vyškrtuty z osnov. Tato restaurace starého systému znamenala pro školství krok zpátky a zapříčinila hluboký úpadek středoškolského vzdělání.¹⁶⁶ Zřejmě jedinou pozitivní změnou z let 1818 – 1848 bylo zavedení stejně dlouhého šestiletého studia na všech gymnáziích.¹⁶⁷ Došlo tak ke sjednocení délky gymnaziálního studia v českých i v rakouských zemích.¹⁶⁸

Ve dvacátých letech a počátku let třicátých došlo na základě konzervativní koncepce ke zrušení některých gymnázií. Důvodem byl nedostatek financí a malé množství žáků, kteří daná gymnázia navštěvovali. Jednalo se o gymnázium v Kadani, v Doupově a ve Slaném. Na počátku školního roku 1847/1848 tedy otevřelo své brány studentům v českých zemích 33 gymnázií.¹⁶⁹

V duchu národního obrození byl roku 1816 vydán jazykový dekret, na jehož základě měli na gymnáziích, kde převládal počet českých studentů, vyučovat čeští profesori nebo ti, kteří česky uměli. Žáci se měli nově učit českému překládání a psaní

¹⁶⁴ Informace o reformě z roku 1805 poskytuje M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 72 a též K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 14.

¹⁶⁵ V Horním Rakousku se nacházela pouze dvě gymnázia. Gymnázium v Linci a v Kremsmünsteru. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 73.

¹⁶⁶ Více viz K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 14 a též Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 20.

¹⁶⁷ Původní délka studia na středních školách byla šest let. Ta ale byla reformami Gratiana Marxe z roku 1776 omezena na pět let. Langovy reformy roku 1805 dobu studia opět prodloužily, ale týkalo se to především gymnázií. Pětileté studium zůstalo na venkovských středních školách či školách v místech, kde nebyla univerzita nebo filozofické lyceum. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 73 a též K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 13.

¹⁶⁸ Informace přejaté z M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 73; též K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 14 a Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 21.

¹⁶⁹ Dvaadvacet gymnázií se nacházelo v Čechách. Jednalo se o čtrnáct řádových a osm státních. Na Moravě a ve Slezsku bylo šest státních gymnázií, jedno evangelické a čtyři piaristická gymnázia. Informace přejaté z M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 73.

českých textů. Nařízení vycházelo vstříc požadavkům státní správy, podle kterých měli být do úřadů v českých zemích přednostně přijímáni studenti s dobrými znalostmi češtiny. Problémem ale bylo, že dekret se blíže nezabýval postavením češtiny mezi ostatními předměty. Zda se mělo jednat o řádný předmět nebo jen o okrajovou výuku, která by byla součástí jiných hodin. Na základě těchto nejasností nebylo nařízení dodržováno a dokonce došlo k jeho omezení.¹⁷⁰ V únoru roku 1821 byl vydán dvorský dekret, na jehož základě bylo zakázáno vyučovat češtinu jako řádný jazyk.¹⁷¹ Přesto však sehrál jazykový dekret důležitou roli při obraně českého jazyka. Druhá generace národního obrození vedená Josefem Jungmannem jej využívala v boji proti germanizačním snahám.¹⁷²

Celá čtyřicátá léta 19. století se nesla ve znamení diskuzí o reformě zejména středního školství. Ty vyvrcholily v revolučním roce 1848 a 1849. Prvním a základním krokem ke změnám středoškolského systému bylo zrušení Studijní dvorské rady, která byla nahrazena Ministerstvem kultu a vyučování. Studijní dvorská rada působila jako nejvyšší školní rada od roku 1760, s přestávkou mezi lety 1791 – 1802,¹⁷³ do roku 1848, kdy byla nahrazena nejprve ministerstvem vyučování, které začalo fungovat v březnu, a to zpočátku jako ministerstvo veřejného vyučování. V červnu pak bylo přejmenováno na Ministerstvo kultu a vyučování, do jehož čela se postavil Franz von Sommaruga, který pro své reformy hledal inspiraci v německých státech, zejména v Prusku.¹⁷⁴ Bezprostředně po zřízení ministerstva vznikly roku 1849 také zemské školní rady, které měly za úkol starat se o pedagogické záležitosti, a zároveň byly vytvořeny zemské školní úřady, které se věnovaly správním a hospodářským záležitostem.¹⁷⁵

Podobu rakouského středního školství výrazně změnilo reformní úsilí Sommarugových následovníků v ministerském úřadu. Prvním byl Leo Thun-Hohenstein, který zastával úřad v letech 1849 – 1860, a druhým v letech 1867 – 1870 Leopold von Has-

¹⁷⁰ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 15. Podrobněji se jazykovým dekretem zabývá též Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 21 – 22.

¹⁷¹ Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 22.

¹⁷² TAMTÉŽ, s. 21.

¹⁷³ Před Dvorskou studijní radou bylo školství do roku 1655 řízeno z vídeňského císařského dvora superintendenty. Následně do roku 1752 studijními direktory a od roku 1760 zmíněnou dvorskou studijní radou. Viz František MORKES, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích. Období let 1848 – 2001*, Praha 2002, s. 5.

¹⁷⁴ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 16 a též M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 120.

¹⁷⁵ F. MORKES, *Kapitoly*, s. 5.

ner. V červenci roku 1848 byl vydán *Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku*,¹⁷⁶ který se stal základem pro následující reformy.¹⁷⁷

Již na počátku čtyřicátých let byl profesor filozofie pražské univerzity Franz Seraphin Exner vládou pověřen, aby vypracoval nový učební plán. Ten se měl týkat především středního školství. Profesor Exner hrubou verzi svého plánu uveřejnil v červenci roku 1848 ve *Wiener Zeitung*. Na jeho žádost byl o rok později do Vídně pozván gymnaziální profesor zabývající se klasickou filologií a také filozofií Hermann Bonitz, který měl zkušenosti s reformou pruského školství. Exner a Bonitz spolu vydali návrh reformy pod názvem *Nástin organizace gymnázií a reálek v Rakousku*,¹⁷⁸ který znamenal pro gymnázia celé habsburské monarchie důležitý přelom. *Nástin*¹⁷⁹ byl panovníkem předběžně schválen dne 16. září 1849, ovšem k definitivnímu schválení došlo až koncem roku 1854. Každý z autorů se v rámci reformy věnoval tomu oboru, kterému více rozuměl. Exner se zabýval částí týkající se přírodních věd a filozofie. Kromě toho byl autorem úvodu a věnoval se také obecným a metodickým poznámkám. Bonitz byl autorem zbytku reformy. Důraz kladl především na humanitně orientované předměty, jako byla klasická filologie a dějepis. Díky podpoře ministra kultury a vyučování, kterým byl hrabě Leo Thun, byl Exner-Bonitzův *Nástin* snáze uveden do praxe. Leo Thun se sám věnoval pedagogice. Projevoval zájem zejména o výchovu zanedbávaných dětí.¹⁸⁰

Na základě Exner-Bonitzových reform se gymnázia stala spojovacím článkem mezi elementární a vysokou školou. Doposud nebylo jisté, zda absolvent gymnázia zvolí vysokoškolské studium, neboť ještě před tím bylo nutné absolvovat filozofické lyceum jako přípravu na vysokou školu. Exner-Bonitzovými reformami došlo ke spojení gymnázií a přípravných lyceí a vzniklo tak osmitřídí gymnázium, které samo o sobě bylo přípravnou školou pro univerzitní studia. Ovšem studium na gymnáziích bylo rozděleno do dvou stupňů. Oba stupně, nižší a vyšší gymnázium, jak byly nazývány, trvaly čtyři roky, přičemž nižší stupeň mohl existovat samostatně. Po prvním čtyřletém cyklu bylo možné přestoupit na jinou školu, buď na reálku, která vznikla také v rámci Exner-Bonitzových reform, anebo později na učitelské ústavy. Vzhledem k náročnosti gym-

¹⁷⁶ V německém originále *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 120.

¹⁷⁷ Informace přejaté viz TAMTÉŽ.

¹⁷⁸ V německém originále *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*. Viz TAMTÉŽ.

¹⁷⁹ Tento zkrácený název ve svém díle používá K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 16 – 18.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 16 – 17; srov. též M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 120.

naziálního studia volilo tuto možnost relativně vysoké procento studentů. Ti, kteří se rozhodli pokračovat dále na gymnáziu, čekala na samotném závěru studia nově stanovená, státem kontrolovaná zkouška, maturita. Státní maturita byla zavedena v roce 1849 a byla nezbytnou podmínkou pro univerzitní studium. Zavedením tohoto typu zkoušky získala gymnázia výsadní postavení mezi středními školami. Maturita byla skládána ze všech povinných předmětů, které se na škole vyučovaly. Vyučující daných předmětů zasedali za předsednictví zemského školního inspektora nebo univerzitního profesora v komisi, která končící studenty přezkušovala. Maturitní zkouška byla velice obtížná. Ne všem studentům se podařilo projít tímto hustým sítím, dokonce ani opakování zkoušky nemuselo znamenat úspěch a plno studentů bylo nuceno odejít v posledním roce vyššího gymnázia bez maturity. Ovšem úspěch u maturity otevíral mladíkům dveře do lepší společnosti. Stávali se vzdělanou elitou měst, která mohla zasahovat nejen do chodu města samotného, ale mnohdy i do státních záležitostí.¹⁸¹

Reformy profesorů Exnera a Bonitze zasáhly také středoškolské osnovy. Došlo k omezení klasických jazyků, i přes to zabíralo jejich vyučování téměř polovinu výuky. Více prostoru získaly přírodní vědy reprezentované především přírodopisem, zeměpisem a fyzikou. Více se vyučovala také matematika a dějepis a pochopitelně nechybělo ani náboženství a německý jazyk. Vyučovacím jazykem již nebyla latina, ale některý ze zemských jazyků. Volba jazyka se měla přizpůsobit potřebám obyvatel dané oblasti. V nejvyšších ročnících se nově vyučovaly předměty filozofické propedeutiky,¹⁸² které byly doposavad součástí přípravných filozofických lyceí.¹⁸³ Na úroveň středních škol byla nově povýšena reálka, která byla doposavad řazena k elementárnímu školství.¹⁸⁴

Byly-li kladeny větší nároky na studenty, musely být vysoké nároky kladeny také na pedagogy. Členy pedagogického sboru se stávali známí vědci nebo literáti, kteří zvyšovali prestiž gymnázia. Definitivně zvítězil systém odborných učitelů, čemuž muselo být přizpůsobeno i jejich odborné vzdělání. Budoucí středoškolští učitelé studovali na nově reformovaných tříletých filozofických fakultách, které původně sloužily jako

¹⁸¹ Více o maturitní zkoušce v podkapitole 7.3 Maturitní zkouška. O maturitní zkoušce podává informace M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 120 – 121; srov. též František MOROKES, *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí*, Praha 2003, s. 9 – 11.

¹⁸² Jedná se o jakési základy filozofie a psychologie. K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 17.

¹⁸³ Výukou předmětů se zabývá K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 17 a též M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 120.

¹⁸⁴ Více o vývoji reálky podkapitola 5.1 Obecný vývoj reálných škol.

příprava na univerzitu, avšak na základě Exner-Bonitzových reforem se staly rovnocennou univerzitní fakultou.¹⁸⁵

Padesátá léta a první polovina let šedesátých přinesla opět částečnou restauraci vlivu církve na školství. Stalo se tak na základě konkordátu, který byl uzavřen v prosinci roku 1855. Dále pak došlo znovu k omezení přírodovědných předmětů a zavedení více hodin náboženství. Tato situace netrvala dlouho, pouze do druhé poloviny šedesátých let, kdy byla na základě říšského zákona z roku 1868 definitivně obnovena kontrola státu nad školstvím. Školy tak otevřely brány všem žákům bez rozdílu náboženského vyznání. Církev nyní měla kontrolu pouze nad výukou náboženství a v některých případech mohla být zřizovatelkou školy. Mnohem častějšími zřizovateli byly nově stát, obce nebo různé spolky. Reformy šedesátých let se výrazně dotkly hlavně obecného školství. Ale poznamenán byl i střední stupeň.¹⁸⁶ V Čechách se objevovaly emancipační snahy, které se projeví i ve školství. Zejména snahou o zrovnoprávnění češtiny a němčiny na středních a vysokých školách. Prvního úspěchu se čeština dočkala již v roce 1861, kdy bylo povoleno vyučovat česky některé předměty. Ještě téhož roku zasedal český zemský sněm, který jednal o postavení češtiny. Iniciátorem byl český politik a pedagog Josef Wenzig.¹⁸⁷ Ten se jako poslanec českého sněmu zabývající se školskými záležitostmi zasloužil nejvíce o to, že roku 1864 čeština a němčina byly jako vyučovací jazyk zrovnoprávněny. Německy mluvící občané tuto vyhlášku nesli nelibě. Josef Wenzig byl dokonce poslán na odpočinek. Jako oficiální důvod se uvádělo podporování nacionalistických snah a zanedbávání vedení reálky v Praze. Císař schválil zákon o rovnoprávnosti jazyků až v lednu roku 1866.¹⁸⁸

V sedmdesátých letech působil jako ministr kultu a vyučování Karl Stremayer. Ten příliš nesympatizoval s českým školstvím a ani je nijak nepodporoval. Ovšem důležitou změnou v době jeho působení bylo zlepšení postavení středoškolských učitelů, kteří byli v roce 1873 zařazeni na úroveň státních úředníků.¹⁸⁹ Mezi lety 1871 a 1874

¹⁸⁵ Vzdělání učitelů se věnuje K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 18 a též M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 121. Více informací o Exner-Bonitzově reformě poskytuje K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 16 - 18 a též M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 120 - 121.

¹⁸⁶ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 121 - 122.

¹⁸⁷ Josef Wenzig působil zpočátku jako učitel na německé reálce. Později se stal ředitelem první české reálky v Praze, školním radou a dozorcem nad českými obecnými školami a reálkami. Viz K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 21; srov. též Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, II. svazek, Praha 1918, s. 137.

¹⁸⁸ Blíže o reformách v padesátých a šedesátých letech viz K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 19 - 22; srov. též M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 121 - 122.

¹⁸⁹ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 23. O učitelích více v kapitole 9 Pedagogický sbor.

byly také vydány osnovy nového typu gymnázia. Jednalo se o nižší čtyřtřídní reálné gymnázium, které se od klasického gymnázia lišilo především obsahem osnov. Tento typ gymnázií mohl existovat samostatně nebo byl zřizován v rámci vyšších gymnázií či reálek. Reformy se dotkly také reálných škol. V roce 1869 byla na reálky také zavedena maturita, povinně ovšem až od roku 1872. Došlo k mírné změně v osnovách a obsah učiva se více přiblížil všeobecným gymnáziím.¹⁹⁰

V sedmdesátých a osmdesátých letech se objevil nový problém v podobě velkého množství absolventů, kteří ovšem nemohli sehnat zaměstnání ve svém oboru. Vláda se obávala protestů, a proto do situace zasáhl nový ministr kultu a vyučování Paul Gautsch, který nastoupil v roce 1885. Jeho cílem bylo omezit počet středních škol, ale zároveň zachovat elitářský charakter středoškolských absolventů. Zaměřil se proto na studenty, kteří pocházeli z nižších sociálních vrstev, a zamezil jim přístup na střední školy. Došlo k výraznému zvýšení školného a rušení zejména českých škol, které podle Gautsche nebyly dostatečně kvalitní. Ministr začal od roku 1886 připravovat kromě drobných reforem týkajících se učitelských uniforem nebo revize školní knihovny takzvané Gautschovy ordonance.¹⁹¹ Na základě tohoto nařízení došlo ke zrušení nebo omezení celé řady škol. Ačkoliv se plán týkal nejen českých škol, bylo právě české školství zasaženo nejvíce. Nařízením bylo zrušeno či jinak zasaženo sedmnáct českých škol v porovnání s osmi nečeskými. Proti Gautschovým ordonancím se postavili čeští politikové, díky nimž byla nařízení zrušena. Devadesátá léta 19. století nepřinesla výrazné změny. Nesla se ve znamení bojů mezi Čechy a Němci, kteří soupeřili kromě jiného také v množství založených škol.¹⁹²

V druhé polovině 19. století se postupně začaly formovat odborné školy. Na počátku dvouleté praktické hospodářské školy byli přijímáni žáci z obecných škol. Z těchto institucí se počaly vytvářet čtyřleté průmyslové školy různých typů. Některé z nich byly po reformě z roku 1887 ukončené maturitní zkouškou. Jednalo se zejména o stavební a strojnické školy. Na obchodních školách byla maturita zavedena až po válce, v roce 1919.¹⁹³

¹⁹⁰ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 121 - 122.

¹⁹¹ Tento název se objevoval v českém prostředí. Jinak se tyto reformy označovaly jako dislokační plán. Viz K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti*, s. 24.

¹⁹² Více viz TAMTĚŽ, s. 22 - 25.

¹⁹³ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 122 - 123.

Poslední zásadní změny do rakouského a českého středního školství přinesly reformy ministra Marcheta z roku 1908. Na základě Marchetových reforem došlo k obohacení středních škol o nový typ školy. Jednalo se o reformní gymnázium. S tímto typem škol bylo možné setkat se již dříve. První gymnázium tohoto typu bylo založeno již v roce 1862 v Táboře.¹⁹⁴ Marchetovy reformy se také dotkly obsahu osnov na gymnáziích a reálkách. Na gymnáziích došlo k omezení počtu hodin latiny a v rámci jejího výkladu byl větší důraz kladen na reálie a kulturní dějiny. Větší pozornost byla věnována také přírodním vědám, v důsledku čehož se chemie začala vyučovat jako samostatný předmět. I humanitní předměty pocítily reformu. Zeměpis a dějepis se začal vyučovat každý zvlášť, doposavad se vyučovaly jako jeden předmět. Nově byl zaveden povinný tělocvik.¹⁹⁵

Všechny střední školy gymnazijního charakteru byly uzavřeny maturitní zkouškou. Ta byla roku 1909 na všech těchto školách zrovnoprávněna, což umožňovalo všem absolventům ucházet se o vysokoškolské studium. V určitých případech ovšem bylo pro přijetí na univerzitu nutné vykonat doplňující zkoušky.¹⁹⁶

Zrovnoprávnění maturity se ale netýkalo učitelských ústavů. Pokud měli absolventi těchto institucí zájem o další studium, museli skládat dodatečnou maturitní zkoušku na gymnáziu. Nerovnoprávnost maturity učitelských ústavů neměla jen negativní důsledky. Na učitelské ústavy tak nastupovali studenti, kteří měli skutečný zájem stát se učiteli.¹⁹⁷ Proti maturitám se stavěli někteří gymnaziální profesori, kteří tvrdili, že maturita nemá smysl a že byla zavedena jen k týrání žáků a učitelů. Podle nich se vědomosti zkoušely během studia a zjišťování, co žáci umí, až v samotném závěru studia postrádaloby prý logiku.¹⁹⁸

První světová válka měla na školství velmi negativní dopad, jako na celou řadu jiných oblastí života společnosti. Školství mělo dle vlády všemi silami podporovat rakouské válečné úsilí. Nejprve došlo k zabavování budov, do kterých se pak nastěhovali vojáci, nebo zde byly pro zraněné zařízeny lazarety. V řadě měst bylo proto nutné vyučovat v provizorních naprosto nevyhovujících prostorách. V některých případech došlo

¹⁹⁴ O reálkách, reálných gymnáziích a reformě reálných gymnáziích pojednává blíže podkapitola 5.1 Obecný vývoj reálných škol.

¹⁹⁵ Více viz K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študiáci*, s. 27.

¹⁹⁶ Příkladem: Chtěl-li absolvent klasického gymnázia studovat některý z technických oborů, musel nejprve složit dodatečnou zkoušku, kde musel prokázat znalosti z deskriptivní geometrie a kreslení. Viz M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 124; více o doplňujících zkouškách viz podkapitola 7.3 Maturitní zkouška.

¹⁹⁷ F. MORKEŠ, *Historický přehled*, s. 18.

¹⁹⁸ TAMTĚŽ, s. 12. Podrobněji o maturitní zkoušce pojednává podkapitola 7.3 Maturitní zkouška.

k navrácení budovy zpět, většinou ovšem v žalostném stavu. Budovu bylo potřeba před návratem žáků opravit nebo vyčistit. Některé školy o svou budovu nepřišly, ale byly pak nucené přijmout pod jednu střechu více odlišných škol. V jedné budově se tak nacházelo příkladem gymnázium, měšťanka a průmyslová škola. Během války byl velký nedostatek různých kovů a pro jejich získání se vojenští představitelé nebáli sáhnout do školních pomůcek. Byly prohledávány různé sbírky i školní zařízení, kromě školních pomůcek byly k roztavení zabavené zvony i zvonky.¹⁹⁹

Válka si vybírala svou vysokou daň v řadách studentů a učitelů. Zejména ze dvou posledních ročníků byli odváděni žáci na frontu. Z původních dvaceti či třiceti studentů zůstávali ve třídě pouze tři až čtyři chlapci. Spolužáci, kteří museli na frontu, se jednou za čas vraceli, aby složili zkoušky nebo válečnou maturitu. Nároky na bojující mladíky byly mnohem menší, než na běžné studenty. Ti, kteří nebyli odvedeni na frontu, měli také válkou omezené studium. Na venkově byli nuceni pracovat na poli nebo jinde v hospodářství. Pořádaly se sbírky a různé akce na podporu rakouského vojenství, kterých se studenti na úkor vyučování museli účastnit. Zejména u chudších žáků se projevil válečný nedostatek. Kateřina Řezníčková ve svém díle uvádí, že lze dohledat záznamy o unavených, podvyživených žácích, kteří usínají a omdlívají při hodině. Jiní prý nechodí do školy, protože nemají boty.²⁰⁰

Řady učitelského sboru také výrazně prořídly. Odvody se týkaly hlavně mladých učitelů, ale válečná léta pocítily všichni. Ti, kteří nadále vyučovali, byli nuceni zastupovat své kolegy. Byl jim výrazně navýšen počet hodin. Kromě toho působili učitelé jako pomocná síla v administrativních záležitostech.²⁰¹

Na některých školách se vojenská příprava prosadila již před válkou. Pro starší studenty byla zavedena nepovinná cvičení ve střelbě, ale v Čechách se nesetkala s velkým ohlasem. Na přelomu let 1912 a 1913 byli žáci některých pražských škol nuceni se účastnit teoretických přednášek z vojenské výchovy, které vedli vojenští důstojníci. Učitelé tomu nebyli nakloněni. Žáci přicházeli o hodiny a navíc jim výklady vojáků nepřinášely víc, než by dokázali sami učitelé. Ve válečných letech se pak střední školy podílely na vojenské přípravě. Na střední školy byla ve školním roce 1915/1916 zavedena místo tělocviku Junobrana (německy Jungwehr). Jednalo se o vojenský vý-

¹⁹⁹ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti*, s. 28.

²⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 28 – 29.

²⁰¹ TAMTÉŽ, s. 29.

cvik, který byl veden v němčině. Nejmladší žáci se účastnili pochodových cvičení, na nichž získávali vojenské zkušenosti.²⁰²

Během války se neustále kladl důraz na vlasteneckou výchovu, míněno z pohledu Rakouska. V tomto duchu se měnily obsahy učebnic, mizely nebo se upravovaly pasáže, které byly vůči habsburské dynastii málo loajální. Za projevy nespokojenosti a nedůvěry v dynastii hrozily studentům i učitelům perzekuce. Do různé formy protestu se zapojovali hlavně svobodně smýšlející, radikální studenti. Zakládali si různé tajné organizace nebo revolučně smýšlející kroužky, které měly podřývat autoritu habsburské říše a podílet se na rychlém ukončení války. Méně radikální studenti nosili aspoň odznaky a symboly odboje.²⁰³

3.4 Vzdělání dívek

Doposavad zmíněný vývoj škol se týkal chlapecké části studentů. K výrazným změnám došlo ale i v dívčím školství. Po pádu Bachova absolutismu se dívkám postupně otvírala možnost dosáhnout také vyššího vzdělání než doposud.²⁰⁴ V šedesátých letech se v některých městech začaly objevovat takzvané vyšší dívčí školy. Nejednalo se ovšem o klasické střední školy, které by dívky připravovaly pro vyšší studium nebo pro práci ve státních službách, jak tomu bylo u chlapců. Vyšší dívčí měla důkladněji připravovat na rodinný život. Ačkoliv zde dívky absolvovaly hodiny dějepisu, zeměpisu nebo fyziky, byl největší důraz kladen na ruční práce. Absolventky se neměly věnovat dalšímu studiu, ale měly se stát pečlivými hospodyněmi a starostlivými matkami.²⁰⁵ Vyšší vzdělání měly možnost získat dívky ze středních a hlavně vyšších vrstev. Jednalo se ovšem o soukromé vzdělání. Výuku bohatým dívkám mohly také zajišťovat ženské řeholní kongregace.²⁰⁶

Kromě vyšších dívčích vznikaly v šedesátých letech také první odborné školy pro dívky. Byly to průmyslové školy nebo učitelské ústavy. Průmyslové školy nabízely vzdělání v oblasti krejčovství, malbě na sklo nebo porcelán a také účetnictví. Učitelské ústavy připravovaly hlavně učitelky ručních prací. Absolventky obou typů škol se moh-

²⁰² Tyto pochody sloužily jako výlet, které byly za války omezeny. TAMTÉŽ.

²⁰³ Jedním ze symbolů odboje byl rudý karafiát nebo kravata ve stejné barvě. O tomto a také více o vývoji škol v období první světové války viz TAMTÉŽ, s. 27 – 31.

²⁰⁴ Dívky končily své vzdělání na nižší úrovni školství.

²⁰⁵ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 31 – 32.

²⁰⁶ Nejčastěji výuku vedly voršilky, anglické panny nebo školské sestry. Informace přejaté z M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 123.

ly uplatnit v praxi. V roce 1868 se objevil první pokus o založení dívčího gymnázia.²⁰⁷ K jeho otevření ale nedošlo, neboť se ke studiu přihlásily pouze dvě dívky. V sedmdesátých letech bylo dívkám umožněno studovat na středních školách, ale pouze jako privatistky na školách určených pro chlapce. První skutečná střední škola pro dívky byla založena v roce 1890. Jednalo se o soukromé gymnázium Minerva, které vzniklo z iniciativy stejnojmenného dámského spolku založeného Eliškou Krásnohorskou. Než studentky nastoupily čtyřleté gymnaziální studium, které mělo stejné osnovy jako klasické vyšší gymnázium, obvykle nejprve absolvovaly dvouletý přípravný kurz. Ten sloužil jako náhrada nižšího gymnázia. Měl doplnit chybějící znalosti, zejména v latině a řečtině. Kvůli finančním i společenským problémům, se kterými se Minerva potýkala, došlo k zavedení maturit až v roce 1901. Ovšem maturita dívek jako taková byla zavedena již v roce 1878 ministrem Gautschem, ale vysoká škola byla pro dívky i nadále uzavřena. Pokud chtěly dosáhnout vysokoškolského titulu, musely za univerzitními studii do zahraničí.²⁰⁸ Ani po absolvování vysoké školy ale dívky neměly jistotu, že se budou moci věnovat vystudovanému povolání. Na pražské univerzitě se dívky poprvé objevily v roce 1896, ovšem ne jako řádné studentky, nýbrž jako hospitantky. Hospitantky mohly navštěvovat pouze ty přednášky, na kterých vyučující učitel souhlasil s jejich přítomností. Až maturantky 20. století pak nadále mohly nastoupit další studium na vysoké škole. Ovšem jen na těch fakultách, které podporovaly dívčí vzdělání. V roce 1900 se poprvé jako řádné studentky objevily na lékařské fakultě, později na fakultě filozofické. Avšak až do roku 1918 bylo ženám upíráno právo studia na právnických fakultách. Zlom v dívčím školství přinesl počátek 20. století. Od roku 1900 vznikala šestitřídní lycea, na kterých dívky získávaly všeobecné vyšší vzdělání zaměřené na moderní jazyky, jakým byla třeba francouzština. Na základě praktických kurzů, které byly součástí lyceí, se mohly studentky stát pracovnicemi na poště nebo učitelkami některých odborných předmětů. Ovšem nepředpokládalo se, že by dívky měly zájem o vysokoškolské studium. Opak byl pravdou, objevovalo se stále více studentek, které chtěly ve studiu pokračovat. Lycea prošla v roce 1912 reformou, na jejímž základě se začala

²⁰⁷ O vznik dívčího gymnázia usilovali profesori Gabriel Blažek, Pavel Jehlička a František Čupr. Viz K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 32.

²⁰⁸ Typickým příkladem je první česká lékařka Anna Bayerová, která v sedmdesátých letech vystudovala ve Švýcarsku. TAMTÉŽ.

dělit na dva stupně jako všechny střední školy. Skutečný zvrat v dívčím školství přinesl až konec první světové války a vznik Československa.²⁰⁹

3.5 Vývoj vyššího školství

Školské reformy se promítly také v terciárním školství. První z nich se objevily již v polovině 18. století. Tak jako u nižšího a středního školství ztrácela postupně církev svůj vliv i ve vyšším školství. Jedním z důvodů byl vznik nových úřadů, díky nimž stát získával kontrolu nad školami.²¹⁰ Vlna reformy přišla v roce 1773, kdy byl zrušen jezuitský řád, což přispělo k zesvětštění terciárního školství. V různých obměnách a formách trvaly reformy až do roku 1824. Na počátku poznamenaly zejména lékařské, právnické a také teologické fakulty, na kterých došlo k přeměně studijního plánu, nastaly změny také v personálním obsazení a statutu univerzity. Filozofické fakulty do poloviny 19. století měly funkci jakýchsi přípravných kurzů ke studiu na třech výše zmíněných fakultách. Zde reformy probíhaly o něco pomaleji.²¹¹

Josef II. se za své vlády soustředil především na nižší a střední školství. Přesto ale došlo v osmdesátých letech 18. století k několika velmi významným změnám, které poznamenaly vysoké školy. V první polovině osmdesátých let byla na císařsko-královských univerzitách zavedena němčina jako vyučovací jazyk. Nově bylo také stanoveno, že úplné univerzity budou působit jen v Praze a ve Vídni. To mělo za následek degradaci ostatních vysokých škol na lycea. Jednalo se zejména o jezuity spravované školy v Innsbrucku, Štýrském Hradci a v Olomouci. V letech 1826 a 1827 jim byl pak navrácen statut univerzity. Vývoj olomoucké univerzity byl poněkud jiný. Sice jí byl také v roce 1827 navrácen statut vysoké školy, ale již v roce 1860 byla na téměř devadesát let zrušena. Jedinou skutečnou univerzitou v Českých zemích se tak stala pražská Karlo-Ferdinandova univerzita.²¹²

Terciární školství prošlo dalšími změnami v revolučním roce 1848. V čele univerzity už nestál studijní direktor, ten byl nahrazen akademickým senátem, který volil univerzitního rektora, a do čela jednotlivých fakult se postavili děkani. Od školního roku 1848/1849 se tříleté filozofické fakulty staly plnohodnotnou součástí univerzit. Změny vysokého školství nebyly pouze pozitivní. Již ve čtyřicátých a později v padesátých

²⁰⁹ O dívčím vzdělání více viz TAMTÉŽ, s. 31 – 34.

²¹⁰ Jako příklad lze uvést dekret z roku 1749, jímž získal panovník právo jmenovat profesory a vybírat direktory na jednotlivých fakultách. Více viz M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 73 – 74.

²¹¹ Podrobněji o vývoji filozofických fakult viz TAMTÉŽ, s. 75 – 77.

²¹² Více viz TAMTÉŽ, s. 74 – 75.

letech došlo ke zrušení některých vysokých škol. Mezi lety 1851 – 1860 postupně zanikala Univerzita císaře Františka v Olomouci, následovaná v roce 1872 lékařsko-medicínským ústavem. K nejvýznamnějším změnám osmdesátých a devadesátých let patřilo rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou část, k němuž došlo postupně v letech 1882 – 1891. Nejprve se rozdělila fakulta filozofická a právnická, o rok později také lékařská a jako poslední byla rozdělena fakulta teologická.²¹³

Veškeré školské reformy sehrály velmi důležitou roli při formování nového typu sociální skupiny, inteligence, která se výrazně podílela na utváření moderní společnosti. Společným atributem nové vrstvy bylo vzdělání. Minimálním stupněm vzdělání měla být maturita. Na nejvyšším stupínku stáli ti, kteří získali univerzitní diplom. Mezi privilegované vrstvy lékařů, právníků, soudců a vysokých úředníků se nově zařadili v druhé polovině 19. století také učitelé, především ti, kteří vyučovali na středních nebo vysokých školách.²¹⁴

²¹³ TAMTÉŽ, s. 124 – 125.

²¹⁴ TAMTÉŽ, s. 125.

4 ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

S postupem času, který formoval tvář Českých Budějovic, se také v tomto významném jihočeském městě utvářelo školství. Vzdělání je nedílnou součástí větších měst už od středověku a vyvíjelo se tak, jak si žádala doba.

Následující kapitola nabízí přehled dějin českobudějovického školství od jeho počátků do převratového roku 1918 s přesahem do pozdějších let pro ucelený obraz vývoje jednotlivých škol. Přestože České Budějovice byly důležitým centrem jižních Čech, počátky vývoje místního školství poněkud pokulhávaly za některými městy, co se počtu škol týká. V rámci změn celkového školského systému došlo k prudkému rozvoji škol, který se nevyhnul ani Českým Budějovicím. Zejména během 19. a následně ve 20. století výrazně vzrostl počet školských zařízení. Kapitola se zabývá významnými změnami českobudějovického školství, vyjmenovává některé nově vzniklé školy nižšího a vyššího stupně školského systému a podrobněji se zaměřuje na střední školství, pod které spadá také Reálné gymnázium Augusta Zátky, a utváří tak celkový obraz vzdělanosti českobudějovických žáků a studentů.

4.1 Vývoj českobudějovického školství

Přestože je první písemný doklad dokazující existenci pouze dvoutrídni městské školy datován rokem 1373, sahají počátky českobudějovického školství hlouběji, až do první poloviny 14. století.²¹⁵ Jiné písemné doklady dokazují pravděpodobně dobrou úroveň místní školy, protože existují záznamy již ze 14. století o studentech z Budějovic, kteří navštěvovali Karlovu univerzitu v Praze.²¹⁶ Českobudějovické školství se co do počtu a úrovně škol vyvíjelo až do příchodu piaristů v polovině 18. století a osvícenských reforem druhé poloviny 18. století jen pomalu. Malým školákům nabízely vzdělání pouze dvě městské školy. Jednalo se o městskou školu u kostela svatého Mikuláše a její kolegyni českou školu u farního kostela svatého Prokopa a svatého Jana Křtitele na Starém městě.²¹⁷ Židovským dětem poskytovala vzdělání židovská škola u synagogy, která existovala do počátku 16. století. V následujícím století se úroveň obou městských škol výrazně zhoršila. Úpadek je důsledkem celkového vývoje města v 17. století poznamenaného válečnými i přírodními katastrofami.²¹⁸ Pro vyšší vzdělání museli česko-

²¹⁵ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 83.

²¹⁶ J. CHVOJKA, *Město*, s. 26.

²¹⁷ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 83.

²¹⁸ Více o dějinách v 17. století v kapitole 2 Dějiny města České Budějovice.

budějovičtí žáci a studenti překročit hranice města. Hojně navštěvovaná byla jezuitská gymnázia v nedalekém Českém Krumlově a Jindřichově Hradci, která výše zmíněné vzdělání poskytovala. Nadaní studenti mohli ve studiu pokračovat dále na mnoho kilometrů vzdálených univerzitách. Nejčastějším cílem se zpravidla stávala univerzita v Praze, ale ani studia na zahraničních univerzitách nebyla výjimkou.²¹⁹

Radikální změnu ve vývoji českobudějovického školství přineslo 18. století. Se souhlasem městské rady, která společně s farářem zastávala funkci dohlázeatele nad chodem místních škol, byl do Českých Budějovic pozván řád piaristů. Rada města rozhodla o povolání řádu dne 28. května 1755 v souvislosti se vznikem nového českobudějovického gymnázia.²²⁰ O novou formu vzdělání měli zájem i českobudějovičtí občané, což dokazuje sbírka, která proběhla již v témže roce a vynesla celkem 3 000 zlatých.²²¹ Situace ale nebyla tak jednoduchá. V následujících šesti letech probíhala jednání s představiteli školského řádu o podmínkách působení kleriků, která vyústila na přelomu let 1761 a 1762 v příchod prvních řádových představitelů do města. Pod jejich taktovkou vznikla řádová kolej s pětiletým gymnáziem. Přes četné problémy působil tento řád v Českých Budějovicích až do roku 1871, kdy byl z města odvolán. Důvodem odvolání byla celá řada problémů, které souvisely především s novými školskými reformami, nedostatkem financí a situací neulehčily ani neshody mezi piaristickými kleriky a světskými představiteli města. Důsledkem této nepříznivé situace byl pokles počtu řádových vyučujících a následný odchod piaristů z města.²²²

Působení školského řádu piaristů společně s tereziánskými reformami pozvedlo město na významné středisko vzdělanosti, které se stalo vyhledávaným cílem řady žáků a studentů, nejen z jihočeského kraje. Ustanovení povinné školní docházky v roce 1774, které se týkalo šesti až dvanáctiletých dětí, se také odrazilo v systému českobudějovického školství. Ve městě byly zřízeny dvě triviální školy jakožto primární stupeň vzdělání. Žáci zde získávali základní znalosti v náboženství, psaní, čtení a počtech, zároveň byla výuka zaměřena i prakticky, na základy zemědělství a řemesla. První z triviálních škol se zformovala z původní staroměstské farní školy a byla určena pouze pro chlapce. Samozřejmě zákon povinné školní docházky zahrnoval také dívky, pro které vznikla druhá triviální škola vydělením z původní školy městské u svatého Mikuláše. Vyšší

²¹⁹ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 83 – 84.

²²⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 358.

²²¹ J. CHVOJKA, *Město*, s. 102.

²²² *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 358 – 359.

stupeň vzdělání mohli žáci získat v hlavní škole, která obohacovala základní učivo triviálních škol o znalosti z latiny, zeměpisu, přírodopisu, dějepisu, měřictví, kreslení a slohu. Tato škola otevírala brány k dalšímu studiu a její absolvování se stalo jakýmsi předpokladem k přijetí na výše zmíněné piaristy založené gymnázium.²²³ Úroveň hlavní školy je možné považovat za jakýsi mezistupeň mezi triviální školou a gymnáziem.²²⁴

Reformy druhé poloviny 18. století výrazně ovlivnily i správu českobudějovických škol. Na nižší školy ve městě dohlíželi stále místní faráři společně s městskou radou, jak tomu bylo i dříve. Vykonávali nad nimi dozor a zároveň zajišťovali celkový chod institucí a zaměřovali se především na hmotnou stránku jejich provozu. Nejvyšší funkci v kraji měl ovšem krajský vizitační školní komisař,²²⁵ jemuž podléhaly vikariáty, které představovaly základní správní jednotku školského systému. Školní komisař byl zároveň společně s hejtmanem kraje pověřen dohledem nad prací gymnázia.²²⁶

Od roku 1805 je možné na základě nové reformy mluvit o dualistickém systému, který spočíval ve spolupráci církevní a světské moci, jejímž výsledkem bylo fungování školského systému. Světské úřady, pod které patřila místní správa města společně s okresním školním úřadem, zajišťovaly především finanční a hmotou stránku potřeb školy. Na řádnou činnost obou institucí dohlížela zemská školní rada. Kdežto církev měla na starosti vytvoření učebních plánů a náplň samotného vyučování. Do pravomoci církve spadala také přímá kontrola nad učiteli, kterou vykonával místní farář. Českobudějovický biskupský ordinariát měl právo ze svých řad zvolit jednoho scholastika, jinými slovy školního inspektora, který navštěvoval školy konkrétní diecéze a kontroloval jejich chod. Tento školský systém byl zachován do šedesátých let téhož století. V roce 1864 byly prosazeny nové reformy, které kromě prodloužení školní docházky z původních šesti až dvanácti let na šest až čtrnáct let přinesly vznik nových školských úřadů a s nimi i změny ve správě škol. Církev ztratila kontrolu nad působením škol a jejich správa přešla do rukou světské moci v podobě nových státních orgánů. Reformy ovšem nevyklučují církev jako zřizovatele škol, kterými se kromě církevních

²²³ TAMTÉŽ, s. 489.

²²⁴ Na gymnázia směřovali především zájemci o vyšší studium. Žáky gymnázií byli budoucí právníci, lékaři nebo duchovní. V pamětní knize pelhřimovských škol je možné najít stížnosti na nedostatečnou úroveň vzdělání triviálních škol. Tento problém měla řešit právě škola hlavní, která umožňovala rozšířené vzdělání těm žákům, kteří o studia na vyšších školách neměli zájem. Více viz Jan MRZENA, *Počátky povinného všeobecně vzdělávacího školství v Jižních Čechách*, České Budějovice 1980, s. 70.

²²⁵ Tato funkce existovala mezi léty 1787 – 1898. První komisař pro českobudějovický kraj byl zvolen v roce 1787 a stal se jím Josef Kretzer. Viz M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 84; srovnej též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 485 – 490.

²²⁶ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 84.

institucí mohly stát také obce či různé spolky. Nejnižší správní jednotkou už nebyl příslušný farář a vikář, ale místní školní rada reprezentující již pouze světskou moc. Té byla nadřazená zemská a okresní školní rada podléhající Ministerstvu kultu a vyučování. V Českých Budějovicích působily dvě místní rady, česká a německá, rovněž zde byly ustanoveny i dvě národnostně odlišné rady na okresní úrovni.²²⁷

Reformy na počátku 19. století zasáhly také do systému vyššího školství v Českých Budějovicích. Budějovičtí studenti nemuseli již cestovat za vyšším vzděláním za hranice města, ale od roku 1803 a 1804 mohli navštěvovat nově vzniklý biskupský seminář a filozofický ústav. Pro doplnění celkového obrazu českobudějovického školství je nutné zmínit působení industriálního kurzu, který byl součástí hlavní školy a od roku 1813 fungovala ve městě také takzvaná preparanda. Tímto výrazem se označoval kurz pro přípravu učitelů triviálních škol.²²⁸

Rozvoj, změna, rozšiřování či nárůst. Tato slova nejlépe charakterizovala především druhou polovinu 19. století a byla skloňována snad ve všech odvětvích. Byla chápána v pozitivním slova smyslu a vystihovala také situaci v českobudějovickém školství téže doby. Jeho rozkvět dokazuje působení nových škol, které vznikly ještě před reformami šedesátých let. Jedná se o nové triviální i hlavní školy, dále rozšířené osmitřídní gymnázium, německou nižší reálnou školu a dvoutrídní učitelský ústav při hlavní škole.²²⁹

Polarizovaná českoněmecká společnost ovlivňovala dění v Českých Budějovicích a určovala nový směr rozvoje města. Ačkoliv mohlo zpočátku národností soupeření v jednom městě vyvolávat spíše negativní dojem, postupem času se opak stal pravdou. Vzájemná konkurence a přirozená lidská soupeřivost přinášela městu nebyvalý rozvoj v nejrůznějších směrech, od obohacení politického života, přes vyšší kvalitu výrobků, kulturní vyžití, až ke školství.²³⁰ Právě otázka školství se stala pro oba národy prioritní. Velmi dobře si uvědomovaly, jaké má školství vliv na společnost a že díky němu je možné ovlivňovat a formovat smýšlení žáků již od útlého věku. Nutno poznamenat, že německé školství mělo cestu za rozvojem výrazně usnadněnou díky delší tradici a výrazné podpoře ze strany místního proněmecky orientovaného zastupitelstva. Oproti to-

²²⁷ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 490.

²²⁸ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 84.

²²⁹ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 490.

²³⁰ Více o vztahu Čechů a Němců ve městě pojednává podkapitola 2.2 Velké změny 19. a na počátku 20. století.

mu si české školství muselo svou cestičku samo prošlapat a muselo se často potýkat s řadou překážek. České školy vznikaly za podpory zejména českobudějovického biskupství, ženských kongregací a česky orientovaných spolků. Mezi takové spolky, které se staraly o provoz nově vzniklých škol a držely nad nimi ochrannou ruku, patřily Beseda českobudějovická, Beseda řemeslnicko-živnostenská, Záložna českobudějovická a další spolky. Výrazně zasáhl do formování českého, především dívčího, školství dámský spolek Ludmila, ale jednoznačně největší zásluhy na vzdělání mladých česky orientovaných Budějovičanů byly připisovány Matici školské.²³¹

Matice školská sloužila k podpoře českého školství, které bylo městskou radou zanedbávané. V centru zájmu českobudějovické matice stálo školství v celém českobudějovickém okrese.²³² Během své existence se v letech 1872 – 1925 nejvýznamněji podílela na zřizování a podpoře českých obecných, měšťanských a reálných škol v Českých Budějovicích a jejich okolí. Z její iniciativy vznikla první česká pětiletá obecná škola pro chlapce, hudební škola, český učitelský ústav a samozřejmě česká reálná škola, která stojí v centru zájmu této diplomové práce. Cílem českobudějovické Matice se staly i okrajové oblasti města. Linecké předměstí nebo i vzdálenější Rudolfov, Dobrá Voda či dokonce Boršov nad Vltavou měly za její podpory své obecné školy a místní malí žáčci se nemuseli trmácet do vzdáleného města, což mělo v dětech i v jejich rodičích vzbudit větší zájem o vzdělání a zároveň zajistit prostřednictvím Matice působení českého školství v těchto oblastech. Matice měla zájem také o vyšší vzdělání dívek, jejichž možnosti nebyly zdaleka tak široké, jako měla chlapecká část žactva.²³³

Také německá strana měla své spolky a instituce, které podporovaly existenci německy orientovaných škol. Jednalo se zejména o Deutscher Schulverein, Damenverein zur Errichtung von Mädchenschulen in Budweis nebo Erster deutscher Frauen- und Mädchenverein.²³⁴

Spolky obou národnostně odlišných částí obyvatel projevovaly také velký zájem o vzdělání dívek. Doposud bylo vzdělání žákyň a studentek poněkud zanedbávané. Mladé slečny končily své vzdělání absolvováním pokračovacích kurzů, které působily v rámci hlavních škol. Díky snahám a vzájemné konkurenci českých a německých spolků vznikaly nové školy také pro dívky. Postupně se utvářely dívčí školy na všech vzdě-

²³¹ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 136.

²³² *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 254.

²³³ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 136.

²³⁴ TAMTÉŽ.

lávacích úrovních formujícího se školského systému. Odborné školy, lycea a dokonce učitelské ústavy otevřely své brány také studentkám. Ve školním roce 1911 – 1912 dostalo vzdělání dívek opět jiný rozměr. V tomto roce nabídlo doposud jen chlapecké Jirsíkovo gymnázium vzdělání i dívkám. Nutno podotknout, že se jednalo jen o privatis-ty. Studium dívek na gymnáziích se stalo běžnou záležitostí až po převratovém roce 1918, kdy na totéž gymnázium byly oficiálně přijaty dívky jako řádné studentky.²³⁵

Co se nižšího školství týká, je možné sem zařadit dva základní typy škol. Pětileté školství bylo obecné, které se dělilo na chlapecké, dívčí nebo smíšené. Druhým typem byla trojtřídní škola měšťanská, která navazovala na školu obecnou. Než ale děti nastoupily do těchto škol, navštěvovaly některé z nich mateřské školy, takzvané opatrovny, které se staly zejména v druhé polovině 19. století novinkou školského systému. První německá opatrovna vznikla v Českých Budějovicích v roce 1859. Její česká kolegyně byla založena mnohem později až v roce 1882.²³⁶ Německé opatrovny byly spravovány městským úřadem, ovšem české musela zřizovat a starat se o ně českobudějovická Matice školská.²³⁷ V 19. a v první polovině 20. století se plně projevovala duálnost budějovického školství. Ještě na počátku 20. století existovalo v Českých Budějovicích více německých škol než českých. Čeští žáci měli možnost vybírat mezi sedmi školami, pěti obecnými a dvěma měšťanskými.²³⁸ Němečtí žáci měli výběr o trochu bohatší. Rozhodovali se mezi sedmi obecnými a třemi měšťanskými školami. Ale již ve zlomovém roce 1918 byl počet škol obou národností stejný a postupně začaly převažovat školy české. Jejich počet stoupl z původních sedmi na dvanáct škol, kdežto počet německých škol vzrostl pouze o dvě nové školy.²³⁹ Mnoho českých žáků obracelo svůj zájem na české školy jen pozvolna a navštěvovalo raději školy německé. Jednalo se hlavně o ty děti, jejichž rodiče zastávali důležitou funkci v různých úřadech a

²³⁵ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998) s. 183, 490.

²³⁶ TAMTĚŽ, s. 490.

²³⁷ D. KOVÁŘ, *Budějovice před sto lety*, s. 27.

²³⁸ O otevření české měšťanské školy bojovali českobudějovičtí velmi dlouho. Hlavní slovo měl opět August Zátka. Zemským zákonem z roku 1870 bylo stanoveno, že v každém správním politickém okrese měla být alespoň jedna měšťanská škola. Měšťanské školy existovaly v okrese České Budějovice již od roku 1871, ale pouze německé. Další výnos z téhož roku poznamenává, že v národnostně odlišných oblastech se mají brát v potaz potřeby obou národnostních společenství. Budějovičtí Češi v čele s Augustem Zátkou bojovali řadu let a otevření české měšťanky pro chlapce i dívky se dočkali až v roce 1893. Srov. Jaroslava PROCHÁZKOVÁ, *České školství v Českých Budějovicích v 2. polovině 19. století. U příležitosti 100. výročí založení české školy v ul. Jindřicha Šimona Baara v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1993, s. 9 – 14.

²³⁹ Postupně vznikly další čtyři české obecné školy a jedna měšťanská. Kdežto německé děti se dočkaly jen jedné nové obecné a jedné měšťanské školy. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 136.

přihlášením dětí do české školy by mohli přijít o své místo. Situace se ale změnila po roce 1918.²⁴⁰ Zájem o české školy výrazně vzrostl a došlo k postupnému rušení a spojování německých škol z důvodu nedostatku žáků. Do roku 1933 byly německé školy výrazně zredukovány a jejich počet se ustálil na pouhé jedné obecné a dvou měšťanských školách. České školy vykazovaly přibližně dvojnásobek žáků než školy německé.²⁴¹ Vyučovací jazyk měl být od roku 1870 jen jeden,²⁴² ačkoliv byly ve společnosti oba jazyky zrovnoprávněné. Jazyk si škola vybírala samozřejmě podle toho, jakým žákům byla určena, zda českým nebo německým.²⁴³ František Rada se ve své knize zabývá všedním životem malých žáků a popisuje vzhled tříd českých obecných škol. Žáci podle Rady seděli v dlouhých, odřených a na zeleno natřených lavicích. Na nich měli ti nejmladší břidlicové tabulky s hadříkem a houbičkou, na kterých se cvičili ve psaní. Starší pak měli na lavicích kalamáře s většinou fialovým inkoustem, který vyráběl školník. Děti chodily do školy přes zimu v dřevácích a musely je pak zouvat u vrat, aby na chodbách nedělaly rachot. Boty pak měly vyskládané před třídou. V létě chodili žáci dokonce bosí. Na obecných školách pro dívky se výuka zaměřovala i na ruční práce, jejichž součástí bylo hlavně pletení a háčkování.²⁴⁴

4.2 Českobudějovická gymnázia

České Budějovice se nestaly centrem vzdělanosti jižních Čech díky rozvoji nižšího školství, ale především díky vzniku různorodého školství středního a vyššího. Nejvyšší typ střední školy představovala gymnázia, která byla v Českých Budějovicích celkem dvě. První gymnázium založili v roce 1762 piaristé. Českobudějovické piaristické gymnázium bylo po zrušení jezuitských vzdělávacích institucí jedním ze tří jihočeských gymnázií, které mohli žáci navštěvovat. Kromě řádem spravovaného budějovického gymnázia bylo možné navštěvovat také státní gymnázia v Písku a Jindřichově Hradci. Českobudějovické piaristické gymnázium sídlilo společně s kolejí v Krajinské třídě. Z těchto provizorních prostor přesídlilo gymnázium společně s kolejí o rok později do nové budovy, která vznikla na rohu dnešní Biskupské a Široké ulice. Ale již v roce 1785 si tuto dvoupatrovou budovu vybralo za svou rezidenci nově vzniklé budějovické biskupství a piaristé tak byli nuceni přesídlit do nepříliš vyhovujících pro-

²⁴⁰ J. PROCHÁZKOVÁ, *České školství*, s. 14.

²⁴¹ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 136.

²⁴² František RADA, *Když se psalo c. k. Ze života Českých Budějovic na počátku století*, Vimperk 1965, s. 126.

²⁴³ Přehled obecných a měšťanských škol určených pro české nebo německé žáky v příloze, *Obraz č. 1*.

²⁴⁴ F. RADA, *Když se psalo c. k.*, s. 128 – 129.

stor zrušeného dominikánského konventu. Přesto ale zde setrvali až do roku 1871, kdy byl řád z města odvolán. Původně šestitřídní gymnázium bylo na základě reformy v roce 1849 sloučeno s dvouletým filozofickým ústavem, jenž v Českých Budějovicích existoval od roku 1804 a plnil funkci navazujícího studia po absolvování gymnázia.²⁴⁵ Vzniklo tak osmitřídní gymnázium, které v září roku 1862 přijalo jako jediný vyučovací jazyk němčinu. I přesto školu navštěvovalo více českých dětí než německých. Počeštění školy se ale nedařilo.²⁴⁶ Českým žákům bylo poskytováno vzdělání na gymnaziální úrovni v nově zřizovaných pobočkách německých gymnázií. Ty byly určeny výhradně pro české děti. A právě tyto pobočky se staly základním kamenem pro budoucí české gymnázium. Piaristickým řádem spravované gymnázium bylo postátněno v červnu roku 1871 a o dva roky později přijalo název C. k. německé vyšší gymnázium. Počet studujících střídavě rostl a klesal. Svého vrcholu dosáhl v roce 1867, kdy se ke studiu přihlásilo bezmála 600 žáků, ovšem o sedm let později klesl na úplné minimum, kdy počet studentů nedosahoval ani 200 žáků.²⁴⁷ Počátkem 20. století se škola přestěhovala do nově postavené budovy na Zátkově nábřeží v České ulici.²⁴⁸ Zde škola fungovala do roku 1922, kdy se již pod názvem Německé státní gymnázium, který dostala po vzniku samostatného Československa, přestěhovala do budovy na rohu Jeronýmovy ulice a Lanovy třídy. Zde sídlila již Německá státní vyšší reálka, se kterou německé gymnázium do roku 1923 splynulo v Německé státní vyšší reálné gymnázium. Spojením obou ale k nárůstu počtu studentů nedošlo. Poslední snahy o záchranu existence školy proběhly ve třicátých letech, kdy se ve školním roce 1938 – 1939 vyšplhal počet žáků až k číslu 523 rozdělených do čtrnácti tříd. Ještě v roce 1939 došlo k poslednímu přejmenování školy na Německou vyšší školu, ale to již existenci školy nezachránilo. Roku 1945 byla při náletu budova německého gymnázia zničena a téhož roku krátce poté zanikla²⁴⁹ i samotná škola.²⁵⁰

²⁴⁵ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 112.

²⁴⁶ K roku 1862 školu navštěvovalo 269 českých 211 německých studentů. Viz J. PROCHÁZKOVÁ, *České školství*, s. 4.

²⁴⁷ Mezi lety 1879 – 1890 si C. k. německé gymnázium vybralo ke studiu 340 – 380 žáků. Následně klesl jejich počet ke třem stům. I přesto ale patřilo před rokem 1918 toto českobudějovické gymnázium k nejnavštěvovanějším německým gymnáziím v Čechách. Srov. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 139.

²⁴⁸ Budova německého gymnázia byla slavnostně vysvěcena ve stejný den, jako budova českého gymnázia otevřená na Pražském předměstí, tedy 24. října 1903. TAMTÉŽ.

²⁴⁹ Dnes je na místě budovy německého gymnázia parkoviště pro obchodní dům Prior. D. KOVÁŘ, *Budějovice před sto lety*, s. 26.

²⁵⁰ Informace o nejstarším českobudějovickém gymnáziu přejaté z M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 139; též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 129 - 130.

Protějškem k německému gymnáziu se stalo gymnázium české, které bylo v Českých Budějovicích založeno biskupem Janem Valeriánem Jirsíkem²⁵¹ roku 1868. Dostalo jméno po svém zakladateli, Jirsíkovo gymnázium. Ve městě se jednalo o první české gymnázium a druhé gymnázium celkově. Jirsíkovo gymnázium se zrodilo z původního biskupského studentského semináře, který byl určen pro chudé chlapce. Českobudějovická diecéze se potýkala v polovině 19. století s nedostatkem kněžstva, z toho důvodu byl v roce 1853 založen opět biskupem Jirsíkem chlapecký seminář, který měl chlapce po absolvování německého gymnázia připravit na kněžskou dráhu. Možnost dalšího vzdělání vzbudila zájem u českých chlapců a projevila se ve zvýšení počtu českých studentů na českobudějovickém gymnáziu. Jak uvádí text výše, byly v rámci německého gymnázia pro české děti zřizovány jakési pobočky. Vyučování v nich probíhalo v letech 1862 až 1867, v tomto roce měly být české pobočky z rozhodnutí vlády přesunuty do Třeboně, což by byl pro studenty problém především z hlediska dopravy a financí. Ani městské zastupitelstvo nejevilo přílišný zájem o další vzdělání českých dětí. Rozhodnutí vlády společně s nezájmem zastupitelstva se staly impulzem pro Jana Valeriána Jirsíka, který na vlastní náklady založil budějovickým českým žákům nestátní české gymnázium.²⁵² Dokonce žákům zajistil zdarma učebnice a obstaral pro školu topivo.²⁵³ Během roku 1868 vyrostla v blízkosti chlapeckého semináře ve Skuherského ulici na Pražském předměstí nová budova českého gymnázia. Již v roce 1871 bylo gymnázium postátněno a kvůli neustále se zvyšujícímu počtu studentů²⁵⁴ bylo v říjnu roku 1903 přestěhováno do nově postavené moderní budovy na rohu ulic Fráni Šrámka a Jírovocovy ulice.²⁵⁵ Nutno podotknout, že zdaleka ne všechny děti měly dostatek financí na zaplacení školného, učebnic a dalších pomůcek. O takové děti se staral Spolek ku podporování chudých studujících, který byl v Českých Budějovicích

²⁵¹ Jan Valerián Jirsík, rodák z Posázaví, působil mezi lety 1851 až 1883 jako již čtvrtý českobudějovický biskup. Po absolvování gymnázia v Havlíčkově Brodě a Hradci Králové se věnoval studiu filosofie v Litomyšli a teologii v Praze. Na kněze byl vysvěcen v roce 1820. Do roku 1851 zastával různé církevní funkce. Té nejvyšší dosáhl právě v Českých Budějovicích, kde byl vysvěcen na biskupa. Během svého působení v jihočeském městě projevoval velký zájem o vzdělání českých žáků a studentů. Velmi aktivně se podílel na chodu biskupského semináře, stal se zakladatelem prvního českého gymnázia v Budějovicích. Kromě jiného založil také ústav pro hluchoněmé, projevoval zájem o politiku a věnoval se charitativní činnosti. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic*, 1998, s. 181 – 182.

²⁵² M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 140; srov. též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 182 – 183.

²⁵³ J. CHVOJKA, *Město*, s. 134.

²⁵⁴ V roce založení navštěvovalo tehdy ještě neúplně pětitřídní gymnázium 268 žáků, ale jejich počet neustále rostl. Ve školním roce 1884/1885 nastoupilo do tříd 599 studentů. V předválečných letech se počet studentů pohyboval průměrně kolem 510 chlapců. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 140.

²⁵⁵ TAMTÉŽ.

založen v roce 1872. Hlavním jeho úkolem bylo obstarat pro studenty bezplatné obědy, starat se o jejich léčbu, pokud byli nemocní, a také zajistit půjčování učebnic.²⁵⁶ Válečná léta sice zapříčinila jistý pokles počtu studentů, ale v letech následujících byl zaznamenán výrazný nárůst, ve kterém se také kromě jiného odrazilo oficiální přijetí dívek ke studiu na gymnáziu. Jirsíkovo gymnázium se stalo prvním, které oficiálně zapojilo do výuky také dívky. První dívky byly přijaty jako privatistky ve školním roce 1911 – 1912, ovšem jako řádné studentky byly přijímány od roku 1918 – 1919. Jejich počet výrazně rostl a v letech 1938 – 1939 dosáhl ke třem stům z celkového počtu 992 studentů. Negativní dopad na celkový vývoj školy měla nacistická okupace následovaná komunistickými reformami. Oba tyto faktory zapříčinily pokles počtu studujících, zkrácení výuky a v roce 1953 následné zrušení Jirsíkova gymnázia. Z jeho tříd se staly různě se vyvíjející střední školy. K obnově působení původního gymnázia došlo v roce 1969 opět pod jménem Gymnázium J. V. Jirsíka, ale pouze jako čtyřleté studium. Roku 1971 došlo sice k přejmenování na Gymnázium Karla Šatala, ale od roku 1990 nese znova název Gymnázium Jana Valeriána Jirsíka a studijní program byl kromě čtyřletého rozšířen také na osmiletý.²⁵⁷

4.3 Českobudějovické reálky

Jiným typem střední školy se stala reálka, která se na rozdíl od gymnázií mající zájem hlavně o humanitní studia věnovala studiu moderních jazyků a zaměřovala se především na technické předměty. V Českých Budějovicích byly postupně založeny opět dvě reálky, česká a německá. Historie první reálky sahá až do čtyřicátých let 19. století a její vznik je spojen se školským řádem piaristů. Roku 1849 byla pod patronátem piaristů otevřena trojtřídní měšťanská škola, která byla v roce 1852 oficiálně přeměněna na nižší reálku. Ale již v roce 1866 byla rozšířena na vyšší reálku, která umožňovala především německým žákům navštěvovat sedm tříd. O osm let později, roku 1874, byla přejata pod státní správu a přijala jméno C. k. německá státní reálka v Českých Budějovicích. Německá reálka byla před první světovou válkou u studentů velmi oblíbená. Důkazem byl zvyšující se počet studujících, který na počátku 20. století překročil hranici 300. Po válce následovala řada změn, ke kterým patřilo také sloučení s německým gymnáziem v roce 1923 a přijetí nového jména Německé státní vyšší reál-

²⁵⁶ J. CHVOJKA, *Město*, s. 135.

²⁵⁷ Informace o prvním českém gymnáziu přejaté z M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 140; srov. též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 182 – 183.

né gymnázium. Další vývoj německé reálky splývá s vývojem německého gymnázia, který je uveden výše. I přes veškeré snahy obou škol se nepodařilo trvale navýšit počet studentů a v roce 1945 potkal obě školy stejný osud jako mnoho dalších německých škol.²⁵⁸

Jako odpověď na existenci německé reálky byla roku 1884 založena také česká reálka, jejíž historie sahala až do padesátých let 20. století.²⁵⁹

4.4 Vzdělání dívek a odborné školy v Českých Budějovicích

Pro dívky byl důležitý další typ střední školy, takzvaná lycea, která se v českých zemích zakládala od počátku 20. století. Šestitřídní lycea nabízela dívkám vyšší všeobecné vzdělání obohacené o výuku moderních jazyků a sloužila také jako příprava pro praktická povolání. Dívky v Českých Budějovicích mohly navštěvovat dvě lycea - české nebo německé. Tato lycea byla jedinými dvěma institucemi svého typu v jižních Čechách. Největší zájem o vzdělání dívek projevoval dámský spolek Ludmila, jehož hlavní představitelkou byla manželka Augusta Zátky Jana Zátková.²⁶⁰ Z iniciativy spolku vznikla roku 1887 pro dívky nejprve Česká pokračovací škola, ze které se vyvinulo první české lyceum v Čechách a zároveň jediné v celém jihočeském regionu. Své působení zahájilo v roce 1903, kdy se do prozatímních dvou tříd přihlásilo 96 žákyně. Již o dva roky později bylo otevřeno všech šest tříd, do kterých nastoupilo 223 studentek. Kvůli velkému zájmu o studium byla škola roku 1906 přestěhována do nově postavené větší budovy na rohu Husovy třídy a Mariánského náměstí. V září roku 1919 došlo k postátnění českého budějovického lycea. Absolvování lyceí nebylo předpokladem k dalšímu studiu na univerzitách ani jej dále neumožňovalo, proto byl jejich vývoj zastaven a lycea byla nahrazena reálnými gymnázii. Z tohoto důvodu bylo české lyceum mezi lety 1921 – 1924 přeměněno na Spolkové dívčí reformní reálné gymnázium Jany Zátkové. Počet studentek se v průměru pohyboval kolem čísla 256, během první světové války počet poklesl, ale ne nijak významně. Po válce naopak ještě vzrůstal. Ale ani velký zájem o tuto školu nezabránil jejímu uzavření roku 1948.²⁶¹

Německé lyceum tentokrát spíše pokulhávalo za českým. Jeho brány se německým dívkám otevřely až ve školním roce 1906 – 1907. Předchůdkyní byla v roce 1886

²⁵⁸ Informace o německé reálce přejaty z M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 139 – 140; srov. též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 130.

²⁵⁹ Podrobně se dějinám české reálky věnuje podkapitola 5.2 Česká reálka v Českých Budějovicích.

²⁶⁰ Bližší informace o této osobnosti podává kapitola 1 Dr. August Zátka.

²⁶¹ Informace o první české reálce přejaté z M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 142 – 143; srov. též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 131.

založená Německá dívčí pokračovací škola, která vznikla z iniciativy německého Dámského spolku ke zřízení a vydržování dívčí pokračovací školy. Oproti českému byla v rámci německého lycea navíc otevřena dvouletá obchodní škola. Dva roky po svém vzniku mohlo lyceum přivítat dívky ve všech šesti třídách. V roce 1910 se škola přestěhovala do nové budovy v Dukelské ulici, kde působila až do svého zániku ve dvacátých letech 20. století.²⁶²

Pro úplnost je nutné zmínit, že později ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století se o středoškolské vzdělání dívek staraly ženské kongregace, které ve městě zakládaly církevní gymnázia. Mezi ně patřila Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti a také Kongregace Školských sester de Notre Dame.²⁶³

Úplně jiný typ vzdělání nabízely českobudějovické mládeži odborné školy, které vznikaly jako reakce na technizaci doby. Nový industriální kurz, který po roce 1790 působil v rámci hlavní školy, se stal impulzem pro vznik odborných škol. Oba národnostní tábory ve městě zakládaly četné odborné školy rozdílného typu, s odlišným zaměřením a různou délkou trvání. Největší rozmach zažil tento typ škol na konci 19. a na počátku 20. století. Zakladateli a patrony škol se stávaly různé spolky, nejčastěji obchodní a živnostenské komory. Objevovaly se zde školy zemědělské, jejichž počátky spadaly do devadesátých let 19. století. Obě rolnické školy česká i německá spolu působily v Českých Budějovicích do roku 1945, po válce byla německá škola zrušena a jedinou pokračovatelkou se tudíž stala škola česká. Kromě zemědělské školy měla ve městě velký význam škola průmyslová, na které se také odrazila národnostní odlišnost. Česká a německá strojnická škola byly sloučeny v roce 1927 a jako druhá státní průmyslová škola strojnická v Českých Budějovicích²⁶⁴ našla útočiště v Dukelské ulici, kde je možné ji najít dodnes. V roce 1939 se německá část školy oddělila, ale její samostatné působení bylo jen krátké, po válce byla zrušena, jako většina německých škol.

Duální systém se odrazil také v působení obchodní školy. V roce 1921 se německé obchodní školy staly součástí škol českých. Jejich osud byl ovšem stejný, jako osud průmyslových škol. V roce 1939 přišel pokus o osamostatnění a po válce opět zánik německé obchodní akademie. Z odborných škol dále stojí za zmínku škola hudební,

²⁶² M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 143; též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 131.

²⁶³ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 131.

²⁶⁴ Pro doplnění existovala v Českých Budějovicích od roku 1931 první státní průmyslová škola, jejíž počátky sahají, stejně jako u zmíněné české a německé školy, do roku 1910. Působila pouze jako česká stavební škola. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 138.

která vznikla již v roce 1903.²⁶⁵ Po roce 1919 vznikaly také soukromé jazykové školy, které působily do konce druhé světové války.²⁶⁶

4.5 Vyšší školství v Českých Budějovicích

Vyšší školství mělo v Českých Budějovicích také své zastoupení. Od roku 1803 zde působil biskupský seminář, který připravoval chlapce na budoucí kněžskou kariéru. Působil ve městě do roku 1950, kdy byl komunistickým režimem zrušen. Během svého působení výrazně přispěl ke vzdělání mladých Budějovičanů, vychoval stovky kněží a zasloužil se o vznik knihovny.²⁶⁷ V roce 1804 byl v Českých Budějovicích otevřen také filozofický ústav.²⁶⁸ Toto dvouleté studium navazující na gymnázium nabízelo studentům prohloubení znalostí ve filosofii, náboženství, latině a řečtině, v matematice, fyzice a také dějinách. Po absolvování ústavu nastupovali studenti k dalšímu studiu na univerzitách nebo vstupovali do seminářů. Výuka byla vedena pod záštitou piaristů, které ovšem v roce 1815 vystřídal vyšebrodský řád cisteriáků. V roce 1849 byl filozofický ústav sloučen s šestiletým gymnáziem. Jak zmiňuje již text dříve, sloučením vzniklo osmileté německé gymnázium, kde se filosofie vyučovala v posledních dvou ročnících.²⁶⁹ Obě tyto instituce nabízely nejvyšší formu vzdělání v jižních Čechách vůbec. Studenti již nemuseli za vyšším vzděláním absolvovat dlouhé cesty, zůstávali ve městě a České Budějovice se naopak staly lákadlem pro zájemce o vyšší studium z blízkého i vzdálenějšího okolí.²⁷⁰ Vyšším typem školy se na základě reformy z let 1848 a 1849 stal také učitelský ústav, který připravoval učitele a učitelky na výuku v obecných školách. Od poloviny 19. do poloviny 20. století vzniklo v Českých Budějovicích hned pět ústavů, které se opět dělily na české a německé.²⁷¹ Zpočátku oddělená výuka učitelů a učite-

²⁶⁵ TAMTĚŽ, s. 138.

²⁶⁶ *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 333.

²⁶⁷ TAMTĚŽ, s. 41.

Více informací o biskupském semináři viz M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 109 – 117, 143 – 150.

²⁶⁸ Zakladatelem se stal první českobudějovický biskup Johann Prokop Schaaffgotsche. Původně říšský hrabě byl jmenován biskupem dne 18. dubna 1785. Kromě reorganizace budějovické diecéze se zajímal o vzdělání studentů, neboť sám byl velmi vzdělaným člověkem. Z jeho iniciativy byl založen výše zmíněný biskupský seminář a také filozofický ústav. Jeho zájem o vzdělání studentů přesahoval hranice města, podílel se také na obnovení gymnázií v Jindřichově Hradci a Klatovech. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998) s. 449.

²⁶⁹ TAMTĚŽ, s. 112. Více informací o filozofickém ústavu jsou k nalezení v M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 97 – 109.

²⁷⁰ Samozřejmě se jednalo především o jižní Čechy, ale výjimkou nebyli ani studenti z jihozápadních Čech či vzdálenější Moravy. V katalogích se objevují záznamy i o studentech z blízkých rakouských nebo bavorských oblastí. Blíže viz M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 20.

²⁷¹ Budoucím učitelům v německých školách poskytoval vzdělání učitelský ústav vzniknuvší již po roce 1848. Prošel různými reformami a během let 1871 – 1874 byl změněn na čtyřtřídní C. k. německý ústav pro vzdělání učitelů. V roce 1920 vznikl nový Německý státní koedukační učitelský ústav v Českých

lek se sjednotila až po první světové válce ve 20. letech, kdy vznikly takzvané koedukační učitelské ústavy, které mohli navštěvovat chlapci i dívky. O vzdělání učitelů se ve městě kromě různých spolků a samotného státu starala také církev, resp. Kongregace Školských sester de Notre Dame a Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti.

Školství je neodmyslitelnou součástí městského kulturního i politického života. Zvyšovalo celkovou vzdělanost nejen Budějovičanů, ale také obyvatel přilehlých oblastí. Nově vzniklé instituce se stávaly lákadlem pro nové obyvatele, kteří následně ovlivňovali chod Českých Budějovic. Důležitou roli hrála postupně se formující inteligence v podobě učitelů a kněží, kteří se nejvíce zaslouhovali o vzdělání studentů, kteří byli pro město do jisté míry rovněž zdrojem financí, představiteli vzdělanosti a zároveň svou energičností oživovali způsob života ve městě. Studenti a jejich učitelé se stali reprezentanty nové vzdělané společnosti a byli nedílnou součástí celkového obrazu nové doby.

Budějovicích, který vznikl spojením zmíněného státního německého ústavu a Soukromého německého ústavu pro vzdělání učitelek v Českých Budějovicích.

Budoucí učitelé českých škol navštěvovali od roku 1905 Český učitelský ústav v Českých Budějovicích, který byl založen Maticí školskou opět z iniciativy Augusta Zátky. Před vznikem tohoto ústavu získávali čeští studenti vzdělání buď na německém ústavu, nebo na ústavu v Soběslavi. K postátnění budějovického ústavu došlo v roce 1914 a o šest let později byl přejmenován na Československý státní učitelský ústav v Českých Budějovicích. Ke sjednocení s dívčím ústavem, který vznikl pod patronátem Dámského spolku Ludmila, došlo v roce 1928 a od té doby nesl název Československý státní koedukační ústav učitelský v Českých Budějovicích. Další přejmenování následovalo mezi lety 1939 – 1941, a to na Koedukační ústav učitelský v Českých Budějovicích. V roce 1941 byl sice přesunut do Soběslavi, ale po válce se vrátil zpět. Jeho činnost již pak netrvala dlouho. V roce 1947 byl ústav zrušen. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 511. Více informací o učitelských ústavech jsou k nalezení též v M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 150 -161.

5 DĚJINY ZÁTKOVA REÁLNÉHO GYMNÁZIA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

5.1 Obecný vývoj reálných škol

„Reálka je školou občanskou, kdežto gymnasium je školou pro studenty“,²⁷² tento výrok měl svůj původ v Německu, kde se v Berlíně roku 1747 objevila první škola reálného typu. Jejím zakladatelem a zároveň ředitelem se stal Jan Julius Hecker. Reálky byly odrazem potřeb nové technické doby konce 18. a 19. století. Doba si žádala nové obory, mechaniky, nové řemeslníky, moderní kupce, horníky nebo inženýry. V tomto směru již nevyhovovali intelektuálové věnující se filozofii nebo klasické latině a řečtině, ale zapotřebí bylo zejména znalců technických a praktických oborů. První s touto myšlenkou přišel Jan Amos Komenský, na nějž navázal Gottfried Wilhelm Leibniz. Již v roce 1708 zavedl Samler v Halle speciální kurzy pro starší chlapce z měšťanských škol. Ti se scházeli čtyřikrát týdně a podrobněji se věnovali matematice a mechanice.²⁷³

Prvním náznakem vzdělání reálného typu v Čechách se staly takzvané opakovací hodiny, které vznikly v první polovině 18. století. Ty se konaly většinou v neděli a ve sváteční dny během dopoledne a byly určeny pro mládež do osmnácti let. Poskytovaly hlubší vzdělání starším žákům obecných škol zejména v matematice potřebné pro obchod, v chemii, fyzice a jiných technicky zaměřených předmětech. Opakovací hodiny počítaly také s dívkami. Osnovy dívčí výuky se zaměřovaly hlavně na domácí práce. Pro každého řemeslníka byla docházka na takové kurzy povinná. Bez ní nesměl získat od cechu potvrzení o vyučení.

Předchůdkyně klasických reálek se objevily již v padesátých letech 18. století na území Moravy. Jejich vznik podporovala i Marie Terezie, která se snažila o lepší vzdělání živnostníků. První škola tohoto typu byla založena v Brně. Osnovy se od gymnázií lišily zavedením takových předmětů, jako byla aritmetika, měřictví, fyzika, kreslení nebo zeměpis a dějepis zaměřený na průmysl, obchod a hospodářství. Vyučováno bylo ale i účetnictví. Jedním z těch, kteří měli zájem o zavedení výuky přírodovědně orientovaných předmětů, byl jeden ze stavitelů známé jihočeské koněspřežné dráhy František Josef Gerstner, který usiloval o zavedení čtyřtřídních ústavů. Svými myšlenkami ovšem předběhl na přelomu 18. a 19. století dobu. Teprve od roku 1804 se postupně začaly

²⁷² Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, I. svazek, Praha 1913, s. 226.

²⁷³ Více viz TAMTĚŽ, s. 225 – 226.

zřizovat reálné školy, které ovšem byly součástí elementárního školství. František Josef Gerstner v roce 1821 předložil návrh na založení reálné školy v rámci technického ústavu v Praze, na němž byl ředitelem. Tato reálka měla sloužit jako přípravný kurz pro zájemce o technické obory. Zemský sněm schválil tento návrh až po dlouhých šesti letech a v roce 1827 rozhodl o zřízení dvouleté reálky v rámci technické školy. Teprve ve školním roce 1833/1834 byla škola po dlouhých přípravách poprvé otevřena a do prvního ročníku se zapsalo šedesát studentů. Téhož roku byla otevřena také reálka v Rakovníku²⁷⁴ a v roce 1836 byla otevřena reálka v Liberci. Pražská a liberecká reálka byla německá, na rakovnické se vyučovalo česko-německy v závislosti na žácích. Délka studia na těchto ústavech a náplň výuky se ale lišily.²⁷⁵

Jak zmiňuje kapitola týkající se školství v českých zemích, byla v rámci Exner-Bonitzových reforem probíhajících v letech 1848 – 1849 reálka povýšena na úroveň středních škol. Reálka původně tvořila jakousi protiváhu gymnáziím. Výuka nebyla zaměřena na klasické jazyky a humanitní předměty, ale naopak se věnovala hlavně přírodním vědám a matematice a také se zaměřovala více na praxi. Dále se vyučovaly předměty jako chemie, geometrie, fyzika, stavitelství, kreslení a rýsování. Ovšem v druhé polovině 19. století se i reálky začaly více přibližovat gymnaziálnímu studiu. Byl zvýšen počet hodin a obsah výuky byl zaměřen více všeobecně, jako u gymnázií. Po roce 1849 byla na reálkách zavedena šestiletá výuka a studium se rozdělilo jako na gymnáziích do dvou stupňů – na vyšší a nižší reálku. Nižší stupeň trval tři nebo čtyři roky podle toho, zda student pokračoval dále ve studiu nebo nastoupil do praxe. V případě praxe trvalo studium čtyři roky, v opačném případě pak jen tři. Navazující vyšší stupeň byl také tříletý. Absolvování druhého stupně mohlo sloužit jako příprava pro vysokou technicky zaměřenou školu.²⁷⁶

V roce 1849 se ministrem kultu a vyučování stal Leo Thun-Hohenstein, který měl velký zájem o rozvoj českého školství. Zasloužil se nejen o vznik českých gymnázií, ale také českých reálek. Již v září téhož roku nechal ministr Thun založit v Praze reálku, na které se vyučovalo výhradně česky, a do čela byl postaven Josef Wenzig.²⁷⁷ Zájem žáků o českou reálku dokazuje každým rokem narůstající počet studentů. V době

²⁷⁴ Podrobněji o počátcích působení reálných škol viz TAMTÉŽ, s. 225 - 233.

²⁷⁵ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 18.

²⁷⁶ Reálkou se zabývá K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 18 a též M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 121.

²⁷⁷ Josef Wenzig byl český politik a pedagog. Více o něm v podkapitole 3.3 Vývoj středních škol od počátku 19. století do prvních let válečných.

založení navštěvovalo první ročník 48 studentů, ve školním roce 1852/1853 se škola dotvořila a do školních lavic usedlo 450 žáků.²⁷⁸

V padesátých letech 19. století se v Čechách nižší reálky, ať už německé nebo české, nacházely ve více městech. V Praze, Litoměřicích, Lokti, Jáchymově, Novém Bydžově, Českých Budějovicích, Dvoře Králové, Českém Krumlově a v Lounech. Šestitřídní reálky, tedy nižší a navazující vyšší stupeň, mohli navštěvovat žáci prozatím pouze v Praze, Rakovníku a Liberci. Ale právě v padesátých letech zažily reálky velký rozmach. Vyšší stupeň byl založen nově také v Kutné Hoře a Písku, v Plzni, Pardubicích a Litomyšli.²⁷⁹ Zavedením maturity na konci šedesátých let, povinně až od roku 1872, došlo ke zvýšení prestiže reálných škol.

V druhé polovině 19. století vznikl nový typ škol spojující výuku gymnázií a reálných škol, který se označoval jako reálné gymnázium. Jedním z důvodů vzniku nového typu školy byl požadavek veřejnosti vyššího a kvalitnějšího vzdělání, které by bylo přístupné více studentům a umožňovalo by následně studovat jak na univerzitách, tak na vysokých školách technického zaměření. Řešením bylo založení dvou odlišných škol. Na jedné straně gymnázia a straně druhé reálky. Ale vznik dvou různých škol s sebou přinášel řadu nových problémů. Žáci nastupovali na střední školy ve věku devíti, později desíti let. V tomto věku bylo velice obtížné rozhodnout pro jednu z nabízených škol a tím si vybrat dráhu, na které se budou pohybovat po celý život. Za chlapce tak většinou rozhodovali rodiče. Dalším výrazným problémem byla ekonomická situace města, pro které by udržování dvou škol znamenalo velkou finanční zátěž. Problém vyřešilo spojení obou škol do jedné. První reálné gymnázium vzniklo v roce 1862 v Táboře a v roce 1874 bylo přetransformováno na čtyřleté nižší gymnázium.²⁸⁰

Na reálném gymnáziu se kromě klasických předmětů vyučovaly i předměty exaktní. Studenti těchto škol měli první dva roky společný základ a od třetího roku studia se rozdělili na dvě větve, gymnazijní a reálnou. Ale ve většině předmětů, jako bylo náboženství, český a německý jazyk, zeměpis nebo dějepis, matematika, přírodopis a fyzika, měli společnou výuku. Obě větve byly zakončené maturitou. Studenti reálného typu školy maturovali po sedmi letech, studenti gymnazijního typu o rok později. Ab-

²⁷⁸ Ve školním roce 1849/1850 byla otevřena jen první třída nižší reálky. Každým rokem se ale navyšoval počet tříd a ve školním roce 1852/1853 žáci navštěvovali tři třídy nižší a tři třídy vyšší reálky. Více o první české reálce v Praze viz J. ŠAFRÁNEK, *Školy*, II. svazek, s. 137 – 138.

²⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 138 a 202 - 205.

²⁸⁰ O tábořském reálném gymnáziu blíže viz M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 123 – 124; srov. K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 25 – 26.

solventi takové školy tedy získávali vzdělání nejen gymnazijního typu, ale zároveň i více odborné zaměření, díky němuž si pak mohli vybrat mezi univerzitními studii nebo studii na vysokých školách technického typu.

Reálná gymnázia se v druhé polovině 19. století rychle rozvíjela. V důsledku rozvoje začaly některé nižší reálky přebírat osnovy těchto škol. Definitivní podoba reálných gymnázií se ustálila až na základě Marchetových reforem z roku 1908.²⁸¹ Reformy rozlišovaly tři druhy reálných gymnázií. Typ A se více blížil k tradičním gymnáziím než reálkám. Avšak od gymnázií se lišily hlavně hodinovou dotací. Důraz byl kladen více na exaktní vědy, než humanitní předměty a namísto řečtiny se vyučovala francouzština. Další typ B se rozvíjel více až po roce 1918. Tento typ školy se nazýval reformně reálné gymnázium. V prvních čtyřech letech nabízelo výuku shodnou s reálnými školami. Rozdíl je možné sledovat až od pátého roku studia, kdy se obsah výuky blížil k variantě A, ovšem se zaměřením na latinu a filozofickou propedeutiku. Po čtvrtém ročníku se tak studenti mohli rozhodnout, chtějí-li pokračovat na tomto typu školy, který předpokládal pokračování ve studiích na univerzitě, anebo přestoupí-li raději na reálné školy s výhledem na možnost technických studií. Méně častým typem bylo reformní reálné gymnázium děčínského typu. Osnovy tohoto modelu přejímaly německé školy v Děčíně, Mostě a Českých Budějovicích a vycházely z výše zmíněného táborského typu reálného gymnázia. Nově byl zaveden valašsko-meziríčský typ. Oba typy škol se ale příliš neprosadily, jednalo se spíše jen o výjimečné případy, reprezentované jen malým počtem škol.²⁸²

Během první světové války se z pochopitelných důvodů více dařilo spíše technicky zaměřeným školám, které neztratily oblibu ani po konci války. Již v roce 1920 došlo k jejich regulaci a úpravám. Naproti tomu gymnázia, reálky, lycea a učitelské ústavy zůstaly na legislativním základě z doby Rakousko-Uherska. Ve dvacátých letech se sice diskutovalo o jejich reformách, ale k žádné výrazné změně nedošlo. Ta přišla až ve třicátých letech a týkala se úpravy osnov na všech typech gymnázií. Ale výrazný vzestup z těchto typů škol zaznamenala pouze reálná gymnázia. Ostatní gymnázia zažila spíše úpadek, co do počtu studentů i ústavů. Velký úpadek zaznamenaly reálky, které se hromadně transformovaly na reálná gymnázia. Ta se stala základním typem středních škol v době německé okupace, jejímž cílem byla likvidace české inteligence. Omezova-

²⁸¹ Informace o reálných gymnáziích podává F. MORKEŠ, *Historický přehled*, s. 11 - 12.

²⁸² Více viz M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 123 - 124; srov. též K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študiáci*, s. 25 - 26.

la činnost českých škol, a to vedlo ke snížení jejich počtu i počtu studujících. Dívkám bylo zakázáno navštěvovat klasická gymnázia a na reálky směly být přijaty pouze v poměru jedna ku třem.²⁸³ Po válce postupně převzala moc komunistická strana, která reformami z padesátých let reálky a reálná gymnázia zrušila.

5.2 Česká reálka v Českých Budějovicích

V Českých Budějovicích postupně vznikly dvě reálky. Německá reálka byla založena již ve čtyřicátých letech 19. století a otevření vyššího stupně se dočkala v roce 1866. Jako odpověď na existenci německé reálky vznikla roku 1884 reálka česká coby druhá škola tohoto typu na jihu Čech. Písečtí žáci se české reálky dočkali o něco dříve než budějovičtí. Brány písecké reálky se novým studentům otevřely již v roce 1851.²⁸⁴ Založení českobudějovické reálky se stalo jedním z nejvýznamnějších činů Matice školské. Nutno podotknout, že nemalý podíl na jejím vzniku měl představitel budějovických Čechů August Zátka. To dokládá též skutečnost, že škola později nesla ve svém oficiálním názvu také Zátkovo jméno.²⁸⁵ Právě on podal roku 1883 Besedě řemeslnicko-živnostenské návrh, aby se u Ministerstva kultu a vyučování zažádalo o povolení ke zřízení české nižší státní reálky.²⁸⁶ Svůj návrh zdůvodnil tím, že takováto škola se v jižních Čechách nachází pouze v Písku. Většina českých dětí si nemůže dovolit navštěvovat tak vzdálenou školu, a proto celá řada z nich chodí do německé reálné školy, kde dochází k jejich poněmčování. Přestože více než třetinu žactva tvořily české děti, bylo jim ředitelem školy Juliem Zulegerem zakázáno používat svůj rodný jazyk. A to platilo jak v učebnách, tak i na chodbách a školním dvoře. Zemská školní rada sice tento zákaz zrušila, ale ředitel Zuleger se jej nadále snažil dodržet. Zmíněná situace podnítila v Zátkovi velký zájem o založení české reálky. August Zátka také argumentoval tím, že sice ve městě existovalo české gymnázium, ale to neposkytovalo odborné vzdělání různým živnostníkům, ale bylo přípravou pro další vysokoškolská studia. Proto společně

²⁸³ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 126 – 131.

²⁸⁴ Kristýna PICHLÍKOVÁ, *Písecké gymnázium v letech 1778 – 1850*, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2009 (diplomová práce).

²⁸⁵ Reálka měnila během své éry jména vícekrát. Jméno zakladatelovo se objevovalo v názvu školy ve více variantách. Poprvé bylo zmíněno v roce 1926, kdy byla škola oficiálně nazývána Státní česká reálka Augusta Zátky. Ačkoliv byla škola v roce 1941 opět přejmenována, tentokrát na Reálné gymnázium v Českých Budějovicích, objevovalo se Zátkovo jméno v názvu školy opětovně od roku 1947, kdy byl používán název Zátkovo státní reálné gymnázium. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 130.

²⁸⁶ Nabízí se zde otázka, proč tato žádost byla nejprve směřována na Besedu řemeslnicko-živnostenskou. Tento spolek se zabýval osvětovou propagační činností v rámci řemeslného podnikání a byl ustanoven z iniciativy Augusta Zátky v červenci roku 1882. Ten se stal zároveň jejím předsedou. Beseda podporovala la činnost průmyslově a řemeslně zaměřených škol, kam by se mohla zařadit právě také reálka.

s Františkem Smolíkem, původně profesorem německé reálky, sepsal na konci roku 1883 petici, která měla být předána říšské radě a Ministerstvu kultu a vyučování.

Petice byla z pochopitelných důvodů velmi pročesky orientovaná a snažila se zdůraznit zoufalou potřebu založení nové školy, která by pomohla upadající jihočeské oblasti. Hned v úvodu bylo upozorňováno na zaostalost jihočeského kraje v oblasti průmyslu, obchodu, ale i zemědělství v porovnání s ostatními regiony země. Stát se pokusil jihočeské oblasti pomoci výstavbou železnice,²⁸⁷ ale autoři petice se domnívají, že se jednalo pouze o první krok směrem k rozvoji. Obávali se, že nové spojení přivede do města odborně vzdělané podnikatele z jiných regionů, kteří si nedostatečně vzdělané českobudějovické obyvatelstvo budou brát pouze jako vedlejší pracovní sílu. Proto se autoři shodli, že na první krok je potřeba navázat krokem druhým, kterým mělo být založení dostatečného počtu odborných škol na nižším i vyšším stupni, zejména pro české děti. Ačkoliv se v jižních Čechách již nacházelo nižší reálné gymnázium v Třeboni, potýkalo se s nedostatkem žáků, který autoři petice odůvodňují nevhodnou polohou města. Podle jejich názoru bylo potřeba založit školu v přirozeném středu kraje a tím měly být právě České Budějovice. Nutnost založení české reálky byla v petici zdůrazněna uvedením počtů českého a německého obyvatelstva v jihočeské oblasti. Do výpočtů byla zařazena okresní oblast jindřichohradecká, kaplická, českokrumlovská, prachatická, českobudějovická, vltavotýnská a třeboňská. V součtu se v těchto regionech nacházelo 215 851 česky mluvících obyvatel v porovnání se 177 606 německými. Následoval přehled uvádějící počet českých a německých žáků na českobudějovických středních školách, který dokazoval zájem obou národností o vzdělání. Petice se těmito čísly snažila upozornit na skutečnost, že převládající počet českých žáků má pouze jedinou střední školu, kde se vyučovalo česky.²⁸⁸ Do poloviny března roku 1884 se k petici přidalo 250 korporací, mezi které se řadila obchodní a průmyslová komora Budějovická, osm okresních výborů a 241 obcí z celé řady okresů jižních Čech.²⁸⁹

²⁸⁷ Jednalo se o českou příčnou dráhu, jejíž výstavba byla povolena v prosinci roku 1883. Tato dráha měla spojit České Budějovice s Novou Pečí. Nové spojení bylo součástí projektu, který měl své kořeny již v roce 1875. Projekt navrhoval propojení mezi Jihlavou – Jindřichovým Hradcem – Třeboní – Českými Budějovicemi – Volary a Bavorskem. Železnice ale nebyla dokončena a příčná dráha měla být jejím pokračováním. Dráha do bavorského Haidmühle byla dokončena až v roce 1910. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 572.

²⁸⁸ Informace přijaté a znění petice viz SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1883 – 1918*, inv. č. 1, kniha 1, s. 2 – 4 (dále citováno jako *Pamětní kniha 1883 – 1918*).

²⁸⁹ Jednalo se o okresy budějovický, hlubocký, chvalšinský, jindřichohradecký, lomnický, krumlovský, kaplický, lišovský, netolický, prachatický, okres Trhové Sviny a Týn nad Vltavou, dále pak veselský a

Ministerstvo kultu a vyučování ovšem Zátkův návrh na založení reálky, který byl podaný Besedou, zavrhl. Nový návrh byl proto směřován jinam, na Matici školskou českobudějovickou. Matice svolala valnou hromadu, na které byl předložen Zátkův návrh. K jeho schválení došlo dne 23. února 1884, symbolicky na den výročí úmrtí zakladatele budějovického českého gymnázia biskupa Jana Valeriána Jirsíka.²⁹⁰ Právě on se společně s Augustem Zátkou zasloužil nejvíce o vzdělání českých dětí v Budějovicích a zřízení soukromé nižší reálky mělo být důstojným pomníkem této českobudějovické osobnosti.²⁹¹

Ačkoliv si členové spolku uvědomovali, že finanční situace není zrovna příznivá, návrh byl schválen. Tušili, že se od Ministerstva kultu a vyučování podpory nedočkají, a proto se obrátili s touto žádostí na Ústřední matici školskou, která jim pomoc přislíbila. August Zátka společně s předsedou výboru Matice školské českobudějovické Gustavem Bozděchem sepsali žádost o povolení zřízení a zároveň schválení statutu reálky v Českých Budějovicích. Žádost byla předána předsedovi zemské školní rady Krausovi a ten ji dále předal Ministerstvu kultu a vyučování. Na počátku června zmíněného roku byla do Vídně poslána delegace vybraná ze zástupců českobudějovické Matice. V ní nesměl chybět autor žádosti August Zátka, dále pak mluvčí delegace poslanec Adolf Rodler a tajemník obchodní komory František Hromada. Delegace se měla setkat s ministrem kultu a vyučování Sigmundem Conrădem z Eybesfeldu. Ministerstvo zareagovalo kladně. Již přibližně v polovině června schválilo statut reálky s vyučovacím jazykem českým a povolilo její otevření. Ovšem ve vyřízení, které spolek dostal k 1. červenci, byl kromě schválení také důležitý dodatek, „že nemůže se spolek nadíti, že stát reálku [...] do státní správy vezme, neb že ze státních prostředků příště podporu obdrží.“²⁹² Tento dodatek zapůsobil jako stín, který zahalil zářivý úspěch. Znovu se sešla valná hromada, která jednala o své ne příliš dobré finanční situaci, která vedla k otázce, zda by si mohla otevření reálky vůbec dovolit. Jednání byla rychlá, do poloviny července bylo rozhodnuto o definitivním otevření reálky a s tímto rozhodnutím byla obeznána i českobudějovická veřejnost.²⁹³

vodňanský. *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 5; srov. též *Dějiny české vyšší reálné školy v Českých Budějovicích. Seznam příspěvků na stavbu nové školní budovy*, České Budějovice 1894, s. 8.

²⁹⁰ Jan Valerián Jirsík zemřel 23. února 1883, srov. *Encyklopedie Českých Budějovic* (2006), s. 181.

²⁹¹ *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 5 – 6 a též *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 9.

²⁹² *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 7.

²⁹³ TAMTĚŽ, s. 6 – 7.

Otevření nové školy bylo plánováno již na září roku 1884, proto byly intenzivně hledány prostory, ve kterých by mohlo vyučování probíhat. Prostory v prvním patře svého domu v Divadelní ulici nabídla Záložna českobudějovická. Její nabídku schválila i zemská školní rada. Ředitelem ústavu se stal Josef Mrňávek, který doposavad působil jako učitel vyšší reálky v Pardubicích, kde se zaměřoval na technické obory. V této funkci nahradil původně zvoleného profesora Františka Smolíka, jenž se velmi aktivně podílel na vzniku reálky. Původně profesor německé reálky a následně c. k. okresní školní inspektor zajistil škole vybavení a také odborné učitele. Nakonec ale došlo k neshodám s ministerstvem a správa byla svěřena do rukou již zmíněného Josefa Mrňávka.²⁹⁴

Zájemci o studium se mohli zapisovat od 11. do 14. září. Ve dnech 15. a 16. září pak probíhaly přijímací zkoušky, na jejichž základě bylo přijato 56 žáků z původních devětapadesáti. Druhý den, 17. září, proběhla malá oslava na počest otevření této školy. Zahájena byla v osm ráno mší, následně probíhaly proslovy již ve vyzdobených nových učebnách reálky. Po proslovech se učitelé sešli k první poradě sboru. Žáci byli druhý den seznámeni s rozvrhem a také kázeňským řádem a ještě téhož odpoledne začala výuka.²⁹⁵ V prvním školním roce ve dnech 26. a 27. března navštívil školu zemský školní inspektor Bartoloměj Pavlíček, který ve své výsledné zprávě dle záznamů pamětní knihy zveřejnil pozitivní hodnocení. Podobné inspekce se konaly každoročně v jarních měsících. Dne 15. května získala česká soukromá reálka od ministra kultu a vyučování Sigmunda Conrada z Eybesfeldu na dobu tří let právo veřejnosti, čímž byla postavena na úroveň ostatních veřejných škol a vysvědčení získané na tomto ústavu mělo stejnou váhu jako vysvědčení získané na státních reálkách. Na konci školního roku byli žáci odměněni školním výletem do městských lesů, kterého se zúčastnili společně s žáky vyššího českého gymnázia. První školní rok byl ukončen dne 15. července mší a rozdělením vysvědčení. A téhož dne se také konala výstava grafických prací žáků.²⁹⁶ Co se organizace týká, měly následující školní roky podobný průběh.

Mezi léty 1884 – 1887 byly postupně otevřeny všechny čtyři třídy nové reálky. O studium na škole byl zájem, což umožnilo každý rok otevřít nový ročník. Ale s každou třídou také rostla výška finanční podpory, kterou instituce vyžadovala. Matice školská, která byla hlavním investorem, se dostala do tíživé finanční situace. Věděla, že

²⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 7 – 8; srov. *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 11.

²⁹⁵ *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 9 – 12. Úplný seznam zájemců o studium TAMTÉŽ, s. 9 – 11.

²⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 13 – 16.

když se jí nepodaří získat peněžní podporu, neudrží reálku a bude muset upustit od jejího financování. Již v březnu prvního školního roku uspořádal ředitel reálky Josef Mrňávek spolu s dalšími profesory koncert, jehož výtěžek byl určen na podporu chudých žáků. Koncerty podobného typu se pak konaly každoročně. Na základě nepříznivé finanční situace sepsal Josef Mrňávek v dubnu roku 1885 žádost, která požadovala finanční podporu 4 000 zlatých na následující rok 1886. Byla směřovaná na zemský výbor v Praze, kterému byla předána prostřednictvím Matice školské českobudějovické. Na přímělu především Augusta Zátky, poslance Adolfa Rodlera a dalších členů matečnického výboru, byla povolena finanční podpora ve výši 3 000 zlatých. Částka byla spolku vyplácena od roku 1886 a byla stanovena na dobu tří let. Ale již roku 1887 zažádal ředitel Josef Mrňávek o zvýšení podpory na 5 000 zlatých. Na základě pozitivních výsledků a dobré práce reálky bylo zemským výborem povoleno zvýšení roční finanční dávky na požadovanou částku. Žádaná podpora měla být vyplácena pro roky 1888 a 1889, následně bylo vyplácení prodlouženo až do roku 1892.²⁹⁷

Maticí situaci výrazně usnadnily i peněžní dary, kterých se jí dostalo. Velkou částkou přispěla roku 1886 Marie Hubsteinová, rozená Zátková, která obohatila fond Matice o 10 200 zlatých. Částku věnovala na výstavbu školní budovy pro českou reálku.²⁹⁸ Ta prozatím sídlila v pronajatých prostorách, které jí byly poskytnuty výše zmíněnou českobudějovickou Záloužnou. Škola měla v provizorních místnostech prozatím jen jednu učebnu. Další místnost pak sloužila jako sborovna a zároveň ředitelna, knihovna a kabinet pro přírodovědné pomůcky. Během prvních letních prázdnin na reálné škole došlo k přestavbě. Bylo zapotřebí, vybudovat prostor pro další třídu a krom toho také další kabinety.²⁹⁹ Obdobně jako Marie Hubsteinová přispěl později roku 1889 do matečnického fondu výrazně František Peško, který působil v českobudějovickém okresním zastupitelstvu. Celé své jmění, které přesahovalo 5 000 zlatých, odkázal Matici školské českobudějovické. Těmito příspěvky a podporami byla tíživá situace dočasně zažehnána. Matice tak ustála těžké období a znovu se mohla pustit do výraznějšího financování místní reálky. Začala dokonce uvažovat o výstavbě své vlastní budovy a pohrávala si s myšlenkou založení vyššího stupně reálky.³⁰⁰ Původně bylo zamýšleno, že by českobudějovická reálka měla pouze čtyři třídy. Předpokládalo se, že si žáci, kteří absolvují toto

²⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 17 – 18, 27 a 33.

²⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 19.

²⁹⁹ *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 13.

³⁰⁰ *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 32; srov. *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 18.

nižší vzdělání, najdou v Českých Budějovicích práci ve svém spíše technicky nebo obchodně zaměřeném oboru. Ale většina z nich chtěla pokračovat ve studiích dále, a proto odcházela na německou reálku nebo do jiných měst. Finanční situaci Matice školské českobudějovické se ještě zlepšila na počátku školního roku 1890/1891, a to díky rozhodnutí ministra kultu a vyučování Pavla Gautsche, který do státního rozpočtu zahrnul každoroční příspěvek ve výši 2 000 zlatých na udržování české reálky v Českých Budějovicích. Ten byl v roce 1893 zvýšen na 5 000 ročně. Českobudějovická Matice využila finanční podpory a náklonnost ministra Gautsche a k výročí svého dvacetiletého působení v oblasti vzdělání zažádala o rozšíření reálky a tím její povýšení na úplnou školu reálnou. Žádost vypracovaná ředitelem Josefem Mrňávkem byla poslána ministru Pavlu Gautschovi, který ji 14. ledna roku 1892 schválil. A již ve školním roce 1892/1893 byl skutečně otevřen navazující pátý rok studia.³⁰¹

Větší pozornost je však v pramenech věnována výstavbě nové budovy. Místnosti českobudějovické Záložny nebyly schopné pojmout přibývající zájemce o studium, proto bylo o výstavbě rozhodnuto současně se souhlasem otevření vyšší reálky. Zpočátku si mateční výbor nebyl jistý, jak situaci vyřešit. Nejprve se uvažovalo o úpravě budovy Záložny, to ale bylo zavrhnuto zemským inspektorem Pavlíčkem. Dále se uvažovalo o koupi již existujících budov,³⁰² ale nakonec se Matice rozhodla pro výstavbu budovy nové.³⁰³ Českobudějovická Matice školská svolala mimořádnou schůzi na 20. listopad roku 1891. Bylo zde oznámeno vhodné místo pro stavbu. Nacházelo se na konci Střelnické ulice³⁰⁴ a původně patřilo manželům Eliášovým. Bylo od nich odkoupeno Maticí za 6 600 zlatých. Pro rozšíření školních pozemků bylo nutné přikoupit další pozemky. Byla zakoupena část zahrady manželů Vodalových a Částových.³⁰⁵ Matice českobudějovická si velmi dobře uvědomovala, že financování vyšší reálky a výstavba nové budovy jsou nad její možnosti. Vytvořila speciální stavební sbor, do jehož čela se postavil August Zátka, pokladníkem, jakýmsi mluvčím a druhým místopředsedou sboru se stal ředitel reálky Josef Mrňávek. Prvním předsedou byl František Dlouhý. Do sboru patřila

³⁰¹ *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 35 – 38 a srov. *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 19 – 20.

³⁰² Ke koupi byl navrhován dům pana Prunera říšské třídy a také dům pana Engla na Pražské silnici. *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 44.

³⁰³ V úvahu připadala různá místa. Zahrada ústavu hluchoněmých ve Střelnické ulici, místo na rohu Jírovčovi a Dlouhé ulice, na kterém byla později postavena česká obecná škola, také Haasův dvůr na Pražské silnici nebo Lannovo skladiště v Říšské třídě a další. Více viz TAMTÉŽ, s. 44 – 45 a též *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 22.

³⁰⁴ Jedná se o dnešní Ulici 28. října.

³⁰⁵ *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 45 a 53; srov. *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 24.

celá řada významných mužů, kteří se seskupovali do různých odborů. Bylo jich celkem šest, patřil sem odbor pro sbírání staviva, pro místní sbírky, pro sbírky ve městě, novinářský, technický a slavnostní odbor.³⁰⁶ Výbor Matice školské českobudějovické se v prosinci roku 1891 obrátil na obyvatele s výzvou k podpoře,³⁰⁷ a ta se setkala s kladnou odezvou, mnozí lidé přispívali jak finančně, tak i stavebním materiálem.³⁰⁸

Jak se ukázalo, velkým problémem se stalo vytvoření odpovídajících plánů na stavbu nové školy. Návrhu se na požádání Matice českobudějovické ujal pražský architekt Josef Blecha, který zdarma nakreslil plán budovy a také se rozhodl bezplatně řídit celou stavbu. Ačkoliv sám vytvořil několik návrhů, nemohli se členové stavebního odboru shodnout. Každý měl svůj vlastní návrh nebo speciální požadavky, kterých se nechtěl vzdát. Josef Blecha se pokusil upravit návrhy tak, aby co nejvíce odpovídaly požadavkům. Přesto ale ve stavebním sboru neprošly a přes protesty ředitele Mrňávka, který podporoval stavitele Blechu, byly přijaty plány od profesora Rady. Josef Blecha je měl jako odborník posoudit. Nemohl schválit neobdobnou práci a vzdal se veškeré podpory stavby budovy pro českou reálku v Budějovicích. Výbor byl nucen oslovit jiného stavebního inženýra. Požádal Josefa Kejského, inženýra pražského magistrátu. Ačkoliv jeho plány nebyly do detailu promyšleny, byly schváleny městským stavebním úřadem i zemskou školní radou. Povolení ke stavbě bylo vydáno dne 29. srpna 1892. S povolením vyvstala další otázka, kdo povede samotnou stavbu. Po dlouhých jednáních se stavební sbor rozhodl, že ji povede sám. Svou pomoc nabídl František Franck, který společně se synem Bohdanem Franckem vedl dělnické a řemeslné práce. Franck mladší se také staral o vyřizování objednávek. Stavební plány ovšem nebyly definitivně dokončené a chyběl také hlavní stavitel. Zpočátku nabídl své služby inženýr Fischer, který se krom jiného staral především o samotnou stavbu. Po jeho odchodu z Českých Budějovic se stavby znovu ujal dříve oslovený Josef Blecha, který dokončil plány a vedl výstavbu budovy. Již v listopadu roku 1892 byla budova zastřešena, přes zimu se

³⁰⁶ Jména všech členů sboru a jejich rozdělení do odborů viz *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 46 – 47.

³⁰⁷ *Znění výzvy TAMTĚŽ*, s. 47 – 51.

³⁰⁸ V *Pamětní knize* jsou uvedena jména některých osob, které přispěly ať už finančně nebo materiálem. U každé z nich je pak uvedena částka nebo materiál, který poskytly. Na sbírce se podíleli různí lidé. Jako příklad lze uvést některé z nich. Stavitel Josef Blecha věnoval velkou traverzu, která byla použita při stavbě tělocvičny. Blíže neuvedený Jakub Snopek a majitel dvora Antonín Voříšek věnovali na stavbu každý sto vozů písku, lišovský statkář Arthur Porák pak 10 000 cihel. Také kníže Schwarzenberg podpořil stavbu pěti vagónů vápna, atd. Větší finanční obnos získala Matice od Ferdinanda Zátky, továrníka v Karlíně, jednalo se o 1 000 zlatých. Záložna českobudějovická poskytla obnos ve výši 5 000 zlatých, sám August Zátka přispěl pěti sty zlatými. Do fondu přispěly také obecní výbory ve Veselí nad Lužnicí (600 zlatých), Třeboňsko-Lomnický (300 zlatých), Týn nad Vltavou (200 zlatých) nebo Trhové Sviny (150 zlatých), atd. Další dárci jsou uvedeni TAMTĚŽ, s. 51 – 52.

prováděly vnitřní úpravy a již v červenci roku 1893 se do nové budovy stěhovaly učební pomůcky. V září téhož roku otevřela studentům své brány nová budova budějovické české reálky na nároží dnešní ulice Fráni Šrámka a Karla Weise (Střelnická ulice).³⁰⁹ Výstavba nové školy přišla na 94 000 zlatých. Celková hodnota však byla vyšší, cena byla odhadována na 120 000 zlatých. K nižším výdajům přispěly hlavně výše zmíněné dary firem, spolků i soukromníků.³¹⁰

Nová škola byla účelně a moderně vybavena. Učitelé měli své kabinet, scházeli se ve společné sborovně v prvním patře, která byla vedle ředitelny. Žáci ocenili prostorost a prosvětlenost budovy i samotných učeben. Ke svému studiu využívali chemické a fyzikální laboratoře a také místní knihovnu. Pro odreagování a zároveň udržení fyzické zdatnosti studentů sloužila velká tělocvična postavená ve dvoře školy, která byla opatřena šatnami a toaletami. O teplých dnech probíhala výuka tělesné výchovy venku v letní tělocvičně, pro kterou byly upraveny prostory před zimní tělocvičnou. V blízkosti byla vybudována také botanická zahrada. Ve škole se nacházela kaple, která se skrývala za černou pohyblivou stěnou sloužící jako tabule v rýsovně. Pro bohoslužby byla stěna posunuta a vznikla velká místnost, která byla schopna pojmout čtyři sta osob. Práci školníkovi usnadňovala nová technická zařízení v podobě manuálních výtahů, díky kterým bylo možné rozvážet topivo do všech pater. Po budově byla rozvedena voda a větrání místností zajišťovaly ventilátory. V přízemí se nacházel také dvojpokojový školníkův byt.³¹¹

Reálka byla slavnostně vysvěcena 28. září 1893. Při této příležitosti se konala velká slavnost. Ta začala již 27. září hudební akademií v městském divadle. Den poté se dopoledne konal slavnostní průvod, kterého se účastnili různé spolky podporující stavbu, učitelé i žáci reálky. Průvod byl zakončen před nově postavenou budovou české reálky proslovy Augusta Zátky a ředitele Josefa Mrňávka. Josef Mrňávek symbolicky přejal klíče od předsedy českobudějovické Matice školské Petra Špeliny. Po první bohoslužbě konané ve školní kapli byla slavnost zakončena hostinou, která byla připravena v prostorách tělocvičny.³¹² Prostory v původní budově Záložny byly upraveny na soukromé byty. Začátkem školního roku 1893/1894 byla nově otevřena šestá třída, o

³⁰⁹ Podrobněji o průběhu stavby a jejím financování viz *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 55 – 58 a též *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 24 – 30.

³¹⁰ Detailní vyúčtování jednotlivých položek materiálu a více o vyúčtování a příspěvcích viz *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 34 – 47.

³¹¹ Podrobněji je budova popsána TAMTÉŽ, s. 28 – 29.

³¹² *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 61 – 63 a též *Dějiny české vyšší reálné školy*, s. 31 – 34.

rok později následována sedmou. Na přelomu let 1894 a 1895 měla česká reálka již sedm tříd a v tomtéž roce se konaly i první maturitní zkoušky, ke kterým se přihlásilo dvacet dva žáků, z nichž tři chlapci prospěli s vyznamenáním a dva opakovali maturitní zkoušku v září. Počet žáků rostl, ve školním roce 1898/1899 usedlo do lavic 433 žáků. V prvních čtyřech třídách nastoupilo do každé z nich více než osmdesát žáků, proto bylo rozhodnuto o rozdělení těchto čtyřech tříd na dvě části, na třídy A a B. Toto dělení bylo použito v některých třídách již dříve. Na počátku školního roku 1895/1896 byl založen Spolek ku podporování chudých studujících české školy reálné v Českých Budějovicích, z něhož byly podporováni sociálně slabší žáci.

Pro českou reálku se stal velmi významným rok 1897. Přes nepříznivý dodatek, který byl Ministerstvem kultu a vyučování zmíněn při založení ústavu, byla reálka tohoto roku předána do péče státu. Předcházela tomu dlouhá jednání. Již v roce 1894 se August Zátka pokusil zajistit budoucnost české reálky. Českobudějovická Matice neměla dostatek financí pro podporu školy, a proto se Zátka obrátil na Ministerstvo kultu a vyučování. To ovšem odmítlo školu přijmout do své péče, dokud nebude uhrazen dluh ve výši 51 300 zlatých, který škola dlužila. Matice školská jednala o převzetí dluhu se zemským sněmem, který nakonec souhlasil a určil výši splátky dluhu a úroků na 5 000 zlatých ročně, které měl sněm odvádět do zemské pokladny po dobu patnácti let. Podmínkou bylo, že reálka by měla být přijata do státní správy nejpozději do roku 1897. Stalo se tak 1. září 1897. Zbytek dluhu, který by měl po patnácti letech činit 771 zlatých a 76 korun pak měla doplatit Českobudějovická matice školská. Matice si stanovila další podmínky, se kterými muselo ministerstvo souhlasit. Požadovala, aby budova sloužila výhradně k účelům reálky nebo podobné střední školy, aby vyučovacím jazykem byl jazyk český a v případě, že by se stát z jakéhokoliv důvodu rozhodl dále reálku nepodporovat, má připadnout obci České Budějovice, která má dodržovat tytéž podmínky, především podmínku o vyučování českým jazykem.³¹³ Česká reálka přešla pod správou státu také nové jméno, C. k. česká vyšší reálka.³¹⁴

C. k. česká vyšší reálka se rychle rozvíjela a vzkvétala. Od přijetí do státní správy se počet studentů ještě navýšil. V roce 1897 studovalo na reálce 388 chlapců a již za pět let se ke studiu přihlásilo téměř o dvě stovky chlapců více. Ústav, který začínal

³¹³ *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 67 – 69, 76 – 77.

³¹⁴ M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 141.

z šestapadesáti studenty v jedné třídě, dokázal počet studujících zdesetinásobit a rozšířit počet tříd na čtrnáct.

Ředitel reálky Josef Mrňávek usiloval především po přelomu století o rozšíření budovy. Svůj požadavek zdůvodňoval zmíněným narůstajícím počtem studentů. Ministerstvo kultu a vyučování vydalo povolení k rozšíření budovy reálky v září roku 1901. Za 19 000 korun byla zakoupena budova číslo 362, která měla být přestavěna a reálce tak poskytnout nové prostory pro výuku. Ministerstvo pověřilo zemskou školní radu, aby dala provést přestavbu za 52 000 korun. Přestavba začala, přes ředitelovu nespokojenost, až v roce 1903. Dům, který zde původně stál by zbourán a na jeho místě vyrostla přístavba k původní budově reálky. Ta byla plně vytižena, což vedlo k nevyhnutelnému opotřebování zařízení a vybavení. O prázdninách po školním roce 1905/1906 došlo k opravě nábytku a chlapcům byly zmodernizovány toalety.

Školní rok 1908/1909 byl pro českou reálku velmi významný. V tento rok slavila reálka první velké jubileum, 25 let své existence. Na den 30. května roku 1909 byl naplánován sjezd všech učitelů a absolventů této školy, kteří se večer sešli v Besedě na zábavě. Vlastní slavnost začala až 31. května. Ve vyzdobené budově reálky se konala v devět hodin ráno slavnostní mše, po které se všichni účastníci měli sejít v tělocvičně, kde byly zemským školním inspektorem Karlem Nečáskem, Augustem Zátkou, ředitelem Josefem Mrňávkem a dalšími hosty proneseny slavnostní projevy. Hosté si následně prohlíželi budovu a výstavu děl studentů reálky. Po společném obědě v budově Besedy se konala zahradní slavnost, kterou pořádal dámský spolek Ludmila. Všichni účastníci oslav reálky se podepsali do pamětní knihy.³¹⁵

V následujícím školním roce požádal ředitel Josef Mrňávek ministra kultu a vyučování o zbavení své funkce a po více než třicetileté praxi také o povolení k odchodu do důchodu. Ministerstvo mu vyhovělo a v říjnu roku 1909 vypsalo konkurz na nového ředitele. Tím se ke dni 1. ledna 1910 stal profesor české státní reálky v Praze František Faktor. Nový ředitel ale nestál v čele reálky dlouho. Dne 23. října po krátké nemoci náhle ve věku jednapadesáti let zemřel. Na jeho počest se konal velký pohřeb, kterého se kromě celé řady významných hostů zúčastnili všichni učitelé i žáci české reálky v Českých Budějovicích. Do čela reálky se jako prozatímní ředitel postavil Tomáš Marek, který byl 16. dubna 1912 jmenován skutečným ředitelem ústavu.

³¹⁵ Všechny podpisy a popis slavnosti viz *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 128 – 133.

Tomáš Marek stál v čele reálky i v době válečných let. Na konci školního roku 1913/1914 se roznesla zpráva o smrti Františka Ferdinanda a jeho manželky. Reálka zareagovala smutečními obřady, bohoslužbami a zasláním kondolencí do Vídně. Následující školní rok se odehrával již ve stínu války. Výuka mohla být zahájena až od poloviny října, protože v budově reálky sídlila od léta armáda. Následující rok sice armáda opustila budovu včas, ale obsadila budovu českého gymnázia, a tak se studenti gymnázia a reálky tísnili pod jednou střešou. Pro tyto účely byl speciálně upravený rozvrh, který určoval, kdy má která ze škol odbývat svou výuku.

Studenti obou typů škol nejspíš nebyli z nastalé situace nadšeni, protože mezi nimi vládla od počátku nevraživost. František Rada ve svých pamětech uvádí, že mezi studenty gymnázií a reálek existovala určitá rivalita, hlavně co se sporů o dívky týká. Tak docházelo mezi „nudláři“ a „biflouny“ nebo „slovíčkáři“ k výměně názorů. „Nudláři“ byl podle Rady název pro studenty reálek, protože jejich školní výbavou byla velká rýsovací prkna, která se podobala domácím kuchyňským válům, které sloužily na válení nudlí. Gymnazistům se přezdívalo „biflouni“ nebo „slovíčkáři“, protože je bylo neustále vidět, jak „biflouni“ latinská, řecká nebo německá slovíčka.³¹⁶ Nicméně chlapci byli nuceni tolerovat jeden druhého do února roku 1916, kdy byla gymnaziální budova po opuštění armády zrekonstruována.

Počet studentů ve válečných letech sice klesl, ale ne nijak výrazně. Více byl poznamenán učitelský sbor, jehož členové často odcházeli na frontu. Studenti pomáhali ve válečných letech nepřímou, a to zejména různými sbírkami hlavně ve prospěch Červeného kříže. Reálka několikrát do roka propůjčila armádě svou tělocvičnu, kde se konala prezentace vojenské služby nastupujících domobranců.

Ve válečných letech se na českobudějovické reálce poprvé objevily dívky. První dvě jsou zmíněny ve školním roce 1916/1917. Marie Holá i Marie Zubaníková nastoupily jako privatistky do sedmého ročníku. Jako studentky prezenčního studia se dívky ve větší míře objevovaly až po druhé světové válce.

V poválečné době se ke studiu zapisovalo nejvíce studentů v historii školy, jejich počet stoupl až k číslu 720, ale tento stav trval pouze do roku 1923. Ve dvacátých letech počty náhle klesaly. Důvodem bylo oddělení vedlejších poboček reformně reálných tříd, které se staly základem pro vznik dalšího typu střední školy v Českých Budějovicích, Českého státního reformního reálného gymnázia. To od roku 1923 sídlilo v České ulici

³¹⁶ F. RADA, *Když se psalo c. k.*, s. 135.

v budově bývalého německého gymnázia, které se o rok dříve přestěhovalo do budovy na rohu Jeronýmovy ulice a Lannovy třídy. V České ulici měla nově vzniklá škola, která byla na začátku školního roku 1928/1929 přeformována na samostatné osmileté Státní reformní reálné gymnázium, své sídlo až do roku 1941, kdy byla přestěhována také do Jeronýmovy ulice a byla spojena s českou reálkou.³¹⁷

V září roku 1939 vypukla druhá světová válka. Dne 31. října došlo k vystěhování studentů z budovy, která byla použita k vojenským účelům a v září 1941 byla poskytnuta Hitlerjugend. Studenti reálky byli po vystěhování v podobné situaci jako čeští gymnazisté za první světové války, kteří našli útočiště v budově české reálky. Studenti reálky využívali pro svou výuku budovu Jirsíkova gymnázia, kde bylo vyučování speciálně upraveno pro oba typy škol. Ale na začátku května téhož školního roku vojsko obsadilo také přízemí této budovy a nejnižší tři třídy reálky se přestěhovaly do budovy Reformě reálného gymnázia na Lannově ulici. Ale koncem května i tato budova padla do rukou armády. A třídy se přestěhovaly do učitelského ústavu na Lineckém předměstí. Následujícího roku se vyučování vrátilo do budovy Jirsíkova gymnázia. Nakonec Ministerstvo školství a osvěty rozhodlo o postupném rušení české reálky v Českých Budějovicích. Ve školním roce 1941/1942 se již první třída neotevřela a žáci reálky postupně přecházeli na odborné školy nebo do praxe. V roce 1941 dostala škola nové jméno. Z původního názvu Státní Česká reálka Dra Augusta Zátky³¹⁸ se úplně vytratilo jméno jednoho ze zakladatelů a ústav nesl název Reálné gymnázium v Českých Budějovicích. Dne 20. října 1942 byla česká reálka v Českých Budějovicích oficiálně zrušena. Přírodopisné, fyzikální a chemické sbírky okupanti zabavili a odvezli do zámku v Libějovicích, kde sídlila německá střední škola. Odtud pak byly všechny cenné věci převezeny do Německa, kde sloužily k vybavení tamějších škol. Pět zbylých tříd společně s celým učitelským sborem bylo připojeno k Reformě reálnému gymnáziu, které sídlilo v Jeronýmově ulici. Splynutí zrovna s tímto typem školy bylo žáky a učiteli reál-

³¹⁷ O vývoji reálky po roce 1914 Více viz *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 169 – 190 a též SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1939 - 1943*, inv. č. 2, kniha 2, nestránkováno (dále citováno jako *Pamětní kniha 1939 - 1943*) a SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1945 - 1950*, inv. č. 3, kniha 3, nestránkováno (dále citováno jako *Pamětní kniha 1945 – 1950*); srov. též M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny*, s. 141 a *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 130.

³¹⁸ Tento název dostala škola v roce 1926. Měl být jakýmsi vyjádřením díky činnosti Augusta Zátky a zároveň to měl být dar k osmdesátým narozeninám, které Zátka oslavil v červenci v roce 1927. *Výroční zpráva české státní reálky Dra. Augusta Zátky v Č. Budějovicích za školní rok 1926/1927*, č. 43, České Budějovice 1927, s. 2. Zátkovo jméno se v názvu objevilo krátce ještě jednou, a to po konci druhé světové války, kdy škola nesla název Zátkovo státní reálné gymnázium.

ky vnímáno velmi negativně. Z textu výše vyplývá, že právě česká reálka stála u zrodu tohoto typu školy. Jak uvádí pamětní kniha, „*pohltila dcera matku*“.³¹⁹

Sloučené školy nesly název Reálné gymnázium v Českých Budějovicích. Působily jako jeden ústav do konce války, kdy se česká reálka i reformní reálné gymnázium znovu na krátký čas osamostatnily. Obě školy se vrátily do budovy v České ulici, kde byly nuceny působit jedna vedle druhé. Návrat české reálky do původní budovy na rohu ulic Fráni Šrámka a Karla Weise byl obtížný, protože prostory byly přeměněny na Učňovský a studentský domov. Prostory podle představitelů reálky byly obsazeny neprávem, a tak začal dlouhý boj o navrácení budovy původním účelům. Internát byl nucen v září roku 1946 uvolnit prostory v prvním patře a dvě místnosti v přízemí. Tam se vměstnala zatím šestitřídní reálka, pouze jeden kabinet a ředitelna se sborovnou. Ministerstvo školství mnohokrát nařídilo vystěhování internátu, ale ten ministerské výnosy a příkazy ignoroval. Reálka fungovala ve stísněných prostorech, kam se postupně muselo vejít deset tříd do šesti učeben, do září roku 1947. Na konci měsíce byla z příkazu ministerstva školství přestěhována do bývalé budovy na konci války zrušeného německého učitelského ústavu opět v Jeronýmově ulici, kde bylo jen pár posledních dobíhajících tříd. Odtud ale byla nucena odejít v září 1948 a vrátila se opět do budovy Reformního reálného gymnázia v České ulici. Reálka byla v roce 1947 přeměněna na osmileté gymnázium s názvem Zátkovo státní reálné gymnázium a o rok později opět splýnula s reálným gymnáziem v jeden ústav. V roce 1953 byl však tento ústav společně s Jirsíkovým gymnáziem, ke kterému byl roku 1950 na základě komunistických reforem připojen, zrušen. Rokem 1953 tak končí dějiny české reálky.³²⁰

³¹⁹ *Pamětní kniha 1945 - 1950*, nestránkováno.

³²⁰ O vývoji reálky v období války a době poválečné viz *Pamětní kniha 1939 - 1943* a též *Pamětní kniha 1945 - 1950*; srov. M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 141 a též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 130.

6 PRŮBĚH ŠKOLNÍHO ROKU

Na základě nařízení z roku 1875 začínal školní rok běžně kolem 16. září. Do roku 1875 usedali žáci do školních lavic dnem 1. října, protože hlavní letní prázdniny, které byly stejně jako dnes dvouměsíční, si žáci užívali v srpnu a září. Nařízením ze zmíněného roku se letní prázdniny posunuly o čtrnáct dní dopředu, začínaly již 16. července a končily 15. září.³²¹ Česká reálka v Českých Budějovicích nebyla výjimkou. Avšak ve školním roce 1890/1891 byl začátek školního roku posunut na 1. října, a to kvůli povodním, které byly důsledkem neustálých dešťů a ve dnech 1. až 5. září ničily ulice Českých Budějovic. Školní rok byl ve sledovaném období na reálné škole v Českých Budějovicích rozdělen na dvě pololetí. Na konci obou pololetí dostávali žáci vysvědčení, které dokazovalo jejich snažení ve škole. První pololetí bylo většinou zakončeno kolem poloviny února. Následovaly většinou čtyři dny pololetních prázdnin pro načerpání sil do dalšího studia.

V průběhu školního roku se žáci dočkali ještě několika volných dní. Kratší prázdniny si mohli užít především v období vánočních svátků. Začínaly většinou na Štědrý den a končily Novým rokem. Po pololetním volna následovaly prázdniny velikonoční. Pár volných dnů měli žáci také v době svatodušních svátků. Během školního roku se studenti také mohli dočkat mimořádného volna vyplývajícího z nastalé situace. Často se tak stávalo v letních měsících v podobě takzvaných vedřin, kdy teplota vystoupila příliš vysoko.³²²

Mnohem smutnějším a bohužel častějším zásahem do běžného průběhu roku byla nenadálá úmrtí učitelů nebo žáků či osob, které školu podporovaly v její činnosti. Za zemřelé se za přítomnosti celého učitelského sboru a všech studentů konaly mše. Učitelé i žáci se následně účastnili také pohřbu.³²³ V případě úmrtí žáka se na pohřeb dostavila přinejmenším třída, do které onen žák patřil. Z přiložené databáze vyplývá, že během sledovaných let bylo zaznamenáno 26 úmrtí žáků reálky.

Již v druhém roce působení české reálky v Českých Budějovicích došlo dne 2. července 1886 k úmrtí pro školu důležité osoby, Marie Hubsteinové, rozené Zátkové,

³²¹ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 39.

³²² Vedřiny byly zavedeny v roce 1875 a následně v roce 1886 byla pevně stanovena norma pro jejich vyhlášení. Přesáhla-li teplota v deset hodin dopoledne 22,5°C, mohli být žáci puštěni domů. TAMTÉŽ. Podrobněji o volných dnech viz TAMTÉŽ s. 39 – 41.

³²³ *Pamětní kniha 1883 – 1918*, s. 20.

kteřá věnovala velkou částku peněz na stavbu nové budovy.³²⁴ Do Prahy, kde se konal pohřeb, byli vysláni zástupci školy a její památku uctili v Českých Budějovicích všichni učitelé i žáci konáním zádušni mše. Podobně se učitelský sbor společně se studenty loučil s důležitými představiteli města. Příkladem 30. září roku 1884 byli přítomni při pohřbu českobudějovického starosty Edvarda Claudiho.³²⁵

Součástí školního roku byly také různé oslavy konané v rakouském duchu na počest panovníka a celé jeho rodiny. Českobudějovická reálka každoročně konala na podzim oslavy jmenin panovníka a jeho manželky. Svátek císaře Františka Josefa I. připadal na den 4. října, jmeniny císařovny Alžběty pak byly slaveny dne 19. listopadu. Stejný význam měl 17. duben, kdy byl slaven svátek korunního prince Rudolfa. V těchto dnech sice odpadlo vyučování, avšak povinností žáků bylo účastnit se společně s učitelským sborem bohoslužeb, které se konaly na počest panovnického rodu.³²⁶ Velkolepé oslavy si zasluhovala různá kulatá výročí, zejména nástup panovníka na trůn, vítězné bitvy nebo svatby.³²⁷ Každoročně se také pořádala requiem za zemřelé členy panovnického rodu. Ta se konala ve dnech 4. května, kdy se připomínalo úmrtí císařovny Marie Anny, a 28. června v den výročí úmrtí Ferdinanda Dobrotivého.

Organizace školního roku byla výrazně ovlivněna církevními zvyklostmi. Každý školní rok byl vždy slavnostně zahájen velkou mší, poté byli žáci obeznámeni se školním řádem a jejich novým rozvrhem. Výuka začínala až následující den, protože se ještě v první školní den konala porada učitelského sboru. Slavnostní mše se pravidelně také sloužila na konci školního roku a při ukončení a zahájení pololetí. Povinností žáků během školního roku byla pravidelná docházka na nedělní a sváteční bohoslužby a každoročně se také účastnili církevního průvodu městem o Slavnosti Těla a Krve Páně, lidově také svátek Božího Těla, který se dodnes slaví druhý čtvrtek po Velikonocích. Téhož

³²⁴ Více viz podkapitola 5.2 Česká reálka v Českých Budějovicích.

³²⁵ Původně velkostatkář a majitel zámku v Poříčí působil jako českobudějovický starosta mezi léty 1865 – 1884. V roce 1865 se stal zároveň okresním starostou a v této funkci setrval do roku 1869. Střídavě mezi léty 1861 – 1877 a 1883 – 1884 zastupoval jako poslanec město České Budějovice v českém zemském sněmu. Byl vůdčí osobností německé části obyvatelstva a v letech 1871 – 1884 zasedal na říšské radě ve Vídni jako představitel německé liberální strany. Za své zásluhy během rakousko-pruské války v roce 1866 získal šlechtický titul. Více viz *Okres České Budějovice. Z Historie státní správy a územní samosprávy 1850 - 2002*, České Budějovice 2001; srov. *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 59.

³²⁶ *Roční zpráva české reálné školy v Českých Budějovicích* v letech 1887/1888, č. 4, České Budějovice 1888, s. 34 (dále citováno jako *Výroční zpráva 1887/1888*).

³²⁷ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti*, s. 40.

dne se odpoledne konala adorace Svátosti oltářní,³²⁸ na které byli také všichni žáci přítomni. Všichni studenti byli povinni se třikrát ročně podrobit zpovědi a svatému přijímání. Tuto povinnost žáci absolvovali na začátku a konci školního roku a v době Velikonoc.³²⁹ Stejně tomu bylo na českobudějovické reálce. Jen první zpověď chlapci absolvovali až v říjnu. Ve stanovené termíny neprobíhala výuka a i přes církevní povinnosti brali žáci tyto dny jako příležitost užít si trochu volna. Další mše a církevní úkony konané v průběhu roku souvisely s různými slavnostmi, svátky nebo smutečnými obřady, jak vyplývá z textu výše.

V jarních měsících byla českobudějovická reálka každoročně podrobena inspekci vyslané z ministerstva školství. Výsledky se škola dozvěděla záhy. Prameny mluví vesměs o pozitivních zprávách, které velmi kladně hodnotí zejména chování žáků. Jejich znalosti byly většinou uznány za uspokojivé nebo dokonce velmi dobré. Většinou ke konci druhého pololetí se každoročně konaly koncerty nebo akademie, kde vystupovali také žáci reálky. Akademie byla pořádána školou samotnou nebo za podpory některého ze spolků. V červnu roku 1886 pomohl akademii realizovat dámský spolek Ludmila. Výtěžek, který dosahoval několika stovek zlatých,³³⁰ byl věnován na podporu chudých studentů reálky. Po přelomu století se finanční výtěžek z koncertů zvýšil a přesáhl hodnotu 1 400 korun.

Žáci se za své snažení každoročně dočkali odměny v podobě krátkého výletu do blízkého okolí Českých Budějovic. Procházka byla konána společně se studenty českého vyššího gymnázia. Tento výlet se stal na řadu let tradicí. Nebyl to ale jediný výlet, který škola žákům nabízela. Většinou v druhém pololetí se konalo několik exkurzí, jejichž účelem bylo žáky poučit o technice, přírodě, architektuře nebo dějinách svého okolí. Mezi časté exkurze se řadila vycházka na Dobrou Vodu za Dientzenhoferovým kostelem, nemohla chybět návštěva zlatokorunského kláštera a zříceniny Dívčího kamene nebo přemyslovského hradiště Doudleby a jiné. Odborné exkurze byly směřovány do stříbrných dolů u Srubce, do českobudějovické chemické továrny a městské plynárny nebo uhelných dolů u Rudolfova. Okolní příroda nabízela řadu míst k pozorování flory

³²⁸ Adorace je vyjádření náboženské úcty, která se projevovala modlitbami, vzýváním, různými poctami. Svátost oltářní se jinak označuje také jako eucharistie nebo Večeře Páně, která spočívá v přijímání chleba a vína jako těla a krve Páně. Viz *Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích A – L*, Praha 2003, s. 16 a 337.

³²⁹ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 39.

³³⁰ Většinou se jednalo přibližně o 200 až 400 zlatých.

a fauny. Chlapci chodili se svými učiteli do blízkých i vzdálenějších lesů a za živočišnými sbírkami podnikali výlet do hlubocké Ohrady knížete Schwarzenberga.

Druhé pololetí končilo kolem 15. července. V tento den se žáci shromáždili ve společném sále, kde ředitel školy pronesl řeč shrnující průběh roku a zároveň vybízel žáky i nadále k vytrvalé pilnosti. Následně se žáci rozešli do svých tříd, kde dostali vysvědčení. Nakonec byla každoročně ve školních místnostech „... *obrazy Nejvyšší Panovnické Rodiny, květinami, koberci a draperiemi ozdobených*“³³¹ pořádána výstava grafických prací žáků.

Ještě před koncem školního roku mohli noví zájemci o studium na českobudějovické reálce podávat své přihlášky. Přihlásit ke studiu se budoucí žáci mohli v doprovodu svých rodičů nebo jejich zástupců také během posledního týdne letních prázdnin. V obou těchto termínech probíhaly přijímací zkoušky, které byly hlavním kritériem pro přijetí. Přijímací zkoušky byly koncipovány tak, aby spíše shrnovaly znalosti, které žáci získali na obecných školách. Nemělo být požadováno více znalostí, než si chlapci mohli na obecných školách osvojit. Přijímací zkoušky se skládaly ze dvou částí, písemné a ústní. Znalosti z českého jazyka a z počtů byly nejprve prověřovány písemně. V případě nepřesvědčivého výkonu v písemné části následovalo ústní přezkoušení. Ovšem žáci, kteří v písemných zkouškách dosáhli uspokojivého výsledku, a známky z obecné školy byly alespoň na úrovni dobré, nemuseli vůbec ústní zkoušku z těchto dvou předmětů absolvovat. A naopak ti jedinci, jejichž výsledky písemných prací a vysvědčení z obecné školy byly méně dostatečné, nebyli k ústní části přijímací zkoušky vůbec připuštěni. Třetím předmětem, který byl součástí přijímacích zkoušek, bylo náboženství, které mělo pouze ústní část, nikoliv písemnou. Těm žákům, kteří dosáhli ve čtvrtém roce obecné školy minimálně známky dobré, byla i tato ústní zkouška prominuta.³³²

Zájemci o studium na české reálné škole v Budějovicích, kteří v předešlých letech navštěvovali veřejnou obecnou školu, předkládali zároveň svá vysvědčení, kde byl kladen důraz na známky z náboženství, českého jazyka a počtů. Do podmínek přijetí se zahrnoval i žákův věk. Dolní věková hranice byla relativně nízká. Budoucím studentům mělo být alespoň deset let. V době Exner-Bonitzových reforem z roku 1848 byl minimální věk žáka na střední škole ještě nižší. Nejnižší hranicí pro přijetí na střední školu

³³¹ *Roční zpráva o stavu české soukromé školy reálné v Budějovicích za školní rok 1884/1885*, České Budějovice 1885, s. 4 (dále citováno jako *Výroční zpráva 1884/1885*).

³³² TAMTÉŽ, s. 15 – 16.

bylo devět let. Další kritéria si v té době určovala škola sama. Vedení školy se doporučovalo, aby se braly ohledy především na dosavadní prospěch studenta. Naopak horní věková hranice byla již v roce 1844 zrušena. Proto nebylo divu, že se ve třídě sešli spolužáci s velkým věkovým rozdílem. Šestiletý rozdíl mezi žáky jedné třídy nebyl ničím neobvyklým. Do prvního ročníku nastupovali chlapci ve věku deseti až šestnácti let, většině z nich bylo dvanáct, třináct nebo čtrnáct let. Postupem času se věkový rozdíl mírně zmenšoval a většinu třídy tak tvořili žáci přibližně stejného věku.³³³ Na základě nového zákona z roku 1887 byla minimální věková hranice zvýšena. Budoucí studenti museli do konce kalendářního roku dosáhnout minimálně deseti let. Tentýž zákon zpříšňoval také celkové podmínky přijetí na střední školu. Zájemci o studium předkládali svá vysvědčení dokazující ukončení obecné školy nebo navštěvování školy měšťanské. Po starších zájemcích o studium, kteří nenastupovali na střední školy přímo z nižších škol, bylo požadováno předložení dokladu, který zaznamenával, čím se budoucí žák doposud zabýval.³³⁴

Do dalšího ročníku studenti logicky postupovali na základě úspěšně zvládnutého předchozího školního roku. O studium na reálce měli zájem i žáci měšťanských škol, kteří byli přijímáni rovnou do vyšších ročníků. Podmínkou bylo ovšem úspěšné složení přijímací zkoušky, která se skládala ze všech předmětů předchozího ročníku.³³⁵

Povinností každého studenta bylo zaplacení školného, jehož výše byla stanovena školou. Tyto peníze pak sloužily k nákupu pomůcek a vybavení školy.³³⁶

³³³ Informace o věku studentů podávají *Výroční zprávy z let 1884 - 1914*.

³³⁴ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 35.

³³⁵ *Výroční zpráva 1884/1885*, s. 16.

³³⁶ TAMTÉŽ.

7 STUDIUM

V 19. století zabíraly studentům školní povinnosti téměř celý týden. Vyučovalo se šest dní v týdnu, od pondělka do soboty. Jak dokazují prameny, nebylo výjimkou, že nový školní rok byl zahájen právě v sobotu. Z textu výše vyplývá, že studenti během školního roku neměli ani neděli zcela volnou. Jejich povinností bylo účastnit se školních bohoslužeb a kázání, což zabíralo většinu dopoledne. Žáci trávili ve škole ve všedních dnech poměrně dlouhou dobu. V 19. století se na středních školách totiž vyučovalo dopoledne i odpoledne. Dopolední vyučování začínalo v osm hodin a končilo kolem dvanácté, kdy měli žáci trochu času na oběd a odpočinek nebo ve většině případů na opakování naučené látky nebo vypracování úkolů na odpolední vyučování. To trvalo dvě nebo tři hodiny, od dvou do čtyř nebo pěti. V odpoledních hodinách se většinou vyučovaly spíše méně náročné volitelné předměty. Odpolední výuka se konala čtyři dny v týdnu. Ve středu a v sobotu se vyučovalo jen dopoledne a odpolední volno bylo využíváno pro přípravu na další dny. Takovému systému výuky se říkalo dvojité frekvence. Ta byla ve školním roce 1904/1905 přeměněna na frekvenci jednoduchou, kdy se vyučování odbývalo jen v dopoledních hodinách. Výuka trvala čtyři nebo pět hodin. Neznamena to, že se v odpoledních hodinách vůbec nevyučovalo. V tu dobu byly zařazeny jen nepovinné předměty. Nově byla zavedena také velká přestávka a dvacetiminutová pauza, která byla žákům umožněna uprostřed náročnějšího dopoledního vyučování. Pauza byla určena především k občerstvení, které si žáci mohli zakoupit buď mimo budovu, nebo přímo v areálu školy u školníka, což mu pomohlo ke zvýšení jeho rozpočtu. Vyučovací hodina trvala 50 – 55 minut. Ovšem o zvonění se staral školník, takže záleželo na jeho spolehlivosti, zaneprázdněnosti a také přesnosti jeho hodinek.³³⁷

Přehled znalostí a dovedností, kterých by měli žáci středních škol dosáhnout, obsahovaly učební plány a osnovy. Tyto dokumenty byly tvořeny Ministerstvem kultury a vyučování a staly se závaznými pro všechny státní střední školy. Řídily se jimi i školy nestátní, tedy školy s jinými zřizovateli, které většinou předpokládaly, že přejdou pod státní správu, a proto nemohly být jejich osnovy odlišné. Základní učební plán pro druhou polovinu 19. století sestavil Bonitz s Exnerem v roce 1849. Tento dokument prošel několika drobnými úpravami především v podobě hodinové dotace. Ve své základní podobě se ale udržel celých šedesát let. V roce 1908 byly Exner-Bonitzovy osnovy na-

³³⁷ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 41 – 42.

hrazeny Marchetovým plánem, který přinesl změny v počtu hodin týdně, zavedl tělesnou výchovu jako povinnou a konečně oddělil předměty zeměpis a dějepis, které byly doposud vyučovány jako jeden předmět. V některých případech se dokonce pozměnila osnova předmětu.³³⁸

7.1 Vyučované předměty

Ač měli žáci v prvních ročnících nízký věk, absolvovali během jednoho týdne relativně velké množství vyučovacích hodin. Chlapci z prvních tříd reálky chodili do školy 30 hodin týdně, které se rozdělily mezi devět předmětů. V následujících ročnících počet hodin ještě vzrostl. Nejednalo se však o výrazné navýšení. Druháci strávili ve škole 32 hodin týdně, třetí ročníky pak o hodinu více a studenti čtvrtého až sedmého roku studia 34 hodin v týdnu. Bližší přehled počtu hodin pro jednotlivé ročníky a hodinovou dotaci předmětů daného ročníku znázorňuje přiložená Tabulka č. 1a. Původní hodinová dotace vycházela z nařízení Ministerstva kultu a vyučování ze dne 4. září 1895. Ale počet hodin z předchozích let se podle výročních zpráv shoduje. Jisté úpravy přinesl rok 1898 vynesemím z 23. dubna. Nezměněný počet hodin zůstal pouze u náboženství, tělesné výchovy a předmětu zeměpis a dějepis. V některých předmětech byl navýšen, jinde snížen. V součtu ale došlo ke snížení celkového počtu hodin týdně. Změny jsou patrné v Tabulce č. 1b. Poslední velkou změnou ve sledovaném období byla již dříve zmíněná Marchetova reforma z roku 1908. Nové vynesení Ministerstva kultu a vyučování z 8. dubna 1909 upravilo osnovy prvního až pátého ročníku. Poslední dva ročníky se měly řídit osnovami z roku 1898, vyjma německého jazyka, pro nějž byly také nově vytvořené osnovy. Změny ve výuce se také postupně připravovaly pro francouzský jazyk. V šestém ročníku došlo v rámci matematiky a přírodopisu k úpravě počtu hodin během školního roku. Mezníkem pro danou změnu bylo pololetí. Přehled hodinové dotace nabízí Tabulka č. 1c.

Následující přehled předmětů vychází především z výročních zpráv do roku 1898. Jisté změny s sebou přineslo nové nařízení pro školní 1899/1900, ale ty se dotkly ve větší míře hodinové dotace. Obsah výuky zůstal více méně stejný, jen s tím rozdílem, že se pro některé ročníky změnilo pořadí vyučovaných témat.

Nejvíce hodin týdně bylo v prvním ročníku na českobudějovické reálce v letech 1884 – 1889 věnováno kreslení a měřictví. Vzhledem k typu školy byl tento předmět

³³⁸ TAMTÉŽ, s. 52 – 54.

jádrem celkového vzdělání. Ale po roce 1898 se počet hodin výrazně snížil. V prvním roce studia se **kreslení a měřictví** orientovalo pouze na kreslení a pod tímto samostatným pojmem je možné jej dohledat ve výkazu docházky a prospěchu, kde jsou zaznamenána jednotlivá vysvědčení studentů. Náplní kreslení bylo naučit se znát a také zpočátku od ruky nakreslit geometrické tvary, které byly předkresleny a vysvětleny na tabuli. Žáci přecházeli od lehčích úkolů, jako byly rovné a křivé čáry, k úhlům, trojúhelníkům, čtyřúhelníkům a mnohoúhelníkům, kruhům, elipsám a kombinovaným obzrcům. Součástí bylo také stereometrické tvaroznalství.³³⁹ Jednalo se o rozeznávání útvarů prostorové geometrie a definování jejich vlastností. V druhém ročníku se žáci zabývali perspektivou a správným stínováním nakreslených těles, které byly jako modely ze dřeva nebo drátů vystaveny ve třídě. Součástí kreslení byla také schopnost malovat nejen geometrické obrazce, ale také listy nebo květy, jejichž úroveň byla rok od roku těžší. Pokročilejší žáci kreslili seskupení různých těles a pokoušeli se je stínovat z paměti. Již od druhého ročníku se žáci učili kresbu ornamentu různé doby, stylu či slohu a jejich úroveň se každým ročníkem stupňovala, až dokázali zachytit plastiky. Ve čtvrtém ročníku se objevovaly první architektonické tvary. Starší ročníky se věnovaly kreslení lidského obličejce a celé postavy. Poslední dva ročníky sloužily především k opakování a zdokonalování naučených dovedností.

V druhém roce studia se ke kreslení přidalo **měřictví a rýsování**. To se věnovalo planimetrii, tedy rovinné geometrii, která učila žáky znát přímky, úsečky a úhly. Seznamovali se s pomůckami, které jsou ke geometrii zapotřebí. Na vyšší úrovni byly žákům vysvětlovány základy prostorové geometrie. Součástí byl také výpočet obsahů, povrchů a objemů těles. Od pátého ročníku se vyučovala **deskriptivní geometrie**, ve které se studenti učili znát průřezy různými tělesy. Úroveň se společně s ročníky zvyšovala, poslední sedmý byl určen k opakování a upevňování znalostí.

Pět a následně šest hodin týdně připadlo **německému jazyku**. I přesto, že němčina nebyla vyučovacím jazykem, bylo jí poskytováno o hodinu více, než vyučovacím jazyku českému. Zvláštností je, že i v hodinách němčiny byla jako vyučovací jazyk používána čeština. Německý jazyk měl poněkud zvláštní postavení. Přestal být povinným

³³⁹ Stereometrie je odborný název pro prostorovou geometrii. Viz *Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích M – Ž*, Praha 2003, s. 440.

Tvaroznalství je poznávání geometrických útvarů a jejich vlastností. Viz Jiří MIKULČÁK, *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*, Praha 2010, s. 193.

K nalezení na http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/400987/DejinyMat_42-2010-1_16.pdf, ke dni 27. 9. 2012.

předmětem již v šedesátých letech 19. století.³⁴⁰ V prvních čtyřech letech českobudějovické reálky byl německý jazyk ve výkazu docházky a prospěchu sice uváděn na místě povinných předmětů, avšak ve výročních zprávách je zaznamenán jako předmět nepovinný. Jedná se tedy pravděpodobně pouze o chybný zápis do výkazu a německý jazyk byl vyučován skutečně jako nepovinný. Ve výkazech se mezi nepovinnými předměty objevuje až od školního roku 1888/1889 a je tak zapisován po celé sledované období, tedy do roku 1914. I přesto, že byl německý jazyk vyučován jen jako nepovinný, zapisovali si jej všichni studenti. Budoucí kariéra byla totiž v Rakousku-Uhersku bez německého jazyka jen těžko představitelná. Pro předmět ovšem bylo velkou nevýhodou, že se známky z něj nezapočítávaly do celkového průměru žáka.³⁴¹ Z toho důvodu se celkem často stávalo, že chlapec byl z daného předmětu klasifikován jako nedostatečný a přesto mohl nerušeně pokračovat ve studiu, aniž by byl nucen absolvovat opravné zkoušky.

V prvním ročníku se měli chlapci naučit správné výslovnosti, rychlému a plynulému čtení a správným tvarům pravidelných sloves. Kromě častého učení slovíček se také seznamovali s pořádkem slov prozatím jednoduchých vět a nechyběl ani ústní i písemný překlad s pravopisným cvičením. V následujících ročnících přibývalo časování silných a smíšených sloves. Krom neustálého procvičování četby došlo také na učení se kratších textů z paměti a důraz byl kladen především na prakticky využitelná slovíčka. Starší žáci se učili tvořit také krátké prosaické a poetické texty. Ve čtvrtém ročníku přišla na řadu skladba věty složené a hlavním vyučovacím jazykem daného předmětu se stala němčina. Čeština měla být spíše jazykem pomocným a postupně měla z výuky vymizet. V posledních třech ročnících se již gramatika dále nevyučovala. I když se neustále opakovala, byl kladen důraz zejména na práci se složitějšími především literárními texty. Rozebíraly se různé články, které měli chlapci následně reprodukovat, k čemuž sloužilo i převádění epických básní do prózy. Gramatika a slovní zásoba byla procvičována ve slohových pracích a došlo také na učení se fraseologie. Veškerá konverzace probíhala již pouze v německém jazyce. V posledním sedmém ročníku se studenti seznamovali s německou literaturou. Získávali celkový přehled o německé literární tvorbě. Důraz byl kladen na Lessinga, Goetha a Schillera, jejichž díla se také četla. Přehled literatury byl doveden až do současnosti mladých mužů posledního ročníku. Školním

³⁴⁰ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 59.

³⁴¹ TAMTÉŽ, s. 59 - 60.

rokem 1899/1900 se mírně změnilo pořadí vyučovaných témat. Literatura se postupně začala probírat již od pátého ročníku.

Vzhledem k typu školy je logické, že naprostá většina žáků ve sledovaném období uvedla jako svůj rodný jazyk češtinu. Z příložené databáze vyplývá, že v letech 1884 – 1914 studovalo na české reálce v Českých Budějovicích 2 871 žáků, z nichž 2 615 uvedlo češtinu jako rodný jazyk, což je asi 91 %. Jeden žák z celkového počtu neměl rodný jazyk vůbec uveden, protože se do školy sice zapsal, ale bez udání důvodu odešel hned v září téhož roku. V prvních čtyřech letech působení reálky se do výkazu docházky a prospěchu mateřská řeč neuváděla, proto zůstala u 254 dětí kolonka mateřského jazyka prázdná. Ovšem podle údajů, které se objevují v následujících letech lze předpokládat, že většina žáků by uvedla jako svou rodnou řeč český jazyk. Z čehož plyne, že celkové procento studentů s češtinou jako mateřskou řečí by bylo mnohem větší, než 91 %. Z celkového počtu studentů pouze jeden jediný žák uvedl jako svou mateřskou řeč německý jazyk.

Českobudějovická reálka byla založena s cílem umožnit lepší vzdělání česky mluvícím dětem a podpořit rozvoj jejich rodného jazyka. **Češtině** byly jakožto vyučovacímu předmětu věnovány čtyři hodiny týdně, ale počet hodin se v průběhu studia měnil. Žáci se nejprve učili, jak správně skloňovat a časovat. Věnovali se také rozboru vět. Zpočátku se zabývali větou jednoduchou, její skladbou. V druhém ročníku pak hlavně větami složenými, souřadnými i podřadnými. Úkolem chlapců bylo určit vztahy mezi větami a typy vedlejších vět. Každoročně se opakovala a upevňovala gramatika, která se procvičovala formou písemných prací jak ve škole, tak i doma. Kladl se důraz na používání spisovného jazyka a na odstranění přebytečných germanismů. Chlapci se učili číst plyně a s porozuměním. Některé články nebo básně se učili zpaměti a následně je recitovali, čímž si procvičovali rétoriku. Ve čtvrtém ročníku se seznamovali se základními znalostmi v oblasti poezie. Rozeznávali druhy veršů, přízvuky a časomíru. Lyrika střídala epiku a žákům byly přibližovány i druhy prózy, kterou opět procvičovali ve slohových pracích. Nástin literárních znalostí se objevoval již ve třetí třídě, avšak literatura jako taková se vyučovala v posledních třech ročnících. V šestém ročníku byl hlavní prostor věnován především nejstarší české literatuře. V souvislosti s tím byly žákům vštěpovány základy staročeštiny, protože staročeské literární texty se četly v originále. Šestý ročník přibližoval chlapcům českou literaturu do roku 1700 a zařazena byla i některá díla novodobé literatury. Žáci četli hlavně poezii. Sedmý ročník se zaměřoval na drama-

ta s důrazem na Shakespearova díla. Studenti se v tomto ročníku procvičovali také v řečnictví. Po reformách z roku 1898 byl čtvrtý ročník vyhrazen krom znalostem o poezii opakování dosavadních dovedností. Literatura byla probírána ve dvou posledních ročnících a na řečnictví nebyl v sedmém ročníku kladen nijak velký důraz. Jinak se osnovy českého jazyka výrazně nezměnily.

Chlapci se na reálce od třetího roku studia povinně začali učit ještě jeden cizí jazyk. Vzdělávali se ve **francouzštině**, která se vyučovala nejdříve pět a v následujících letech tři hodiny v týdnu. Postup ve vyučování byl velmi podobný jako u německého jazyka, jen literatuře bylo věnováno méně času. Stručný přehled francouzské literatury byl žákům vštěpován od pátého ročníku a poslední dva roky se soustředily na zdokonalování jazyka.

Mezi humanitní předměty patřily kromě jazyků také zeměpis a dějepis, které byly velmi úzce propojeny a v několika letech se dokonce probíraly jako jeden předmět, tedy **zeměpis a dějepis**. V prvních ročnících byly tři hodiny týdně vyhrazeny pouze výuce samostatného zeměpisu, v němž se žáci seznamovali se základními znalostmi, kam je možné zařadit složení zemského povrchu, práce s mapou a schopnost najít v ní různé státy světa a podat informace o tamějších národech. Po roce 1898 se do osnov zařadily znalosti o ročním období, hlavně v souvislosti postavení Slunce k Zemi a k samotné budově reálky či jak postavení slunce ovlivňuje naše podnebí. Od druhého ročníku byl zeměpis a dějepis ve výkazech docházky a prospěchu uveden jako jeden předmět s dotací čtyři hodiny týdně. Přičemž byly každému z nich věnovány dvě hodiny týdně. Ovšem celková známka na vysvědčení se udělovala pouze jedna. Zeměpis se seznamoval chlapce postupně se světadily. V druhém roce se začínalo s Asií a Afrikou, látka však byla doplněna o znalosti evropských řek a západních a jižních evropských států. Po roce 1898 se látka rozšířila o znalosti podnebí celého světa. Následující ročník se zaměřil na zbylé státy Evropy vyjma Rakouska. Naopak důraz byl kladen na zeměpis Německa. Rakousko bylo probíráno ve čtvrtém ročníku podrobněji. Zbylý prostor byl vyhrazen Americe a Austrálii. Zeměpis se od pátého ročníku dále již nevyučoval, a to až do roku 1909, kdy Marchetova reforma rozdělila definitivně tento předmět na dva odlišné celky, které se vyučovaly samostatně.

Dějepis byl systematicky probírán od druhého až do sedmého ročníku. Začínalo se v druhé třídě starověkem, následoval středověk s důrazem na vlastenecké momenty. V novověku byl kladen důraz především na dějiny Rakousko-Uherska, významné udá-

losti a osobnosti. Tím byl uzavřen první cyklus a učivo se začalo od pátého ročníku probírat znova, ale více do hloubky. Větší důraz byl kladen na historické souvislosti a kulturní dějiny. Zeměpis byl probírán jen v souvislosti s historickými událostmi. Žáci měli být schopni zakreslovat důležité události do mapy. Poslední sedmý ročník byl vyhrazen novodobým dějinám s velkým důrazem na dějiny Rakousko-Uherska a jeho zeměpisné poměry. Důraz se také kladl na ústavu a správu Říše, a to především na rakouské úřady.

Mezi humanitní předměty je možné zařadit také **náboženství**. Jako většina škol zařadila česká reálka do svých osnov pouze katolické náboženství. Na většině středních škol byla drtivá většina žáků katolického vyznání.³⁴² Českobudějovická reálka pro české děti nebyla v tomto ohledu výjimkou. Z celkového počtu studentů³⁴³ sledovaného období vyznávalo 98 % chlapců katolické náboženství. Do zbylých dvou procent se zařadilo pouze dvanáct evangelíků, dále třicet sedm chlapců izraelského nebo také jinak nazývaného mosaického náboženství a jeden žák starokatolického vyznání. Do těchto procent je započítán i chlapec, u kterého nebylo náboženství uvedeno, neboť opustil školu prakticky hned po nástupu.

Katolické náboženství bylo vyučováno dvě hodiny týdně po celé studium. První dva ročníky byly vyhrazeny pro katolickou věrouku a mravouku. Následovala liturgie, která přibližovala žákům církevní obřady.³⁴⁴ Ve čtvrtém ročníku byl probírán Starý a Nový zákon v pátém pak katolická dogmata. V šestém ročníku přišla na řadu opět věrouka a v posledním se probíraly církevní dějiny. Chlapci jiných vyznání o vyučování ale nepřišli. Docházeli na soukromé hodiny ke kněžím svého vyznání, ti chlapce přezkušovali a do školy pak posílali výsledné známky ze zkoušek, které byly chlapcům uděleny na vysvědčení.

Po nařízení z roku 1898 se změnilo pořadí vyučovaných témat. První dva ročníky byly věnovány katechismu, tedy apoštolskému vyznání víry, mši svaté, božím přikázáním a modlitbám. V třetím ročníku se nevyučovala liturgie, ta byla určena čtvrtým ročníkům, ale vyučovaly se dějiny Starého a Nového zákona. Pátý a šestý ročník byl vyhrazen katolické věrouce a mravouce a v posledním ročníku se neustále probíraly církevní dějiny.

³⁴² TAMTÉŽ, s. 61.

³⁴³ V letech 1884 – 1914 studovalo na české reálce v Českých Budějovicích 2 871 chlapců.

³⁴⁴ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 61.

K humanitním předmětům je možné zařadit také **krasopis**,³⁴⁵ který byl vyučován první dva roky s dotací dvě hodiny týdně. Chlapci se kromě úhledného psaní latinky seznamovali s německým kurentem. V druhém roce přibýlo ještě okrouhlé francouzské písmo.

Přírodním vědám byl na reálné škole vymezen větší prostor než na humanitně zaměřených gymnáziích. Krom výše zmíněného kreslení, měřičtví a rýsování nebo deskriptivní geometrie byla vyučována také **matematika**, zpočátku označována jako **arithmetika**. Chlapci se zdokonalovali v běžných početních úkonech, jako bylo dělení nebo násobení, práce se zlomky, procenty, mocninami a odmocninami, počítání trojčlenky a rovnic. Učili se ovládat logaritmy a rovnice o více neznámých. Součástí nového učiva byly kvadratické a exponenciální rovnice, pravděpodobnost nebo práce s výrazy. Od šestého ročníku se studenti věnovali geometrickým výpočtům, mezi které patřila goniometrie a rovinná trigonometrie.³⁴⁶ Sedmý ročník ukazoval, jak se využívá algebra v geometrii. Na řadu přišla také analytická geometrie přímky, kružnice, elipsy, paraboly a hyperboly. Do výuky se zahrnovaly zeměpisné a astronomické výpočty. Matematika na reálné škole se snažila připravit své studenty na praxi. Proto byla věnována pozornost metrické soustavě, mírám, vahám a jejich převodu. Poskytovala také základní znalosti o hodnotách peněz a významu úroků, výpočtu renty a úmoru.

Silozpyt, v současnosti známý jako **fyzika**, byl dalším předmětem přírodovědeckého typu. Na českobudějovické reálce se tento předmět vyučoval ve třetím, čtvrtém a po roční pauze až šestém a sedmém roku studia, kde mu byly vyhrazeny tři a v posledním ročníku čtyři hodiny týdně. Počet hodin se ale na základě reformy měnil. Byla ubrána hodina ve čtvrtém ročníku a naopak přidána v ročníku šestém. Na úvod bylo třeba seznámit žáky se základními fyzikálními pojmy, se všeobecnými vlastnostmi těles a s naukami o teple, hydrostatice, magnetismu nebo elektřině. Osnovy čtvrtého ročníku se věnovaly statice a dynamice pevných těles a také nauce o světle a zvuku. V předposledním ročníku se řešila dynamika hmotného bodu, otázka setrvačnosti a probíral se Mariottův a Gay-Lussacův zákon a barometrické měření výšky, vlnění a akustika. V posledním ročníku měli studující zvládnout magnetismus, elektřinu a jejich

³⁴⁵ Ve výkazech docházky a prospěchu je uvedeno krasopsaní.

³⁴⁶ Goniometrie se zabývá goniometrickými funkcemi, mezi které patří sinus, cosinus, tangens a kotangens, sekans a kosekans. Viz *Ottova všeobecná encyklopedie A - L*, s. 413. Trigonometrie řeší úlohy o trojúhelnících jak v rovině, tak na kulové ploše. Pro výpočty se užívá goniometrie. Viz *Ottova všeobecná encyklopedie M - Ž*, s. 532.

využití. Řešila se také otázka optiky, základy astronomie a prohlubovaly se znalosti o teple, které se po roce 1898 vyučovaly již v šestém ročníku.

Přírodopis, jakožto další přírodovědný předmět, absolvovali žáci v prvním, druhém a později pátém, šestém a sedmém ročníku. Hodinová dotace měla sestupnou tendenci. Z původních tří hodin týdně v prvních dvou letech studia, klesl počet pro zbývající tři roky na dvě hodiny týdně. Osnovy prvního roku byly vymezeny výhradně zoologií, kde žáci během prvního pololetí získávali znalosti o obratlovcích a ve zbývající části roku pak o bezobratlých. V následujícím ročníku se v první půlce roku vyučovala mineralogie, v druhé botanika. V pátém ročníku se opět vyučovala zoologie, ovšem na vyšší úrovni. Studenti se učili znát anatomicko-fyziologické pojmy se zvláštním zřetelem na člověka. Šestý ročník se opět vrátil k botanice, ve které si žáci obohacovali své dosavadní znalosti. Maturitní ročníky se v prvním pololetí zabývaly mineralogií, která v druhém pololetí přešla do základů geologie, kde se studenti učili znát složení zemské kůry a její fyzikální a chemické změny. Maturanti rozeznávali různé druhy hornin, geologické útvary a věnovali se také živočišným a rostlinným zkamenělinám.

Reformy z roku 1898 zasáhly do osnov přírodopisu více, než do ostatních předmětů. Hodinová dotace byla v prvních dvou ročnících o hodinu nižší, avšak nově byl přírodopis znovu vyučován ne až od pátého, ale již od čtvrtého ročníku, kde byla jeho výuka spojena s níže uvedenou chemií. Přírodopis byl pak vyučován až do konce studia s dotací dvě a v posledním ročníku tři hodiny týdně. Větší změny jsou patrné i v obsahu výuky. V prvních dvou ročnících se šest měsíců vyučovala zoologie, která byla na poslední čtyři měsíce vystřídána základy botaniky. V rámci čtvrtého ročníku byl přírodopis propojen s chemií, kde se žáci učili znát různé prvky, sloučeniny a také rozeznávat nerosty a horniny v rámci mineralogie. Pátý ročník byl celý vyhrazen botanice, šestý pak zoologii s důrazem na člověka. Náplň posledního ročníku se nezměnila, studenti získávali vědomosti v mineralogii a geologii.

Posledním přírodovědně orientovaným předmětem na reálce byla **chemie**, častěji nazývaná **lučba**. Vyučována byla ve čtvrtém, pátém a šestém ročníku tři hodiny týdně. Po změnách v roce 1898 byla v šestém ročníku jedna hodina týdně ubrána. Chemie seznamovala žáky se základními chemickými prvky a jejich sloučeninami, které se využívaly v praktickém životě. Studenti se zabývali anorganickou i organickou chemií. Veškerý teoretický výklad byl doplněn názornými pokusy.

Tělesná výchova byla ve sledovaných letech na českobudějovické reálce samozřejmostí. Ale předmět jako takový se prosazoval velmi obtížně. Tělesná výchova byla původně vyučována jen jako nepovinný předmět. Od roku 1848 se začalo diskutovat, zda by tento předmět neměl být zaveden povinně. Plánovala se kombinovaná výuka s vojenským výcvikem. Exner-Bonitzovy reformy z téhož roku ovšem návrh nepodpořily a naopak potvrdily tělesnou výchovu jako předmět nepovinný, který byl zaváděn podle možností školy. Pokud měli žáci zájem o jeho navštěvování, museli si hodiny zaplatit. Osnovy předmětu si každá škola připravovala sama. Povinností každé z nich ale bylo, nechat sestavené osnovy schválit zemskou školní radou. Další problém představoval nedostatek učitelů. Vyučující většinou neměli pedagogické vzdělání a tělocvik tak dobrovolně vyučovali sportovní nadšenci. Nedostatek učitelů nebyl jediným problémem. Školy většinou bojovaly s nedostatkem prostoru, proto se za předpokladu dobrého počasí cvičilo venku. V některých případech se v době nečasů cvičilo ve starých skladištích.

Prosazování předmětu probíhalo velmi pomalu, čemuž přispěl i odmítavý postoj veřejnosti. Ve společnosti převládal názor, že sport je příliš výstřední, přemrštěný nebo dokonce přímo uličnický. Takové mínění rozšiřovala zejména církev. Venkovská veřejnost zastávala názor, že většina dětí má při práci na poli pohybu dostatek. Výraznější změny v postavení tělesné výchovy přišly až ke konci 19. století. V roce 1889 byl nepovinný tělocvik zaveden na všechna klasická a reálná gymnázia. Jistý význam začaly mít hry a vycházky. Ovšem přesná náplň předmětu závisela opět na konkrétní škole. Až v samotném závěru 19. století začal být doceňován význam tělesné výchovy. Teprve když byla na dětech pozorována únava, špatné držení těla nebo různé nemoci, objevovaly se první názory, že je tělocvik potřebný pro správný rozvoj dětí a slouží také jako odpočinek během náročného dne. Ministerstvo kultury a vyučování zareagovalo již v roce 1890, kdy nařídilo středním školám zřizovat vhodná koupaliště, kluziště nebo hřiště, kde se děti a mládež mohly odreagovat. Českobudějovická reálka vyhověla požadavku ministerstva a zažádala majitele místních parních lázní pana Hrbka, neposkytl-li by žákům české reálné školy různé výhody při užívání koupelí. Majitel ochotně snížil cenu na polovinu. Protože Vltava i Malše nabízely hned několik míst ke koupání, o které bylo pečováno,³⁴⁷ bylo na léto žákům zajištěno za dozoru pedagogů koupání pod širým

³⁴⁷ Koupaliště na obou řekách blíže popisuje ve své knize František Rada. F. RADA, *Když se psalo c. k.*, s. 201 -203.

nebem. V zimních měsících snížila tělovýchovná jednota Sokol pro studenty reálky vstupné na veřejné kluziště, které se nacházelo jen asi dvě stě metrů od školy. Učitelé zde pravidelně vykonávali dozor. Sokol dokonce věnoval několika chudým žákům lístky zdarma.³⁴⁸

Roku 1893 přišlo z ministerstva nové nařízení, na jehož základě měla být v týdnu vymezena jedna část dne na pohybové hry, na které ale měly být od žáků vybírány povinné příspěvky. Sportovní hry byly považovány za velmi důležitá tělesná cvičení, nejen že byly žáky oblíbené, ale odhalovaly vlastnosti jednotlivých studentů. Pro mladé muže byla v posledních dvou ročnících zavedena nepovinná střelecká cvičení. Tělesná výchova byla jako povinný předmět zavedena do školních osnov až ve školním roce 1910/1911. Na českých reálkách měl být tělocvik povinně zaveden již od roku 1874, ale zdaleka ne všechny toto nařízení respektovaly. Ve většině z nich byla povinná tělesná výchova zaváděna až po přelomu století.³⁴⁹

Česká reálka v Českých Budějovicích doceňovala význam tělesné výchovy a dodržovala výše uvedené nařízení. Od jejího počátku patřil tento předmět mezi povinné předměty a byly mu vymezeny dvě hodiny týdně. Zpočátku chlapci absolvovali jednoduché sestavy na různých typech náradí, jako byla hrazda, kruhy, bradla, žebřiny, různá šplhadla, skok přes kozu a jiné. Tato takzvaná prostá cvičení se opakovala až do posledního ročníku, ale náročnost cviku se s věkem žáků zvyšovala. Pro posílení svalů se cvičilo s činkami a tyčemi, které byly zpočátku dřevěné, od páté třídy železné. Z atletiky se kladl důraz na skok do dálky, do výšky a skok o tyči. Každoročně se nacvičovala pořadová cvičení vojenského rázu, při nichž se chlapci naučili pohybovat se v šiku ve větším množství lidí. Učili se správně se zařadit, obraty celkové, křidel a středu, seřadit se do dvojstupů a čtyřstupů. Krom výše zmíněných povinností mohli chlapci pro odreagování hrát různé hry. Mezi oblíbené patřily míčové hry, Pešek, Honění, Kočka a myš, Na třetího, Kokeš, Bednář, Liška v doupěti, Kapr na suchu, Petře, kde jsi?, Prodej ptáků, Liška jednonohá, Den a noc, atd. Starší chlapce bavily zápasy nebo přetahování lana. Po roce 1893 se žáci české reálky v Budějovicích nastěhovali do nové budovy, kde pro ně byla připravena velká a moderně vybavená tělocvična. Krom toho byl pro žáky upraven také venkovní prostor. Před vznikem nové budovy byly pro tělocvik

³⁴⁸ Reakce českobudějovické reálky na nařízení z roku 1890 viz *Roční zpráva vyšší české reálné školy v Č. Budějovicích* ve školním roce 1892/1893, č. 9, České Budějovice 1893, s. 28 – 31.

³⁴⁹ Informace o zavedení tělesné výchovy viz K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti*, s. 65 – 66, 68.

české reálky vyhrazeny prostory za železničním mostem zahrady českobudějovické Besedy.

Během roku bylo pro žáky připravováno několik výletů do přírody kolem Českých Budějovic. Konaly se ve volných odpolednech, během kterých chlapci absolvovali vytrvalostní pochod s pořadovými cvičeními. Nechyběly ani sportovní hry pro odreagování.

Většina škol nabízela svým žákům volitelné předměty. V rámci volitelných nebo také **nepovinných předmětů** si studenti mohli dobrovolně rozšiřovat své znalosti. Na českobudějovické reálce byly tyto předměty nabízeny každoročně ve všech ročnících. Jak vyplývá z výše uvedeného textu, prvním volitelným předmětem byl pravděpodobně **německý jazyk**, ačkoliv prameny o tomto jazyku uvádí různé údaje. Informace z výkazů docházky a prospěchu za první čtyři roky se neshodují s informacemi z výročních zpráv. První rok působení reálky uvádí oba prameny německý jazyk mezi povinnými, avšak z dalších informací vyplývá, že byl tento předmět pravděpodobně vyučován jako nepovinný. Hodiny německého jazyka však z důvodů, o kterých pojednává část věnovaná tomuto jazyku, navštěvovali všichni žáci.

Každoročně byl všem ročníkům nabízen **zpěv**. Ten byl poprvé otevřen ve druhém pololetí ve školním roce 1885/1886. O tento předmět s dvouhodinovou týdenní dotací byl tradičně velký zájem. Hned první kurz byl kvůli velkému počtu studentů, kterých se přihlásilo 74, rozdělen do dvou částí, v nichž se probíralo totéž. Zpěv se rozděloval podle úrovně žáků nejprve do dvou a následně do tří oddělení. Začátečníci prvního oddělení se seznamovali s hudebními základy. Učili se znát noty, rytmy, intervaly, hudební nástroje a základy zpěvu. Druhé oddělení se kromě hlubší teorie věnovalo sborovému zpěvu s církevním i světským obsahem. Poslední oddělení, kterému byla vyhrazena pouze jedna hodina týdně, se soustředilo především na sborový zpěv. Chlapecký sbor vystupoval při slavnostech nebo zpíval při bohoslužbách.

Poprvé ve školním roce 1887/1888 byl vypsán předmět **těsnopis**. Navštěvovat jej mohli studenti až od čtvrté třídy. V pozdějších letech se i tento předmět s dvouhodinovou týdenní dotací rozdělil podle úrovně do dvou a od školního roku 1901/1902 do tří částí. Zpočátku se žáci učili správnému zkracování slov, rychlému psaní i čtení. V pokročilých skupinách se vyučovalo zkracování vět, psaly se diktáty a četly články odpovídající úrovni.

Postupem času si reálka mohla dovolit otevřít větší množství volitelných předmětů. V druhém pololetí školního roku 1894/1895 bylo umožněno studentům vyšších ročníků dvakrát týdně navštěvovat **praktická cvičení v chemické laboratoři**. Začátečníci se v laboratoři seznamovali s různými druhy rozpouštědel od vody až po kyseliny a pokoušeli se vytvořit různorodé sloučeniny. O rok později se v pátém ročníku poprvé objevilo **modelování**, které ve výročních zprávách není blíže popsáno. Od 1. prosince roku 1904 bylo možné navštěvovat také na reálce jeden klasický jazyk, a to **latinu**, která byla hned od následujícího roku vyučována ve dvou úrovních. Další a poslední volitelný předmět sledovaného období byl otevřen pravděpodobně v roce 1911. Jednalo se o výuku ve **střílení**, kde chlapci měli možnost naučit se správně střílet.

7.2 Klasifikace

Klasifikační škálu stanovovalo Ministerstvo kultu a vyučování. Nejdůležitějším dokumentem, kde se klasifikace projevila, bylo vysvědčení. Do Marchetových reforem z roku 1908 bylo žákům vysvědčení vydáváno pololetně. Reformy však zavedly novinku. Od školního roku 1908/1909 se žákům vydával v pololetí jen výpis z katalogu a klasické vysvědčení obdrželi chlapci až na konci školního roku.³⁵⁰ Forma záznamu vysvědčení se ve výkazech docházky a prospěchu od tohoto roku také lišila. Do školního roku 1908/1909 se do katalogů zaznamenával prospěch z obou pololetí. Po reformách se záznamy omezily pouze na vysvědčení z konce školního roku.

Kategorie hodnocené na vysvědčení se od dnešního pojetí odlišovaly. Základem bylo logicky hodnocení znalostí doplněné o hodnocení mravů, dnes chování. Navíc byla u žáků pozorována celoroční pilnost a také vnější úprava písemných prací. Reformy z roku 1908 zasáhly i do kategorií na vysvědčení. Došlo ke zrušení hodnocení pilnosti a úpravy prací a tím vznikla nová více okleštěná forma vysvědčení, která se v podstatě udržela dodnes. Kateřina Řezníčková ve své knize uvádí, že se v roce 1866 ustálila hodnotící škála, která byla v roce 1886 upravena a tato varianta se používala na česko-budějovické reálce až do Marchetových reforem. Žáci mohli být za své celoroční snažení ohodnoceni šesti stupni, od výborné, přes chvalitebnou, dobrou, dostatečnou, nedostatečnou a v některých případech zcela nedostatečnou známkou.³⁵¹ Marchetova reforma omezila klasifikaci pouze na čtyři stupně. Znáмка tak mohla být velmi dobrá,

³⁵⁰ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 43 - 44.

³⁵¹ Před rokem 1886 se používalo hodnocení výtečné, jakožto nejvyšší stupeň hodnocení, avšak na reálce se tato varianta již nevyskytovala.

dobrá, dostatečná nebo nedostatečná. Mravy byly na reálce zpočátku hodnoceny tak, jak je určilo vyhlášení z roku 1866. Chlapec se tedy mohl chovat vzorně, chvalitebně, zákonně, méně zákonně nebo dokonce nezákonně. Po roce 1886 vymizelo vzorné chování a na reálce se velmi často začalo používat hodnocení uspokojivé, které se podle Kateřiny Řezníčkové ve vyhláše z roku 1886 neobjevovalo.³⁵²

Tatáž autorka uvádí, že klasifikace pilnosti byla obtížná. Znamku nemohl vytvořit jen jeden učitel, ale bylo za potřebí souhlasu všech učitelů, kteří žáka vyučovali. Hodnotila se žákova příprava na hodinu, splnění domácích úkolů, jak si vedl své poznámky, zda poctivě navštěvoval volitelné předměty a samozřejmě celkový prospěch studenta. Klasifikace pilnosti se dělila do pěti stupňů. Pilnost vytrvalá, náležitá, dostatečná, nestálá a nepatrná. Marchetova reforma ale nakonec toto hodnocení, které bylo předmětem sporů, zrušila.³⁵³

Zvláštní kategorií na českobudějovické reálce byla vnější úprava písemných prací, která také přestala být klasifikována po reformách z roku 1908. Škála hodnocení byla velice rozsáhlá a je obtížné určit odpovídající stupnici, protože prameny na toto téma mlčí. Ve výkazech je uvedena celá řada ohodnocení. Žákova úprava mohla být vzorná, velmi pečlivá, velmi slušná, velmi pilná, dosti úhledná, pořádná, bedlivá, pečlivá, čistá, obstojná nebo naopak méně pečlivá, méně úhledná, nepečlivá, nedbalá, neúhledná, atd.

Samotné vysvědčení mělo také několik stupňů ohodnocení. Ti nejlepší studenti získali vysvědčení první třídy s vyznamenáním. Řezníčková uvádí, že takové vysvědčení mohli dostat ti, kteří měli nejhorší známku dobrou, ale každé dobré odpovídala jedna výborná. Vyznamenání mohli obdržet jen chlapci bezproblémového chování. Průměrné vysvědčení bylo ohodnocené jako první. Sem spadali chlapci, kteří na vysvědčení obdrželi i dostatečné, ale mohli bez problému postoupit do vyššího ročníku. Ti ze studentů, kteří měli na svém kontě jednu, dvě nebo tři pětky se řadili do skupiny s hodnocením druhé. Ti, kteří dostali na vysvědčení jen jednu pětku, měli možnost během první půlky září konat opravné zkoušky. Pokud byli úspěšní, hodnocení jejich vysvědčení se změnilo na první po opravě a mohli postoupit do dalšího ročníku. Ti neúspěšní pak byli nuceni ročník opakovat. Nedobrovolně také opakovali ti, kteří se většinou z blíže neuvedených důvodů k opravné zkoušce vůbec nedostavili. Poslední kategorií bylo vysvědčení ohodnocené jako třetí. Sem spadali všichni žáci, kteří obdrželi čtyři a více pětěk. I způsobu

³⁵² Informace ve své knize podává K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 43 – 44. Veškeré uvedené informace jsou potvrzeny prameny. *Výkazy z let 1884 - 1914*.

³⁵³ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 44. Hodnocení vyplývá také z pramenů, *Výkazy z let 1884 - 1914*.

hodnocení vysvědčení se dotkla Marchetova reforma, která celý systém zjednodušila. Vysvědčení se rozdělilo pouze do třech tříd, které se ve své podstatě používají dodnes. Chlapci mohli být pro postup do dalšího ročníku výborně způsobilí, což znamenalo významání, způsobilí nebo nezpůsobilí. Jako nezpůsobilí byli označeni všichni ti, kteří měli jednu pětku a více nebo byli neúspěšní při opravných zkouškách.

Přiložená databáze ukazuje prospěch studentů ve sledovaném období. V letech 1884 – 1914 studovalo na českobudějovické reálce 2 871 studentů, ale jen málo z nich školu skutečně dokončilo. Přesný počet je obtížné zjistit, protože výkazy docházky a prospěchu a ani výroční zprávy či pamětní knihy nepodávají dostatečné informace.

Pouze 426 studentů prošlo bez větších obtíží všech sedm let reálky. Ovšem to, že prošli celý sedmiletý cyklus, neznamená, že se dostali až k maturitě. Do tohoto počtu nejsou započítáni ti, kteří propadli a ani ti, kteří na reálce nemohli strávit všech sedm let, protože navštěvovali školu v době, kdy ještě nebyly otevřeny všechny třídy. Z celkového počtu získalo asi 64 % studentů vysvědčení ohodnocené jako první, tedy bez problémů postoupilo do dalšího ročníku. Ovšem přibližně 12 % studentů obdrželo vysvědčení třídy druhé nebo třetí a byli nuceni opakovat ročník. Propadovost v jednotlivých ročnících zaznamenává Graf č. 1. Vyplývá z něj, že nejvíce studentů propadalo ve třetím ročníku, kdy přibyl francouzský jazyk, který dělal studentům velké obtíže. Dále přibyla také fyzika, se kterou leckterí studenti také bojovali. Propadovost v jednotlivých letech je patrná z Grafu č. 2. Někteří studenti propadli během svého studia dvakrát nebo dokonce třikrát. Pokud byl student neúspěšný při opakování třídy a jeho schopnosti byly znova ohodnocené jako nedostatečné k postupu do dalšího ročníku, byl pro studijní neúspěchy vyloučen. Kolik bylo tímto způsobem přesně vyloučeno žáků, je obtížné zjistit. Výkazy docházky a prospěchu v některých případech nepodávají přesné informace. V některých případech poznámka o vyloučení nebo odchodu studenta z důvodu špatného prospěchu vůbec není uvedena.

Opravné zkoušky konané v první polovině září absolvovalo bezmála 660 studentů, z nich 81 % bylo úspěšných a jejich známka byla ohodnocená jako první po opravě. Z celkového počtu studentů mělo tuto známku asi 5 % chlapců. Nejvíce problémů studentům dělala matematika, kterou ze všech repetentů opakovalo 30 % studentů. Dalším náročným předmětem byl již zmíněný francouzský jazyk, který opakovalo 21 % repetentů. Mezi často opakované předměty se řadil také český jazyk, měřictví nebo deskriptivní geometrie.

Na druhou stranu se na škole nacházelo asi 19 % chlapců, kteří získali vyznamenání, ovšem většina z nich si tak dobré vysvědčení neudržela a jejich známky se rychle zhoršovaly. Pokles počtu vyznamenání znázorňuje Graf č. 3. Je nutné brát v potaz, že klesal celkový počet studentů, také proto jsou hodnoty nižší. Vyznamenání si po celých sedm let udrželo jen 61 studentů. V rámci výsledků úspěšnosti je také nutné počítat s tím, že u většiny žáků se hodnocení v průběhu let měnilo. A celkový prospěch se lišil i v rámci pololetí. Výsledky však počítají jen s prospěchem na konci roku, protože pololetní hodnocení se od roku 1908 neuvádělo, jak vyplývá z textu výše, a ani nehrálo roli při závěrečném zhodnocení prospěchu studenta.

7.3 Maturitní zkouška

Maturitní zkouška byla poprvé zavedena Exner-Bonitzovými reformami z roku 1849. Reformy, které vyšly pod názvem *Nástin organizace gymnázií a reálék*, zavedly maturitu pouze na gymnáziích. Důvody byly jednoznačné. Osmiletá gymnázia byla chápána jako příprava pro budoucí studium na univerzitách, kde byla maturita základní podmínkou pro přijetí, kdežto rozvíjející se reálky byly koncipovány jako odborné školy se zaměřením na průmyslové nebo obchodní obory. Navíc studium na reálkách trvalo nanejvýš čtyři roky a školy tak nevyhovovaly náročným požadavkům maturity. Maturita na jiných typech škol v tuto dobu ještě nepřipadala v úvahu.

Tato od počátku státní zkouška měla sloužit jako ověřování získaných poznatků, dovedností a znalostí, které byly důkazem obecného vzdělání studentů, a zároveň bylo povinností každého maturanta prokázat svou duševní zralost pro následující obtížná univerzitní studia. Maturitní zkouška byla původně koncipována jako měřítko pro srovnání úrovně gymnazijních studentů. Ale s nárůstem počtu škol se úroveň maturity začala odlišovat. Nový typ maturitní zkoušky vznikl v druhé polovině 19. století, kdy byla založena reálná gymnázia, která v sobě spojovala oba typy škol, gymnázia i reálné školy. Osnovy těchto škol začaly přebírat i reálky a v roce 1872 byla maturitní zkouška poprvé zavedena i na školách tohoto typu. Charakter obou maturit se nijak výrazně nelišil, proto není divu, že oba typy závěrečných zkoušek byly na základě Marchetových zákonů zrovnoprávněny. Maturita se na konci 19. století objevovala i na odborných středních školách, kam patřil učitelský ústav nebo vyšší průmyslová škola. Avšak maturita na těchto ústavech byla spíše symbolická, protože absolventi neměli právo nastoupit na univerzitu.

I přesto, že byla maturita oficiálně zrovnoprávněna, pro nástup na univerzitu bylo nutné absolvovat doplňující zkoušky z předmětů, které se na reálce nevyučovaly, avšak pro univerzitní studia byly nezbytné. Pokud chtěli absolventi reálek studovat klasicko-historické obory, byli nuceni skládat dodatečnou zkoušku z latiny, řečtiny a filozofické propedeutiky. Pokud měli zájem o jiný obor, skládali zkoušku jen z latiny a filozofické propedeutiky. Doplňující zkoušky se konaly rok po absolvování maturity na reálce. Důvodem byla délka studia gymnazistů. Ti studovali o rok déle než studenti reálek, proto bylo nutné délku studií vyrovnat, aby nenastala situace, kdy by studenti reálek nastupovali na univerzitu o rok dříve a o rok dříve ji dokončili.

Maturitní zkouška se skládala z písemné a ústní části, které měly od Exner-Bonitzových reforem na sebe bezprostředně navazovat. Od konce 19. století se ale objevovaly názory, že by žáci mezi zkouškami měli mít týden volna. Byl zaveden takzvaný svatý týden, který se na středních školách dodržuje dodnes. Maturita se od reforem Bonitze a Exnera skládala ze všech povinných předmětů. Až v osmdesátých letech se objevily úlevy. Ti studenti, kteří měli na závěrečném vysvědčení z dějepisu a fyziky nejhůře chvalitebnou, nemuseli absolvovat ústní zkoušku z těchto dvou předmětů. V některých případech mohla být předsedou komise prominuta i zkouška z jednoho jazyka. Marchetova reforma maturitu v roce 1908 zjednodušila. Důležitý byl nový přístup. Maturitní zkouška již neměla zjišťovat, zda má student potřebné znalosti pro další studia, ale zda dosáhl vzdělání, které poskytovala škola, kterou navštěvoval. Ačkoliv odborná veřejnost požadovala zrušení písemných zkoušek, došlo pouze k jejich zredukování. Na reálkách byla zrušena písemná zkouška z matematiky. Zachována zůstala písemná práce z českého jazyka, kde měli abiturienti během pěti hodin vypracovat slohovou práci na jedno ze tří témat, písemně se zpracovávalo také téma z francouzštiny. Reálky požadovaly po svých studentech také písemnou práci z deskriptivní geometrie, která také trvala pět hodin. Výrazněji zasáhla Marchetova reforma ústní část zkoušek. Při ústní zkoušce se původně zkoušelo ze zeměpisu a dějepisu (chápán jako jeden předmět), z přírodopisu, fyziky, chemie a matematiky. Po reformě se ústně zkoušelo z češtiny nebo francouzštiny, dále pak z vlastivědy, matematiky a fyziky. V případě určitých nejasností se mohla konat ústní zkouška i z deskriptivní geometrie.

Protokoly o maturitních zkouškách z let 1908 – 1914 na českobudějovické reálce zaznamenávají otázky z jednotlivých předmětů, které byly zkoušeny ústně. Pro bližší představu je možné uvést několik příkladů. Zkouška z každého předmětu měla většinou

více částí a měla zjistit všeobecný přehled ve více tématech nebo v případě matematiky a fyziky všestranné početní schopnosti a znalosti zákonů a pravidel. Z českého jazyka byl maturant tázán na rozbor konkrétního díla, následně na určité literární období, pak na autora, jeho život a dílo a další otázky. Příklad maturitní otázky z českého jazyka: Jaroslav Vrchlický a jeho *Selské balady*. Student měl přečíst *Píseň emigranta* a vyložit ji. Pak se měl věnovat exulantské literatuře v době pobělohorské. Následovala otázka na Jana Amose Komenského, jeho život a dílo a poslední byla odborná otázka na téma pedagogická a filozofická literatura v 19. století. Jiný abiturient četl dílo *Bozi a lidé: Žižka před Prahou* od Jaroslava Vrchlického, vysvětloval dějepisné básně a věnoval se historické povídce a románu v české literatuře. Další student četl a vysvětloval *Helgolandskou baladu* od Jana Nerudy, vysvětloval podstatu balady, věnoval se jejímu vývoji a psaní balady v 19. století. Součástí otázky byl také Karel Jaromír Erben a jeho *Kytice* a poslední otázka byla směřována na českou epiku od roku 1848.

Z vlastivědy student také dostával více otázek. První část byla zaměřena spíše dějepisně, druhá pak na zeměpis. Student mohl být tázán na vznik a pád Velkomoravské říše. Následně měl žák odpovědět, kdy Rakousko ztratilo poslední zbytky svého panství v Itálii nebo které země byly naposled připojeny k Rakousku-Uhersku. V zeměpisné části se měl maturant rozpovídat o Dunaji a jeho přítocích nebo o Slovanech, kteří žijí na území Rakousko-Uherska. Jiný student měl říci, co ví o Maďarech jako národu, kdy byly položeny základy soustátí Rakouska-Uherska nebo co ví o Radeckém v Itálii. Ze zeměpisu byl tázán na nížiny v Rakousku-Uhersku, na naleziště tuhy nebo průmysl v Českých Budějovicích. Z otázek je patrné, že byl kladen důraz především na znalosti o vlastní zemi.

V matematice pak byly zadávány slovní úlohy týkající se výpočtu různých těles nebo složité rovnice a jiné početní úkony. Ve fyzice měli žáci vysvětlovat a dokazovat různé zákony a plnit slovní úlohy, týkající se fyzikálních jevů.

V maturitní komisi zasedali všichni učitelé, kteří vyučovali povinné předměty. Předsedou komise byl obvykle zemský školní inspektor nebo jiná osoba pověřená zemskou školní radou, nejčastěji to byli ředitelé jiných gymnázií nebo profesori vysokých škol. Ti měli dohlížet na spravedlivý průběh zkoušky, tedy sledovat jestli nebyl některý student prohlášen za dospělého neprávem. Měli právo také do zkoušení zasahovat a pokládat doplňující otázky. Komise pak rozhodovala o výsledcích zkoušky. Do roku 1908 se na maturitním vysvědčení objevovaly známky podle klasifikačního řádu.

V protokolech o maturitních zkouškách jsou zaznamenána maturitní vysvědčení, která obsahovala všechny předměty, které student navštěvoval v posledním roce studia, včetně volitelných. Právě volitelné předměty, kreslení a tělesná výchova byly ohodnoceny známkou, kterou student získal v průběhu posledního roku studia. Ze známek se nakonec vyvodila jedna známka a ta byla celkovým ohodnocením maturitní zkoušky. Po roce 1908 se udělovalo už jen slovní vyjádření, jestli je žák „*uznán dospělým*“. Student mohl být uznán dospělým všemi nebo jen většinou hlasů. To znamená, že mohl být u maturity úspěšný, i když neprospěl z některého předmětu. Naopak velmi úspěšní maturanti mohli být uznáni dospělým s vyznamenáním. Student, který byl uznán jako nedospělý, neuspěl v jednom či ve více předmětech. Pokud se jeho neúspěch týkal jen jednoho předmětu, mohl být reprobován v září nebo v únoru. Ti, kteří neuspěli ve více předmětech, opakovali maturitu většinou za rok. Po reformě z roku 1908 již za půl roku. Pokud se jim maturita nezdařila ani na druhý pokus, jejich jedinou nadějí byla velmi zdvořilá žádost zemské školní radě, aby směl opakovat zkoušku ještě jednou.³⁵⁴

Na českobudějovické reálce se první maturitní zkouška konala ve školním roce 1894/1895 a přihlásilo se k ní 22 studentů. Do reformy z roku 1908 se každoročně písemná část konala v první půlce května a skládala se z českého a francouzského jazyka, matematiky, deskriptivní geometrie a také německého jazyka. Po přelomu století se písemná část přesunula do druhé poloviny května a po reformách se termíny maturit vypisovaly v první i druhé půlce června. Ústní část zkoušky se konala ve větším časovém rozpětí. V počátečních letech byli abiturienti zkoušeni již kolem poloviny června. Termíny ústní zkoušky se posouvaly dále v závislosti na písemné části. Především po přelomu století se konala ústní maturitní zkouška asi v polovině července, v některých případech i kolem 20. července a zasahovala tak do letních prázdnin.

Mezi lety 1894 – 1914 odmaturovalo na české reálce v Českých Budějovicích 788 studentů. Sedm set osmdesát pět patřilo mezi skutečné studenty reálky, tři chlapci byli externisté, kteří na českobudějovické reálce skládali pouze maturitní zkoušku. Josef Mlejnek a Josef Václavíček přišli z reálky z Telče, Jaroslav Pour byl absolventem kadetní školy v Praze. Při vyhodnocování úspěšnosti je nutné brát v potaz, že v prvních deseti letech se škola vytvářela. Do školního roku 1891/1892 byly pro studenty reálky každoročně otevřeny čtyři třídy. Následující rok získala škola povolení a nabídla chlap-

³⁵⁴ Informace o vývoji maturitní zkoušky viz F. MORKEŠ, *Historický přehled*, s. 9 – 16, srov. též K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti*, s. 46 – 49. Informace potvrzují také prameny, viz *Výroční zprávy z let 1884 - 1914* a také *Protokoly z let 1894 - 1914*.

cům studia vyšší třídy. První maturanti absolvovali maturitní zkoušku již tři roky po otevření vyšší reálky. Budou-li se do celkové úspěšnosti počítat jen ty ročníky, které již mohly dojít k maturitě, dokončilo českobudějovickou reálku asi 30 % studentů. Z celkového počtu maturantů odmaturovalo s vyznamenáním 164 chlapců, to znamená asi 21 %. Jak uvádí text výše, do maturity z roku 1908 byly zaznamenávány známky ze všech předmětů. Do té doby odmaturovalo 457 studentů, u kterých jsou uvedené výsledné známky. Nejsou zde započítáni ti studenti, kteří se nedostavili ke zkouškám, odstoupili, nebyli připuštěni ke zkoušce nebo zemřeli. Pouze 26 z nich získalo celkovou známku výbornou. Sto šest chlapců bylo ohodnoceno chvalitebně. Nejvíce maturantů, sto jednašedesát, zvládlo maturitní zkoušku dobře a jen o pět chlapců méně získalo dostatečnou. U osmi chlapců je uvedena známka nedostatečná. Tito studenti u maturity neuspěli. Následující rok nevyužili možnost napravit svůj neúspěch a ke zkouškám se již nedostavili. Z uvedených výsledků vyplývá, že absolvovat českobudějovickou reálku bylo obtížné. Školu dokončila jen malá část studentů a jen velmi malé procento z nich bylo schopné získat výbornou. Na druhou stranu, pokud se již dostali k maturitní zkoušce, většina z nich byla schopná školu dokončit. Svědčí o tom i fakt, že z celkového počtu maturantů pouze sedmnáct z nich uspělo u maturity až na druhý pokus. Jednalo se o ty studenty, kteří dostali u maturity více nedostatečných nebo neuspěli u zářijového termínu a byli tak nuceni opakovat za rok nebo po Marchetově reformě v únorových termínech. Jan Kühn byl jediný žák, který absolvoval maturitní zkoušku třikrát. První skládal již v roce 1909, pro neúspěch ji opakoval za rok a ani tentokrát se mu nepodařilo dokončit svá studia a musel se na třetí opravný termín dostavit v únoru roku 1911, kde již byl „*uznán dospělým většinou hlasů*“.³⁵⁵ Opravné termíny jedné nedostatečně byly naplánované na konec září. Maturanti se zkoušce každoročně podrobili mezi 20. a 30. zářím, výjimečně 1. října. Opravné termíny absolvovalo 63 studentů. Jsou zde započítáni i ti chlapci, kteří nejprve museli v první půlce září napravit pětku, kterou obdrželi v semestrálním vysvědčení, pak až byli připuštěni k maturitě. Těm, kteří opravnou zkoušku v září zvládli, se tento termín počítal stále jako první pokus. Největší problémy studentům činil francouzský jazyk, fyzika a matematika. Pár studentů pak opakovalo také z českého jazyka, deskriptivní geometrie, chemie a zeměpisu s dějepisem.

³⁵⁵ *Protokoly z roku 1910/1911.*

Šesti žákům zkomplikovala dokončení studia nemoc. Někteří museli absolvovat zkoušky v září, jiní se nemohli dostavit k opravným zkouškám a museli tak být přezkoušeni za rok. Čtyři žáci zemřeli.

8 STUDENTI

V letech 1884 – 1914 zasedlo postupně do lavic české reálky v Českých Budějovicích 2 871 studentů. Většina z nich, celých 99 %, studovala prezenčně. Pouze 22 chlapců studovalo privátně. Privatisty se často stávali studenti, kteří školu původně navštěvovali jako žáci prezenčního studia. Objevovali se ve třídách náhodně a žádný z nich nestudoval na reálce všech sedm let.

Počet studentů na reálce od jejího založení relativně rychle rostl. Příložený Graf č. 4 zachycuje, jak se měnily počty studentů ve sledovaném období. Počet dosáhl vrcholu v roce 1902, kdy školu navštěvovalo 576 chlapců. Téhož roku byly kvůli velkému počtu žáků také poprvé otevřeny paralelní třídy ve všech ročnících. Do té doby se duplicitně vyučovalo převážně v nižších ročnících. Od roku 1902 počet studentů opět pomalu klesal, až do počátku první světové války. Poslední školní rok před začátkem války navštěvovalo ústav 434 studentů. V následujících letech počty studentů ještě klesly, ale úbytek nebyl nijak výrazný. Naopak velký nárůst žáků přinesla poválečná léta, kdy reálka dosáhla v počtu studentů svého maxima.³⁵⁶

Graf č. 5 zachycuje průměrný počet studentů v jednotlivých ročnících ve sledovaném období. Vyplývá z něj, že největší počet studentů býval ve třetím ročníku, ale od čtvrtého ročníku počty studentů prudce klesají.

Ve sledovaném období bylo do prvního ročníku na základě přijímacích zkoušek přijato 1 952 studentů. Ale noví studenti byli na reálku přijímáni nejen v prvním ročníku. Velké množství chlapců vstoupilo v rámci sedmiletého cyklu rovnou do vyšších tříd. Jednalo se o 919 chlapců, to je až 32 % z celkového počtu studentů. Zájemcům byla povolena studia na základě několika způsobů. Z databáze vyplývá, že nejčastější způsob přijetí byl na základě upravených přijímacích zkoušek.³⁵⁷ Do této skupiny spadá 618 chlapců, to je asi 67 % z celkového počtu studentů, kteří byli přijati do vyšších ročníků. Ale na školu přestoupila i celá řada žáků, kterých se přijímací zkoušky netýkaly. Jedná se o chlapce, kteří přicházeli z jiné reálky nebo gymnázia. A to buď z jiného města, nebo z gymnázií či německé reálky v Českých Budějovicích. Tito nově příchozí se dělili do dvou skupin. Někteří studenti jen přestoupili a pokračovali ve studiu dál, někteří opakovali daný ročník, do kterého byli právě přijati. Bez přijímacích zkoušek přes-

³⁵⁶ Více viz podkapitola 5.2 Česká reálka v Českých Budějovicích.

³⁵⁷ O přijímacích zkouškách podrobněji pojednává kapitola 6 Průběh školního roku.

toupilo 205 studentů a 96 jich propadlo z jiné školy. Počet přijatých studentů různým způsobem znázorňuje Graf č. 6.

Na českobudějovické reálce se objevilo 30 chlapců, kteří dobrovolně opakovali ročník. Ve většině případů bylo jejich jednání opodstatněné. Část z nich opakovala dobrovolně poslední sedmý ročník studia, a to v případě, že neuspěli u maturitní zkoušky a museli ji opakovat až za rok. Dobrovolné opakování ročníku se objevovalo také v letech, kdy postupně vznikala vyšší reálka. Chlapci dobrovolně opakovali poslední ročník, aby mohli následujícího roku postoupit do nově otevřené třídy. V databázi mají způsob přijetí do třídy označený číslem VI. U dalších třiceti studentů je v databázi způsob přijetí do třídy označen římskou číslicí X. Tak jsou zaznamenáni ti, kteří reálku už dříve navštěvovali. V průběhu studia odešli a opět se vrátili. Důvod přerušení studia mohl být různý. Chlapci se se svými rodiči přestěhovali a později se opět vrátili, nebo byli nemocní a nemohli do školy pravidelně docházet. Z důvodu velkého počtu zameškaných hodin pak byli prohlášeni za vyloučené a v některých případech znovu skládali přijímací zkoušky, chtěli-li ústav dokončit. U některých případů je důvod neuvedený. Během sledované doby některou ze tříd opakovalo 520 studentů, to je asi 5 % z celkového počtu vydaných vysvědčení sledovaného období.³⁵⁸ Tento počet ovšem neodpovídá počtu studentů, kteří jsou označeni jako propadlí. Jako propadlí jsou chápáni ti, kteří za své vysvědčení obdrželi ohodnocení druhé nebo třetí,³⁵⁹ ale ne všichni skutečně ročník opakovali, řada z nich školu opustila. Kolik studentů skutečně opustilo reálku během studia, je obtížné zjistit. Poznámka o vyloučení nebo odchodu je u více než 650 žáků, ale z celkového počtu maturantů se dá předpokládat, že ze školy odešlo více studentů. Na druhou stranu je nutné brát v potaz, že první maturitní ročníky se otevřely až v roce 1894/1895. Prameny většinou nezaznamenávají, kolik žáků přesně odešlo.³⁶⁰ Někteří z nich svůj odchod nenahlásili a jednoduše přestali školu navštěvovat. Navíc se ve výkazech objevuje relativně velké množství matoucích poznámek o odchodu žáka, ale v následujících letech student pokračuje bez jakýchkoliv problémů. Důvody odchodu se lišily. Někteří odešli kvůli špatnému prospěchu, jiní kvůli nemoci. Část

³⁵⁸ To znamená, že do čísla 520 se započítávají i ti studenti, kteří propadli opakovaně.

³⁵⁹ Více viz podkapitola 7.2 Klasifikace.

³⁶⁰ Statistiky studentů ve výročních zprávách uvádí, že školu mělo ve sledovaném období opustit 435 studentů, ale z databáze, která vychází z výkazů docházky a prospěchu je patrné, že studentů, kteří opustili školu, bylo víc.

chlapců se přestěhovala s rodiči. V některých případech neměli rodiče na zaplacení školného a tak byli chlapci nuceni odejít.

Mezi vyloučené chlapce jsou započítáni i problémoví žáci, kteří se nějakým způsobem prohřešili proti školnímu řádu. Fond Zátkova reálného gymnázium České Budějovice neobsahuje Knihy hanby. Ale některé přestupky studentů jsou zaznamenány přímo ve výkazech docházky a prospěchu, není jich však mnoho. Mezi ty nejméně závažné patří neomluvené hodiny. Celkem 49 studentů mělo zaznamenáno alespoň jednu neomluvenou hodinu. Nejvíce neomluvených hodin měl Jaroslav Formánek, který dosáhl dokonce 33 neomluvených absencí. Osmadvacet neomluvených hodin pak nasbíral Václav Krump. Méně zákonné chování také obdrželi ti, kteří navštěvovali hostince a byli při tom chyceni. Návštěva hostinců nebyla ničím neobvyklým. František Rada ve své knize uvádí, že ačkoliv měli učitelé velkou autoritu, nebránilo to studentům v navštěvování hospůdek. Nejstarším žákům sice byla povolena návštěva předem určených hostinců, ale je jasné, že mladí muži si vybírali jiná zařízení, které učitelé nenavštěvovali.³⁶¹ Někteří studenti si vysloužili negativní ohodnocení chování za svou „rozpuštělost“, „nečestnost a podvody“, zanedbávání školních povinností, také za „zaprutíle lhaní“ nebo „pro hrubé porušení úcty k učitelům“. Někteří z žáků poškozovali cizí majetek, hráli karty o peníze a kouřili ve škole nebo na jiném veřejném místě a dokonce k tomu sváděli ostatní spolužáky. Za méně zákonné se také považovala hrubost vůči spolužákům nebo „nemravné řeči“, zanedbávání bohoslužeb, falšování omluvenky a jiné. Jako závažnější a tedy nezákonné chování bylo označeno také neuctivost vůči učitelům, podvody a kouření. Zvláště závažné bylo zejména rouhání vůči svátosti oltářní a krádež. V těchto případech dostal student zákaz navštěvovat jakoukoliv státní školu v Českých Budějovicích, nebo dokonce státní školu vůbec.

Reálku nedokončilo ani 26 chlapců, kteří v průběhu studia zemřeli. Příčina většinou není uvedena, ale v některých případech je zaznamenán tyfus, zánět mozkových blan nebo nešťastná náhoda jako u Františka Kroupy, který se utopil v rybníce. Student Antonín Pecha dokonce spáchal sebevraždu. Důvody nebyly blíže uvedeny, avšak z pramenů lze vyčíst, že patřil mezi malé množství studentů, kteří prošli reálkou všech sedm let. Většinou měl průměrný prospěch a každoročně postupoval do dalšího ročníku s vysvědčením ohodnoceným jako prvé. První zaváhání přišlo v šestém ročníku ve školním roce 1901/1902, kdy se podrobil opravné zkoušce z francouzského jazyka.

³⁶¹ F. RADA, *Když se psalo c. k.*, s. 136 - 137.

Uspěl a postoupil do posledního ročníku. Tam ale během prvního pololetí obdržel tři nedostatečné z povinných předmětů (z matematiky, českého a francouzského jazyka) a bylo mu navrženo, aby odstoupil od maturitní zkoušky. Student po prvním pololetí odešel a následně byla do školy doručena zpráva, že 23. dubna roku 1903 spáchal sebevraždu. Pohřeb se konal o dva dny později. V únoru roku 1899 z neznámých důvodů spáchal sebevraždu další student. Jednalo se o bezproblémového a pilného žáka šestého ročníku Aloise Micka. Jeho pohřbu a bohoslužeb se účastnili učitelé i spolužáci.

Některé podrobnější informace k oběma tragickým činům lze dohledat v českobudějovických česky a německy psaných novinách z této doby. Zprávě o smrti studentů byl ve všech novinách vyhrazen odstavec zařazený pod rubriku různých zpráv. Z českých novin se vyjádřily ke smrti Antonína Pechy *Budivoj* a *Jihočeské listy*.³⁶² Ale výtisky zmíněných periodik z počátku roku 1899, kdy spáchal sebevraždu Alois Micko, se nedochovaly. *Budivoj* a *Jihočeské listy* informovaly čtenáře o nalezení pohřešovaného chlapce, bývalého studenta české reálky, který zmizel již 25. března roku 1903 odpoledne. Student měl být nalezen 21. nebo 22. dubna v lese u Doubravic oběšený. *Budivoj* uvádí, že byl nalezený na zemi, protože se pod jeho vahou přetrhla šle, na které se pověsil. *Jihočeské listy* se také nevyhnuly detailům. Informovaly, že chlapcovo tělo bylo již v rozkladu. Oboje noviny uvedly, že motiv chlapcova činu není jasný. *Budivoj* tvrdil, že možnou příčinou by mohl být strach z maturitní zkoušky.³⁶³ *Budivoj* označil Antonína Pechu za prchlivého, nešťastného chlapce zádumčivé povahy, kterého dohnala k sebevraždě jeho duševní nepřičetnost.

*Budweiser Zeitung*³⁶⁴ a *Budweiser Kreisblatt*³⁶⁵ reagovaly také na smrt Antonína Pechy. *Budweiser Zeitung* potvrdil informace zveřejněné v českých novinách. Ovšem uvedl, že tělo bylo nalezeno již 12. dubna. Tytéž noviny poznamenaly, že se student oběsil na svých kšandách. *Kreisblatt* se shodl s informacemi uvedenými v *Budweiser Zeitung* a doplnil, že mrtvolu mladého muže našel hajný. Tentýž deník tvrdil, že důvodem studentovy sebevraždy měl údajně být jeho špatný prospěch. České i německé noviny poukázaly na to, že sestrou Antonína Pechy byla ošetřovatelka Albina Pechová, která pracovala ve vídeňské nemocnici a sama podlehl morové nákaze. *Kreisblatt* uvedl, že se jednalo o asijský mor a Albina měla být jeho první obětí.

³⁶² *Budivoj*, roč. 39, 24. 4. 1903, nestr. a též *Jihočeské listy*, roč. 9, 25. 4. 1903, s. 5.

³⁶³ Důvodem byl pravděpodobně špatný prospěch, kvůli němuž nebyl připuštěn k maturitě.

³⁶⁴ *Budweiser Zeitung*, roč. 42, 24. 4. 1903, s. 32. Na článek bylo upozorněno na titulní stránce pod nadpisem „Was gibt es Neues? [Co je nového?]. Článek nesl název „Eine Leiche im Walde“ [Mrtvola v lese].

³⁶⁵ *Budweiser Kreisblatt*, roč. 52, 26. 4. 1903, s. 7.

Německé noviny *Budweiser Zeitung*³⁶⁶ a *Budweiser Kreisblatt*³⁶⁷ se dochovaly i z počátku roku 1899 a vyjádřily se tak i k smrti studenta Aloise Micka, který se 26. února zmíněného roku zastřelil. Oboje noviny uvedly, že Alois Micko se zastřelil v sobotu v poledne v městském parku ranou do pravého spánku. Byl sice převezen do nemocnice, ale zraněním podlehl. Příčina Mickova činu není známá. *Budweiser Kreisblatt* doplnil, že chlapec se zdál být poslední dobou roztržitý. Zároveň se noviny pozastavily nad tím, jak se mladý student české realky mohl dostat ke zbrani, když se samotné české kruhy v Praze snaží o zakázání nošení zbraní tak často na životě ohroženým německým studentům.

Zajímavé je také sledovat počty zameškaných hodin. Do roku 1908 se do výkazu docházky a prospěchu zaznamenávala obě pololetí zvlášť, ale po Marchetově reformě je zde uvedena jen jedna kolonka, která shrnuje obě pololetí. Asi 23 % studentů bylo svědomitých a nemělo žádnou zameškanou hodinu. Na druhou stranu tam byli zapsáni i ti, kteří měli velmi vysoký počet zameškaných hodin. Více než 200 omluvených hodin mělo 54 studentů. Osmnáct žáků překročilo hranici 300 zameškaných hodin. A šest studentů chybělo dokonce více než 400 hodin. Na pomyslném třetím místě v počtu zameškaných hodin je Josef Kubeš, který v šestém ročníku ve školním roce 1897/1898 zameškal 566 hodin. Ve školním roce 1906/1907 jej v třetím ročníku předčil Jan Kořata se svými 626 hodinami. A absolutně nejvíce zameškaných hodin dosáhl Jaroslav Hořejší, který v sedmém ročníku ve školním roce 1909/1910 nasbíral 843 hodin. To znamená, že student zameškal přibližně 60 % vyučovacích hodin. Záznamy docházky a prospěchu ale poukazují na to, že Jaroslav absolvoval na žádost otce dodatečné zkoušky pro připuštění k maturitní zkoušce, kterou úspěšně vykonal v únoru roku 1911. Důvody chlapcovy absence nejsou uvedeny, ale dá se předpokládat, že se jednalo o nemoc, jako u většiny chlapců s větším počtem zameškaných hodin. Dodatečné postupové zkoušky měl absolvovat také výše zmíněný Josef Kubeš, ale výsledky zkoušky nebyly uvedeny a student se dále ve výkazech docházky a prospěchu neobjevuje. Nutno podotknout, že všichni tři chlapci měli své hodiny omluvené. Jen pro zajímavost, nejvíce zameškaných hodin měla čtvrtá třída ve školním roce 1895/1896, celkem 2 393, a naproti tomu nejmenším počtem se mohla pochlubit třída 2. B z roku 1898/1899, jejíž žáci chyběli jen 210 hodin za rok. Graf č. 7 ukazuje, jak se měnil průměr zameškaných hodin na žáka v jednotlivých ročnících ve sledovaném období. Z grafu je patrné, že nejpoctivější byly první dva ročníky. Pak počet chybějících žáků rostl. Nejvíce absencí je zaznamenáno

³⁶⁶ *Budweiser Zeitung*, roč. 38, 28. 2. 1899, s. 5

³⁶⁷ *Budweiser Kreisblatt*, roč. 48, 1. 3. 1899, s. 2.

v ročníku šestém a kupodivu i sedmém, kde by se dalo předpokládat, že žáci budou chodit do školy poctivěji, chtějí-li bez problému zvládnout maturitu.

8.1 Finanční poměry studentů

Absolvování střední školy nebylo zrovna levnou záležitostí. Řada studentů musela školu opustit, protože rodina neměla dostatek financí na chlapcova studia. Na české střední školy se hlásili ke studiu často i chlapci z nižších sociálních vrstev, což nebylo na německých školách zvykem. Pro rodiny drobných rolníků, řemeslníků, dělníků nebo nádeníků znamenala studia jejich synů velkou finanční zátěž,³⁶⁸ zvláště v případě, když na studia nastoupilo více dětí. Rodiče se starali o ošacení chlapců, o jejich bydlení, starali se o to, aby měli dostatek jídla, opatrovali učebnice a různé pomůcky, které byly pro školu nezbytné. Mnozí z chlapců také dojížděli. Studia na střední škole nebyla v tuto dobu bezplatná, každý zájemce byl nucen zaplatit příslušnou částku, kterou si škola určila za přijetí studenta. Navíc se každý půlrok platilo školné, které určovalo Ministerstvo kultu a vyučování. Ve sledované době činilo školné patnáct zlatých za pololetí, tedy celých třicet zlatých ročně, a to byla pro mnohé příliš velká částka. Proto došlo ke stanovení přísných podmínek, za kterých bylo možné placení školného odpustit. První podmínkou byl prospěch, který musel být ohodnocen alespoň jako prvý, tedy bez jediné nedostatečné. Chlapci museli být pilní a krom toho také mravní. Chování muselo být naprosto bezproblémové. Co se týká prvních ročníků, školné mohlo být odpuštěno většinou až ve druhém pololetí v závislosti na chování a prospěchu žáků během prvního půlroku. Na českobudějovické reálce bylo také stanoveno, že přestoupil-li žák z jiného ústavu, kde byl oprostěn od školného, bude od něj osvobozen i na reálce, a to v případě, že prokáže důvody svých finančních úlev. O osvobození od školného žáci museli požádat, a to vždy na začátku školního roku. Ve výroční zprávě se objevuje, že od školního roku 1897/1898 se žadatel musí prokázat „*vysvědčením chudoby neb nemajetnosti*“,³⁶⁹ kam se vyplňovala cena pozemku, výška přímé daně a popřípadě hodnota nemovitého majetku. To vše mělo být potvrzeno obecním, farním úřadem nebo hejtmanstvím či gruntovním úřadem.³⁷⁰ Učitelství sbor v čele s ředitelem pak rozhodl o jeho uznání či zamítnutí. V některých případech mohlo být školné odpuštěno jen částečně a student tak místo celé částky platil jen půlku. Zjistit přesné počty studentů, kteří během svých studií

³⁶⁸ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 103.

³⁶⁹ SOKA České Budějovice, *Roční správy vyšší české školy reálné v Č. Budějovicích* ve školním roce 1896/1897, č. 13, České Budějovice 1897, s. 65.

³⁷⁰ TAMTÉŽ.

platili celou nebo poloviční částku anebo byli úplně osvobozeni, je velmi obtížné. Je nutné počítat s tím, že se situace mohla každoročně měnit a chlapec tak během svých studií školné střídavě platil a neplatil. Další úskalí při zjišťování plátců školného se skrývá v rozdělení roku na dvě pololetí. Školné se platilo pro každé pololetí zvlášť v závislosti na prospěchu studenta. Takže chlapec mohl být v prvním pololetí osvobozen, pak ale dostal jednu nedostatečnou a následující pololetí musel zaplatit celou částku. Bude-li se tedy při zjišťování této informace počítat s tím, že se student během několika let opakuje, vyplývá z přiložené databáze, že ve sledovaném období zaplatilo za první pololetí z celkového množství školného plné školné téměř 32 % chlapců, osvobozeno bylo téměř 64 % a pouze poloviční částku platila asi 4 % studentů. V druhém pololetí zaplatilo celé školné méně studentů, a to 26 %. Naopak osvobozeno bylo 68 % studentů a poloviční školné zaplatilo téměř 6 % chlapců.

Každý student nastupující do prvního ročníku české reálky v Českých Budějovicích byl povinen zaplatit zápisné na následující školní rok. Po založení reálky se jednalo o dva zlaté a deset korun za rok. Každý student, jak nově příchozí, tak stávající, přispíval předem stanovenou částkou na školní pomůcky. Tento poplatek činil od založení reálky až do školního roku 1899/1900 jeden zlatý ročně. Pro stávající studenty byl tento poplatek chápán jako zápisné. Ve školním roce 1888/1889 byla taxa pro nově nastupující studenty zvýšena o jeden zlatý. Ve školním roce 1894/1895 byl zaveden nový poplatek, který sloužil k uhrazení výloh za zařízení školních her v rámci tělesné výchovy. Jednalo se o částku 50 korun, která byla vyžadována jen od studentů ze zámožných rodin. Nemajetní studenti byli od poplatku oproštěni. Další změna poplatků nastala v roce 1897/1898. Vstupní poplatek byl pro nově nastupující studenty opět snížen na původní dva zlaté a deset korun. Příspěvek 50 korun na tělesnou výchovu měli platit všichni studenti. O výjimečném osvobození rozhodoval ředitel školy společně s učitelským sborem. Téhož roku byl zaveden opět nový poplatek ve výši dvanácti zlatých, který odváděli noví zájemci, kteří vstupovali do vyšších ročníků na základě přijímacích zkoušek. Částka byla nevratná, a to i v případě, že student byl u přijímací zkoušky neúspěšný. Od roku 1900/1901 se částky uvádí již v korunách.³⁷¹ Přijímací taxa pro nové studenty byla stanovena na čtyři koruny a 20 haléřů. Každý postupující žák zaplatil dvě koruny. Ti, kteří nastupovali na základě přijímacího řízení do vyšších tříd, zaplatili

³⁷¹ V korunách se začínalo postupně platit již v devadesátých letech. Jeden zlatý odpovídal dvěma korunám. Viz K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študiáci*, s. 159.

12 zlatých.³⁷² Na hry v rámci tělesné výchovy se vybírala jedna koruna a nově studenti platili 40 a později jen 20 haléřů na inkoust. Poplatek na hry v rámci tělesné výchovy se od roku 1902/1903 vybíral opět jen od chlapců ze zámožnějších rodin. Školné bylo v roce 1900/1901 vyměřeno na 30 korun za pololetí, to bylo naposledy pro sledované období navýšeno pro školní rok 1908/1909, studenti platili 40 korun za pololetí. Ve školním roce 1902/1903 se zvýšil poplatek na školní pomůcky na čtyři koruny. Ten byl opět ve školním roce 1906/1907 snížen na původní částku dvou korun. Tyto poplatky byly znovu upraveny pro školní rok 1910/1911. Všichni studenti byli povinni zaplatit čtyři koruny na vyučovací potřeby a k tomu jednu korunu a 20 haléřů na tělovýchovné hry a inkoust.³⁷³ Jak vyplývá z textu, poplatků bylo na škole víc než dost a není divu, že finančně slabší rodiny měly velké problémy zaplatit všechny povinné taxy, aby mohl chlapec dále studovat. A tak alespoň oproštění od školného přinášelo chudším rodinám finanční úlevu. Tuto výhodu bylo ale velmi snadné ztratit. Stačilo zhoršení prospěchu, nedostatečná pilnost, konflikt s učiteli nebo jiný prohřešek proti školnímu řádu. Nejenže mohl být student za špatné chování a nedostatečný prospěch rovnou vyloučen, ale stačilo, aby přišel o osvobození od školného a to pak vedlo k odchodu ze školy pro nedostatek financí.

Osvobození od školného ale často nebylo pro studenty z chudých rodin dostačující. Aby se mohli udržet na škole, potřebovali finanční podporu. Někteří chlapci si přivydělávali především doučováním nebo výukou mladších žáků. Těm nejvíce potřebným vyšla daná škola většinou vstříc a zakládala různé spolky pro podporu chudých, ale mravných a dobře prospívajících studentů. Spolky poskytovaly studentům teplé jídlo jednou denně, oblečení a obuv, které jim byly dávány často na Vánoce. Spolky většinou financovaly knihovnu, která byla určena pro chudé studenty, a mohly také studentům zajišťovat sešity, psací potřeby nebo papíry.³⁷⁴ Takový fond byl na české reálce založen z iniciativy ředitele Josefa Mrňávka. Fond k podpoře chudých studujících vznikl v době založení reálky, v roce 1884, a nabízel veškerou pomoc, která je uvedena výše. Kromě učitelské a žakovské knihovny byla zřízena také knihovna chudých studujících, odkud mohly být studentům zapůjčeny knihy a učebnice na celý rok. V některých případech mohl učebnice zapůjčit sám ředitel ze své soukromé knihovny. O teplé obědy se kromě jiných žen starala také ředitelova manželka Anna Mrňávková. Po vzniku vyššího stupně

³⁷² Částka byla ještě uvedena ve zlatých, ale následující rok už se uváděla v korunách.

³⁷³ Přehled poplatků je zachycen v Tabulce č. 2.

³⁷⁴ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci*, s. 116 – 117.

reálky byl založen nový fond s názvem Spolek k podporování chudých studujících české vyšší reálky v Českých Budějovicích. Předsedou spolku se stal opět ředitel reálky Josef Mrňávek.³⁷⁵ Spolek přejal veškeré finance a také povinnosti dříve vzniklého fondu. Navíc se zavázal zabezpečovat bezplatnou lékařskou pomoc nemocným studentům. Finance Spolek získával různým způsobem. Nejčastěji formou příspěvků a darů. Větší finanční částky poskytovala každoročně Záložna českobudějovická (100 korun), Spořitelna českobudějovická (100 korun), správa Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích (300 korun), do pokladny přispěl také August Zátka (40 korun), Josef Mrňávek (průměrně 800 korun) a jiní. Výrazným zdrojem příjmů se staly také každoročně pořádané školní koncerty a akademie, které pořádala reálka nebo spolek Ludmila ke konci školního roku.³⁷⁶

Některým obzvláště chudým studentům se poštěstilo během studia získat stipendium. Jednalo se o určitou finanční podporu konkrétního žáka. Na většině středních škol se našlo několik dobrodinců, kteří nabídli finanční pomoc několika studentům. Dobrodinci pocházeli často z řad absolventů nebo pedagogů dané školy. Vybírání byli žáci podle různých kritérií, často bylo přiřknuto stipendium těm chlapcům, kteří pocházeli ze stejného města jako dobrodinec. Udržet si stipendium nebylo snadné. Podmínky byly obdobné jako u odpuštění školného. Student musel mít bezproblémové mravy a hodnocení vysvědčení většinou nesmělo být horší než prvé. Tato podmínka nemusela být pravidlem. Na české reálce v Českých Budějovicích si někteří chlapci udrželi stipendium i přesto, že propadli. Mezi léty 1884 – 1914 bylo na českobudějovické reálce uděleno 241 stipendií a ta byla rozdělena mezi 114 chlapců. Z celkového počtu přijatých studentů stipendium pobírala pouze 4 % z nich. Nejčastěji bylo stipendium uděleno těm chlapcům, jejichž otec pracoval u železnice nebo v oblasti lesnictví. Pobírali jej častěji i ti, jejichž otec se živil jako rolník nebo šafář. Více než dětem rolníků nebo šafářů byla vyplácena podpora synům učitelů a ředitelů škol. Při udělování finanční podpory se bral ohled také na sirotky, kteří se smrtí otce mohli dostat do tíživé finanční situace. Ve sle-

³⁷⁵ Do výboru z roku 1895 byli dále zvoleni Petr Špelina jako děkan katedrální kapituly, Adolf Rodler, sídelní kanovník, dále August Zátka a František Hromada, jakožto tajemník obchodní a živnostenské komory a naposled profesori reálky Tomáš Marek a Petr Rada. Viz Šimon POKOJ, *Spolek k podporování chudých studujících c. k. české vyšší reálky v Č. Budějovicích*, in: *Dvacet pět let české vyšší reálky v Č. Budějovicích 1884 – 1909*, České Budějovice 1909, s. 48 – 49.

³⁷⁶ TAMTÉŽ.

dovaných letech studovalo na reálce 370 sirotků³⁷⁷ a necelých 8 % z nich pobíralo stipendium. Nejvíce stipendií bylo uděleno v letech 1896 a 1909, kdy byla stipendia schválena šestnácti a patnácti studentům. Čtrnáct stipendií bylo uděleno v letech 1895, 1899, 1900, 1901 a 19013 a třináct v roce 1894. Jak je patrné z Grafu č. 8, udělování stipendií v jednotlivých letech nebylo vyrovnané. Záleželo na úspěšnosti studentů a hlavně na počtu dobrodinců, kteří měli zájem úspěšné studenty podporovat. Výška stipendia se lišila v závislosti na finančních možnostech dobrodince. Do přelomu letopočtu se platilo ve zlatých. Stipendium se pohybovalo od 50 nebo 60 zlatých ročně až k několika stovkám zlatých. Zejména na konci devadesátých let se částka zvyšovala. Přesahovala 100 zlatých a jednou dosáhla až 200 a 300 zlatých ročně. Na počátku 20. století se začalo platit v korunách. Ve většině případů přesahovala vyplácená částka 100 i 200 korun. Velmi výjimečně byla částka nižší. V několika případech se částka vyšplhala až na 400 korun a jeden student pobíral 600 korun ročně.

To nejvyšší stipendium ze všech, tedy v hodnotě 300 zlatých a později 600 korun pobíral Josef Hřebík, který na českobudějovickou reálku přišel v pátém ročníku z reálky v Plzni. Tento ročník navštěvoval již v Plzni a v Českých Budějovicích jej z blíže neuvedených důvodů opakoval. Chlapcův otec se živil jako ředitel školy. Student byl podporován rodinným stipendiem Antonína Novotného, které chlapce nepřestalo podporovat, ani když v šesté třídě propadl. Ve školním roce 1902/1903 se Josef Hřebík podrobil maturitní zkoušce, u které nevyhověl hned ze čtyř předmětů. Z francouzského jazyka, matematiky, fyziky a deskriptivní geometrie. Student tedy znovu opakoval sedmou třídu a i v tomto případě získal vysokou finanční podporu od rodinného stipendia Antonína Novotného. Josef Hřebík nakonec v opakovaném sedmém ročníku propadl z těch samých předmětů a k maturitě vůbec nebyl připuštěn. Otec sice podal stížnost na maturitní komisi, ta však byla zemskou školní radou zamítnuta. Dále již Josef Hřebík ve výkazech není uveden a znamená to, že tedy reálku v Českých Budějovicích nedokončil.

Na reálce se ve sledovaných letech objevilo vícero dobrodinců, mezi ty nejčastější patřil kníže Adolf Josef ze Schwarzenberga, který od roku 1890 do konce sledovaného období zaplatil stipendium celkem třiašedesátkrát. Vyplácená částka se opět lišila. Stipendium bylo ve výšce od 50 do 200 zlatých a později se pohybovalo od 100 až do

³⁷⁷ Jako sirotek je chápán student, kterému zemřel otec. Je tedy označován jako sirotek i přesto, že matka žije.

300 korun ročně. Mezi často uváděné plátce stipendií patřila Anna Bydžovská, která jedenácti stipendii podporovala tři chlapce, pravděpodobně bratry. Stipendium vypláceli dvěma chlapcům i manželé Mrňávkovi. Ředitel Josef Mrňávek podporoval ve školním roce 1909/1910 studenta Josefa Michala částkou 152 korun. Jeho manželka Anna Mrňávková podporovala stejnou částkou po čtyři roky Josefa Krlína. Během sledovaného období vznikla celá řada nadací nesoucí jména zakladatelů. Jako často uváděné lze jmenovat nadaci Leopolda Beylovce, nadaci Lucie Bromové či Josefa Pillmanna. Stipendii podporovala studenty také železnice nebo studentská nadace Jičínská. Devět studentů bylo podporováno studentskou nadací císaře Ferdinanda, která svou částkou přesahovala 100 zlatých a později 200 korun. Pro velký počet není možné uvést všechna jména dobrodinců nebo nadací.³⁷⁸

8.2 Sociální původ studentů

Přesný sociální původ studentů je velmi obtížné zjistit. Veškeré informace následující kapitoly vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*, kde je v kolonce „*Stav [rodiče]*“ uvedeno jeho povolání nebo živnost. Zaznamenané údaje ale bohužel nejsou jednoznačné. Povolání otce se během studia často měnilo, a to nejednou. Není jasné, zda se jednalo skutečně o změnu zaměstnání anebo o chybný záznam ze strany třídního učitele. Někteří profesori navíc volili pro jeden typ povolání více výrazů. V případě, že otec zemřel, je někdy jako rodič uvedena matka, u které je v kolonce „*Stav [rodiče]*“ nejčastěji uvedeno vdova, případně soukromnice. V některých situacích mohla matka převzít povolání po svém manželovi, pokud to bylo fyzicky možné. U některých matek je poznamenáno, či to byla dcera. V takovém případě se předpokládá, že se jednalo o svobodnou matku, protože jméno nebo povolání otce dítěte nebylo uvedeno. Pokud se matka znovu provdala, může být u jména rodiče uveden nevlastní otec. Takový případ se objevuje jen zřídkakdy.

Katalogové informace jsou vyhodnoceny v příložené databázi, ze které vychází následující text. Tabulka č. 3 nabízí přehled zaměstnání otců, která se ve sledovaném období objevila v katalozích. Pokud se na škole nebo dokonce ve třídě objevili bratři, zaměstnání otce se počítá dvakrát. Kolonka procent vyjadřuje, kolik procent rodičů z celkového počtu uvedených údajů se věnovalo danému povolání.

³⁷⁸ Jména plátců stipendií jsou uvedena v databázi pod dotazem *Studenti se stipendiem v jednotlivých letech*.

Povolání rodičů jsou rozdělena do skupin. Při zařazování povolání byl kladen důraz především na sociální hledisko, proto se v jedné skupině mohou potkat oborově odlišná povolání, ale přibližně stejného společenského zařazení. První velkou skupinu tvoří *Intelligence a svobodná povolání*, z jejichž vrstev pocházelo relativně velké množství studentů české reálky v Českých Budějovicích. Do této skupiny byli zařazeni inženýři, právníci, lékaři a lékárníci, architekti a také poměrně velká skupina učitelů. Dále sem patří geometři, kazatelé nebo ekonomové. Do skupiny byla zahrnuta také tzv. svobodná povolání, tj. hudebníci, hudební skladatelé, sochaři nebo také fotograf. Předpokladem těchto povolání je také vyšší vzdělání, proto jsou zařazeni do této skupiny.

Další samostatnou skupinu tvoří různí *Vlastníci*, kam se řadí správci nebo vlastníci hospodářských objektů, pozemků, lesů či domů a jiných objektů. V této skupině ale není jasné, jak velký majetek kdo vlastnil a přesný sociální původ tak nelze určit. Mezi vlastníky a správce hospodářských objektů byli zahrnuti hospodáři, šafáři a statkáři, dále také nájemci dvora nebo velkostatku. Specifickými správci nebo vlastníky byli myšleni majitelé a správci mlýnů, rybářský správce nebo i správce zámku. Jako vlastníci a správci domů jsou označeni hlavně domkáři a chalupníci. Mezi vlastníky se řadí také továrníci, jakožto majitelé a správci továren, a také majitelé firem a podnikatelé, pracující zejména v oboru stavebnictví. Mezi továrníky je možné zařadit majitele cihelny a pivovaru, ředitele tužkárny a lihovaru a jiné vlastníky blíže neuvedených továren, stejně tak správce těchto objektů.

Obtížně specifikovatelnou skupinou jsou úřady, jejichž různorodost neumožňuje přesně zjistit sociální původ studenta. Do této kategorie byli zařazeni vyšší úředníci, kam patřili ti, kteří vykonávali státní nebo zemské úřady, např. ředitel krajského soudu, státní zástupce, finanční komisař, okresní tajemník, okresní soudce nebo sekretář, rada zemského soudu, soudní tajemník, inspektor nebo ředitel v bance aj. Na druhém konci jsou pomocné síly úředníků, tj. pomocní úředníci, kam patřil kancelářský sluha, soudní sluha nebo výpomocný sluha u berního úřadu. Lépe než pomocná síla na tom byli nižší úředníci, do jejichž řad spadali hlavně kancelisté, úřední telegrafista, obecní písař nebo vážný.³⁷⁹ Největší skupinu tvořili střední úředníci, kam byly zařazeny různé druhy úředníků, ať už advokátních a soudních úředníků nebo úředníků továren, obchodní komory a jiných společností. Jako střední úředníci se označují různí výběrčí a kontroloři daní, zástupci firem, poštovní úředníci, účetní, tajemníci a písaři.

³⁷⁹ Vážný dohlížel na dodržování váhy.

Významnou skupinu vytváří obchodníci a lidé pracující ve službách. Do služeb jsou zařazeni zejména hostinští a hostinské, hoteliéři, krejčí, holiči nebo poštmistři a listonoši, také vozkové a povozníci, kominíci, malíři, hrobníci, prodavači a prodavačky, pradelny nebo kuchařky.

Velmi obsáhlá je skupina rodičů věnujících se řemeslu nebo průmyslu. Velké zastoupení měl zejména potravinářský průmysl, kam se řadili mlynáři, cukráři, krupaři, pekaři, řezníci, sýraři a uzenáři, také hlavně sládci a vinaři. Hojně zastoupeno bylo také textilnictví a obuvnictví, kam byli zařazeni čalouníci, kloboučníci, punčocháři, rukavičkáři, soukeníci, krejčí a samozřejmě obuvníci. Větší množství otců pracovalo v dřevozpracujícím průmyslu jako tesaři, truhláři, bednáři, koláři i košíkáři. Klempíři, kováři, soustružníci, zámečníci nebo hamerníci zastupovali kovozpracující průmysl. V rámci řemesel a průmyslu více otců pracovalo ve stavebnictví jako zedníci, cihláři, štukatéři, kameníci a pokrývači. Drobnou skupinu tvořil tovární průmysl. Řadili se sem skladníci nebo strojní modeláři. Nemalé zastoupení měli ti, kteří zpracovávali kůže, tedy koželuhové, kožešníci, sedláři a řemenáři. Ve výkazech se objevila obtížně zařaditelná řemesla, pro která je vyhrazena kolonka ostatní řemesla. Spadají sem hodináři, hrnčíři, cídiči strojů, kamnáři, kartáčníci, kotláři, lakýrníci, mydláři, natěrači, nožíři, pozlacovači, valcháři, stavitelé varhan, sazeči písma a jiní. Sociálně výše postavenou skupinou patřící do oblasti řemesla a průmyslu tvořili mistři a dílovedoucí, kam spadali dílovedoucí různých továren, stavbyvedoucí a stavitelé nebo vrchní strojníci.

Další skupinu tvoří povolání spadající pod *Zemědělství*. Do této skupiny patří otcové pracující jako zemědělci nebo v oblasti lesnictví či rybníkářství. Do zemědělství se řadí hlavně rolníci, zahradníci, ovocnáři nebo poklasní. A jsou zde zařazeni také ovčáci. K lesníkům se řadí hajní, myslivci, revírníci. V oblasti rybníkářství pracovali baštýři, porybní a sádečtí.

Do nižší společenské vrstvy se řadila skupina *Námezdních pracovníků*, kam spadaly různé druhy dělníků a nižších zaměstnanců, pomocníci a asistenti a také služebnictvo, nádeníci a čeledíni. Mezi dělníky a zaměstnance patřili cestáři, horníci, skladníci, topiči nebo školník. K pomocníkům se řadili především ti, kteří vypomáhali v továrnách nebo různým řemeslníkům, tedy pomocník v cukrovaru, tovární pomocník, čalounický, sedlářský, truhlářský nebo mlynářský pomocník. Mezi služebnictvo spadali knížecí sluhové, služky, posluhovači, vrátní nebo kočí.

Vzhledem k počtu byli zaměstnanci železnice rozděleni do dvou samostatných skupin. Do první méně početné, ale sociálně výše postavené spadali všichni ti, kteří na dráze vykonávali úřednickou, resp. nemanuální činnost. Tedy inspektoři, kancelisté, oficiálové, písaři, úředníci, podúředníci, vrchní revidenti, ale i vlakvedoucí. Mnohem více zaměstnanců u dráhy vykonávalo spíše dělnickou profesi, kam byli zařazeni brzdaři, dílovedoucí, traťmistři, různí dozorcí a hlídači, konduktéři, návěštní, strojvedoucí, topiči, železniční zámečníci, výhybkáři, ale také nosiči zavazadel a jiní zřízenci u dráhy.

Na konci tabulky jsou uvedeny samostatné skupiny, které představuje v první řadě *Policie a vojsko*. K nim se řadili strážníci a strážmistři, četníci, dozorcí ve vězení, okresní komisaři a policejní revizoři. Vojenskou část zastupovali šikovatelé, vojenští zbraňmistři, okresní šikovatel nebo zeměbraný evidenční asistent. Drobnou samostatnou skupinu tvoří různí *Dozorcí, hlídači a kontroloři*, kam se řadili dozorcí v továrně, skladní dozorcí, knížecí kontrolor nebo opatrovatel topírny.

Relativně početnou skupinu tvoří *Nezařaditelní*, kam spadali knihovníci, kostelníci, porodní bába nebo blíže nespecifikovaný dohazovač, nájemník nebo výměnkář. Do této skupiny pak byli zařazeni blíže nespecifikovaní soukromníci, u kterých se nedá zjistit přesné povolání, ani jejich finanční situace. Dále vdovy a svobodné matky a také měšťané. Rodiče s označením měšťan již většinou nemají zaznamenaná povolání. Není tedy jisté, čím přesně se živili. Pravděpodobně byli majitelem domu ve městě, ve kterém provozovali svou živnost, řemeslo nebo obchod.

Z příložené Tabulky č. 3 vyplývá, že nejvíce chlapců pocházelo z rodin, jejichž otec pracoval jako zemědělec, více než 16 % chlapců pocházelo ze zemědělské rodiny. Největší zastoupení zde měli rolníci. Jako druhá nejvíce zastoupená skupina jsou děti z učitelských rodin, z nichž pocházelo téměř 9 % chlapců. A na pomyslné třetí příčce se umístili chlapci z rodin, kde otec zastával nějakou dělnickou profesi u železnice. Jednalo se téměř o 8 % chlapců. Úřednickou profesi u dráhy zastávalo o poznání méně rodičů, jen asi 3,4 %. Také více než 7 % studentů pocházelo z obchodnických rodin. Z rodin pracujících v oblasti potravinářství pocházelo 6,6 % chlapců a téměř 6 % rodičů pracovalo ve službách. Výraznější zastoupení měli dělníci a zaměstnanci a také střední úřednická vrstva, více než 4 %. Téměř 4 % chlapců pocházelo z rodin lesníků a rodin žijících se v oblasti textilnictví a obuvnictví. Také výraznější skupinu tvořili správci a vlastníci hospodářských objektů, pozemků a lesů, v nichž mělo původ více než 3 % chlapců. Podobné množství studentů přišlo z rodin, kde otec pracoval

v dřevozpracujícím průmyslu anebo zastával již dříve zmíněnou úřednickou profesi u železnice. U 2,3 % studentů pracoval otec v kovozpracujícím průmyslu. Téměř 2 % rodičů studentů pracovalo ve stavebnictví. Zastoupení chlapců různých vlastníků a správců domů a jiných objektů, továrníků, dále chlapců z rodin mistrů a dílovedoucích a policejních nebo vojenských zaměstnanců přesahovalo 1 %. Ze zbylých skupin povolání pocházelo méně než 1 % studentů.

I když se tabulka pokusila zařadit rodiče studentů do jisté společenské vrstvy, není jejich sociální původ zcela jednoznačný. Především u rodin živících se zemědělstvím nebo řemeslem je obtížné určit majetkové poměry, které se do výkazů docházky a prospěchu, ani do výročních zpráv nezaznamenávaly. U rodin živících se rolnictvím, zahradnictvím nebo sadařstvím není možné vyčíst, nakolik byly movité. Většinou se tyto rodiny zřejmě řadily do skupiny drobných zemědělců, kteří neoplývali velkým bohatstvím. Naopak byli považováni za chudší vrstvy, pro které byla synova studia finančně náročná. V rámci řemesel je určení sociálního původu také obtížné. Ve výkazech jsou sice uvedena řemesla, která otcové vykonávali, avšak ve většině případů se již dále nezaznamenává, jsou-li to vlastníci dané živnosti nebo jsou-li dělníky, mistry, učedníky nebo pomocnou silou.

Nejvíce chlapců, více než 21 %, pocházelo z rodin řemeslníků a rodin pracujících v průmyslu. Více než 20 % rodičů pak pracovalo v zemědělství. Přes 13 % chlapců pocházelo z rodin střední vrstvy živící se obchodem nebo službami. Více než 11 % chlapců mělo otce zaměstnaného u železnice, ale jak je vysvětleno výše, tato skupina železničních zaměstnanců je rozdělena do dvou sociálně odlišných vrstev. Výše postavení jsou ti, kteří vykonávají úřednickou profesi, a níže postavení jsou různí dělníci. Tito studenti často denně dojížděli vlakem do školy. Relativně velké procento studentů reálky, 10,6 %, mělo svůj sociální původ v rodinách s vysokoškolským vzděláním, kde nejvýraznější skupinu tvořili otcové učitelé a ředitelé škol. Z rodin různých vlastníků a správců, kde je určování sociálního postavení také obtížné, pocházelo přes 7 % studentů. Více než šestiprocentní zastoupení měly rodiny námezdních pracovních sil. Tyto rodiny měly dokonce větší zastoupení, než úřednické rodiny, z nichž pocházelo jen necelých 6 % studentů. Téměř 3 % připadají na skupinu nezařaditelných a u méně než 1 % nebyla profese rodičů vůbec uvedena.

Z tabulky vyplývá, že většina studentů pocházela z rodin zařazených do střední nebo nižší sociální vrstvy. Ale zároveň je patrné, že množství studentů z výše postave-

ných rodin, kam by se mohli řadit především vyšší úředníci, měšťané, někteří vlastníci hospodářských objektů, pozemků, lesů, továren a jiných objektů a také někteří představitelé inteligence a zámožnějších obchodníků, není zcela zanedbatelné.

8.3 Teritoriální původ studentů

Teritoriální původ studentů konkrétní školy byl dán rozvojem školství v dané oblasti. Ještě v první polovině 19. století byla síť středních škol, nemluvě o českých školách, velmi řídká. Většina studentů musela za vzděláním dojíždět. Málokterý student měl to štěstí, že bydlel v místě působení školy. Proto byla spádová oblast, odkud studenti na školu přijížděli, poměrně široká. V druhé polovině 19. století se situace změnila. Vznikalo více středních škol a jejich spádová oblast se zmenšovala.³⁸⁰ Přesto ale ještě není možné mluvit o husté síti škol.

Do výkazů docházky a prospěchu třídní učitelé zaznamenávali rodiště každého žáka, kde se uváděla vlast a konkrétní město nebo vesnice, a zároveň žákovo bydliště, které se zaznamenávalo jako bydliště rodiče. Vyzkoumat ale skutečné bydliště nebo dokonce pravé rodiště studenta bylo mnohdy obtížné, protože uvedená místa se v katalogových zápisech často měnila. Stálé bydliště rodiče, a tedy i studenta, se během chlapcových studií mohlo změnit několikrát. Většinou souviselo s otcovým povoláním, které předpokládalo cestování nebo se jednalo o povýšení v rámci úřadu nebo v oblasti práce u železnice, které znamenalo jiné pracovní umístění. Někteří rodiče změnili úplně svá povolání a za novým zaměstnáním byli nuceni se přestěhovat.

Většina studentů českobudějovické reálky pocházela z Čech. Čechy uvedlo jako svou rodnou vlast 96 % studentů a zbylá 4 % se rozdělila mezi další země. Do výkazů docházky a prospěchu se Morava zaznamenávala odděleně od Čech. Z Moravy pocházelo 34 studentů, o jednoho studenta méně přišlo z Dolního Rakouska. Ze sousedního Horního Rakouska pocházelo devět studentů. Dalších pět se narodilo v Uhrách a ve Štýrsku. V rakouských Korutanech měli svůj původ tři studenti a stejný počet pocházel z Tyrolska. Z rakouských zemí přišli ještě dva studenti ze Salcburska. V sousedním Německu se narodili celkem čtyři studenti, dva chlapci pocházeli z Bavorska a dva ze Saska. Na českou reálku do Českých Budějovic přicházeli chlapci i ze vzdálenějších zemí. Po dvou chlapcích se narodilo v Haliči, slovinském Kraňsku, rumunském Sedmihradsku, také v Rusku nebo Spojených státech. Z Bosny, Bulharska a Istrie přišel vždy

³⁸⁰ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 106.

jeden žák. Jeden ze studentů má jako vlast uvedeno Přímoří. Tak se označovalo pobřeží Chorvatska. Jeden chlapec má jako zemi narození uvedenou Severní Ameriku a jeden nemá zemi původu uvedenou vůbec. Jednalo se o studenta, který odešel po pár týdnech působení na reálce. Přestože škála zemí původu je velmi pestrá, naprostá většina chlapců uvedla jako svůj rodný jazyk češtinu a většina z nich se s rodiči také do Čech přestěhovala.³⁸¹

Všeobecně ne všichni studenti bydleli ve městě, kam chodili do školy. Velká část z nich přicházela z více či méně vzdálených měst. Většinou neměli to štěstí, že by se rodina přestěhovala do místa, kde se nacházela škola, kterou navštěvovali. A jen málo studentů mělo v daném městě příbuzného, u kterého by mohli bydlet. Většina přespolních studentů nemohla denně dojíždět do vzdálených domovů, protože doprava nebyla natolik rozvinutá, aby mohla žákům poskytnout dostatečné množství spojů pro jejich pohodlné dojíždění. Chlapci, kteří pocházeli z blízkých vesnic, do školy denně docházeli. Ušetřili sice peníze za bydlení ve městě a za dopravu, avšak denně strávili velké množství času na cestě a často byli dlouhou chůzí unavení. Ostatní studenti ze vzdálenějších měst museli na začátku každého školního roku vyřešit otázku, kde přes rok složí hlavu. Do měst se sjížděly vozy se studenty, jejich kufry, peřinami a prádlem a městské ulice opět výrazně ožily. Ubytování studenta ve svém domě znamenalo pro nájemce příjemný přivýdělek, ale na druhou stranu také jisté závazky vůči studentovi, jeho rodině a škole. Pronajímatelé, u kterých studenti bydleli, byli většinou označováni jako „*odpovědní dozorcí*“, kteří na své svěřené studenty dohlíželi. Zastupovali funkci rodiče. Dohlíželi na dostatečnou pilnost studentů, zda chodí čistě oblékaní do školy, jestli dodržují hygienu, chodí-li brzy spát a jestli se po nocích netoulají po hostincích, nepijí alkohol a nehrají hry o peníze. Jejich úkolem bylo také dohlížet na chování chlapců na veřejnosti. Na druhou stranu bylo jejich povinností chodit do školy a informovat se na žákův prospěch a jeho chování. Dozorci měli zajistit čisté bydlení a většinou se částečně starali i o jídlo.

Pokoje k pronajmutí často nabízely starší ne příliš movité manželské páry, vdovy nebo svobodné ženy, které se o chlapce staraly jako o vlastní děti. Pokoje nabízeli

³⁸¹ Otcové chlapců narozených v cizině většinou odcházeli do zahraničí za prací, kde nějakou dobu působili a později se vraceli zpět do Čech. Chlapci se zde většinou jen narodili a do Čech se stěhovali se svým otcem. Většinou se jednalo o zaměstnance dráhy nebo různé stavitele, stavbyvedoucí, strojníky a inženýry, kteří se pravděpodobně podíleli na stavbě železnice. V cizině pracovali také různí úředníci, méně často řemeslníci a za prací často cestovali obchodníci.

také samotní profesori. Chlapcům byla většinou vyhrazena jedna místnost, kde bydlelo více studentů pohromadě. Existovala přísná pravidla, která měla poskytovaná bydlení splňovat. Učitelé dokonce měli právo navštívit chlapcovo bydliště a zkontrolovat, jestli vyhovuje všem předpisům a zda se student chová, jak by měl. Studenti měli totiž povinnost nahlásit svá přechodná bydliště škole, ve které studovali. Jejich povinností bylo také nahlásit jakékoliv změny.³⁸²

Téměř polovina chlapců českobudějovické reálky měla to štěstí, že během svých studií bydlela, buď po celou dobu, nebo alespoň po určitý čas, u rodičů. Mezi tyto studenty se řadili ti, jejichž rodiče bydleli v Českých Budějovicích, dále ti, kteří do školy docházeli pěšky z blízkých vesnic a v neposlední řadě i ti studenti, kteří dennodenně dojížděli. Každodenní dojíždění si většinou mohli dovolit chlapci, jejichž rodiče pracovali u železnice a mohli tak výhodně využívat železniční dopravu. Často se objevovaly případy, kdy rodiče žili odděleně. Otec zřejmě kvůli svému zaměstnání žil v jiném městě a student bydlel v Českých Budějovicích u své matky. Někteří studenti využívali možnosti bydlet u svých příbuzných, jako byli babičky nebo strýčkové. Ve výkazech docházky a prospěchu se kromě kolonky „*odpovědný dozorce*“ nachází kolonka „*osoba, u které žák bydlí*“. V 99 % je žákův nájemce zároveň jeho dozorcem. Pouze necelé 1 % studentů mělo tyto dvě osoby odlišné. Mohlo k tomu dojít u sirotků, kde odpovědným dozorcem byl zákonný poručník, ale chlapec bydlel u své matky. V případě sirotků mohl být chlapcovým dozorcem a nájemcem jeho zákonný poručník. K této situaci ve sledovaném období došlo pouze u osmnácti studentů.

Ve větších městech nabízely prostory ke studentskému ubytování také církevní instituce.³⁸³ Někteří chlapci bydleli v sirotčincích a různých studentských asylech většinou spravovaných církví. Tohoto typu ubytování využívali také studenti budějovické české reálky. Z výkazů docházky a prospěchu vyplývá, že nejčastěji uváděním jménem v kolonce dozorce a nájemce bylo Pater Pius Karpíšek následované jménem Pater Klement Petr. Oba tyto muži byli řediteli asylu nabízející ubytování studentům. Tento asyl spadal pod Kongregaci bratří Nejsvětější svátosti (tzv. petrinů)³⁸⁴ a sídlil

³⁸² K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 110 – 115.

³⁸³ TAMTÉŽ, s. 115.

³⁸⁴ Kongregace bratří Nejsvětější svátosti byla založena v roce 1888 knězem a vicerektorem biskupského semináře Václavem Petrem, po němž také nese neoficiální jméno petrini. Hlavním posláním kongregace bylo uctívání eucharistie a práce v duchovní správě. První kolej petrinů vznikla v Českých Budějovicích, ale kongregace se rozšířila i do dalších měst nejen v jižních Čechách (př. Písek, Klatovy, Brno). Zakladatel Václav Petr, řeholním jménem Václav Klement Petr, stál v jejím čele do roku 1901. Kongregace byla

v Schmerlingově ulici, dnešní Žižkově ulice. Tito dva kněží byli sice nejčastěji uváděnými ubytovateli chlapců, ale z řad této kongregace nebyli zdaleka jediní. Jako ředitelé asyly byli dále uváděni P. Adauktus Krebs, P. Franc Marianus nebo P. Modestius Voňavka. Chlapcům poskytoval ubytování i českobudějovický sirotčinec spravovaný Kongregací Milosrdných sester svatého Karla Boromejského,³⁸⁵ jehož představenou byla v letech 1893 – 1922 Matka Albertina Valerie Stojová. Církev zajišťovala bydlení celkem asi 8 % studentů české reálky v Českých Budějovicích.

Z běžných obyvatel Českých Budějovic nabízely své prostory k pronájmu blíže neuvedené soukromnice a vdovy, které se objevují téměř v 23 % všech ubytovatelů.³⁸⁶ Velmi často studenti bydleli u obchodníků a blíže nespecifikovaných soukromníků. Častými pronajímateli byli různí řemeslníci, dělníci, ale také hostinští nebo učitelé. Škála všech ubytovatelů byla velmi pestrá.³⁸⁷

Nejvíce studentů pocházelo z Českých Budějovic. Počet českobudějovických chlapců přesáhl 1 000 studujících. Znamená to, že více než 35 % chlapců pocházelo přímo z místa působiště reálky. Počty chlapců z ostatních 662 obcí se takovému množství zdaleka ani nepřiblížily. Druhé město, odkud přišlo na českou reálku do Českých Budějovic nejvíce chlapců, byla s počtem 96 chlapců nedaleká Hluboká nad Vltavou. Přesto tvořili hlubočtí chlapci z celkového počtu studentů pouze 3,3 %. Na pomyslnou třetí příčku se zařadilo se svými 68 chlapci Veselí nad Lužnicí, jehož studenti představovali necelá 2 %. Více než 1 % chlapců pocházelo také z Lišova, Borovan, Týna nad Vltavou a Vodňan. V každém z těchto měst mělo svůj původ více než 30 chlapců. Ze zbylých měst na reálku dojíždělo nebo docházelo méně než 1 % studentů. Více než 20 chlapců pocházelo pouze ze dvou oblastí, a to ze Suchého Vrbného (dnes součást Českých Budějovic) a Lomnice nad Lužnicí. Z necelých 4 % měst a vesnic pocházelo deset až dvacet studentů. Dva až devět chlapců pocházelo ze 43 % měst a vesnic. A z 52 % obcí pocházel pouze jeden student. U osmnácti chlapců nebylo místo bydliště vůbec

v Českých Budějovicích v roce 1950 zrušena a vrátila se zpět až po roce 1989. Více viz *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 356.

³⁸⁵ Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského byla první ženskou kongregací ve městě. Kongregace vznikla ve městě Nancy již v roce 1652 a do Českých Budějovic se dostala v roce 1850 v době působení biskupa Josefa Ondřeje Lindauera, který povolal první milosrdné sestry do městské nemocnice. Boromejky, jak se tato kongregace zkráceně označuje, si vystavěly v padesátých letech 19. století vlastní areál v ulici Karla IV. Důležitou součástí byl sirotčinec a obecná a měšťanská škola. V roce 1950 byly boromejky donuceny ukončit svou činnost a jejich majetek byl zestátněn. Více viz TAMTÉŽ s. 431.

³⁸⁶ Do tohoto počtu jsou započítány i matky chlapců označené jako vdovy.

³⁸⁷ Přehled všech zaměstnání ubytovatelů nabízí databáze pod dotazem Nejčastější stavy nájemců.

uvedeno. Zvláštní skupinu tvoří *Neurčené obce*. Sem patří kromě nenalezených obcí také ty, u kterých nelze s jistotou určit jejich polohu. V českých zemích se tyto obce vyskytovaly vícekrát a není přesně jasné, o která města a vesnice se jednalo. Celkový přehled obcí a počet studentů z nich pocházejících nabízí Tabulka č. 4. vychází z místa bydliště rodiče, u kterého se předpokládá, že bylo také bydlištěm studenta. Počty jsou vyjádřeny i v procentech. Je nutné počítat s tím, že procenta jsou zaokrouhlena, to může vést k odchýlkám v celkovém součtu.

Podle rozdělení obcí do krajů, do nichž se české země dělily před rokem 1990, pocházelo podle předpokladů nejvíce chlapců z Jihočeského kraje. V jižních Čechách mělo původ téměř 92 % chlapců. Na české reálce v Českých Budějovicích bylo zastoupeno všech sedm krajů. Po Jihočeském kraji měli největší zájem o studia na českobudějovické reálce chlapci ze západních Čech, odkud pocházela necelá 4 % studentů. Více než 2 % mělo svůj původ ve Středočeském kraji a nakonec méně než 1 % studentů pocházelo ze zbylých čtyř krajů, z Východočeského, Jihomoravského, Severočeského a Severomoravského. Českou reálku navštěvovala skupina více než 40 studentů, jejichž rodiče měli jako místo bydliště uvedenou cizí zemi. V tomto případě bydlelo nejvíce rodičů v Rakousku a Uhrách. Ze sousedních zemí měly na škole zastoupení také Polsko a Německo. Ale objevovali se i rodiče z mnohem vzdálenějších zemí, jako byla Bosna a Hercegovina, Slovinsko, Ukrajina nebo Bulharsko, Gruzie a Chorvatsko. V případech, kdy otec pracoval mimo české země,³⁸⁸ se objevuje otázka, zda chlapec skutečně u svého otce bydlel. Variant mohlo být několik. Zejména v bližších oblastech jako bylo Rakousko, Německo nebo Polsko bydleli chlapci skutečně se svými rodiči v dané zemi a pouze na školní rok se stěhovali do Českých Budějovic k nájemci, který se stal jejich odpovědným dozorcem. Naopak chlapci, jejichž otec bydlel ve vzdálenější zemi, měli většinou bydliště v Čechách, a to u své matky, která často žila v Českých Budějovicích, nebo alespoň měli možnost bydlet u jiných příbuzných. Někteří z chlapců byli sirotci, za které nesl odpovědnost jejich poručník. Ten ovšem ne vždy pocházel z Čech. Ve většině případů bydleli tito chlapci opět u matky v Českých Budějovicích. U dvou chlapců se v kolonce bydliště rodiče objevily velmi vzdálené a neobvyklé země. Jeden z chlapců

³⁸⁸ Jak bylo uvedeno výše v poznámce 381, někteří otcové odcházeli do ciziny za prací. I v tomto případě se jednalo většinou o různé stavitele, stavbyvedoucí, inženýry a zaměstnance dráhy, kteří se pravděpodobně podíleli na stavbě železnice. Do ciziny odcházeli za prací také úředníci nebo obchodníci. Není jasné, jak dlouho rodiče nebo sám otec v cizině žili. Dlouhodobější pobyt se dá předpokládat u správce továrny v Uhrách, majitele lesů v Polsku nebo majitele pivovaru v Bulharsku.

měl otce v Chicagu ve Spojených státech amerických a druhý v africkém Windhoeku v Namibii. Student Karel Tesař se narodil v Chicagu ve Spojených státech amerických, kde jeho otec pracoval jako truhlář. Otec zemřel a syn se s matkou přestěhoval do Českých Budějovic. Otec druhého žáka Maxmiliána Čížka se původně živil jako stavbyvedoucí u dráhy v Českých Budějovicích, ale z blíže neuvedených důvodů se odstěhoval do Windhoeku v Namibii. Dá se předpokládat, že otec odešel za prací. Chlapec zůstal se svou matkou v Českých Budějovicích.

Jak vyplývá z textu výše, ne všechna města a vesnice bylo možné přesně určit. Jednalo se o obce, které se v českých zemích vyskytují vícekrát. Ačkoliv je zde předpoklad, že jde o města a vesnice, které leží v blízkosti Českých Budějovic nebo v oblasti Jihočeského kraje, nelze tuto domněnku potvrdit a s jistotou zmíněné obce zařadit do krajů, ale vzhledem k nízkému počtu studentů z těchto lokalit to nijak nezkrusuje údaje o spádové oblasti školy. Jedná se o 54 měst, z nich pocházelo 70 studentů, to jsou pouhá 2 % z celkového počtu studentů.

Výsledky teritoriálního původu studentů české reálky v Českých Budějovicích potvrzují vývoj spádových oblastí škol v druhé polovině 19. století. Jak je uvedeno v úvodu této kapitoly, se vznikem nových škol se zmenšovala jejich spádová oblast. I přesto, že Zátkovu reálku navštěvovali chlapci ze vzdálenějších oblastí Čech i cizích zemí, více než 90 % chlapců pocházelo z Jihočeského kraje. Zátkova reálka měla tedy významné postavení především v oblasti jižních Čech, než v rámci celých českých zemí.

8.4 Významní studenti českobudějovické reálky

Většina středních škol z přelomu 19. a 20. století se mohla pochlubit tím, že právě z jejich bran vyšli studenti, kteří se stali známými osobnostmi. Také česká reálka v Českých Budějovicích byla náležitě pyšná na své slavné absolventy, kteří se dali především na uměleckou a vědeckou dráhu.

Pravděpodobně nejslavnější osobností reálky byl Otakar Jeremiáš. Tento písecký rodák byl synem slavného otce. Otec Bohuslav Jeremiáš byl skladatelem a učitelem hudby. Působil jako ředitel píseckého kůru a od roku 1906 se stal ředitelem české hudební školy v Českých Budějovicích. Bohuslav Jeremiáš měl dva slavné syny. Staršího Jaroslava, také hudebního skladatele, klavíristu a učitele hudby, a mladšího Otakara. Otakar Jeremiáš navštěvoval českobudějovickou reálku jen velmi krátce. Přestoupil na ni v roce 1906 z písecké reálky, kterou navštěvoval tři roky. Do čtvrtého ročníku na-

stoupil již v Českých Budějovicích. Na reálce vydržel jen půl roku a na začátku druhého pololetí ve školním roce 1906/1907 školu z blíže neuvedených důvodů opustil. Otakar se vydal do Prahy, kde studoval na konzervatoři, kterou ale nedokončil. Po úspěšných soukromých studiích skladby a violoncella působil v letech 1911 až 1913 jako violoncellista v České filharmonii a také klavírista Pražského tria. V roce 1913 se jako již uznávaný skladatel vrátil do Českých Budějovic, kde působil jako dirigent, sbormistr pěveckého hudebního sdružení Foerster a v neposlední řadě jako učitel hudby a ředitel hudební školy. V roce 1929 se opět vrátil do Prahy jako dirigent rozhlasového symfonického orchestru a v Praze již zůstal. V poválečných letech 1945 až 1950 dokonce vedl operu v Národním divadle. Známé jsou především jeho dvě opery *Bratři Karamazovi* a *Enšpígl*, které se prosadily i v zahraničí. Otakar Jeremiáš zemřel v Praze roku 1962.³⁸⁹

Student Jan Petr ve svých vzpomínkách na reálná studia zavzpomínal také na svého spolužáka Otakara Jeremiáše. Uvádí, že Otakar hrál ve studentském orchestru na cello a dokonce společně založili i smyčcové kvarteto. Koncerty každoročně školou pořádané přinášely finance do pokladny pro chudé studenty.³⁹⁰

Absolventem reálky byl také známý jihočeský malíř Adolf Träger, který se narodil přímo v Českých Budějovicích v roce 1888. Ve svých deseti letech nastoupil společně se svým bratrem Felixem do prvního ročníku českobudějovické reálky. Felix ve třetím ročníku propadl a jejich studia se rozdělila. Adolf byl vynikajícím studentem, který si od druhého ročníku udržel vyznamenání a s výbornou také v roce 1905 na reálce odmaturoval. Otec František Träger se živil jako rolník a každoročně platil školné, i přes výborné Adolfovy výsledky. Po maturitě odešel Adolf do Prahy, kde navštěvoval Akademii výtvarných umění. V roce 1910 úspěšně složil státní zkoušku na středoškolského profesora kreslení a vrátil se do Českých Budějovic. Navštěvoval opět českou reálku tentokrát ne již jako žák, ale jako suplující učitel, kterému byly svěřeny hodiny kreslení. Jako profesor kreslení se uplatnil také na gymnáziu. Adolf Träger se stal jedním z nejvýznamnějších představitelů jihočeského malířství a proslavil se především svými krajinami z okolí Kleti, Kamenného Újezdu nebo Zlaté Koruny a také svými zátišími. Adolf Träger zemřel v roce 1965 ve svém rodném městě. Trägerova díla jsou vy-

³⁸⁹ Informace o Otakaru Jeremiášovi vychází z *Výkazu docházky a prospěchu 1906/1907*, inv. č. 28, kniha 28; dále viz Julius BOUS, *Naši umělci*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 32 a též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 168 – 169.

³⁹⁰ Jan PETR, *Vzpomínkou zpět*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 69.

stavena v Národní galerii v Praze nebo v Alšově jihočeské galerii v Hluboké nad Vltavou a v Galerii hlavního města Prahy.³⁹¹

Známým malířem, který absolvoval českou reálku v Českých Budějovicích, byl také Emil Pitter. Rodák z Lišova byl přijat na českobudějovickou reálku o rok dříve, než Adolf Träger. Emil taktéž nastoupil do prvního ročníku se svým bratrem Viktorem, který svá studia ukončil ve čtvrtém ročníku, v době, kdy zemřel otec obou chlapců, Josef Pitter, který působil v Lišově jako městský tajemník. Poručníkem se stal lišovský lékárník Václav Stoček. Emil byl stejně jako Adolf Träger velmi pilným studentem, který měl kromě čtvrtého ročníku neustále vyznamenání. Maturitu na reálce úspěšně složil v roce 1904. Po absolvování české reálky odešel do Prahy, kde se věnoval studiu na Umělecko-průmyslové škole. Z Prahy zamířil do Mnichova, kde vystudoval Akademii výtvarných umění. Po krátkém pobytu v Paříži se opět vrátil do Českých Budějovic, kde přijal na české reálce místo zatímního profesora kreslení. Adolf Träger a Emil Pitter se tak na reálce potkali znova, tentokrát jako učitelé. Ani jeden však na škole nezůstal. Pitter odešel v roce 1921 na český učitelský ústav. Na jeho obrazech je možné najít venkovská i městská zákoutí, portréty, akty nebo zátiší. Emil Pitter zemřel v Českých Budějovicích v roce 1943.³⁹²

Mezi studenty reálky se řadil i budoucí akademický malíř, rodák z Chlumce nad Cidlinou, Bohumil Dudárek. Ten se přestěhoval do Českých Budějovic se svým otcem, který zde působil jako učitel. Bohumil Dudárek nastoupil na českou reálku ve školním roce 1906/1907. Byl spíše mírně podprůměrným studentem, protože se celkem čtyřikrát podrobil opravné zkoušce. Nutno dodat, že u všech zkoušek byl úspěšný a ani jednou neopakoval ročník. První opravnou zkoušku absolvoval hned v primě. Problémy mu dělал přírodopis a zejména francouzský jazyk, který opravoval třikrát. I přes četná úskalí, která mu připravil především francouzský jazyk, Dudárek úspěšně odmaturoval v roce 1913. Po dokončení svých studií, vyučoval kreslení v Kroměříži.³⁹³

Reálka však nevychovala jen umělce, ale také řadu schopných architektů, inženýrů, právníků a dalších vzdělaných mužů. Mezi úspěšné představitele patřil architekt

³⁹¹ Informace o Adolfu Trägrovi vychází z *Výkazu docházky a prospěchu z let 1898 – 1905*, inv.č. 20 - 26, kniha, 20 – 26, dále viz J. BOUS, *Naši umělci*, s. 32 a též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 501 - 502.

³⁹² Informace o Emilu Pittrovi vychází z *Výkazu docházky a prospěchu z let 1897 – 1904*, inv. č. 19 - 25, kniha 19 – 25, dále viz J. BOUS, *Naši umělci*, s. 32 a též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 360 - 361.

³⁹³ Informace o Bohumilu Dudárkovi vychází z *Výkazu docházky a prospěchu z let 1906 – 1913*, inv. č. 28 – 33, kniha 28 - 33 a též J. BOUS, *Naši umělci*, s. 32.

Bohumil Sláma, který navštěvoval českou reálku v letech 1898 – 1905. Tento českobudějovický rodák, jehož otec pracoval jako truhlář, byl průměrným studentem, který bez větších obtíží absolvoval všech sedm ročníků reálky a svá studia ukončil úspěšně složenou maturitou v roce 1905. Ve svých vzpomínkách vydaných k padesátému výročí existence české reálky vzpomíná na hodiny kreslení a především na své oblíbené učitele Antonína Šauera a Františka Strnada, kteří jako umělci vyučovali právě hodiny kreslení.³⁹⁴ Právnického vzdělání dosáhl Jan Zelenka, který navštěvoval českou reálku v Českých Budějovicích jen krátce v letech 1906 – 1910. Odešel z českobudějovické reálky po čtvrtém ročníku, a to i přesto, že úspěšně složil opravnou zkoušku, které se podrobil z francouzského jazyka.³⁹⁵ Inženýrem se stal Adolf Řežáb, rodák z Lhoty u Borovan, jehož otec se zde živil jako četník. V roce 1892 byl přijat na českou reálku, kde úspěšně studoval celých sedm let a maturitní zkoušku složil v roce 1899. Patřil k lepším studentů a vyznamenání ztratil až v posledních dvou ročnících. Po absolvování reálky odešel na vysokou školu technickou a po jejím dokončení se stal měřičským radou.³⁹⁶

Z řady studentů české reálky vynikl jako významný vědec Josef Závodný. Závodný nastoupil na reálku v prvním roce jejího otevření. Ačkoliv patřil k nejlepším studentům, byl z rodinných důvodů nucen školu po prvním roce studia opustit. Odešel do Vídně, kde mohl po smrti své matky jen díky podpoře jedné bohaté rodiny dál studovat na střední škole. Po absolvování střední školy se věnoval své milované botanice. Nastoupil ve Vídni na vysokou školu, kde navštěvoval přednášky uznávaných profesorů botaniky. Díky svému výbornému prospěchu dostal doporučení od uznávaného botanika Kerner-Marilauna, které mu umožnilo navštívit vědecké ústavy v Berlíně, Paříži a Londýně. V Londýně se spřátelil s velmi uznávaným anglickým botanikem sirem Josephem Daltonem Hookerem, který Závodského doporučil do služeb anglické koloniální společnosti, díky níž se dostal na vědeckou výpravu do Indie. V Indii a okolních státech strávil Závodský deset let a jeho hlavním úkolem bylo zkoumat nové rostliny a

³⁹⁴ Informace o Bohumilu Slámovi vychází z *Výkazu docházky a prospěchu z let 1898 – 1905*, inv. č. 20 – 26, kniha 20 - 26 a též Bohumil SLÁMA, *Umělecká výchova na naší reálce v letech 1898 - 1905*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 74 - 77.

³⁹⁵ Informace o Janu Zelenkovi vychází z *Výkazu docházky a prospěchu z let 1906 – 1910*, inv. č. 28 – 31, kniha 28 – 31 a též Jan ZELENKA, *Student za války*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 81.

³⁹⁶ Informace o Adolfu Řežábovi vychází z *Výkazu docházky a prospěchu z let 1892 – 1899*, inv. č. 14 – 20, kniha 14 - 20 a též Adolf Řežáb, *Vzpomínka na nejlepšího profesora*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 77.

doplňovat herbáře britských vědeckých ústavů. K návratu do Evropy jej donutila blíže nspecifikovaná vážná choroba. Josef Závodský byl po svém návratu i nadále vědecky činný. Působil v Innsbrucku, v Berlíně a francouzském Angers, kde v německém, anglickém a francouzském jazyce zveřejňoval výsledky svého bádání. Josef Závodský získal za svůj výzkum velké množství ocenění, mezi které patří čestné členství v britské Royal Society a v italské zemědělské akademii. Dále získal zlatou záslužnou medaili a důstojnický kříž francouzského národního řádu a velkou hvězdu císařského perského řádu za vědu. Francouzská vysoká škola jej jmenovala čestným členem profesorského sboru. Josef Závodský se nakonec vrátil do Vídně, kde žil jako soukromník.³⁹⁷

³⁹⁷ Kromě Royal Society byl také členem Academy of Science of St. Louis, Instituto de Coimbra, Real Academia de Barcelona, italské zemědělské Akademie, Sociedade de Geographia de Lisboa, Academie Nationale d'Agriculture, Kaiserlich Leopoldinisch Carolinische Akademie der Naturforscher, Königliche Akademie gemeinnützigier Wissenschaften a jiné. Viz Josef PARTHEY, *První premiant*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 80 – 81 a též *Výkaz docházky a prospěchu ze školního roku 1884/1885*, inv. č. 6, kniha 6.

9 PEDAGOGICKÝ SBOR

Dějiny školy nevytvářeli pouze studenti, ale z velké části také učitelé. Pedagogové byli a dodnes jsou ti, kteří předávají své zkušenosti, znalosti a dovednosti svěřeným žákům a významnou měrou přispívají k utváření společnosti. Ačkoliv se postavení učitelů v očích společnosti a studentů neustále mění, hlavní úkol učitelů zůstává pořád stejný.

Velkou změnou prošla forma vzdělávání učitelů. Před zrušením jezuitského řádu v roce 1773 se o vzdělání dětí starala především katolická církev a učitelé pocházeli hlavně z řad duchovních. Na konci 18. století začal postupně přebírat kontrolu nad vzděláním stát, který usiloval o dostatečné vzdělání učitelů, kteří předávali znalosti svým studentům. Ještě v první polovině 19. století nebylo pro budoucího středoškolského profesora stanoveno, jaké má mít přesné vzdělání. V Rakousku pořád převažovala řádová gymnázia, na nichž vyučovali členové příslušného řeholního řádu. Na církevních školách se světské profesory ve větší míře objevili až v druhé polovině 19. století. Světských středních škol nebylo mnoho a noví pedagogové byli do učitelského sboru přibírání jen prostřednictvím konkurzů, na jejichž základě měli prokázat dostatek znalostí a svou způsobilost stát se učitelem. Daný konkurz byl vypisován jen pro konkrétní školu. Pokud nebyl zájemce vybrán a ucházel se o místo učitele na jiné škole, musel zkoušku absolvovat znova.³⁹⁸

Učitelé gymnázií, hlavních a normálních škol se vzdělávali na filozofických lyceích a filozofických fakultách, na kterých byla v roce 1805 od třetího ročníku jako volitelný předmět zavedena pedagogika. Ale vzdělání učitelů triviálních škol bylo zanedbávané a situace se zlepšila až po reformách z roku 1848. Budoucí učitelé triviálních škol získávali vzdělání v přípravných kurzech, takzvaných preparandách. Tyto učitelské kurzy se otvíraly buď v rámci normálních škol, které poskytovaly rozšířenou výuku školy hlavní obohacenou o výklad o povinnostech učitelů a o metodách výuky, nebo v rámci čtyřtřídních hlavních škol. Preparandie byly vedeny řediteli příslušného typu školy. Po přijímací zkoušce zde strávil budoucí mladý učitel tři a šest měsíců, podle toho, zda chtěl působit na venkovské či městské škole. Náplní této přípravy bylo získávání teoretických znalostí z oblasti pedagogiky a didaktiky, znalostí o zachování kázně v hodině, o metodách výuky a především získávání praktických zkušeností pro-

³⁹⁸ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študiaci*, s. 145.

střednictvím hospitací u zkušených učitelů. Po absolvování přípravného kurzu nastoupil učitel podle příslušného počtu měsíců strávených v preparandě na venkovskou nebo městskou školu, kde působil jako pomocný učitel. V roce 1819 byla prodloužena doba studia. Šest měsíců navštěvoval kurz budoucí učitel triviálních škol a celý rok budoucí kantor hlavních škol. Tyto změny ale nebyly často respektovány. Pro dosažení vysvědčení o způsobilosti k vyučování musel mladík dosáhnout dvaceti let, absolvovat minimálně jednoroční praxi a vykonat zkoušku před příslušným školním dozorcem. Teprve pak se stal samostatným učitelem. Tím ale jeho vzdělání neskončilo. Předpokládalo se, že učitel se bude sám nadále vzdělávat četbou odborných knih a časopisů. Jiné institucionální vzdělání pro učitele triviálních škol do poloviny 19. století neexistovalo. V reformách z let 1848 – 1849 byly pro učitele elementárních škol zavedeny dvouleté kurzy zakončené teoretickou i praktickou zkouškou, na jejímž základě směl uchazeč vyučovat. V roce 1853 byly zavedeny samostatné dvouleté ústavy pro vzdělání učitelů a od roku 1869 se počaly zřizovat čtyřleté učitelské ústavy, které byly rozdělené na chlapecké a dívčí. Pro budoucí učitelky se až do té doby o nějaké zvláštní přípravě vůbec neuvažovalo. Ženy se připravovaly na učitelskou dráhu soukromě, a to jak v oblasti ručních prací, tak z literárních předmětů. Aby se mohly stát učitelkou, musely být přezkoušeny příslušným školním dozorcem.³⁹⁹

Výrazné změny ve vzdělání středoškolských učitelů přinesla Exner-Bonitzova reforma z roku 1849, na jejímž základě byla přebudována filozofická fakulta. Původní dvouletá filozofická studia se stala součástí gymnázií a tím pádem mohl být pro fakulty stanoven nový obsah. Nová filozofická studia byla zrovnoprávněna s ostatními univerzitními fakultami a jejím úkolem bylo po tři roky připravovat budoucí učitele gymnázií a reálků. Reformami byla při univerzitách zavedena komise, která měla podle přesných pravidel zkoušet budoucí učitele středních škol. Zkouška byla obsáhlá a dělila se do tří částí. Zkoušení museli nejprve ze svého hlavního předmětu vypracovat domácí písemnou práci a sepsat text na pedagogické téma. Téma domácích prací určovala komise, která nebrala ohledy na studentovo zaměření. Po uznání písemné práce musel budoucí učitel do dvou let absolvovat i zbytek zkoušky, jinak by mu uznání propadlo a musel by tak písemnou práci psát znova. Druhá část zkoušky byla také písemná a skládala se ze zvolených hlavních a vedlejších předmětů. Na závěr přišla ústní zkouška. Po úspěšném zvládnutí zkoušky z hlavního předmětu, byl student oprávněn vyučovat na vyšším stup-

³⁹⁹ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 78 a 150; srov. též Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 9 – 12.

ni středních škol. Pokud absolvoval jen vedlejší předměty nebo se zdál komisi v hlavních předmětech nejistý, bylo mu povoleno vyučovat jen na nižším stupni středních škol. Dostatek praktických zkušeností měl mladý učitel získat v takzvaném zkušebním roce, během kterého zdarma vyučoval na veřejné střední škole pod dozorem zkušenějšího kolegy. V případě nedostatku učitelů na dané škole mohl být mladý učitel rovnou pověřen vyučováním.⁴⁰⁰

Pozornost nebyla věnována jen vzdělání učitelů, ale také jejich hmotnému zabezpečení a sociálnímu postavení. Již v první polovině 19. století se stát začal postupně zaměřovat na řešení jejich finančního i sociálního postavení. Výsledkem bylo ustanovení *Schulkodexu*, na jehož základě byli učitelé zařazeni do skupiny nižších státních úředníků. Učitelé středních typů škol, kam se řadili i učitelé reálek, byli navíc osvobozeni od vojenské služby a byla jim přiznána penze. To se ovšem netýkalo učitelů triviálních škol, kteří byli na stáří odsouzeni žít z pouhé třetiny svého platu.⁴⁰¹ V původně dvanáctistupňové hierarchii⁴⁰² se učitelé řadili do jedenácté, desáté a deváté třídy. Do jedenácté patřili učitelé triviálních škol, do desáté učitelé hlavních škol a do deváté se řadili ředitelé. V roce 1873 se dělení změnilo. Učitelé byli zařazeni jednak do šesté až osmé třídy, kam spadali ředitelé a služebně starší profesoři, a jednak do deváté až jedenácté třídy, která byla vyhrazena pro nižší učitele. Zařazení do úřednických skupin znamenalo výhody v podobně penzijního zajištění a celkové výše platu. Nárok na pobírání penze měly i vdovy po učitelích. Patřit mezi úředníky ale zároveň přinášelo jisté nevýhody. Od učitele jako představitele určité společenské vrstvy se očekávala jistá forma chování. Společenská prestiž učitele byla poměrně vysoká. Pedagogové se řadili nejen mezi úředníky, ale především do řad inteligence. Jejich povinností bylo navazovat v místě působnosti společenské kontakty, účastnit se správných společenských akcí ve správné společnosti, především z hlediska vlasteneckého ladění či loajality ke státu a dynastii, dále navštěvovat správná divadla, plesy a restaurace. Od učitelů se také očekávalo, že se zapojí do veřejně prospěšné činnosti a budou se podílet na spolkovém životě města. Předpokládalo se, že se bude učitel nadále sám vzdělávat odbornými knihami, které vlastní ve své knihovně a bude vydávat články na odborná témata, která vycházela tiskem ve výročních zprávách nebo v místním tisku. Úřednická hodnost zavazovala učitele

⁴⁰⁰ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 145 – 148.

⁴⁰¹ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 78.

⁴⁰² Tuto hierarchii v Rakousku zavedl císař František I. v letech 1807 - 1812. K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 155.

k nošení uniformy při slavnostních příležitostech. Její pořízení bylo nákladnou záležitostí. Uniformu museli obléct všichni učitelé na slavnostní služební přísahu, kterou museli skládat při nástupu do školy. Od konce 19. století ji nastupující učitelé skládali před ředitelem školy a několika svědky profesorského sboru.⁴⁰³

Chtěl-li učitel zůstat v očích společnosti váženou a uznávanou osobou, byl nucen dodržovat své společenské povinnosti, které ovšem znamenaly vysoké výdaje. Plat učitelů ale nebyl nijak závratný a splňovat společenské požadavky bylo mnohdy finančně náročné. Platy učitelů se zvyšovaly velmi pomalu a způsob jejich vyměřování se lišil. Nejprve výška platu závisela na velikosti města, ve kterém učitel vyučoval, protože se počítalo s tím, že výdaje na společenský život budou ve větších městech vyšší. Částku také ovlivňoval počet odučených let. Jednotný základní plat pro všechny učitele střední školy byl stanoven v roce 1870 na 800 zlatých ročně. Pro českou reálku v Českých Budějovicích bylo důležité navýšení platu z roku 1898, protože o rok dříve byla škola přijata do státní správy a nově navýšená mzda byla vyplácena také učitelům reálky. Doposud byla českobudějovická reálka jako nestátní škola závislá na finančních možnostech českobudějovické matice školské. Každému učiteli mělo být po reformě bez rozdílu vypláceno 1 400 zlatých ročně a k tomu pak každý mohl získat příslušné odměny. Již v roce 1870 byly zavedeny kvinkvenálky, jako přídavek po pěti letech praxe. Po roce 1898 byla jejich výška určena na 200 zlatých v prvních dvou kvinkvenálkách a 300 zlatých v následujících třech kvinkvenálkách. Další odměnou bylo takzvané aktivitné zavedené v roce 1873. Výše aktivitného se vypočítávala podle toho, do jaké úřední třídy učitel patřil a v jak velkém městě se nacházela škola, ve které vyučoval. Pohybovala se od 200 až po 360 zlatých ročně. Ředitelé dostávali ročně příplatek za svou funkci ve výši 500 zlatých. Pro sledované období proběhla poslední úprava platu v roce 1907, kdy se již vyplácely mzdy v korunách. Základní částka se nezměnila a byla stanovena na 2 800 korun za rok. Nezměněny zůstaly také kvinkvenálky. Zvýšeno bylo jen aktivitné, ale způsob jeho vypočítávání zůstal stejný.⁴⁰⁴

Na české reálce v Českých Budějovicích se v letech 1884 až 1914 vystřídalo 143 pedagogů. V roce 1884 začínala reálka pouze s pěti učiteli, respektive jedním ředitelem a čtyřmi učiteli. S počtem studentů rostl také pedagogický sbor. Již v letech 1887 až 1892 usedalo za katedru celkem osm učitelů a o pouhých sedm let déle čítal učitelský

⁴⁰³ M. NOVOTNÝ, *Dějiny*, s. 78 a též K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 154 – 155 a 161 – 162.

⁴⁰⁴ Podrobněji o vývoji platu učitelů viz K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študáci*, s. 156 – 159.

sbor více než dvacet pedagogů. Na přelomu století se počty začaly blížit ke třicítce a rok před vypuknutím první světové války dosáhl ve sledovaném období počet učitelů svého maxima, třiceti pěti kantorů. Zdaleka ne všichni učitelé měli stejné postavení. Nejnižší členové sboru se označovali jako suplenti. Jako suplent byl označován pomocný učitel, který působil ve škole jen na dobu určitou. Většinou se jednalo o zastupujícího učitele, který zaskakoval za svého nemocného kolegu, anebo byl povolán v případě nečekané smrti některého z pedagogů. Ve velké míře byli přijímáni jako učitelé paralelních tříd. Suplent byl většinou mladý učitel, který dokončil studia a čekal na povýšení do řad řádných učitelů. Na své povýšení ale mohl čekat řadu let. Stávalo se, že se jej suplent dočkal po více než deseti letech, a tato doba se mu vůbec nezapočítávala do penze. Postavení suplentů bylo velmi obtížné především kvůli špatnému finančnímu ohodnocení a často také nespravedlivému zacházení ze strany ředitelů škol. Ač měli suplenti zpočátku málo zkušeností, byly jim udělovány ty nejnejpříjemnější úkoly hlavně v podobě přeplněných a neposlušných tříd. Dlouho bylo také možné dát suplentovi kdykoliv výpověď. Není proto divu, že se mladí učitelé bouřili proti tomuto zacházení. V roce 1883 vznikl Spolek českých učitelů, který bojoval za lepší postavení suplentů, kterého bylo dosaženo až v první polovině 20. století, kdy došlo ke zvýšení platu a stanovení počtu odučených let, který se započítával do penze.⁴⁰⁵

Podobně jako suplenti na tom byli asistenti, kteří nevyučovali samostatně, jen vypomáhali v rámci určeného předmětu. Mezi pedagogy se objevovali také provizorní učitelé, jejichž úkolem bylo zastupovat středoškolské profesory, kteří byli pověřeni jinou funkcí nebo například pracovali na sepsání učebnice. Výrazně lepší postavení měli řádní nebo skuteční učitelé, kteří již byli řádnými členy pedagogického sboru. Ještě ale neměli definitivně potvrzený svůj status. Získali jej až po třech letech praxe na této pozici a zároveň dosáhli titulu profesor. Pokud se některý z profesorů ucházel o uvolněné místo na některé škole, musel projít konkurzem. V čele profesorského sboru stál ředitel, který byl v reálkách jmenován na návrh zemského sněmu Ministerstvem kultu a vyučování. Na gymnáziích byl jmenován císařem. Na nestátních školách rozhodoval o pedagogickém sboru jejich zřizovatel. Než byla reálka v roce 1897 přejata do státní správy, rozhodovala o kantorech Matice školská českobudějovická. Samozřejmě se ale musela podřizovat všeobecně platným státním předpisům.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ O suplentech více viz TAMTÉŽ, s. 149 – 152.

⁴⁰⁶ O postavení učitelů více viz TAMTÉŽ, s. 152 – 153.

Příložená Tabulka č. 5 zaznamenává všech 143 učitelů, kteří na reálce během let 1884 až 1914 vyučovali. Do tabulky jsou zařazeni ředitelé školy, skuteční profesoři, provizorní učitelé a také suplenti a asistenti. S výukou často vypomáhali i učitelé z jiných škol, kteří na reálce vyučovali jen pár hodin. Jednalo se hlavně o výpomocné katechety, kteří vyučovali náboženství, a také o kantory vyučující volitelné předměty. Volitelné předměty vyučovali takzvaní vedlejší učitelé, kteří se ani neřadili do skutečného pedagogického sboru. Mohli je vyučovat lidé, kteří pro daný předmět ani neměli aprobaci. Týkalo se to zejména výuky zpěvu, kterou často vedl ředitel kůru nebo jiný hudebník, a někdy také tělesné výchovy, kterou mohl vést nadšený cvičitel Sokola.⁴⁰⁷ Na českobudějovické reálce většinu nepovinných předmětů vyučovali přímo členové učitelského sboru. Výjimkou byla latina, na kterou byli najímáni profesoři gymnázií. A některé hodiny zpěvu vyučovali učitelé hudební školy. V tabulce jsou také zachyceni budoucí učitelé, takzvaní zkušební kandidáti na učitele, kteří na reálce vykonávali praxi a někteří zde i zůstali. V prvním sloupečku jsou zaznamenána jména všech učitelů v daném období. Druhý sloupeček zachycuje dobu, po kterou učitelé na reálce působili, třetí vyjmenovává funkce jednotlivých učitelů. V tomto sloupečku jsou zaznamenány všechny funkce, které daný učitel na reálce zastával. Je tedy možné vyčíst kariérní postup učitelů českobudějovické reálky. Sloupeček s názvem *Předmět* vyjmenovává všechny předměty, které daný učitel na reálce kdy vyučoval. Je možné jej dobře porovnat s posledním sloupečkem, který zachycuje aprobaci daného učitele, pokud se dala zjistit. Je patrné, že učitelé vyučovali mnohem více předmětů, než byla jejich aprobace. Extrémním příkladem byl suplent Josef Pospíšil, který se svou aprobací tělesné výchovy vyučoval matematiku, přírodopis, měřictví a rýsování, krasopis, český a německý jazyk. V předposledním sloupečku se nachází volitelné předměty, které jsou přiřazené ke kantorům. Sloupeček tak zachycuje učitele, kteří patřili do skutečného sboru a vyučovali volitelné předměty, a zároveň učitele z jiných škol, kteří byli považováni za vedlejší učitele a do skutečného sboru se nepočítali.

Počty učitelů v jednotlivých letech zachycuje Graf č. 9. Z grafu je možné vyčíst, že většinu volitelných předmětů si učitelé reálky vyučovali sami. Jak je zmíněno v textu výše, pouze latina byla předmětem, který nevyučoval žádný z kantorů reálky.

Ve sledovaném období se na českobudějovické reálce vystřídali tři ředitelé. Prvním a nejdéle úřadujícím ředitelem byl velmi uznávaný Josef Mrňávek. Narodil se

⁴⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 153.

v Pardubicích 14. srpna 1852. V rodném městě navštěvoval obecnou školu a následně i reálku. Vysoké učení technické a filozofickou fakultu se zaměřením na matematiku a fyziku vystudoval v Praze. Po studiích se jako asistent a suplent vrátil na pardubickou reálku a v roce 1884 přestoupil do Českých Budějovic, kde se stal ředitelem nově založené české reálky. Veškeré jeho zásluhy jsou úzce spjaty s dějinami školy a se sociální podporou žáků, o čemž podrobněji pojednávají předchozí stránky. Ředitel Josef Mrňávek odešel do důchodu v roce 1909, odstěhoval se do Prahy na Královské Vinohrady, kde také 7. prosince 1929 zemřel. Pohřben byl v rodných Pardubicích vedle své manželky Anny, která zemřela již za války.⁴⁰⁸

Po Josefu Mrňávkovi se do čela reálky postavil František Faktor, který vykonával svůj úřad pouze dva roky, než nečekaně zemřel. František Faktor se narodil 27. března 1861 v Říčanech, kde navštěvoval měšťanskou školu. Stejně jako jeho předchůdce rozhodl se František Faktor pro studia na reálce. Reálku absolvoval v Písku a následně se věnoval studiu chemie na technické škole. Vystudoval obor chemie zaměřený na vyšší reálky a fyziku pro nižší reálky. V roce 1884 se vydal na cesty po celé Evropě, kde navštěvoval různé továrny a laboratoře. Do Čech se vrátil na konci osmdesátých let a zamířil do Prahy, kde se stal asistentem technické chemie na české vysoké škole technické. Jako učitel absolvoval svůj zkušební rok na české reálce v Praze a následně strávil dva roky jako suplent na české reálce v Karlíně. V roce 1890 si rozšířil svou aprobaci o matematiku a přírodopis pro nižší reálku a o deset let později složil také zkoušky ze zeměpisu pro vyšší reálku. V letech 1891 až 1899 působil jako skutečný učitel a později jako profesor na reálce v Prostějově. Následně nastoupil na pražskou státní reálku na Starém Městě. V roce 1902 mu byl udělen titul doktor technických věd a stal se tak prvním doktorem této vědy v Čechách. Devadesátá léta 19. století a počátek 20. století zasvětil opět cestování. Cestoval po celém světě, aby poznal nejrůznější chemické postupy. Jako příklad lze uvést jeho pobyt na Kavkaze a v jiných částech Ruska, aby zjistil, jak se získává nafta nebo jak se vyrábí zlato, měď, platina a železo. Ředitelem české reálky v Českých Budějovicích se stal 1. ledna roku 1910, avšak 23. října 1911 po kratší nemoci zemřel. František Faktor je pochován v Českých Budějovicích.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Zásluhy ředitele Josefa Mrňávka popisuje také profesor Šimon Pokoj ve svých vzpomínkách k padesátému výročí reálky. Šimon POKOJ, *Josef Mrňávek*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 34 – 38.

⁴⁰⁹ Více o jeho životě a cestování ve vzpomínkách vydaných k padesátému výročí reálky. Josef FAKTOR, *František Faktor*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 39 – 41.

Posledním ředitelem ve sledovaném období byl Tomáš Marek. Narodil se v Českých Budějovicích 19. prosince 1857 v rodině kovářského mistra. Svému rodnému městu zasvětil prakticky celý život. V Českých Budějovicích vystudoval české gymnázium a následně odešel na filozofickou fakultu do Prahy. Vybral si obor přírodní vědy a jako vedlejší předměty si přibral matematiku a fyziku, později doplnil svou aprobaci o těsnopis. Státní zkoušku skládal v roce otevření české reálky v Českých Budějovicích. Svou praxi absolvoval na gymnáziích v Plzni a Českých Budějovicích a jako suplent nastoupil na královehradecké gymnázium. Tomáš Marek však usiloval o návrat do jižních Čech, a to se mu podařilo v roce 1885, kdy nastoupil jako profesor na českou reálku ve svých rodných Budějovicích. Krom vyučování se profesor Marek věnoval hudbě. Byl dirigentem pěveckého spolku Hlahol a zpěv také na reálce jako volitelný předmět vyučoval. Krom hudby se také věnoval především flóře jižních Čech. Výsledkem jeho bádání byl obsáhlý herbář, který byl vydán v roce 1910 pod názvem *Květena Budějovicka*. O herbář měly zájem pražské vědecké instituce, avšak během druhé světové války se ztratil. Po smrti ředitele Františka Faktora byl Tomáš Marek jmenován dočasným správcem ústavu a 16. dubna 1912 skutečným ředitelem. Tomáš Marek odešel do důchodu v září roku 1921 a dne 16. listopadu 1932 po delší nemoci zemřel. Tomáš Marek patřil k nejoblíbenějším profesorům reálky.⁴¹⁰

V pedagogickém sboru české reálky v Českých Budějovicích se sešla celá řada vynikajících učitelů a významných osobností zvučných jmen. Mezi ty nejznámější patřil bezesporu Josef Braniš, který vynikl nejen jako středoškolský profesor, ale hlavně jako historik umění. Josef Braniš se narodil 23. března roku 1853 v Brandýse nad Labem. Vystudoval Akademické gymnázium a následně pražskou filozofickou fakultu v oboru český jazyk a dějepis. V roce 1876 nastoupil jako suplent na vyšší reálku v Kutné Hoře, kde strávil deset let. Roku 1886 odešel do Českých Budějovic, kde působil jako skutečný učitel a následně jako profesor na české reálce. Braniš se velmi zajímal o dějiny umění, a to především z období středověku. Nikdy je ale nevystudoval. V Kutné Hoře se začal umění věnovat výrazněji. Vzhledem k místu svého působení se zajímal především o gotiku. Byl ale spíše historikem amatérem s velkým citem pro umění. Jeho výzkumy však byly brány vážně a dosáhly velkého ohlasu. Své výsledky bádání zveřejňoval v odborných časopisech i v regionálním tisku a stal se uznávaným histori-

⁴¹⁰ Více viz vzpomínky profesora Julia Bouse. Julius BOUS, *Ředitel Tomáš Marek*, in: Padesát let st. čl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 42 – 44; srov. též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 251.

kem. Věnoval se především české středověké architektuře se zaměřením na jižní Čechy, ale navštívil i řadu evropských států, kde se věnoval studiu architektonických památek. V letech 1893 – 1908 přednášel dějiny umění v českobudějovickém biskupském semináři a dokonce se stal členem České akademie věd a umění. Za svou činnost obdržel rytířský kříž Řádu císaře Františka Josefa I. V roce 1908 odešel Josef Braniš do Kladna, kde se stal ředitelem místní vyšší reálky. Ve svém úřadu setrval do roku 1911, kdy 25. prosince zemřel. Českých Budějovic se týkají drobnější práce jako *Kláštevní chrám Obětování Panny Marie* vydaná v roce 1887 nebo *Příspěvky k nejstarším dějinám Českých Budějovic* z roku 1891 a také *Archeologické vycházky do okolí českobudějovického* z roku 1900. K obecnějším dílům se řadí *Vzrůst a pád říše Velkomoravské* vydaný v roce 1880, *Dějiny středověkého umění v Čechách* z roku 1893 nebo jiné monografie jako *Osídlení Doudlebska* z roku 1911 či *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře* vydaná v roce 1891.⁴¹¹

V letech 1913 - 1924 vyučoval na české reálce v Českých Budějovicích jako suplent a následně i jako profesor Leontin Baťa. Narodil se roku 1885 v Moravenech na Pardubicku a stejně jako jeho kolegové i on vystudoval filozofickou fakultu v Praze. Věnoval se studiu jazyků, především francouzskému, ale i německému a neobvykle i anglickému. Před válkou přišel do Českých Budějovic, kde se živil jako učitel reálky a později jako kantor Jirsíkova gymnázia. Baťa se stal známý především díky svému zájmu o zoologii. Věnoval se zejména motýlům a blanokřídlému hmyzu. Ačkoliv byl také amatér, byly jeho výzkumy uznávané. Vedl výzkum při Jihočeském muzeu, publikoval řadu odborných článků. Mezi nejznámější patří *Dosavadní výsledky zoologického výzkumu jižních Čech*, které shrnují stav poznání k roku 1933. Po druhé světové válce se Leontin Baťa stal správcem přírodovědných sbírek Jihočeského muzea, kde je také uložena část jeho sbírek. Baťa zemřel 2. září roku 1952 v Českých Budějovicích.⁴¹²

Další osobou, která se proslavila spíše svou mimoškolní činností, byl Jaroslav Maňák. Narodil se 8. března roku 1881 v Stádleci u Tábora. Tento jihočeský rodák působil jako profesor na české reálce v Českých Budějovicích v letech 1911 – 1924 a vyučoval zde hlavně matematiku a fyziku, které vystudoval na filozofické fakultě v Praze.

⁴¹¹ O činnosti Josefa Braniše více viz František TOUŠEK, *Josef Braniš jako historik umění*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 28 - 31; POSPÍŠIL, *Vzpomínka na Josefa Braniše*, in: Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934, s. 72 – 74; srov. též *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 45.

⁴¹² *Encyklopedie Českých Budějovic* (1998), s. 37.

Jaroslav Maňák se proslavil spíše jako organizátor letectví. Velké úsilí věnoval propagaci bezmotorového létání a sportovního letectví. Převzal dokonce vedení Jihočeského aeroklubu, postavil se do čela organizace Masarykovy letecké ligy a řídil výstavbu letiště v Plané u Budějovic. Přispěl také k zavedení provozu Československých aerolinií. Po druhé světové válce se vrátil jako důchodce zpět do školství. Za svou práci pro rozvoj letectví mu byl v roce 1984 na mezinárodním kongresu Federace leteckých organizací udělen čestný diplom. Jaroslav Maňák zemřel 11. července 1965 v Českých Budějovicích.⁴¹³

⁴¹³ TAMTÉŽ, s. 249.

ZÁVĚR

Záměrem této diplomové práce byl pokus o vytvoření prvního samostatného díla, které by se plně věnovalo dějinám Zátkova reálného gymnázia v Českých Budějovicích v letech 1884 - 1914. Práce se pokusila o zmapování dějin české reálky v prvních třiceti letech její existence a snažila se také vyjádřit důležitost působení tohoto typu školy na společnost, která byla v 19. a první polovině 20. století rozdělena do dvou národnostně odlišných skupin. Toto česko-německé soupeření, jehož ohniska byla rozseta jak v Čechách, tak na Moravě, silně zasáhlo také nejvýznamnější jihočeské město České Budějovice. Výsledkem svárů polarizované společnosti byl velký rozvoj českého průmyslu a školství, které se snažily být nezávislé na doposud převažujících německých firmách a školách. Velký vliv na „počeštění“ budějovické společnosti měl uznávaný představitel Čechů August Zátka, z jehož iniciativy vznikla nejprve Matice školská českokobudějovická, která se stala zakladatelkou mnoha českých škol a školek a stála díky podpoře zejména českých firem a různým finančním darům na popud Augusta Zátky v roce 1884 i u zrodu české reálky v Českých Budějovicích. Zátkova česká reálka vznikla jako druhá škola tohoto typu na jihu Čech. Již v roce 1851 byla založena česká reálka v Písku, ale ta byla pro českokobudějovické děti příliš vzdálená, proto mnohé z nich navštěvovaly místní německou reálku, s čím August Zátka nesouhlasil, a proto usiloval o vznik vlastní reálky, která by vzdělávala české děti v českém jazyce. První česká reálka byla založena již v roce 1849 v Praze na základě podpory ministra kultu a vyučování Leo Thun-Hohensteina, který se zajímal o české školství.

Diplomová práce se pokusila zařadit vznik reálky do kontextu dějin vzdělanosti, a to jak na obecné rovině, tak se zaměřením na České Budějovice. Úvodní pasáže práce se věnovaly především vývoji středních škol, v nichž se odráží reformy 19. a první poloviny 20. století. Nejvýznamnější změny této doby zavedly do středního školství Exner-Bonitzovy a Marchetovy reformy. První typ reformy z roku 1849 zasáhl především gymnázia, kde došlo k úpravám osnov, na jejichž základě se omezila výuka klasických jazyků a naopak zavedla a rozšířila výuka přírodovědných předmětů. Významnější však bylo zavedení povinných státních maturit, které zajistily gymnáziím výsadní postavení mezi středními školami. Exner-Bonitzovy reformy nezapomněly ani na reálky, které byly nově povýšeny na úroveň středních škol. Technicky zaměřené reálky se tak staly jakousi protiváhou humanitním gymnáziím. Důležité změny přinesly reformy ministra

Marcheta z roku 1908, který zrovnoprávnil maturitní zkoušky na obou nejčastějších typech středních škol. Tato reforma dovršila snahy o vytvoření nového typu školy, který postupně vznikl již v druhé polovině 19. století. Jednalo se o spojení gymnázií a reálků v jeden typ školy, v takzvaná reálná gymnázia, která se udržela až do druhé poloviny 20. století, kdy splynula s gymnázií nebo se přetvořila na odborné školy. Pro vytvoření si uceleného obrazu dějin vzdělanosti bylo několik stránek věnováno také nižšímu školství, jakožto přípravě na středoškolská studia, a školství vyššímu, které nabízelo možnost prohloubit si středoškolské znalosti. Práce se snažila stručně přiblížit také vzdělání dívek, které se vyvíjelo mnohem pomaleji, než chlapecké školy.

Vzhledem k časovému vymezení tématu se předchozí kapitoly zaměřovaly především na období druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století. Ale omezovat se pouze na vymezený časový úsek by znamenalo vytržení dějin z kontextu, proto jsou v práci zachyceny události přesahující určené období.

Kapitoly věnované vlastnímu působení Zátkovy reálky v Českých Budějovicích se snažily ukázat důležitost vzniku této školy, která byla pro české děti společně s Jirsíkovým českým gymnáziem nejdůležitější střední školou ve městě a přilehlém okolí. Kapitoly se snažily zachytit nejen velké dějiny týkající se vzniku, existence a vlivu české reálky, ale i vnitřní chod školy. Na vnitřní dějiny se soustředily kapitoly týkající se průběhu školního roku, vyučovaných předmětů a samozřejmě základních postav školy, studentů a učitelů. Jak je z textu patrné, ve zkoumaném období navštěvovali reálku pouze chlapani a jejich počet dosáhl v uvedeném období 2 871 studentů. Informace o studentech, vycházející z dochovaných pramenů, byly zaznamenány do databáze zpracované v Microsoft Office Access 2003, která je součástí příloh. Na základě této databáze vznikla kapitola týkající se teritoriálního původu, který potvrzoval naprostou převahu jihočeských studentů, a také kapitola věnovaná sociálnímu původu zjišťovaného na základě profese rodičů. Obě tyto kapitoly byly doplněny o tabulky, které jsou také součástí příloh. Většina studentů, zejména těch, kteří pocházeli ze sociálně slabších rodin, žádala o odpuštění školného, či finanční příspěvek v podobě stipendia. Oběma žádostem mohlo být vyhověno jen v případě, byl-li žák poctivým a řádným studentem. Právě prospěch a částečně také chování zaznamenává databáze. Stejně tak zachycuje vyplácená stipendia nebo odpuštěné školné. Grafy týkající se prospěchu a stipendií jsou součástí příloh. Databáze umožnila zjistit proměny počtu studentů v jednotlivých letech a ročnicích, které opět znázornily přiložené grafy. Ze stejného zdroje vychází informace

týkající se mateřského jazyka a vyznávaného náboženství jednotlivých studentů, jejichž výsledky jsou zakomponovány do kapitoly o vyučovaných předmětech.

Poslední podkapitola týkající se studentů se věnovala významným osobnostem, které ve sledovaných letech usedaly do lavic české reálky v Českých Budějovicích. V diplomové práci nebyli opomenuti ani ti, kteří usedali za katedru. Závěrečná kapitola byla vyhrazena pedagogickému sboru, který mezi lety 1884 - 1914 působil na Zátkově reálce. Tato kapitola přibližuje formu vzdělání učitelů a jejich nejednoznačné společenské postavení, které je řadilo do vrstvy úředníků svázané řadou finančně náročných povinností.

Přílohy doplňují diplomovou práci rovněž četnými dobovými obrázky, které zachycují stavbu nové budovy nebo významné osobnosti, zejména Augusta Zátka a ředitele reálky.

Tato první komplexnější práce o dějinách Zátkova reálného gymnázia měla přispět k prohloubení poznatků o českobudějovickém školství, jehož mnohé školy ještě nebyly do hloubky probádány. Předchozí stránky se snažily přimět čtenáře k zamyšlení nad vývojem školství v Českých Budějovicích, které bylo základem pro rozvoj vzdělanosti v oblasti jižních Čech. Česká reálka byla společně s českým gymnáziem Jana Valeriána Jirsíka průkopníkem vzdělání pro české chlapce a později i dívky. A svým působením přispěla k rozvoji českého středního školství nejen v oblasti jižních Čech. Práce rozhodně zcela nevyčerpala veškeré možnosti zpracování všech pramenů české reálky v Českých Budějovicích. Jako autorka bych byla ráda, kdyby práce posloužila jako základ a odrazový můstek pro další badatele, kteří by měli zájem věnovat se neprozkoumaným letům Zátkovy české reálky v Českých Budějovicích nebo jiné škole podobného typu.

SEZNAM PRAMENŮ

Prameny nevydané

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1883 – 1918*, inv. č. 1, kniha 1.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1939 – 1943*, inv. č. 2, kniha 2.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1945 -1950*, inv. č. 3, kniha 3.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu v letech 1884 – 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Protokoly o maturitních zkouškách 1894 – 1895*, inv. č. 69, kniha 69.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Protokoly o maturitních zkouškách 1907 – 1913*, inv. č. 70, kniha 70.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Protokoly o maturitních zkouškách 1914 – 1917*. inv. č. 71, kniha 71.

Prameny vydané

Roční zpráva o stavu české soukromé školy reálné v Budějovicích za školní rok 1884/1885, České Budějovice 1885.

Roční zpráva české reálné školy „Matice školské“ v Českých Budějovicích v letech 1885 – 1887, č. 2 – 3, České Budějovice 1886 – 1887.

Roční zpráva české reálné školy v Českých Budějovicích v letech 1887 – 1892, č. 4 – 8, České Budějovice 1888 - 1892.

Roční zpráva vyšší české reálné školy v Č. Budějovicích v letech 1892 – 1897, č. 9 – 13, České Budějovice 1893 - 1897.

Roční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Č. Budějovicích v letech 1897 – 1899, č. 14 – 15, České Budějovice 1898 - 1899.

Roční zpráva c. k. české státní reálky v Č. Budějovicích v letech 1899 – 1908, č. 16 – 24, České Budějovice 1900 - 1908.

Roční zpráva c. k. české vyšší reálky v Č. Budějovicích v letech 1908 – 1914, č. 25 – 30, České Budějovice 1909 – 1914.

Výroční zpráva české státní reálky Dra. Augusta Zátky v Č. Budějovicích za školní rok 1926/1927, č. 43, České Budějovice 1927.

Dvacet pět let české vyšší reálky v Č. Budějovicích 1884 – 1909, České Budějovice 1909.

Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934.

Dějiny české vyšší reálné školy v Českých Budějovicích a seznam příspěvků na stavbu nové školní budovy, České Budějovice 1894.

Dvacet let zápasu o školství české. Paměti matice školské v Českých Budějovicích, České Budějovice 1893.

Dobový tisk

Budivoj, roč. 39, 24. 4. 1903, nestr.

Jihočeské listy, roč. 9, 25. 4. 1903, s. 5.

Budweiser Zeitung, roč. 38, 28. 2. 1899, s. 5.

Budweiser Kreisblatt, roč. 48, 1. 3. 1899, s. 2.

Budweiser Zeitung, roč. 42, 24. 4. 1903, s. 32.

Budweiser Kreisblatt, roč. 52, 26. 4. 1903, s. 7.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 1998.

Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 2006 (druhé, doplněné a rozšířené vydání).

CHVOJKA, Jiří, *Město pod Černou věží. Vyprávění z historie Českých Budějovic*, České Budějovice 1992.

KÁDNER, Otakar, *Školství v Republice Československé*, in: Václav Dědina – Otakar Kádner (edd.), *Československá vlastivěda X.*, Osvěta, Praha 1931, s. 7 – 222.

KOVÁŘ, Daniel – KOBLASA, Pavel, *Ulicemi města Českých Budějovic. Názvy česko-budějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*, Jelmo 1998.

KOVÁŘ, Daniel, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice 2000.

KOVÁŘ, Daniel, *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*, Praha 2006.

MIKULČÁK, Jiří, *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*, Praha 2010.

(K nalezení též na http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/400987/DejinyMat_42-2010-1_16.pdf, ke dni 27. 9. 2012).

MORKES, František, *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí*, Praha 2003.

MORKES, František, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích. Období let 1848 – 2001*, Praha 2002.

MRZENA, Jan, *Počátky povinného všeobecně vzdělávacího školství v Jižních Čechách*, České Budějovice 1980.

MUK, Jan, *Z kroniky rodu Klavíkova a Zátkova*, b. m. 1948.

NIKRMAJER, Leoš, *August Zátka – příspěvek k politickému životu Českých Budějovic na přelomu 19. a 20. století*, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 1992 (diplomová práce).

NOVOTNÁ, Klára, *Jana Zátková (1859 – 1933). Zapomenutá osobnost jihočeské historie?*, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2008 (bakalářská práce).

NOVOTNÝ, Miroslav a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.

Okres České Budějovice. Z Historie státní správy a územní samosprávy 1850 - 2002. České Budějovice 2001.

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích A – L, Praha 2003.

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích M - Ž, Praha 2003.

Ottův slovník naučný nové doby III/I, Praha 1934.

PAVEL, Jakub – ŠAMÁNKOVÁ, Eva, *České Budějovice*, Praha 1979.

PECHA, Miloslav, *Státní převrat v říjnu 1918 v Českých Budějovicích. Předpoklady, průběh a význam*, České Budějovice 1999.

PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům aneb Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006.

PICHLÍKOVÁ, Kristýna, *Pisecké gymnázium v letech 1778 – 1850*, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2009 (diplomová práce).

PROCHÁZKOVÁ, Jaroslava, *České školství v Českých Budějovicích v 2. polovině 19. století. U příležitosti 100. výročí založení české školy v ul. Jindřicha Šimona Baara v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1993.

RADA, František, *Když se psalo c. k. Ze života Českých Budějovic na počátku století*, Vimperk 1965.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České a střední školy v letech 1867 – 1918*, Praha 2007.

STRNAD, Rudolf, *Básně Augusta Zátky*, České Budějovice 1932.

STRNAD, Rudolf, *Dr. A. Zátka*, České Budějovice 1927.

SWIERCZEKOVÁ, Lucie, *Hynek, August a Vlastislav Zátkové. Samospráva, politický, kulturní a všední život v Českých Budějovicích*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2005 (diplomová práce).

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české obraz jejich vývoje a osudů I.*, Praha 1913.

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české obraz jejich vývoje a osudů II.*, Praha 1913.

VESELÁ, Zdenka, *Česká střední škola od národního obrození do druhé světové války*, Praha 1972.

VESELÁ, Zdenka, *Vývoj českého školství*, Praha 1988.

ZÁTKA, August, *Matice školská v Českých Budějovicích. Její vzor a její pokračovatelé*, České Budějovice 1925.

Internetové zdroje:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Otakar_Jeremiáš, ke dni 12. 11. 2012.

<http://www.revolverrevue.cz/ivana-kyzourova-male-umeni-maleho-sveta>, ke dni 12. 11. 2012.

<http://www.genea.cz/informace/hledam-matriky/hledani-v-soupisu-matrik-a-obci>, ve dnech 28. 10. – 30. 10. a 3. 11. – 7. 11.

SEZNAM PŘÍLOH

Textové ukázky

- Příloha č. 1: Básně Augusta Zátky

Tabulky

- Tabulka č. 1: Přehled počtu hodin v jednotlivých ročnících a hodinová dotace předmětů
- Tabulka č. 2: Přehled poplatků, které platili studenti v jednotlivých letech
- Tabulka č. 3: Povolání rodičů studentů
- Tabulka č. 4: Teritoriální původ studentů
- Tabulka č. 5: Pedagogický sbor Zátkova reálného gymnázia v letech 1884 – 1914

Grafy

- Graf č. 1: Počet propadajících studentů v jednotlivých ročnících v letech 1884 – 1914
- Graf č. 2: Počet propadajících studentů v jednotlivých letech 1884 – 1914
- Graf č. 3: Počet žáků s vyznamenáním v jednotlivých ročnících v letech 1884 – 1914
- Graf č. 4: Průměrný počet studentů v jednotlivých letech 1884 – 1914
- Graf č. 5: Průměrný počet studentů v jednotlivých ročnících v letech 1884 – 1914
- Graf č. 6: Způsob přijetí studentů v letech 1884 – 1914
- Graf č. 7: Průměrný počet zameškaných hodin v ročníku na studenta v letech 1884 - 1914
- Graf č. 8: Počet stipendií v jednotlivých letech
- Graf č. 9: Počet učitelů v jednotlivých letech

Obrazové přílohy

- Obraz č. 1: Přehled obecných a měšťanských škol určených pro české a německé žáky
- Obraz č. 2: August Zátka v roce 1919

- Obraz č. 3: Josef Mrňávek, ředitel reálky v letech 1884 - 1909
- Obraz č. 4: František Faktor, ředitel reálky v letech 1909 - 1911
- Obraz č. 5: Tomáš Marek, ředitel reálky v letech 1912 - 1921
- Obraz č. 6: Profesorský sbor reálky ve školním roce 1884/1885
- Obraz č. 7: Profesorský sbor reálky ve školním roce 1909/1910
- Obraz č. 8: Josef Braniš, skutečný učitel a profesor reálky v letech 1886 - 1908
- Obraz č. 9 - 10: Původní budova Zátkovy reálky
- Obraz č. 11 - 12: Nová budova Zátkovy reálky
- Obraz č. 13 – 17: Plány stavby nové budovy na rohu ulic Fráni Šrámka a K. Weise
- Obraz č. 18 – 20: Vybavení nové školní budovy
- Obraz č. 21: Otakar Jeremiáš
- Obraz č. 22: Adolf Träger, Most v Hluboké nad Vltavou
- Obraz č. 23: Emil Pitter, Rodina

Databáze studentů z let 1884 – 1914 na CD

PŘÍLOHY

Textové ukázky

Příloha č. 1: **Básně Augusta Zátky**

Tato příloha obsahuje příklad básně Augusta Zátky pocházející se sbírky Rudolf STR-NAD, *Básně Augusta Zátky*, České Budějovice 1932, s. 25 a 41.

PÍSEŇ O SVOBODĚ

Po věky lidstvo pouta láme,
však – klesá do hrobu.
Zlý podíl po svých otcích máme,
jich zoufalství a porobu.
Po věky lidstvo šiky staví,
syn bojuje, kde otec stál,
to vědomí jej neunaví,
že o píd' věk náš šine dál.

Nuž nechte sna! Nebudet' dost,
až přestane se kralovati,
až duch váš bude mraků prost.
Vždyť zbývá soupeř: příroda;
jí poddáte se bezděky!
Sen otroků jest svoboda
a člověk porob na věky.

MARII

Já tebe uzřel a tvůj zrak
mne divným kouzlem nějakým
vkolébal v černý sen
o věčném milování,
o věrném milování,
o ctnosti žen.
V tvé hrudi vládne mocný pán,
to rozum, krutým ramenem:
ten s mladou láskou v zápas šel,
a mladá láska klesla.
Proč zhasila's mé lásky žár,
řkouc, že jsi nezkušená v milování?
Vždyť na leta se láska netáže!
To zlý genij ti našeptal,
by černý sen mi vzal,
můj krásný sen
o věčném milování
o věrném milování.

Tabulky

Tabulka č. 1: **Přehled počtu hodin v jednotlivých ročnících a hodinová dotace předmětů za týden**

Údaje vychází z *Výročních zpráv z let 1884 – 1914*.

a) Přehled počtu hodin v jednotlivých ročnících a hodinová dotace předmětů v letech 1884 – 1898.

Předmět	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2
Český jazyk	4	4	3	3	3	3	3
Německý jazyk	5	5	4	3	4	3	3
Francouzský jazyk	-	-	5	3	3	3	3
Zeměpis	3	-	-	-	-	-	-
Zeměpis a dějepis	-	4	4	4	-	-	-
Dějepis	-	-	-	-	3	3	3
Matematika	3	3	3	4	5	5	5
Měřictví a rýsování/ Deskriptivní geometrie	-	3	3	3	3	3	3
Fyzika (Silozpyt)	-	-	3	3	-	3	4
Chemie (Lučba)	-	-	-	3	3	3	-
Přírodopis	3	3	-	-	2	2	2
Kreslení	6	4	4	4	4	2	4
Krasopis	2	2	-	-	-	-	-
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2
Celkem	30	32	33	34	34	34	34

b) Přehled počtu hodin v jednotlivých ročnících a hodinová dotace předmětů v letech 1898 – 1909.

Předmět	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2
Český jazyk	5	5	3	3	3	3	4
Německý jazyk	6	5	4	3	3	3	3
Francouzský jazyk	-	-	5	4	4	3	3
Zeměpis	3	-	-	-	-	-	-
Zeměpis a dějepis	-	4	4	4	-	-	-
Dějepis	-	-	-	-	3	3	3
Matematika	3	3	3	3	5	4	5
Měřičtví a rýsování/ Deskriptivní geometrie	1	2	2	3	3	3	2
Fyzika (Silozpyt)	-	-	3	2	-	4	4
Chemie (Lučba)	-	-	-	3	3	2	-
Přírodopis	2	2	-		2	2	3
Kreslení	4	4	4	4	3	2	3
Krasopis	1	1	-	-	-	-	-
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2
Celkem	29	30	32	33	33	33	34

c) Přehled počtu hodin v jednotlivých ročnících a hodinová dotace předmětů v letech 1909 – 1914.

Předmět	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2
Český jazyk	5	4	3	3	3	3	4
Německý jazyk	5	4	4	3	3	3	3
Francouzský jazyk	-	4	4	3	3	3	3
Zeměpis	2	2	2	2	1	1	-
Dějepis	2	2	2	2	3	2	3
Matematika	3	3	3	4	4	4	3
Měřictví a rýsování/ Deskriptivní geometrie	-	2	2	3	3	3	2
Fyzika (Sílozpyt)	-	-	3	2	-	4	4
Chemie (Lučba)	-	-	-	3	3	2	-
Přírodopis	2	2	-	3	2	2	3
Kreslení	4	4	4		3	2	3
Krasopis	1	-	-	-	-	-	-
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2
Celkem	28	31	31	32	32	33	34

Tabulka č. 2: **Přehled poplatků, které platili studenti v jednotlivých letech**

Údaje v Tabulce č. 2 vychází z *Výročních zpráv z let 1884 – 1914*.

Školní rok	Školné (za pololetí)	Zápisné	Poplatek na školní potřeby	Školní hry	Zápisné do vyšších ročníků	Poplatek za inkoust
1884	neuveдено	neuveдено	neuveдено			
1885	15 zlatých	2 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1886	15 zlatých	2 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1887	15 zlatých	2 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1888	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1889	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1890	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1891	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1892	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1893	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý			
1894	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý	50 korun		
1895	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý	50 korun		
1896	15 zlatých	3 zlaté 10 korun	1 zlatý	50 korun		
1897	15 zlatých	2 zlaté 10 korun	1 zlatý	50 korun	12 zlatých	
1898	15 zlatých	2 zlaté 10 korun	1 zlatý	50 korun	12 zlatých	
1899	15 zlatých	2 zlaté 10 korun	1 zlatý	50 korun	12 zlatých	
1900	30 korun	4 koruny 20 haléřů	2 koruny	1 koruna	12 zlatých	40 haléřů
1901	30 korun	4 koruny 20 haléřů	2 koruny	1 koruna	24 korun	40 haléřů
1902	30 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1903	30 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1904	30 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů

1905	30 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1906	30 korun	4 koruny 20 haléřů	2 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1907	30 korun	4 koruny 20 haléřů	2 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1908	40 korun	4 koruny 20 haléřů	2 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1909	40 korun	4 koruny 20 haléřů	2 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1910	40 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1911	40 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1912	40 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů
1913	40 korun	4 koruny 20 haléřů	4 koruny	1 koruna	24 korun	20 haléřů

Tabulka č. 3: **Povolání rodičů studentů**

V Tabulce č. 3 jsou uvedeny skupiny povolání rodičů, na jejichž základě bylo možné zjistit sociální původ studentů.

Údaje vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 -1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

Povolání rodičů	V %
Inteligence a svobodná povolání	10,6
architekti	0,02
inženýři	0,73
lékaři, lékárníci	0,17
právníci	0,42
učitelé	8,85
svobodná povolání	0,13
ostatní	0,28
Vlastníci	7,11
správci a vlastníci hospodářských objektů, pozemků a lesů	3,44
vlastníci a správci domů	1,17
továrníci	1,18
správci a vlastníci různých objektů	1,13
majitelé firmy a podnikatelé	0,19
Úředníci	5,83
vyšší úředníci	0,97
střední úředníci	4,07
nižší úředníci	0,62
pomocní úředníci	0,17
Obchod a služby	13,14
obchodníci	7,24
služby	5,9
Řemesla a průmysl	21,37
mistři a dílovedoucí	1,55
potravinářství	6,62
textilnictví, obuvnictví	3,9
dřevozpracující průmysl	3,15
kovozpracující průmysl	2,3
zpracování kůží	0,81
stavebnictví	1,73
tovární průmysl	0,1
ostatní	1,21
Zemědělství	20,58
zemědělci	16,16

lesníci	3,97
rybníkářství	0,45
Námezdní pracovníci	6,55
dělníci, zaměstnanci	4,31
pomocníci, asistenti	0,53
služebnictvo	0,94
nádeníci, čeledíni	0,77
Zaměstnanci železnice (úřednické profese)	3,41
Zaměstnanci železnice (dělnické profese)	7,71
Policie a vojsko	1,23
Dozorci, hlídači a kontroloři	0,09
Nezařaditelné	2,64
blíže nespesifikování soukromníci	0,95
měšťan	0,45
vdova, svobodná matka	0,75
nezařaditelné	0,49
Neuvedeno	0,53

Tabulka č. 4: **Teritoriální původ studentů**

Tabulka č. 4 zachycuje teritoriální původ studentů zjištěný na základě místa bydliště rodiče, které je uvedené ve *Výkazech docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 -1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

a) Obce jsou řazeny abecedně.

Obec	Počet	V %
Adamov	3	0,11
Adolfov	3	0,07
Aigen (Rakousko)	1	0,05
Albrechtice	1	0,03
Annahof (Zalužany)	1	0,02
Bad Gams (Rakousko)	1	0,04
Barborka (Kamenice nad Lipou)	2	0,06
Bartachov (Kamenný Újezd)	2	0,06
Bašta (Zliv)	1	0,03
Batelov	1	0,04
Bavorov	16	0,54
Bavorovice	7	0,23
Bechyně	11	0,4
Benátky nad Jizerou	1	0,05
Benešova Hora	2	0,06
Bernartice	1	0,01
Besednice	6	0,19
Běštín	2	0,05
Bezejovice	1	0,01
Bída (Hluboká nad Vltavou)	1	0,03
Bílá Hora	1	0,01
Bílá Hůrka	2	0,06
Blanice (Bavorov)	2	0,08
Blatná	7	0,26
Blovice	3	0,1
Bor	3	0,07
Borek	1	0,01
Borkovice	2	0,06
Borotín	1	0,05
Borovany	36	1,27
Boršov nad Vltavou	20	0,7
Bory	2	0,07

Bořetín	2	0,06
Bošilec	5	0,16
Braníšov	1	0,04
Brdečný	2	0,06
Brloh	8	0,27
Břehov	1	0,02
Březí	9	0,3
Březnice	8	0,27
Bučice	2	0,06
Budilov	2	0,06
Budyně nad Ohří	1	0,01
Bukovsko	11	0,35
Buršice	1	0,03
Buštěhrad	1	0,03
Buzkov	1	0,03
Bzí	4	0,13
Cetoraz	1	0,05
Cirhan	2	0,04
Čakov	6	0,16
Čáslav	2	0,05
Častrov	3	0,11
Čečovice	4	0,1
Čejkovice	2	0,05
Čepřovice	1	0,02
Čerčany	1	0,04
Černá (Kardašova Řečice)	2	0,08
Čerňák (Humpolec)	1	0,02
Černice (Zlatá Koruna)	2	0,03
Černovice	4	0,15
Čertyně	1	0,01
Červená (Milevsko)	1	0,02
Červená Lhota	3	0,1
Červená Řečice	1	0,03
Červený Dvůr (ČB)	4	0,11

Červený Kostelec	1	0,02
Červený Újezd	1	0,04
Česká Doubravice	1	0,05
Česká Lhota (Nakří)	1	0,01
České Budějovice	1019	35,41
České Vrbné	3	0,09
České Žleby	1	0,03
Český Krumlov	15	0,52
Česnovice	1	0,02
Češtice	3	0,09
Čičenice	3	0,13
Čhaň	1	0,05
Čichtice	2	0,04
Čimelice	1	0,01
Čížice	1	0,01
Čkyně	4	0,15
Dačice	1	0,01
Dasný	3	0,09
Dírná	1	0,02
Dívčice	6	0,19
Dlouhá	2	0,04
Dlouhá Ves	1	0,01
Dobrá Voda (České Budějovice)	5	0,19
Dobrotice (Chanovice)	1	0,05
Dobrš	3	0,11
Dobršíň	1	0,04
Dobřany	1	0,01
Dobřejšovice	3	0,1
Dobříš	1	0,01
Dobšice	1	0,05
Dolní Babákov	1	0,03
Dolní Bukovsko	4	0,15
Dolní Hořice	1	0,05
Dolní Miletín	1	0,04
Dolní Počernice	1	0,01
Dolní Třebonín	5	0,17
Dolní Vesce	1	0,03
Domanín	2	0,05
Doňov	1	0,02
Doubrava (Chrástany)	1	0,03
Doubravice	6	0,19
Doubravka	1	0,02
Doudleby	2	0,06
Drahelice	1	0,05

Drahlín	1	0,01
Drahotěšice	1	0,04
Drahov	4	0,11
Dřevohostice	1	0,01
Dříteň	5	0,18
Dub	6	0,21
Dubenec	7	0,22
Dubí (Kladno)	1	0,01
Dubné	8	0,26
Dubová Lhota	1	0,03
Dubovice	1	0,04
Dubská Lhota	4	0,1
Dunajovice	2	0,09
Dušníky	1	0,01
Dvory (Prachatice)	1	0,04
Dvůr Králové	1	0,02
Dynín	2	0,07
Elend (Rakousko)	1	0,02
Gerhaus (Rakousko)	1	0,03
Gleichbach (Německo)	1	0,01
Gmünd (Rakousko)	2	0,07
Göpfritz (Rakousko)	1	0,04
Grašice (Slovinsko)	1	0,01
Grzegórzki (Polsko)	1	0,01
Habří	1	0,01
Hadovka (Přeštice)	1	0,01
Hamr (Veselí nad Lužnicí)	2	0,06
Harmansschlag (Rakousko)	1	0,01
Hartmanice	9	0,31
Havlíčkův Brod	1	0,01
Herštýn	1	0,04
Heřmaň (České Budějovice)	2	0,08
Heřmaň (Písek)	1	0,01
Hlavatce (Netolice)	1	0,01
Hlincová Hora	1	0,03
Hluboká nad Vltavou	96	3,34
Hněvkovice	3	0,11
Hodějovice (České Budějovice)	5	0,16
Hodonín	2	0,06
Holkov	1	0,02
Hollenstein (Rakousko)	1	0,01
Holoubkov	1	0,02
Holubov	1	0,05
Homole	2	0,04

Horažďovice	8	0,29
Horažďovská Lhota	2	0,06
Horní Bukovsko	1	0,01
Horní Dvoříště	1	0,04
Horní Jelení	1	0,01
Horní Nerestce	1	0,03
Horosedly	2	0,06
Horouty	1	0,04
Horusice	5	0,19
Hořetice (Neveklov)	1	0,05
Hosín	9	0,32
Hospozín	2	0,05
Hostějves	1	0,02
Hosty	5	0,17
Hoštice	1	0,01
Hradce	1	0,03
Hrádek (Sušice)	2	0,05
Hracholusky	3	0,1
Hrachovy Hory	1	0,02
Hranice (Zbraslavice)	1	0,02
Hrbov	1	0,02
Hrdějovice	7	0,24
Hrdlořezy	1	0,03
Hrob	2	0,05
Hroby	1	0,01
Hubenov	1	0,01
Humňany	2	0,05
Hůrka (Jistebnice)	1	0,02
Hůrky (Lišov)	2	0,05
Hůry	10	0,37
Husinec	8	0,29
Hutě pod Třemšínem	1	0,01
Hvožďany	1	0,01
Chelčice	2	0,04
Chicago (USA)	1	0,03
Chlistov	2	0,06
Chlum (Křemže)	1	0,04
Chlum (Třeboň)	4	0,15
Chlumec (České Budějovice)	5	0,18
Chlumeček	4	0,14
Chmelná (Sušice)	1	0,02
Chocenice	1	0,04
Chocenický Újezd	1	0,04
Chodče (Velešín)	1	0,03
Chocholatá Lhota	1	0,04

Chotčina	1	0,02
Chotoviny	1	0,05
Chotýčany	1	0,05
Chrašťany	2	0,07
Chraštice	1	0,03
Chřešřovice	3	0,07
Chudenice	1	0,02
Chválkov	1	0,01
Chvalšovice	1	0,03
Chyňava	2	0,06
Chyňava (Hluboká nad Vltavou)	2	0,08
Chynín	1	0,02
Chýnov	3	0,12
Chyšky	3	0,08
Jablonec nad Jizerou	1	0,02
Jakule	1	0,01
Jamně (Boršov nad Vltavou)	2	0,07
Janeček	1	0,01
Jankov (České Budějovice)	2	0,06
Jarcová	1	0,01
Jaroslavice (Hluboká nad Vltavou)	5	0,17
Jarov	1	0,04
Jelmo	2	0,06
Jemčina	1	0,05
Jetišov	1	0,01
Jeznice	3	0,09
Jickovice	1	0,03
Jičín	1	0,01
Jílovec	3	0,09
Jindřichův Hradec	4	0,16
Jindřiš	2	0,06
Jinín	1	0,01
Jířetice	1	0,02
Jistebnice	4	0,15
Jindřichovice (Kolinec)	2	0,06
Kaliště (České Budějovice)	2	0,08
Kamenice nad Lipou	14	0,5
Kamenný Újezd	15	0,5
Kamýk (Švihov)	1	0,02
Kardašova Řečice	11	0,38
Karlovy Vary	1	0,01
Kasejovice	1	0,03
Kdyně	5	0,19

Kladiny	1	0,05
Kladno	1	0,03
Klatovy	4	0,14
Klec	1	0,04
Klepáčov	2	0,05
Klimkovice	2	0,07
Klobuky	1	0,02
Kněžské Dvory	3	0,09
Koclov	1	0,02
Kočín	2	0,04
Kojákovice	1	0,01
Kolinec	1	0,03
Kolný	2	0,05
Koloděje nad Lužnicí	6	0,18
Koloredov	1	0,02
Komárov (Soběslav)	4	0,13
Komáříce	2	0,08
Kopidlno	1	0,05
Korákov	1	0,05
Korczyn (Polsko)	2	0,05
Koroseky	4	0,07
Kosmonosy	1	0,01
Kosov (Kamenný Újezd)	1	0,02
Kostelec (Hluboká nad Vltavou)	2	0,08
Kotouň	2	0,03
Kozárovice	1	0,01
Kozmice	1	0,05
Krájníčko	2	0,05
Králova Lhota	1	0,01
Kramolín (Nepomuk)	3	0,11
Krásetín	1	0,04
Kratochvíle	1	0,05
Krč	1	0,01
Kroclov	1	0,01
Krtely	1	0,03
Křemže	17	0,59
Křenový Dvůr	2	0,05
Křepice	1	0,01
Křesín	1	0,02
Křešín	2	0,05
Křinec	1	0,01
Křtěnov	1	0,02
Kundratice	1	0,05
Kunžak	2	0,07

Kuřimany	2	0,06
Kutná Hora	1	0,01
Kvasejovice (Soběslav)	2	0,07
Kvášňovice	2	0,07
Kvítkovice	1	0,02
Kyjev (Ukrajina)	1	0,02
Kyselka (Bílina)	1	0,01
Lány u Dašic	1	0,01
Lásenice	1	0,05
Lažany	2	0,02
Ledenice	11	0,4
Letovy	2	0,05
Lhenice	5	0,16
Lhota (Lomnice nad Lužnicí)	6	0,18
Lhotice (Lišov)	2	0,05
Lhotka (Borovany)	2	0,06
Lhotka (Křemže)	1	0,01
Libějice	9	0,28
Líbeznice	1	0,01
Libín	1	0,01
Libnič	11	0,37
Libochovice	2	0,06
Liderovice	1	0,01
Lidmaň	1	0,05
Linz (Rakousko)	1	0,02
Lipí (České Budějovice)	3	0,09
Líšnice (Hluboká nad Vltavou)	1	0,01
Lišov	37	1,29
Litoradlice	2	0,06
Litovice	1	0,03
Litvínovice	2	0,03
Lobzy	1	0,04
Ločenice	3	0,1
Lom Palanka (Bulharsko)	1	0,04
Lomnice nad Lužnicí	25	0,85
Loucký Mlýn	1	0,02
Loučeň	1	0,03
Loučovice	1	0,01
Lovosice	1	0,03
Lutová	2	0,06
Lužice	3	0,1
Lužnice (Lomnice nad Lužnicí)	2	0,04
Lužnice (Soběslav)	1	0,01

Makov	1	0,05
Malá Rosička	1	0,04
Malé Chrástany	1	0,04
Malé Přílepy	2	0,06
Maleč	2	0,04
Malenice	1	0,01
Malešice	1	0,05
Maletice	1	0,02
Mašice	2	0,05
Manětín	5	0,17
Markvartice	2	0,06
Mazelov	5	0,17
Městečko	1	0,02
Mezholezy	1	0,03
Mezilesí	1	0,02
Mičovice	1	0,03
Milenovice	2	0,03
Milevsko	1	0,01
Miličín	2	0,08
Milínov	2	0,05
Mirkovice	3	0,1
Mirochov	4	0,15
Mirovice	3	0,09
Mladá Vožice	2	0,05
Mladé (České Budějovice)	11	0,35
Mladošovice	1	0,04
Mláka	1	0,03
Mlynářovice	1	0,01
Modrá Hůrka	3	0,1
Mohelno	1	0,01
Mochtín	1	0,01
Mokrosuky	2	0,05
Mokřý Lom	2	0,1
Mostar (Bosna a Hercegovina)	1	0,01
Mříč	1	0,01
Mšec	1	0,01
Munice	3	0,08
Mydlovary	2	0,04
Mysletín	1	0,01
Nadějkov	1	0,01
Nagy Kamisca (Uhry)	2	0,07
Nakří	5	0,15
Nasavrky	1	0,01
Nebahovy	5	0,14

Nedabyle	2	0,06
Něchov	1	0,01
Nekalice (Rakousko)	2	0,07
Nemanice	2	0,06
Němčice	6	0,18
Nemyšl	1	0,02
Neplachov	5	0,18
Netolice	19	0,64
Netřebice	1	0,02
Neu Haslau (Rakousko)	2	0,02
Neunkirchen (Rakousko)	1	0,02
Neznašov	7	0,21
Nihošovice	2	0,06
Nížkovice	1	0,03
Nová Cerekev	3	0,12
Nová Obora (Hluboká nad Vltavou)	3	0,09
Nová Ves (Č. Budějovice)	3	0,11
Nová Ves (Kamenice nad Lipou)	1	0,05
Nová Ves (Mladé Vožice)	1	0,01
Nové Hrady	1	0,04
Nové Syrovce	1	0,02
Nové Vráto	2	0,04
Novosedly	2	0,06
Nový Dvůr (Borovany)	2	0,07
Nový Dvůr (Český Krumlov)	2	0,06
Nový Dvůr (Týn nad Vltavou)	1	0,02
Nový Etynk	1	0,02
Nový Rychnov	2	0,07
Oberwaltenreith (Rakousko)	1	0,03
Oděsa (Ukrajina)	1	0,02
Olbramovice	1	0,04
Oleška	2	0,05
Olešník	10	0,3
Olšany	1	0,02
Opalice	2	0,05
Oroszka (dnes Pohronský Rusko) Uhry (dnes Sloven- sko)	1	0,01
Ostrolovský Újezd	2	0,04
Otěvek	1	0,05
Pacov	10	0,32
Pačejov	1	0,03
Palupín	2	0,04

Paračov	1	0,04
Pařezí	1	0,05
Paseka (Tábor)	2	0,06
Pařinovice	1	0,02
Pařovice	1	0,02
Pelhřimov	1	0,02
Petrův Dvůr	2	0,06
Petřín	2	0,07
Píčín	1	0,05
Píň	1	0,01
Pístina	2	0,06
Pištín	4	0,13
Planá (České Budějovice)	2	0,08
Planá (Tachov)	1	0,03
Planá nad Lužnicí	4	0,15
Plánice	4	0,14
Plankenberg (Rakousko)	1	0,01
Plasná	1	0,05
Plástov	5	0,17
Plavnice	7	0,18
Plavo	10	0,36
Pleše	1	0,02
Pletený Újezd	1	0,01
Plzeň	4	0,15
Poděbrady	1	0,05
Podeřístě	4	0,11
Podmokly (Sušice)	1	0,03
Podolí (Prachatic)	1	0,05
Podroužek	1	0,03
Podsrp	1	0,05
Pohorovice	2	0,06
Pohůrka	4	0,13
Polná	1	0,01
Poněšice	5	0,14
Pořešín	1	0,02
Pořežany	4	0,13
Poříčí (České Budějovice)	9	0,29
Pošná	1	0,02
Praha	7	0,23
Prachatic	2	0,07
Prachovice	1	0,04
Pravíkov	2	0,1
Prostřední Svinice	7	0,19
Protivín	16	0,56
Předslavice	2	0,06

Přehořov	1	0,02
Přechovice	1	0,03
Příbram	1	0,05
Purkarec	9	0,31
Rabí	2	0,07
Rabyně	1	0,01
Račov	1	0,01
Radčice (Vodňany)	3	0,09
Radíč	2	0,04
Radim	1	0,01
Radomilice	1	0,02
Radomyšl	1	0,02
Radostice (Borovany)	2	0,06
Rachačky	2	0,05
Rájov	1	0,02
Rakovník	1	0,02
Rapšach	2	0,05
Ratibořské Hory	1	0,05
Ražice	2	0,06
Rodinov	1	0,02
Ronov nad Doubravou	1	0,01
Rožnov	2	0,09
Rudolfov	5	0,18
Růžov	1	0,01
Rychemburk	1	0,02
Řakom	1	0,01
Řevnovice	2	0,06
Říčany	2	0,05
Římov	4	0,13
Řípec	4	0,15
Samosoly	1	0,03
Sedlčany	1	0,04
Sedlec	7	0,25
Sedlec (Praha)	1	0,03
Sedlice (Strakonice)	2	0,04
Sedlíkovice	1	0,02
Sedlovice	1	0,01
Selmice	1	0,03
Selyp (Uhry)	1	0,02
Schönbrunn (Rakousko)	1	0,01
Sisak (Chorvatsko)	1	0,01
Skočice	1	0,01
Slavče (České Budějovice)	6	0,19
Slavonice	1	0,05
Slověnice	1	0,03

Smečno	1	0,04
Smíchov	1	0,01
Smiradice	1	0,05
Smrkovice	2	0,05
Soběnov	1	0,04
Soběslav	6	0,21
Soutice	1	0,01
Srbeč	1	0,03
Srlín	1	0,02
Srubec	2	0,09
Stachy	3	0,13
Staňkov	2	0,06
Stará Obora (Hluboká nad Vltavou)	1	0,02
Stoličný Bělehrad (Uhry)	1	0,02
Strakonice	19	0,64
Straňany	3	0,12
Stráž nad Nežárkou	16	0,55
Strážkovice	1	0,04
Stražovice	1	0,01
Strkov	1	0,03
Strmilov	1	0,02
Stropnice	5	0,15
Strunkovice	5	0,17
Střevač	1	0,01
Střezmíř	1	0,05
Stříbrec	2	0,06
Střížov	2	0,03
Sudějov	2	0,07
Suchdol (Třeboň)	9	0,24
Suché Vrbné	28	0,96
Sumrakov	1	0,01
Sušice	5	0,17
Svachova Lhotka	3	0,07
Svatá Máří	1	0,03
Svatý Jan nad Malší	1	0,03
Světlík (České Budějovice)	1	0,05
Svinětice	2	0,08
Svinky	3	0,1
Sviny	4	0,15
Šeberov	1	0,03
Ševětín	12	0,44
Šindlerovy Dvory	1	0,02
Štěkeň	1	0,01
Štěpánovice	9	0,32

Štětín (Bavorov)	1	0,03
Šumavské Hoštice	1	0,05
Švamberk (Ševětín)	1	0,02
Tábor	8	0,27
Tažovice	1	0,01
Tbilisi (Gruzie)	1	0,04
Temelín	7	0,22
Těmice	1	0,02
Těnovice	1	0,01
Těšínov	2	0,06
Tismice	1	0,03
Todeň	1	0,05
Trhové Sviny	15	0,51
Truskovice	1	0,02
Třebanice	2	0,07
Třeboň	2	0,08
Třebotovice	7	0,25
Třešť	1	0,05
Třitím	3	0,04
Turnov	1	0,01
Turovec	2	0,06
Tvrzice	2	0,04
Týn nad Vltavou	32	1,08
Týnský Dvůr (Praha)	1	0,01
Uherský Ostroh	1	0,01
Uhříněves	1	0,01
Újezd (Klatovy)	1	0,02
Újezdec (Prachatice)	2	0,05
Ústí nad Labem	1	0,01
Úvaly	1	0,02
Vacov	5	0,16
Val	1	0,05
Včelná	6	0,2
Velechvín	1	0,03
Velešín	17	0,56
Velice	6	0,21
Velké Nepodřice	1	0,01
Velký Bor	4	0,13
Velký Ježov	1	0,01
Velký Ždík	1	0,05
Velmovice	1	0,05
Veselí nad Lužnicí	57	1,9
Viceměřice	1	0,03
Vídeň (Rakousko)	7	0,25
Vidov	1	0,01

Vimperk	1	0,04
Vitějice	5	0,17
Vitín	6	0,2
Vlachnovice	3	0,09
Vlachovo Březí	4	0,14
Vlastiboř	1	0,01
Vlašim	4	0,13
Vlčice	1	0,04
Vlkonice	2	0,03
Vlkov (Ševětín)	4	0,13
Vodňany	31	1,05
Vojkov	1	0,02
Volyně	11	0,36
Vondrov	3	0,09
Vosek (Milevsko)	1	0,05
Voselno	15	0,54
Votice	1	0,04
Vrábče	2	0,08
Vranín	1	0,03
Vráto	3	0,05
Vrážná (Chotoviny)	1	0,02
Všemslice	3	0,1
Všeteč	1	0,03
Vydří	2	0,05
Vyhlídká (Zliv)	1	0,04
Vysoké Mýto	1	0,02
Vysoký Hrádek	1	0,03
Vyšné	1	0,02
Wagram (Rakousko)	1	0,02
Windhoek (Namibie)	1	0,02
Wösendorf (Rakousko)	1	0,01
Záblatí (České Budějovice)	5	0,17
Záblatíčko	1	0,05
Záboří (České Budějovice)	1	0,03
Záboří (Protivín)	1	0,05

Zahájí	3	0,11
Záhorkovice	1	0,05
Záhostice	2	0,02
Zalezly	2	0,06
Zálší	3	0,1
Záluží (Kamenný Újezd)	2	0,06
Záluží (Kašperské Hory)	2	0,06
Zámostí (Hluboká nad Vltavou)	8	0,27
Zářečí	1	0,01
Zátkova cihelna (Hluboká nad Vltavou)	1	0,03
Zbiroh	3	0,11
Zborov	6	0,21
Zbudov	2	0,05
Zbynice	1	0,05
Zelená Hora (Nepomuk)	1	0,01
Zlatá Koruna	4	0,13
Zliv	7	0,23
Zuklin	1	0,01
Žaltice	1	0,03
Žďákov	1	0,05
Želeč	1	0,01
Železná Huť	2	0,06
Železný Brod	1	0,01
Žihobce	1	0,04
Žichovice	1	0,01
Žimutice	5	0,16
Žinkovy	1	0,03
Žirovnice	4	0,15
Žíšov	4	0,11
Žitná	1	0,01
Neurčené	70	2,03
Neuvejeno	18	0,62

b) Obce, z nichž pochází deset a více studentů.

Obec	Počet	V %
České Budějovice	1019	35,41
Hluboká nad Vltavou	96	3,34
Veselí nad Lužnicí	57	1,9
Lišov	37	1,29
Borovany	36	1,27
Týn nad Vltavou	32	1,08
Vodňany	31	1,05
Suché Vrbné (České Budějovice)	28	0,96
Lomnice nad Lužnicí	25	0,85
Boršov nad Vltavou	20	0,7
Netolice	19	0,64
Strakonice	19	0,64
Křemže	17	0,59
Velešín	17	0,56
Bavorov	16	0,54
Protivín	16	0,56
Stráž nad Nežárkou	16	0,55
Český Krumlov	15	0,52

Kamenný Újezd	15	0,5
Trhové Sviny	15	0,51
Voselno (Úsilné)	15	0,54
Kamenice nad Lipou	14	0,5
Ševětín	12	0,44
Bechyně	11	0,4
Bukovsko	11	0,35
Kardašova Řečice	11	0,38
Ledenice	11	0,4
Libnič	11	0,37
Mladé (České Budějovice)	11	0,35
Volyně	11	0,36
Hůry	10	0,37
Olešník	10	0,3
Pacov	10	0,32
Plavo (České Budějovice)	10	0,36
Celkem	1704	58,9

Tabulka č. 5: **Pedagogický sbor Zátkova reálného gymnázia v letech 1884 – 1914**

Tabulka vychází ze záznamů ve Výročních zprávách a z almanachu, který vyšel k padesátému výročí vzniku české reálky v Českých Budějovicích. Jsou zde zaznamenáni všichni učitelé, kteří ve sledovaném období na Zátkově reálce vyučovali. V prvních třech řádcích jsou uvedeni ředitelé, kteří se ve sledovaném období na reálce vystřídali.

Výroční zprávy z let 1884 - 1914 a též Padesát let st. čsl. reálky Dra Aug. Zátky 1884 – 1934, České Budějovice 1934.

Jméno učitele	Doba působení	Funkce	Předmět	Volitelné předměty	Aprobace
Mrňávek Josef	1884 - 1909	ředitel	MeR, Kre, Kra, M, F		M, F
Faktor František	1909 - 1911	ředitel	Z		CH, F, M, PŘ, Z
Marek Tomáš	1885 - 1921	profesor (1885 - 1911), zatimní správce (1911/1912), ředitel (1912 - 1921)	Př, M, Z, F, CH	Zp, Ts	Př, M, F, Ts
Vaňous Matěj	1884 - 1888	expeditor a taxator biskupské konzistoře	N		N
Honzík Josef	1884 - 1906	suplující skutečný učitel a profesor	Čj, Nj, Fj	Ts	Čj, Fj, Ts
Křížek Alexandr	1884/1885	suplent	Př		Př, M, F
Štvrtník Adolf	1884 - 1887	učitel jiné školy, ředitel městské školy	T		T
Čípera František	1885/1886	učitel jiné školy, učitel obecné školy v Č. Krumlově	Kra		Kra
Braniš Josef	1886 - 1908	skutečný učitel a profesor	Z, D, Čj, Nj		Čj, D
Novák Jan	1886 - 1908	suplent a profesor	Kre, MeR, M, Kra, DG, F		M, G, F
Rada Petr	1887 - 1904	suplent, skutečný učitel a profesor	Kre, Kra, MeR, T	Mo	Kre
Mrázek Antonín	1887/1888	suplent	Čj, Nj		Nj, Čj
Kudrnáč Julius	1888 -1899	skutečný učitel a profesor	Čj, Nj, Fr, Z, D		Čj, Nj
Dolejšek Josef	1888/1899	zatimní učitel	N		N

Karpíšek František	1889 - 1893	zatimní a skutečný učitel	N		N
Beneš Antonín	1892 - 1894	pomocný a skutečný učitel	M, Ch, Kre, MeR		M, CH, F
Kubín Josef	1892 - 1902	suplent, skutečný učitel a profesor	Čj, Fj, Nj, Z, D, M		Čj, Fj
Vaněček Matěj	1893 - 1903	skutečný učitel a profesor	M, MeR, Kre, Kra, DG		M, G
Pokoj Šimon	1893 - 1931	skutečný učitel a profesor	N, Nj, Čj		N
Martan Martin	1893 - 1896	suplent	Čj, Nj, Z, D, Kra, M		Čj, Nj, L, Ř
Hulec Otakar	1893 - 1931	zatimní, skutečný učitel a profesor	T		T
Kaska Matěj	1894 - 1925	skutečný učitel a profesor	Čj, Nj, Z, D, Fj		D, Z
Šrůtek Jan	1894/1895	suplent	MeR, Kre, Kra		M, G
Matzner Jan	1894 - 1919	suplent, skutečný učitel a profesor	M, F, CH, Z	ACH, CHcv	CH, F, Z
Bartoš František	1895 - 1909	skutečný učitel a profesor	M, Kre, Kra, MeR, DG		M, G
Černý František	1895/1896	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Pašek Robert	1895 - 1899	suplent	MeR, Kre, Kra		Kg, Mo
Schücker Jan	1896 - 1900	suplent	Čj, Nj, Z, D		Nj, L, Ř
Glos Tomáš	1896/1897	suplent	Čj, Nj, Z, D		Čj, Nj
Opletal Jan	1897/1898	suplent	Čj, Nj, Z, D		L, Ř, Čj, Nj
Šauer Antonín	1898 - 1903	asistent a suplent	Kre, MeR, Kra	Mo	Kg, Mo
Pešek Karel	1898/1899	suplent	Nj, Z, D		D
Vinš Josef	1897 - 1903	suplent a skutečný učitel, profesor	M, F	Zp	M, F, Zp
Zeithammer Viktor	1898 - 1902	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Kursa Jaroslav	1898 - 1900	suplent	Čj, Nj, Fj		Čj, Nj
Sobotka Julius	1898/1899	asistent	Kre		Kre
Stecinger Josef	1899 - 1903	skutečný učitel a profesor	Čj, Nj, Fj	Ts	Čj, Nj, Fj, Ts
Dobiáš Bohdan	1899 - 1905	suplent	Nj, Z, D, Čj		D
Landa Václav	1899/1900	suplent	M, MeR, Kra		M, G
Vokoun Josef	1899 - 1910	výpomocný katecheta	N		N

Strnad František	1899 - 1913	asistent, suplent a profesor	Kre, MeR, Kra		Kg
Vaváček Josef	1899 - 1901	asistent	MeR, Kre		Kg, Mo
Tibitanci Václav	1900 - 1923	skutečný učitel a profesor	Fr, Nj, Čj	Ts	Fj, Nj, Ts
Chval Tomáš	1900 - 1904	výpomocný učitel	N		N
Trapl Petr	1900 - 1902	suplent	M, F, MeR, Z		M, F
Vaněček Josef	1900/1901	profesor gymnázia v Č. Budějovicích	Čj		L, Ř
Zeman Oldřich	1900 - 1902	suplent	M, CH, MeR, Kra, F		CH, M, F
Kern Jan	1900/1901	asistent	Kre, MeR		M, G
Kredba Vladislav	1901/1902	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Stehlík Oldřich	1901 - 1910	suplent a profesor	Čj, Nj, Fj		Čj, Fj
Šalamanoun Jan	1901/1902 a 1903 - 1906	asistent	Kre, MeR		G
Adámek Jan	1902/1903	suplent	Čj, Nj, Kra		Zp
Eliášek František	1902/1903 a 1904/1905	výpomocný učitel náboženství	N, Nj		N, Čj, Nj
Foltin František	1902/1903	suplent	Čj, Nj, Kra		-
Martínek Jan	1902/1903	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Šulc Karel	1902 - 1906	suplent	M, Ch, F		CH, M, F
Winkler Gustav	1902 - 1904	suplent	M, PŘ, Nj		PŘ, M, F
Nový Vilibald	1902/1903	asistent	Kre, MeR		Kre
Haškovec Prokop	1903 - 1905	skutečný učitel	Čj, Nj, Fj		Čj, Fj
Vaň Josef	1903 - 1908	skutečný učitel a profesor	MeR, DG, Kra, M		M, G
Racek Jindřich	1903/1904	provizorní učitel	Čj, Fj		Čj, Fj
Beringer Richard	1903 - 1905	suplent, pomocný učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Pospíšil Josef	1903 - 1905	asistent a suplent	M, PŘ, MeR, T, Čj, Kra, Nj		T
Vondruška Robert	1903 - 1914	suplent, skutečný učitel a profesor	Čj, Nj		Čj, Nj
Müller Julius	1903 -1906	asistent	Kre		Kg, Mo

Hackenschmied Jan	1904 - 1919	skutečný učitel a profesor	Kre, Kra	Mo	Kg, Mo
Kašík Antonín	1904 - 1906	skutečný učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Verner Jaroslav	1904 -1907	provizorní a skutečný učitel	Čj, Fj Nj		Čj, Fj
Šourek Arnošt	1904/1905	suplent	Př, M, MeR, Čj, Nj		Př
Barda Jan	1904 - 1907	profesor gymnázia v Č. Budějovicích		L	L, Ř, Nj, Čj
Zábranský František	1905/1906	provizorní učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Vondrášek František	1905 - 1912	asistent, suplent	MeR, Kre, M, Kra, Z, DG		M, G
Sukdol Václav	1905/1906	zkušební kandidát na učitele	hospitoval u Ma, F		M, F
Hanuš Josef	1905/1906	asistent	MeR, Kre		M, G, Ts
Pichner František	1906 - 1911	asistent a suplent	Kre, Kra, MeR	Mo	Kre
Roubal Jan	1905 - 1907 a 1924/1925	profesor gymnázia v Č. Budějovicích		L	L, Ř
Beer Antonín	1906 -1928	skutečný učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Engel Rudolf	1906/1907	provizorní učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Pavler Rudolf	1906 - 1914	profesor	M, MeR, Z, CH, F	CHcv	Ch, F, Z
Novotný Vojtěch	1906 - 1910	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Kadlec František	1906/1907	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Ledvinka Josef	1906 - 1908	suplent	M, MeR, F		M, F
Steidl Gustav	1906/1907	výpomocný katecheta	N		N
Hrubý František	1907 - 1911	skutečný učitel a profesor	M, F, MeR		M, F
Kroupa Jaroslav	1907/1908	provizorní učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Jaroš František	1907/1908	suplent	Čj, D, Z		D, Nj
Trčka Otakar	1907 - 1923	suplent	Čj, Fj, Nj		Čj, Fj
Brejla Josef	1907/1908	zkušební kandidát na učitele	hospitoval u Př		Př, M, F
Šilháček Karel	1907/1908 a 1910 - 1930	zkušební kandidát na učitele, suplent, později profesor	hospitoval při M a F; vyučoval M, F, Z, MeR, Nj	Stř	M, F
Jeremiáš Bohuslav	1907 - 1912	ředitel hudební školy		Zp	Zp

Archleb Jiří	1908 -1919	skutečný učitel, profesor	M, MeR, Kra, DG		M, G
Bruderhans Karel	1908 - 1913	profesor	Fj, Nj	Ts	Fj, Nj Ts
Husák František	1908 - ?	provizorní učitel, profesor	Čj, Nj		Čj, Nj
Novotný František	1908 - 1913	profesor	M, F		M, F
Polák Antonín	1908 - 1911	profesor	Čj, D, Z		D, Čj
Kroupa Jan	1908 - 1910	asistent a suplent	MeR, Kra, Kre, M, Nj		M, G
Šulc Antonín	1908/1909 a 1914 - 1921	suplent a profesor	M, Z, CH, F		CH, M, F
Hässler Julius	1908 - 1910	asistent a suplent	Kre		Kre
Seydl Otto	1908/1909	zkušební kandidát na učitele	hospitoval u M, F		M, F
Velíšek Karel	1908/1909	profesor gymnázia v Č. Budějovicích		L	L, Ř, Čj
Häckl Antonín	1909 - 1911	provizorní učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Fenzl Emanuel	1909 - 1921	výpomocný katecheta	N		N
Merten Jan	1909/1910	suplent	M, F		M, F
Zahálka Břetislav	1909 - 1911	asistent a suplent	MeR, Kre, Nj, Kra, Z, F, CH, PŘ		PŘ, M, F
Kamenický Stanislav	1909/1910	asistent	MeR, Kre		M, G
Křenek František	1909/1910	suplent gymnázia		L	L, Ř
Fährich Rudolf	1910 - ?	profesor	Čj, Fj		Čj, Fj
Tvrz Jan	1910 - 1921	profesor	M, MeR, Kra		M, G, F
Čížek Václav	1910 - 1921	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Fousek Jaroslav	1910/1911	asistent a suplent	Kre		Kg, Mo
Kalina Dobroslav	1910/1911	suplent	M, MeR, DG		M, G
Mach František	1910 - 1912	asistent	MeR, Kre		M, G
Hruška Václav	1910/1911	zkušební kandidát na učitele	hospitoval u M		M, F
Volánek Robert	1910 - 1912	učitel hudební školy		Zp	Zp
Jakubec František	1910 - 1917	skutečný učitel gymnázia v Č. Budějovicích		L	L, Ř, Čj
Maňák Jaroslav	1911 - 1924	profesor	M, MeR, F		M, F

Pavlíček František	1911/1912	provizorní učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Zdráhal František	1911 - 1918	profesor	D, Z		D, Z
Ambrož Josef	1911/1912	suplent	Př		Př
Míka Jaroslav	1911 - 1919	asistent a suplent	Kre, DG, MeR, M, Nj	Ts	M, G, Ts
Pitter Emil	1911/1912 a 1919 - 1920	asistent a suplent, profesor	Kra, Kre		Kg, Mo
Poledne František	1911/1912	suplent	Čj, Nj		Čj, Nj
Träger Adolf	1911 - 1919	asistent a suplent, profesor	Kre		Kg
Čeněk Jan	1912/1913	provizorní učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Šmika Rudolf	1912 - 1919	skutečný učitel a profesor	Př		Př, M, F
Fuka Josef	1912/1913	asistent a suplent	Kre, Př		Kg, Mo
Horák František	1912 - ?	asistent, suplent a profesor	M, MeR, Z, Kra, Kre	Ts	M, G, Ts
Míl Bedřich	1912/1913	suplent	D, Z		D, Z
Čejka Ignát	1912/1913 a 1920/1921	asistent a profesor na gymnáziu v Č. Budějovicích	MeR		M, G
Mikš Jaroslav	1912 - 1914	zkušební kandidát na učitele a asistent	hospitoval a vyučoval Kre		M, F
Masopust Josef	1912/1913	učitel hudební školy		Zp	Zp
Dusl Karel	1913 - 1920	profesor	M, F		M, F
Vondráček Jan	1913/1914	provizorní učitel	Čj, Nj		Čj, Nj
Baťa Leontin	1913 - 1924	suplent a profesor	Fj, Nj		Fj, Nj
Hájek František	1913 - 1916	suplent	M, F, MeR		M, F
Mracký Josef	1913 - 1926	suplent a profesor	Kre		Kg, Mo
Šimeček František	1913 - 1922	suplent a profesor	Čj, Nj		Čj, Nj
Štochl Josef	1913 - 1915	asistent	Kre		Kg, Mo
Dítě Jaromír	1913 - 1920	zkušební kandidát na učitele, zatimní profesor	hospitoval u Čj, Nj; vyučoval Čj, Nj		Čj, Nj
Fischer Josef	1913/1914	zkušební kandidát na učitele a suplent Obchodní školy	hospitoval u Čj, Nj		Čj, Nj
Štěpánek František	1913/1914	zkušební kandidát na učitele	hospitoval u Fj		Fj, Nj

Outrata Jaroslav	1913/1914	suplent učitelského ústavu		Zp	Zp
------------------	-----------	----------------------------	--	----	----

Legenda:

Čj = český jazyk

D = dějepis

DG/G = deskriptivní geometrie/geometrie

F = fyzika

Fj = francouzský jazyk

CH = chemie

Kg = pravděpodobně kreslení a geometrie

Kra = krasopis

Kre = kreslení

M = matematika

MeR = měřictví a rýsování

N = náboženství

Nj = německý jazyk

Př = přírodopis

Ř = řečtina

T = tělocvik

Z = zeměpis

ACH = analytická chemie

CHcv = praktická cvičení z chemie

L = latina

Mo = modelování

Stř = střílení

Ts = těsnopis

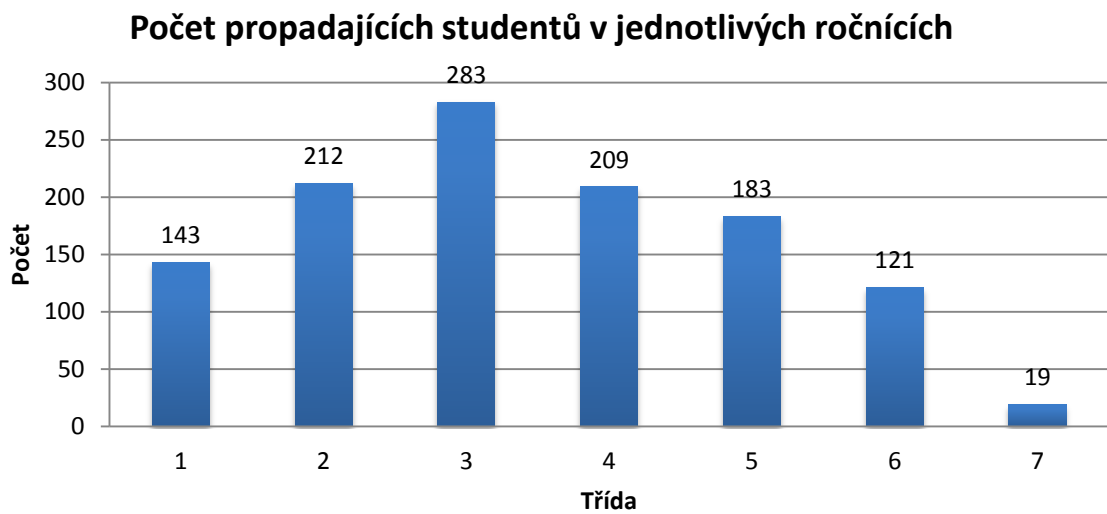
Zp = zpěv

Grafy

Graf č. 1: Počet propadajících studentů v jednotlivých ročnících v letech 1884 - 1914

Údaje v Grafu č. 1 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

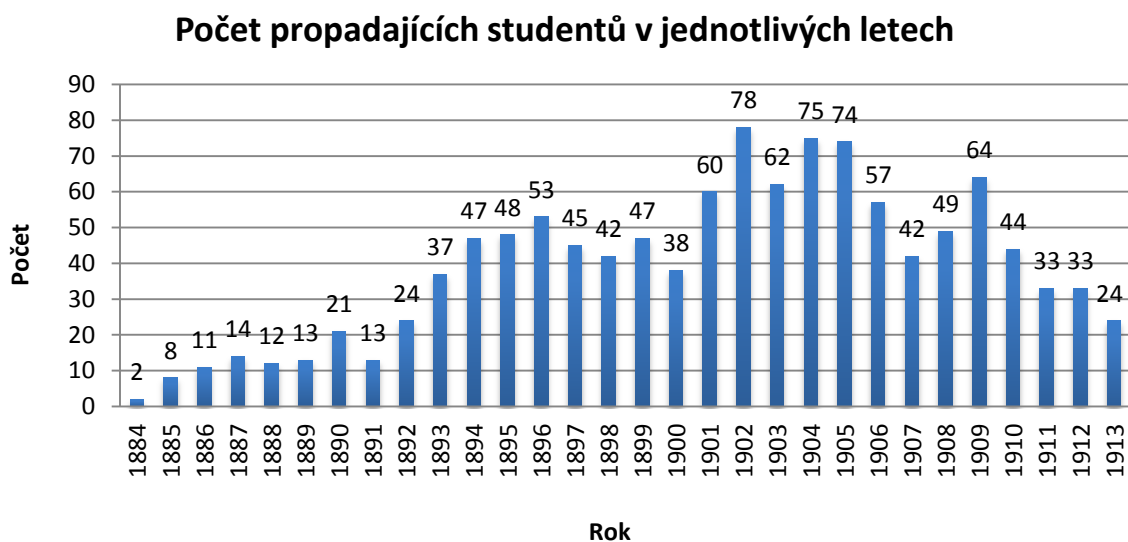
SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

Graf č. 2: Počet propadajících studentů v jednotlivých letech 1884 - 1914

Údaje v Grafu č. 2 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

Graf č. 3: **Počet žáků s vyznamenáním v jednotlivých ročnících v letech 1884 – 1914**

Údaje v Grafu č. 3 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

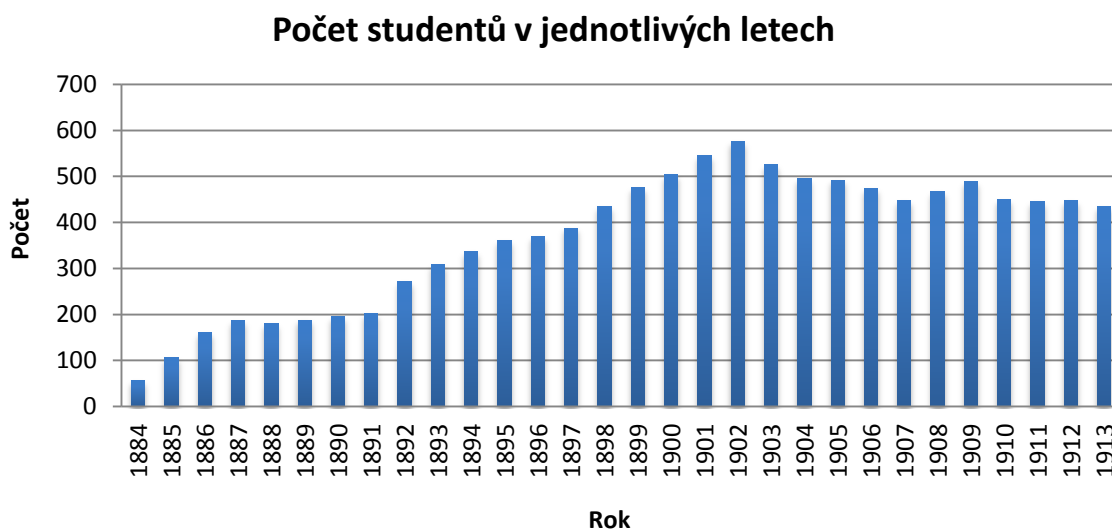
SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

Graf č. 4: Průměrný počet studentů v jednotlivých letech 1884 – 1914

Údaje v Grafu č. 4 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

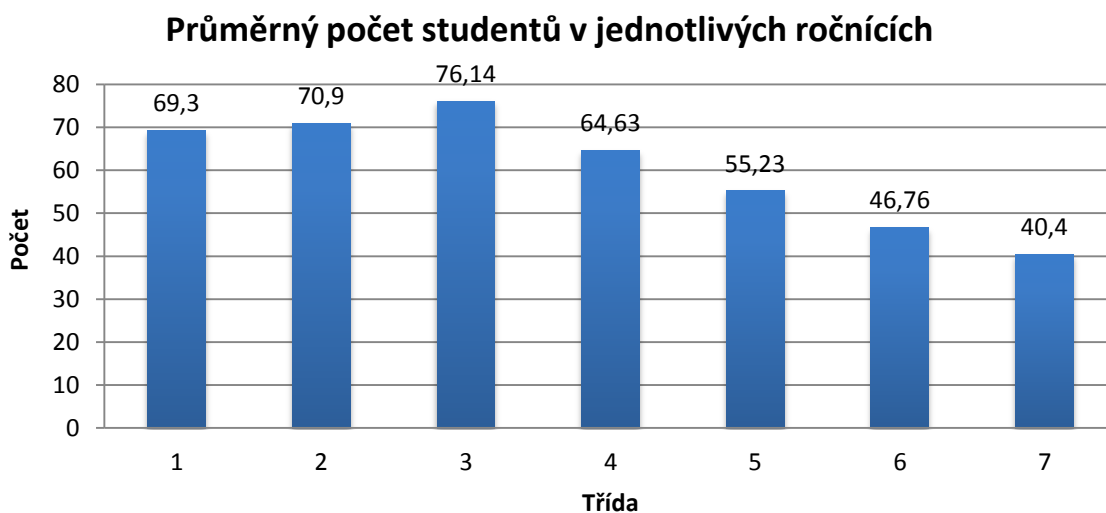
SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

Graf č. 5: Průměrný počet studentů v jednotlivých ročnících v letech 1884 – 1914

Údaje v Grafu č. 5 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

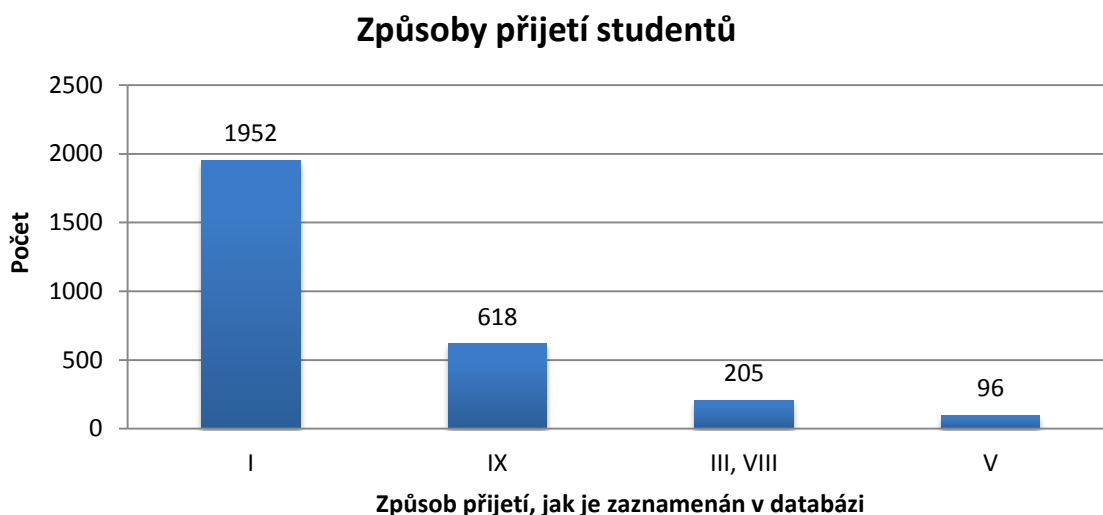

Graf č. 6: Způsob přijetí studentů v letech 1884 – 1914

Údaje v Grafu č. 6 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

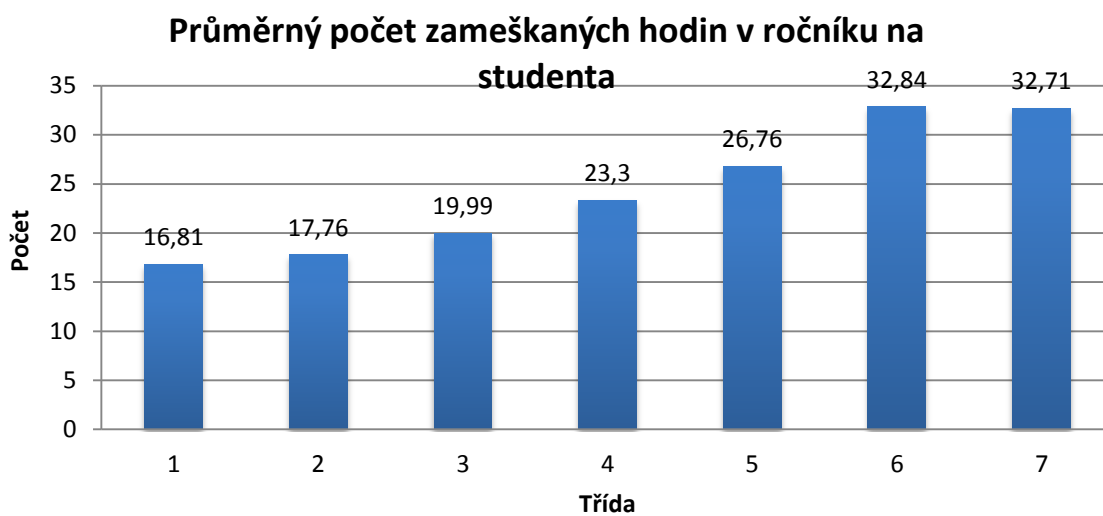
Římská I znázorňuje přijetí na základě přijímacích zkoušek do prvního ročníku. Způsob římská IX označuje studenty, kteří také nastoupili na základě přijímacích zkoušek, ale do vyššího ročníku. Způsob III a VIII zaznamenává studenty, kteří na reálku pouze přestoupili bez přijímacích zkoušek a pokračovali ve studiu, aniž by opakovali třídu. Poslední římská V je označení pro žáky, kteří nastoupili také bez přijímacích zkoušek, ale opakovali ročník, do něhož byli přijati.

Graf č. 7: Průměrný počet zameškaných hodin v ročníku na studenta v letech 1884 - 1914

Údaje v Grafu č. 7 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

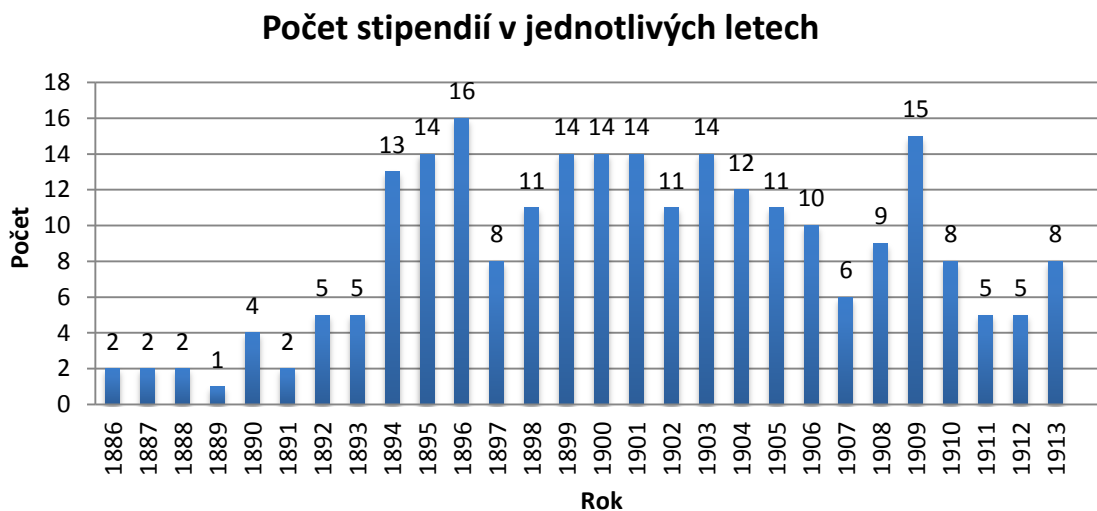
SOkA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

Graf č. 8: Počet stipendií v jednotlivých letech

Údaje v Grafu č. 8 vychází z *Výkazů docházky a prospěchu z let 1884 – 1914*.

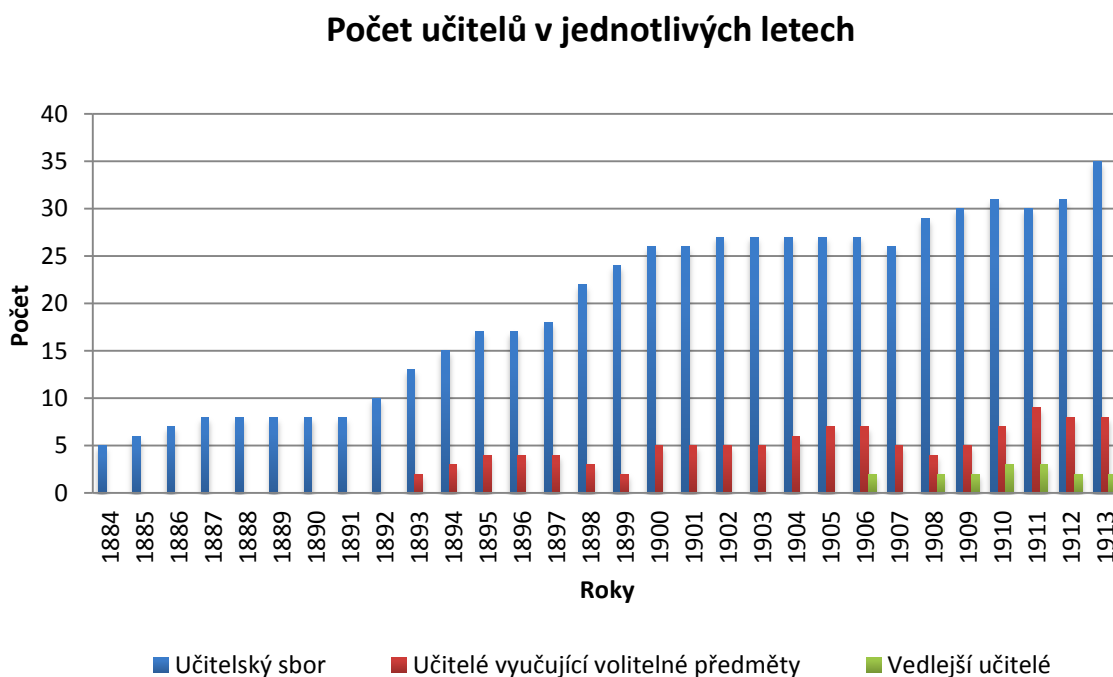
SOKA České Budějovice, Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Výkaz docházky a prospěchu z let 1884 - 1914*, inv. č. 6 – 35, kniha 6 – 35.

Graf č. 9: Počet učitelů v jednotlivých letech

Údaje v Grafu č. 9 vychází z *Výročních zpráv z let 1884 – 1914*.

Modré sloupečky zaznamenávají počet učitelů, kteří patřili do skutečného pedagogického sboru. Červené sloupečky pak zachycují počet učitelů vyučující volitelné předměty. Mezi tyto učitele jsou započítáni řádní členové učitelského sboru reálky, kteří vyučovali volitelné předměty, a zároveň externí učitelé. Zelená barva určuje počet vedlejších učitelů externistů, kteří na reálce jen vypomáhali a neřadili se tak do jejího skutečného pedagogického sboru. Z grafu je možné vyčíst, že většinu volitelných předmětů si učitelé reálky vyučovali sami.

Obrazové přílohy

Obraz č. 1: Přehled obecných a měšťanských škol určených pro české a německé žáky

Zdroj obrazu: *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998, s. 491.

Školství – německé školy 1933

škola	sídlo školy
Obecná škola smíšená	Kněžská ulice
Měšťanská škola chlapecká	Kanovnická ulice
Měšťanská škola dívčí	Kanovnická ulice
Německé státní reálné gymnasium	Jeronýmova ulice
Státní německý učitelský ústav	Jeronýmova ulice
Hospodářská škola	Čtyři Dvory
Německá mistrovská škola strojnická při II. průmyslové škole	Dukelská ulice
Německá obchodní akademie a obchodní škola při české obchodní akademii	Dukelská ulice

Školství – české školy 1933

škola	sídlo školy
I. obecná škola chlapecká	Dlouhá ulice
II. obecná škola chlapecká	Nová ulice
III. obecná škola chlapecká	Jeronýmova ulice
I. obecná škola dívčí	Jírovcova ulice
II. obecná škola dívčí	Dlouhá ulice
III. obecná škola dívčí	Štítného ulice
IV. obecná škola smíšená	Mánesova ulice
Obecná škola dívčí – církevní	Rudolfovská třída
Obecná škola dívčí – církevní	Na Sadech
Pomocná škola pro děti úchylné	Nová ulice
I. měšťanská škola chlapecká	Jírovcova ulice
II. měšťanská škola chlapecká	Nová ulice
III. měšťanská škola chlapecká	Dukelská ulice
I. měšťanská škola dívčí	Jírovcova ulice
II. měšťanská škola dívčí	Nová ulice
III. měšťanská škola dívčí	Dukelská ulice
Měšťanská škola dívčí – církevní	Rudolfovská třída
Měšťanská škola dívčí – církevní	Na Sadech
Český státní ústav pro vzdělání učitelů	Matice školské
Ústav pro vzdělání učitelek – církevní	Rudolfovská třída
Ústav pro vzdělání učitelek – církevní	Na Sadech
České státní reformní reálné gymnasium	Česká ulice
Česká státní reálka Dr. A. Zátky	Fráni Šrámka
České státní gymnasium Jirsíkovo	Jírovcova ulice
Dívčí reformní reálné gymnasium	Husova třída
Odborná škola pro ženskou povolání spolku Ludmila	Husova třída
Ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk	Husova třída
Česká obchodní akademie a česká obchodní škola	Dukelská ulice
Česká státní průmyslová škola	Resslova ulice
II. státní průmyslová škola strojnická	Dukelská ulice
Česká samostatná škola pokračovací	Senovážné náměstí
Rolnická škola	Rudolfovská třída
Ústav pro zvelebování živností	Husova třída
Ústav pro vzdělání hluchoněmých	Mariánské náměstí
Městská hudební škola	Palackého náměstí

Obraz č. 2: August Zátka v roce 1919

Zdroj obrazu: Rudolf STRNAD, *Dr. A. Zátka*, České Budějovice 1927, volně vložená příloha.

Obraz č. 3: Josef Mrňávek, ředitel reálky v letech 1884 - 1909

Zdroj obrazu: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, s. 34.

Obraz č. 4: František Faktor, ředitel reálky v letech 1909 - 1911

Zdroj obrazu: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, s. 39.

Obraz č. 5: Tomáš Marek, ředitel reálky v letech 1912 - 1921

Zdroj obrazu: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, s. 42.

Obraz č. 6: Profesorský sbor reálky ve školním roce 1884/1885

Zdroj obrazu: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, volně vložená příloha.

Obraz č. 7: Profesorský sbor reálky ve školním roce 1909/1910

Zdroj obrazu: *Dvacet pět let české vyšší reálky v Č. Budějovicích 1884 – 1909*, České Budějovice 1909, volně vložená příloha.

Obraz č. 8: Josef Braniš, skutečný učitel a profesor reálky v letech 1886 - 1908

Zdroj obrazu: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, s. 28.

Obraz č. 9 - 10: **Původní budova Zátkovy reálky**

V horním patře této budovy sídlila česká reálka v Českých Budějovicích do roku 1893. Budova se nachází na rohu Divadelní (dnes Dr. Stejskala) a Široké ulice.

Zdroj Obrazu č. 9: *Dějiny české vyšší reálné školy v Českých Budějovicích a seznam příspěvků na stavbu nové školní budovy*, České Budějovice 1894, s. 19.

Zdroj Obrazu č. 10: Archiv autorky (vyfotografováno dne 14. listopadu 2012).

Obraz č. 9: Původní budova

Obraz č. 10: Původní budova dnes

Obraz č. 11 - 12: **Nová budova Zátkovy reálky**

Do této budovy byla reálka přestěhována v roce 1893. Dodnes se nachází na rohu ulice Fráni Šrámka a K. Weise (dříve Střelnická ul.). V druhé polovině 20. století sloužila škola mimo jiné učňovskému školství a Zemědělské fakultě. Od roku 1999 zde sídlí Střední a Vyšší odborná škola cestovního ruchu.

Zdroj Obrazu č. 11: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, volně vložená příloha.

Zdroj Obrazu č. 12: Archiv autorky (vyfotografováno dne 14. listopadu 2012).

Obraz č. 11: Nová budova

Obraz č. 12: Nová budova dnes, pohled z ulice Fráni Šrámka

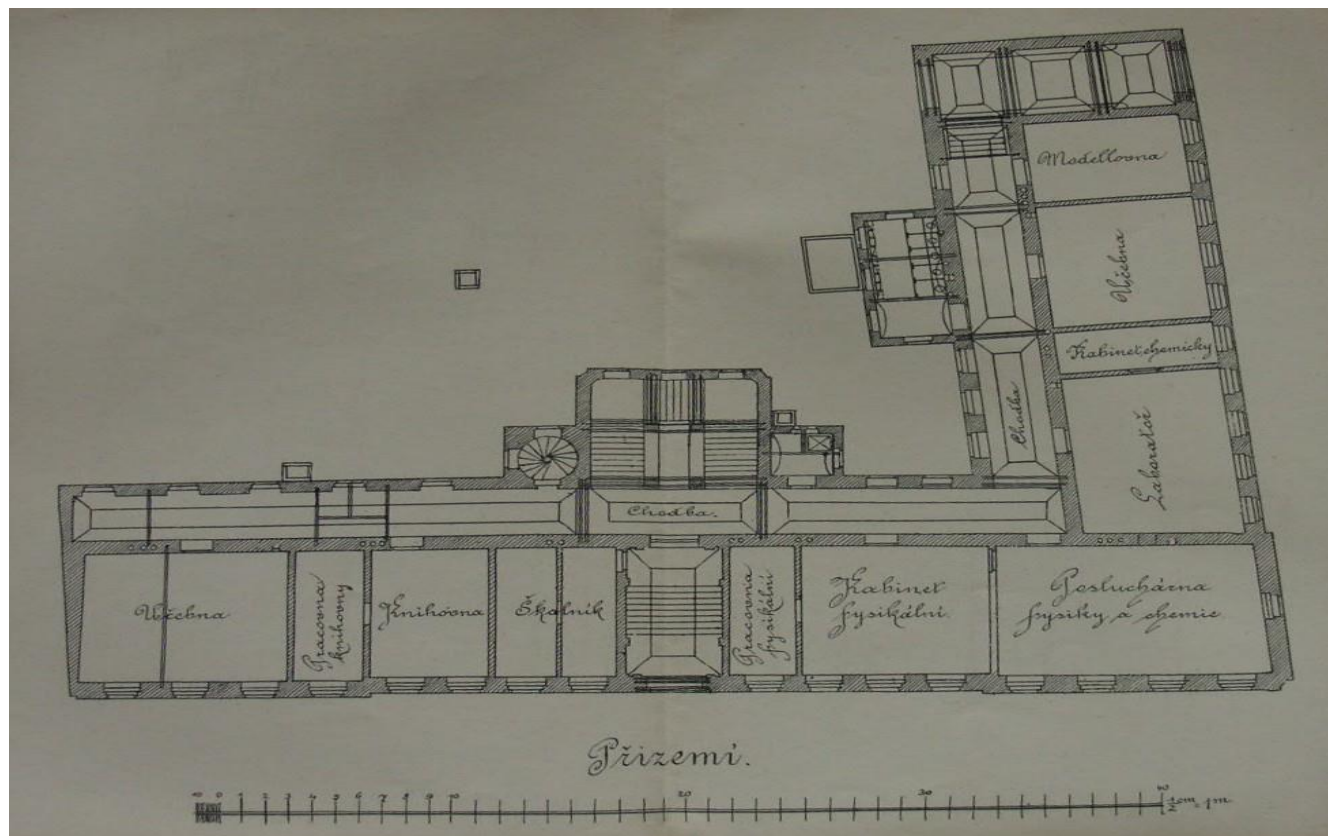
pohled z ulice K. Weise

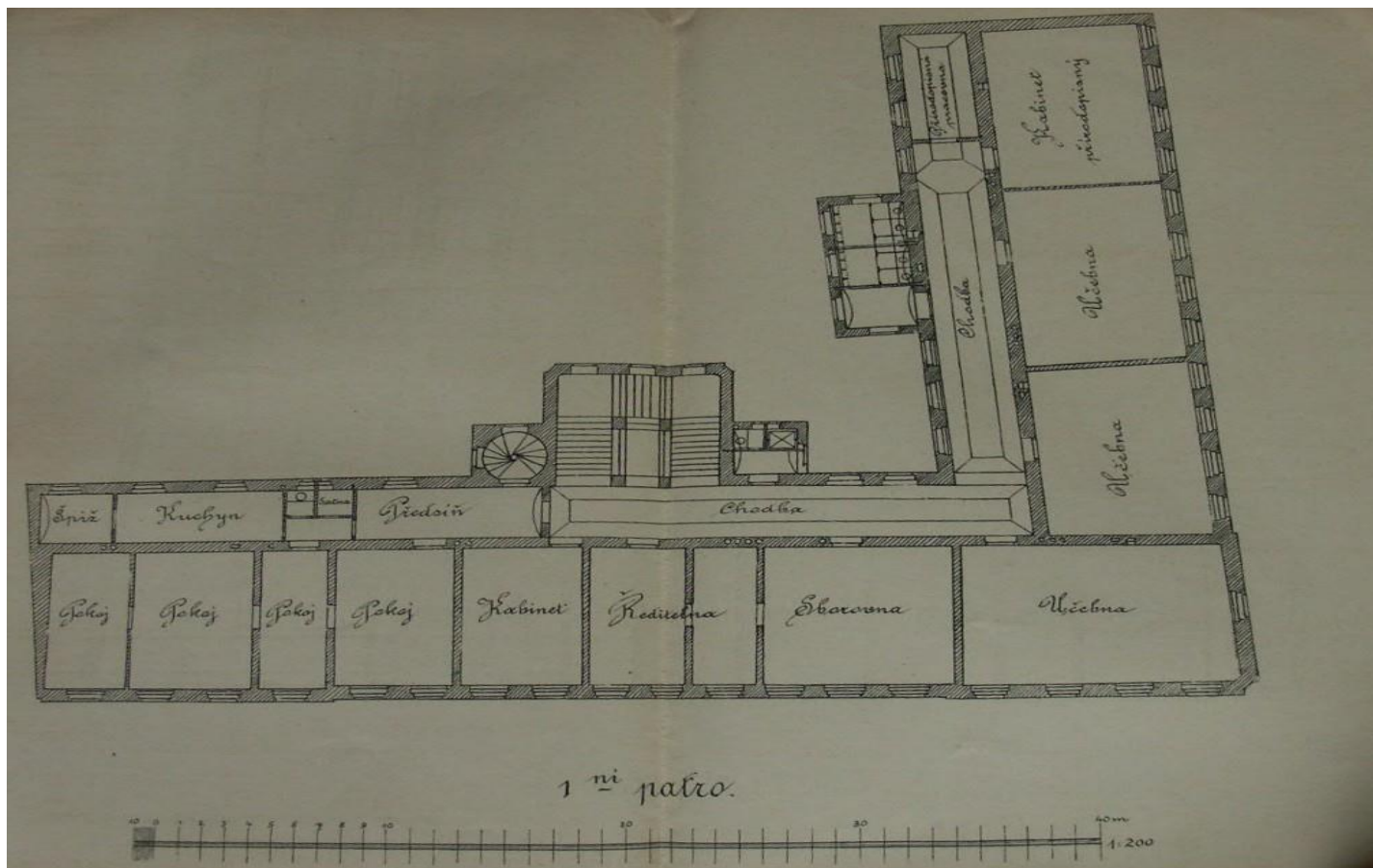
Obraz č. 13 – 17: Plány stavby nové budovy na rohu ulic Fráni Šrámka a K. Weise

Zdroj obrazů: *Roční zpráva vyšší české reálné školy v Č. Budějovicích ze školního roku 1893/1894*, č. 10, České Budějovice 1894, volně vložená příloha.

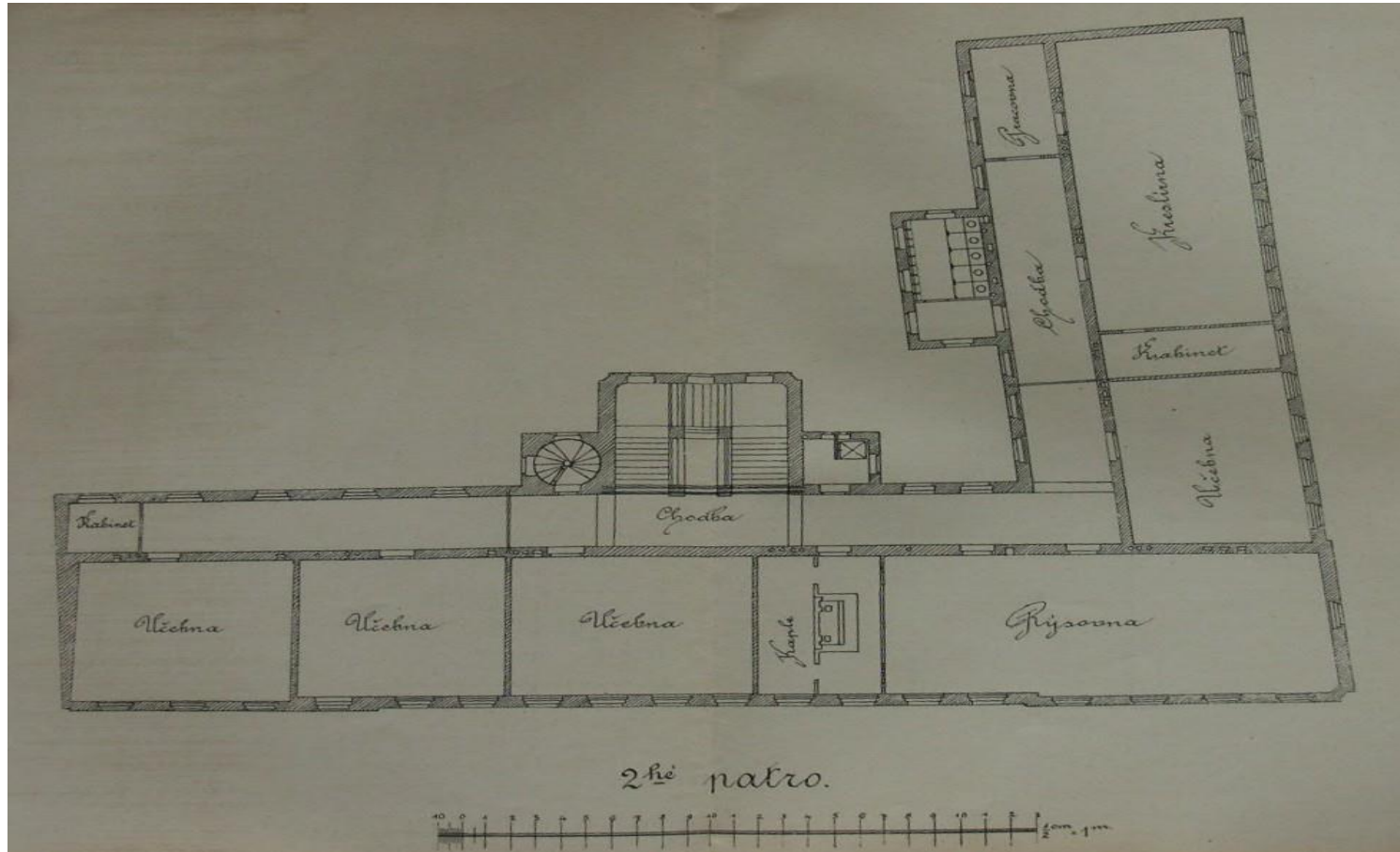
Obraz č. 13: Plán přízemí

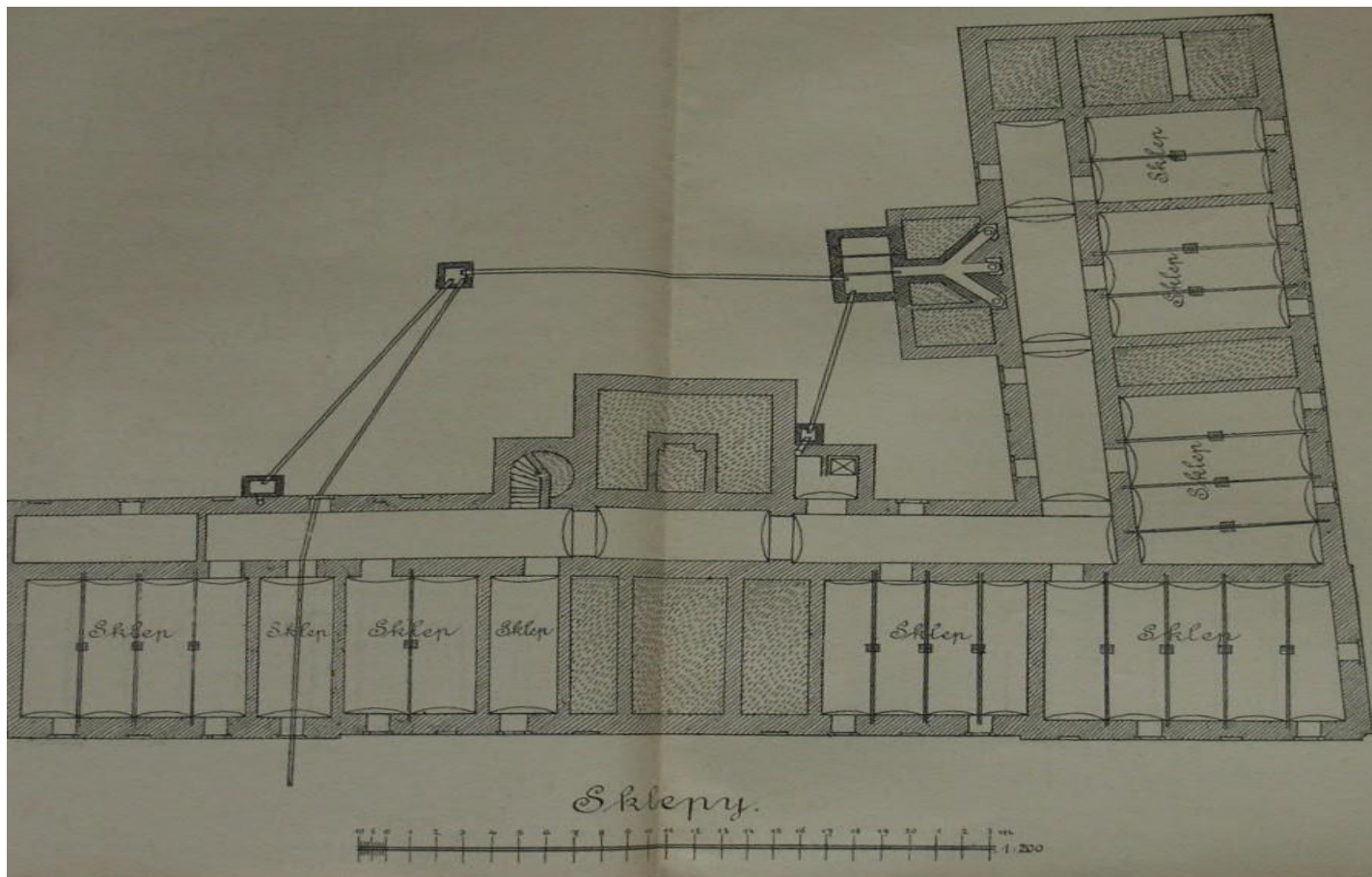
Obraz č. 14: Plán prvního patra

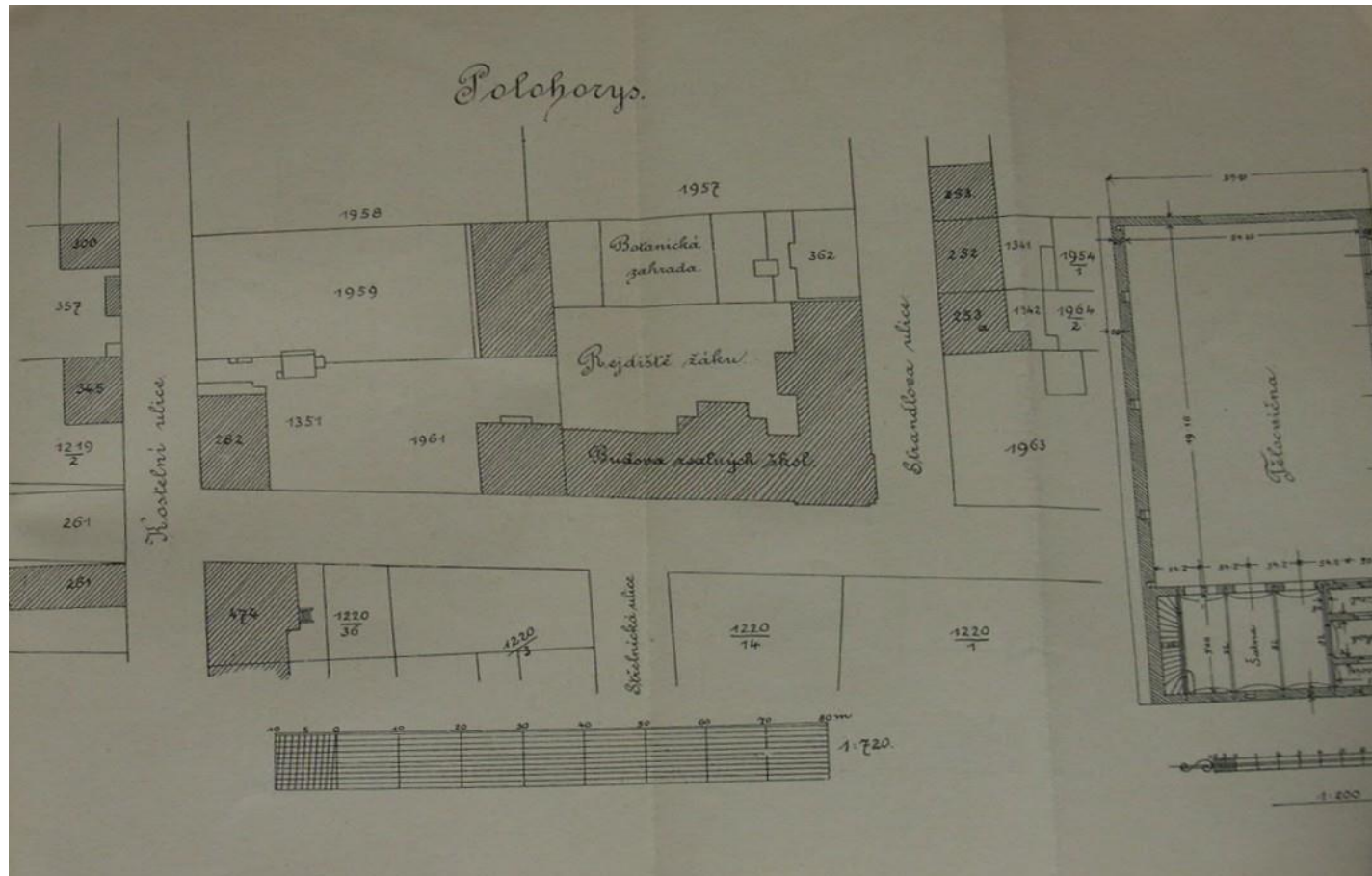
Obraz č. 15: Plán druhého patra

Obraz č. 16: Plán sklepů

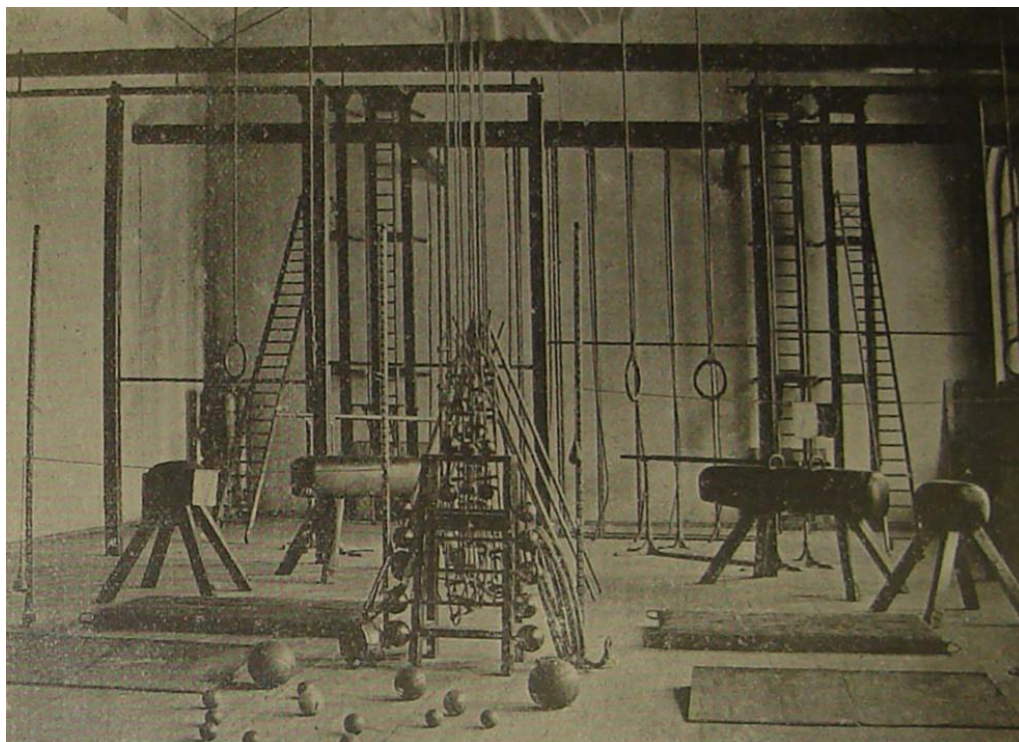
Obraz č. 17: Rozvržení budovy reálky

Obraz č. 18 – 20: Vybavení nové školní budovy

Zdroj obrazu: *Roční zpráva vyšší české reálné školy v Č. Budějovicích* ze školního roku 1893/1894, č. 10, České Budějovice 1894, s. 25.

Obraz č. 18: Tělocvična

Zdroj obrazu: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, s. 62.

Obraz č. 19: Kreslirna

Zdroj obrazu: *Roční zpráva vyšší české reálné školy v Č. Budějovicích* ze školního roku 1893/1894, č. 10, České Budějovice 1894, volně vložená příloha.

Obraz č. 20: Oltář v kapli reálky

Obraz č. 21: **Otakar Jeremiáš**

Otakar Jeremiáš byl známým hudebním skladatelem, který jako mladý student zasedal také do lavic Zátkovy reálky.

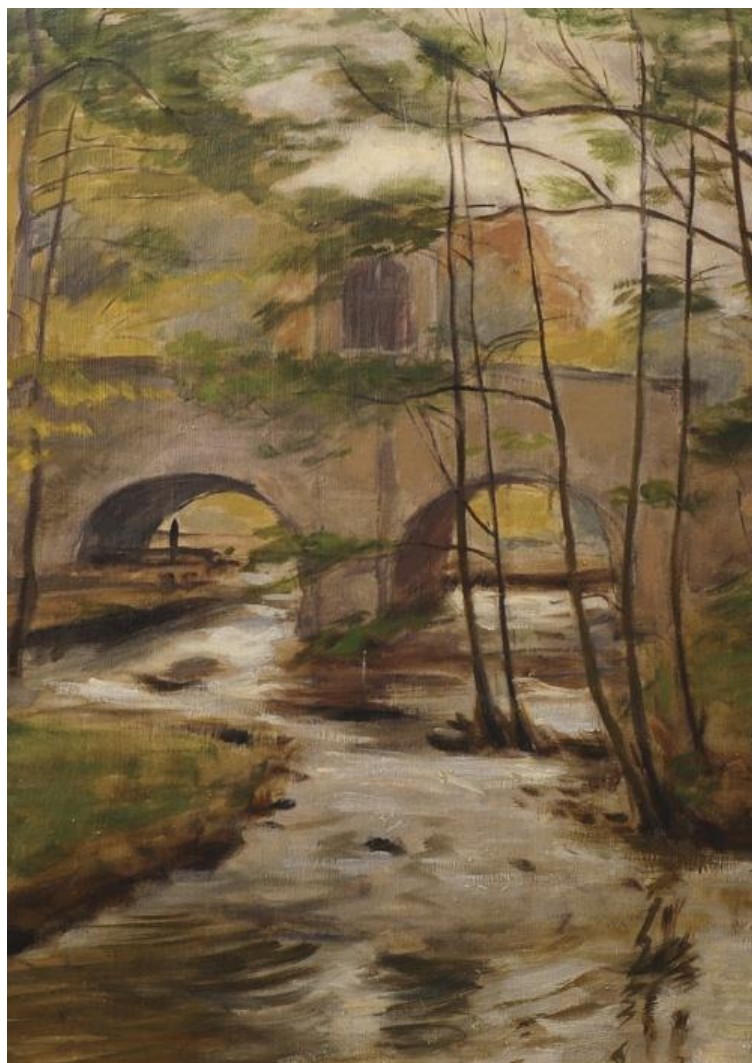
Zdroj obrazu: http://cs.wikipedia.org/wiki/Otakar_Jeremiáš, ke dni 12. 11. 2012.

Obraz č. 22: Adolf Träger, Most v Hluboké nad Vltavou

Adolf Träger patřil k významným studentům reálky. Navštěvoval školu v letech 1898 – 1905. Proslavil se jako jihočeský malíř a na českou reálku do Českých Budějovic se vrátil jako profesor kreslení.

Zdroj obrazu: <http://www.revolverrevue.cz/ivana-kyzourova-male-umeni-maleho-sveta>, ke dni 12. 11. 2012.

Obraz č. 23: **Emil Pitter, Rodina**

Emil Pitter byl malířem a grafikem, který v letech 1897 – 1904 navštěvoval reálku jako student a později ve školním roce 1911/1912 a v letech 1919 – 1920 jako učitel.

Zdroj obrazu: *Padesát let st. Čsl. Reálky Dra. Augusta Zátky 1884 – 1934*, České Budějovice 1934, s. 73.

